

ALB ÇANTOŞEV

ÇANLBEK

ROMAN

62

ÇDRG ÖZM (MB) 3
.941

Д 40.

Q. ÇANTOŞEV

QANЪBEK

EKINCI KITER

ИИВ. №

2069

Frunze

QЪRQЪZMAMBAS

1941

I. AMALDUU MALAJ

Oşentip şorduu Açar Qanьbeginen açьraçan. Şum zamandьn şumduqu, qarьqanda eki көzүнөн açьraşь, Qanьбектин duşmandar qoluna tutqun boluşu Açar ьcyn қььп voldu. Qььп volso da çaq-şьььqtan ьmytyn ьzvөj, Çolojdun çardamь menen veş ara qonculuq çerdegi Альмьн izder kelgen.

Açardь Aqçalqa mingizip, Saçadajьn ucqaşьtьr аьр, Çolojdun kelgenine ьygyn ьc kyn volqon. Biroq çajlar-qьştar çata turqan volvoqonsoç, Açardьn uruqsatь vojunca, Aqçalдь minip Çoloj kecee qajtьr Ulu-Catqa ketken.

Ajdar—Альмдьн atasь. Аньн çaşь elyudөн nevaq aşqan. Альмдьн тьд сььььь arqasьnda, veş—altь qara, on caqtь ecki, qoj kytкөн, çamandьq қььuunu ojlvoqon bir momun. Bersөç—icem, ursaq—өлөм der, Альм менен Kylajdьn qolun qarar oturqan kezі. Kylaј volso, Альмдьн qoluqtusu, çaşь on segizde, mandajь çajьq, көzy tegerek, qara toru kelin, tuulup çergetьşkөndөн tartьr turmuştun terkisine көнүр, emgektin vardьqьna maşьqqan. Ickitьşqь qara çumuş qana emes, qoluna çez oјmoq аьр, oјmo-cijmeni birine birin salьşьtьr іştөө da аньн qolunan kelet. Аньн şajьr mьnөzy, adamkerciligi, kьncө қььmьldaçan kьcy, uzduq menen ьyтыrgөн іші qavaqьn çarьq қььuuda. Ajdar менен Kьlsyn emes, аqçan çarь Альм da çальnuudan vaşqa çaman sөz ajrajt.

Kьlsyn Альмдьн өgөj enesi, өgөj da volso, өз eneden artьq sanalqan enesi. Açar da Альмдьн enesi, viroq toquz aj көtөyr toldonup, omurtqalarьn qaqşatьr tarqan enesi emes, eneden entigip çerge tyşyp, çetim qalqanda, kindigin kesip, kirin çuup, ьььqьna kьjyp, suuquna toçup çyyp, aq sytyn emizip vaçqan enesi...

Mьndan çьььma bir çьl murun Aјsa менен Açar volloş volup, „aman esen төrөp, valdarьььzdьn kьnyn көrөg bekenbiz“ der tilek tileşeer ele. Anda Sansьz Şamьrbek datqanьn qulu, Açar kьcy. . . Ajdar malaj, Aјsa kьn qatarь іştөj turqan...

Açar aman esen Qanьбекti төrөdy. Eki kьnden kijin Aјsa Альмдь төrөp, tonu tyşrөj, qaza tartь. Qььl et ьmьrqaj Альмдь Ajdar etegine salьr, Aјsanьn өlygy ьstyndө ьjlar turqanda, Альмдь Açar аьр, Qanьbek менен emcekteş қььr vaçqan.

„Ardaqtuu qurьum Ajdardьn, aсьl tentuşum Aјsanьn qol vaşьndaj velegin qoldon kelіşince çaqşь vaçajьn“ der, Açar emcegin Альmqa ooduuq emizip vaçqan.

„Qaqьlajьn Açake! Saça qarьььm көp, mьna, kьmyrөj turmuştun kьrdөony менен Альмдь аьр vara çatam. Qoqus Альмдь çaza-tajьr mert volso, aq sytyndy kec, Açake!“ der, Ajdar Aјsanьn mьrzөsy ьstyndө ьjlar turup, ьc çaşar Альмдь arqasьna

№2768

7069.

ИСТИНА И ПРАВДЫ
АКАДЕМИИ

kötörүр eline qajtqan. Ara çer alyb volur, qui turmuş vura vastıvay, qavaq kerdirip, könyl actıvay, birine birin qattastıvay qojqon. Апын уstyne Sansızдын өlyмyn, Qapıvektin qulduqqa ketkenin çana Açarдын vajgege saıyır ketkenin uqur, andan kijin ec kimisinin daıyın tarraj qalısqan volucu.

Aq sytyn emizip, aldejler vaqqan uulu Алымда Аçar keldi. Açarдын алдына—өвөк, арqасына çөлөк тавылды. Бір тај сојур, Алым Аçarды kecee terige алqan. Ошондон бері Аçar bir qanca dartı çыqqандај sezet. Біроқ Qapıvegin oıloqondo et çyrgөynө tuz quıloqандај volur, „a“—dese, oozunan kylyttyn çalyb çyçat.

* * *

Кес kuzdyn sьдыгым tyny. Qaraqılyq vardyq nerseni qucaqьна алыр tynөгүр çatat. Salmaqьn salqan qara tyndon çadaqanьыр, çavıuılaгьn samsaalatьr, Ajdardьn yjynyn çанында veş—altь yj turat. Ar qajь yjdyn алдында bir ekiden uј, ecki, qoj çatat. Ajdardьn qarala itinин anda-sanda yrgөny volboso, vardyq nerse tavıjattьn тынctьq qucaqьнда ele...

— Sadaqaç Kylaј! Kyn çыqьr qalqan qo dejm?—dep, Açar төşөktөn vaşьn көtөrdy. Kөzdөgyn uşalar, ajlanаны тыңсар көrdy.

— Çoq, eneke! Тап çаңь qana syruptьr—dep, Kylaј keregenin ajaqьnan çыqьşь qarady da, kijine vaştady. Tyndykty tarıttь. Yjdyn çыqьşь çaqь çанында yjlyy turqan tezekten алыр kelip ot çaqь. Alda kimine aqьrğь sьnatьn көrsөtcydeј qamьna vaştady. Kimgedir, emneni eskertip ajcudaj көşөгөny aсьr qarady.

Kөşөгө icinde Алым uqtар çatat.

Kylaј çuırqandıп cetin çьja, çylyrte vaşьr oturdı da:

— Qьzьq uqtар çatat, çаныm!—dep, aqьгьn qana апын алqьmьnan çыtar qojdu. Алым oıloqonup ketti. Aldejler өstyrgөn алтын enesin qarьstan көrgөn valьr veşik valadaј çыmaıьr, qandajдыr bir syjgyncyktyylyk menen maңdajьнда kylyp turqan Kylaјдын moıynan qucaqtady...

— Tur, çаныm! Атыңа çem ver. . . Sararьна erte çөнө! . . . — dep, Kylaј, qandajдыr, bir quvanьctuu көgynüş verdі. Біроқ апын көz qarашь menen kylymsyrgөşyндө kimdidir qьvаqan sьjaqtuu ele . . .

Kyn çыqьarda Kylaјдын çарqan nanь vьşьr, saıь qajnadь. Keler-keter sözderdy ajtьşьr, vardyqь çajqa oturuştu. Çalıqьz qana Saqadaј, —valalyq tattuu uıqunun тыnc qucaqьнда.

— Qoşquıa! Eki çumada kelermın, çe bir nese ajda kelermın. Maqa qaravaј qьşь qamьçardь көгө vergile—dep, on çaqь nan salqan quıçunın qançьqasьna vajlanьr алыр, Алым Qaşqarqа qarar çol tartmaqь voldu.

— Qoş, sadaqaç Алым!—dep, Açar ajtajьn degen oјun ajta alvaj, eki vetinen eki өөp, ьлар turdu.

Алым ајыдан çөнөр çықты. Ајы arasьнда çьmçьqtar çьjьrdajı, suqtuquna çьcalaqansьr, saqьzqan qaptaldaј sekirip soqsondor; ala qarqа aјы cetinde çatqan söektөrdy onıraıьr qarar

qojot. Eki yc qara qarqа çyndөgyn yrgөjtyр aјыdan oqсun oturat.

„Qatuu vaqьt—qatuu çer, qatьnьn da satьr çeer“ degen çer uşul Altьqanasь erveјir, kyrgөy serveјgen menen, çьqac өsymdyk emes, mal oozu tolор çөp çьqrajt. Aq torıraqь asmanqа çьqьr, ajlanаны voz vasqan. Ösymdygy өlyңky, çer çansьz . . . Adamdarь quıcuqıj... Zaman sur!..

* * *

Алым сегіз çаşьnan on сегіз çаşьна seјin көryngөndyn qolunda malaj volur keldi. Myndan төrt çьbь murun Şadyqan degen vajдын çыlyşьn qajtardь. Çыldьq aqьsьna bir vьşь alasa volur avadalassa da, Şadyqandan vьşь ala alvaj, daaqь çyny tyşpөгөn çetim çeerde qaşqa çavaqь alqan. Алымдын vaqьna çараşа çeerde qaşqa çavaqь vьjьl çаңь asь, al çөнөкөј qana attьn birі emes, qacsа qıtula turqan, quısa çete turqan, çanqа өlcөp mine turqan er azamattьn atь volqon. Cekene toјqo саар, eki çolu çыqьr, Алымда avıjlr алыр vergen.

„Алым myrza, atьң tyzyk at eken. Біроқ тавьн таар mine alvaj qor qьlьr salьrsьn. Çьndьqьнда çalıqьz attuu kedeј myндај attьn tавьн таар mine da almaq emes. Qonduqtan atьңды maqa satqьn. Minerıңe bir vьşь, saarьna uј vereјin“ dep, bir tovu Алымда asьlqan, biroq Алым алардын sözynө көngөn emes.

„Eldin qamьn oıloqon, çetim-çesir qarьrtarqа çaqьşьlyq qьlam degen er azamat: çaqьşь at, çarooker asьl çar tarraj іşi oılobojt. Er azamattьn çarь asьl volso, алдындаqь mingeni çыlyşьn çьraqь volso, andaj azamat birde volboso da, birde tilegine çetip turmaq“ dep oıloј turqan Алым.

Алым yjдөn çьqqанына—vugyn ycuncy kyn. Тај qaşqa çalyb eki çақьна төgyltyр, төrt ajaqьnan çьqqan ottun ucunın саңqа aralaş көryntyр, çorqolop kele çattь. Çoldun sol tuırasьнда çajьlьr çyrgөn төelөrdy көryр, Алымда соң qorqunuc rajda voldu.

Vaşqa çolqo qaraqanda vıl çoldun Qaşqarqа eki kyncylyk çaqьndьqь var ele.

Çaman çoldun çaqьndьqьnan, алыb çoldun çaqьşьlyqь artьq. . . „Qoqus Sooron datqанын vuırasьna ucırava!“ degen atasьnьn sözynө көnvөј, Алым uşul çolqo tyşkөn. Апын vıl çolqo tyşkөndygynө seber: „Sooron datqанын qara vuırasь çajьнда ucıр өlyrtyr“ degen qavar uqtu ele.

Sooron datqанын qara vuırasьnan qorqonduqtan, vıl çol menen ec kim qattavaј turqan. Antkeni, al vuıra oşoncoluq qorquunctuu ele.

Кее bir adamdar: „Sooron datqанын vuırasь çьjьrma bir kişі өlyrtyr“ dese, keesi: „çoq, çaqьнда ele bir vecara aјaldь yc valasь menen өlyrtyrtyр, oşonu menen çьjьrma veş kişі өlyrtyr“ dep ajtьşat. Qьsqasь vıl vuıra dalaj adamды өlyrğөn. Al өlgөn adamdar çөnyндө Sooron datqаqа ec kim ec nerse dej алqan emes.

Məndən segiz çəly murun, bir kelin kuyəsyn eercitip tərkylər
vara çatsa, uşul vuura ɵltyrup qojot. Al ekɵɵnyn çaqəndar ɵun
doolar kelse: „eki birdey adam bir ajevandan ɵlyp qalsa, cala vo-
lot. Al ajevan, ajevanda məndəy çəlyqtə men yjretkɵɵnym çəq. Aje-
vandan ɵun doolar kelip olturqan siler da ajevan ekensinər“ der,
ɵun doolar kelgənderdi Sooron datqa ajevraqa çəqər qəjo veret.

Bul qara vuuran ɵltyruygə ec kim daavaajt, „qəqus bilinip qa-
lyp, şəqubuz qajnajt, ac qulaqtan tənç qulaq...“ der, eldin vardə-
qə tim volot.

Aləmdən eki kəzy—çalçyldap tɵɵlərdə. Anda-sanda Taj qaşqa-
n ɵy verdirip qəjot.

Tɵɵlərdyn dal tuşuna kelgende çer titirip, çar urap, kyn ky-
kyrəgəndəy volup, vuuran ɵlavəş çəq. Aləmdən vutkən voju
dyryldədy. Eki ɵrkəcy tik, veli qəşqa coq qara vuura artqə ajaqə
menen çerdı tarəp, coləq qujuqu menen taqymən çarqəlyp,
çata qalyp oonaj vaştadə. . .

Aləy ketip vara çatqan çaqəna qarap, Taj qaşqan ɵozun qə-
jo verdi! . . . Qara vuura mydyrylə tura qalyp, bir çaqəymdan
aləş çerde çandə uşulqutur vara çatqan Aləmdə kərdy da, tişin
qəşratəp, kyrkyrəp, çelkesin ɵrkəcyne bir urup, vaşyn çerge sa-
lyp aləp quup çənədy.

Aləy eki kəzyn çalçyldatəp aləyn bir, arqasən bir qarajt, kə-
zynə ec kim kərynevədy. çəşnyuqda çar, çəşqa qəşnyuqda too çəq.
Taj qaşqa qancaləq arymən kerse da, qəndu tiş qart vuuradan
qutular emes. Qara vuuran ɵnəy taşraq urup kele çatəş Aləmdən
kəzynə ačədaardaj kəryndy.

Baş qalqalar raana, çə qaruu qəlyar çaraq çəq volso, tilsiz duş-
mandan qantip qutuluu kerək?

Aləy çaar kele çatəp, sol çəqəy usəngysyn çəqarəp ala qəjdu.
Eki kəzynən ačaldən otun çandəqansəp, qara vuura çəqən kelip
qaldə. Qutulvasəna kəzy çetip, atəyn ɵozun çəja qarınadə.

Qara vuura ɵozun araandaj ačəp kelip, atəy qujuqtan tiştədi.
Taj qaşqa çəşyər tura qaldə. Aləy qəlundəqə yzəngy menen
çartə ele, ɵlcəgən çerge tijəy tumşuqda tijip qaldə. Vuuran ɵn
ɵozu murdunan qan çəşyldə, viroq murdunan aqqan qandə toot-
roj atəlyp varəp, atəyn aləyn torəp tura qaldə. Aləy oqtoşonup
ekinci iret çarqansa, qara vuura Taj qaşqan ɵoz omurtqadan tiş-
tədi. Taj qaşqa bir çəşnyundan vaşqaqə çaravadə. Bul ivaqta Aləy
yzəngy menen taamajlar turup, vuuran qara quşqa çartə. Kəzdy
ačəp çumquca Taj qaşqa çəşyldə, atəyn ystynə qara vuura da
vuk tuşty. Viroq ekə teq vut serprej, kəzdəryn çəşyldantəp çən-
şy çattə. . .

Qəndu tiş qart vuura, dalajdən çyərəgynə vatərqan azuularən
arqajtəp, dalajdə vələşytp kelgen salmaqtuu denesin zalqajtəp
çattə. Atəyn çatəşən çana ɵzynə kərsətkən çanqorluqun Aləy kə-
zynə elestetdi. . . Viroq iş çataq çaqəna ajlandə. . . Taj qaşqadan ačə-
rap, emi kere kuncylyk çerge qantip çetmek?

Aləy emne qəlyarən vilbej turdu da, eki ara qənculuq çerde
qəloqan ajevraqa varuudan kəre, Qaşqarqa varuunu tuura tapty. Soo-

ron datqadan cocular, qara vuuran kim ɵltyrgəndygyn vilgizvəe
ycyn, Taj qaşqan vaşyn kesip çumqa kəmp taştar, Qaşqarqa
qarap vet aldə. Viroq artənan qəlin vulqalar qəşqarqan viree
çaar kele çatqan kərdy. Emne volso da kəre çatarmən degen
əj menen qəşqarqə toqtoqon çəq. . .

— Oj, ataqa naalat!.. Datqan vuuran ɵltyrup saləp, un-
çiqraj ketip vara çatqan emneç?—der, vuciqur qara saqal ke-
lip Aləmdə vaştan arə bir çartə.

— Datqan vuuran men ɵltyrsəm, menin atəmdə kim ɵltyrdy?

— Atəy emes, sendejdin çyzy ɵlə da, datqa bul vuuran qu-
nuna verbejt volcu.

— Vajqar syşonəy!.. Adam menen ajevandən ortosunda varq
var qə?..

— Vajqaranda emne qəlasən? Senin atəy emes, sendej qa-
ra vaşyl adamdan çəşyma veştə ɵltyrgən. . . Bul vuuran ɵltyrgə-
nynə ec kim ec nerse debejt. Bul datqan əşy kətergən vuura-
şy volcu.

— Andaj volso vuura emes, datqan qunu da vutkən tura. . .

— Atəyn kəry—y—y—y. . .

— bras!..

— Ynyndy çəqarvaj datqan aləna çyry!..

— Men çoləocu elem. . . Aləy ɵlyp çəe qaldəm.

Datqandə izder vara alvajmən. . . Eger kerək volsom, datqan
əzy kəlsin—der, Aləy çənəməky voldu ele, verki tutqatəp vas-
təvadə, ana-məna ajtqan səzge kənevədy, varqan menen datqa
tiryu qəşvosun bildi. Atəyn ystynə adəraçaqan qara saqal yc—
tərt çaar çiverdi. Aləmdən ačyusu emi çəndəp keldi.

— Meni çaratqan datqan ekəç volsoç da!—der, Aləy qara
saqaldə attan oodara tartəp, ɵrkədən arə bir tepti. . .

Təzqaraca qəşonəqon qara saqal, qəşqarqə teptirgen qulaa-
lyca kəzyn alajtəp, ɵozun ačəp, təşydaçan tili vajlanəp, Aləmdən
alənda çattə. . . Qançəqasən çəqarəp çəşyər menen eki vutun tu-
şar turup:

— Qəş!.. Men adamkerçilikke qarəsam da, sen qaravadə!..
Vuuran kynygə çyzdəp-çyzdəp kişi ɵltyrup tursa da, datqan ekəç
ec kimge voorun ačy turqan emes—dedi da, qara saqaldən atəy mi-
nip aləp, Aləy Qaşqarqa qarap çənəp ketti. . .

Qara saqaldən eki vetin çəş çuudu. Ajlana çəş çerde ec ajev-
raqə. Bul vaşyər menen, qara saqal datqasən qəşan çeter eken?!. . .

* *

El çatuuqə çaqəndaçan mezgilde, Aləy sarajqa tuşty.

Kelip-ketip çatqan el kəp volqənduqtan, kim menen kimdin
qandaj çumşu volsun. . . Sarajdaçylardən vardəqə deerlik kel-
gin volqənduqtan, birin biri taanəvajt. Ar kim ɵzdəryncə tyrkym
səzdəryn ajtəşəp qəş-qəş. . .

Aləy bir çajnek çaj aləp, quşundaçə qatqan nanəvan çəndə-
təp çer oturup, alərtan ajlandəra qarap çəq. Atəyn qatarında
oturqandardən biri qarap turdu da:

— Bul tegerektin qırqıyız emes. Qaqsaal ce Qatuu waqıt taraptın qırqıyız bolso kerek—der, çanındaq çoldoşuna şevber Alımdı kórsetty.

Saraj mejmanqanasın tór çaqında, seldesin çalyńar mol-do, asasın alıp dubana, eşender oturat, alardan mında, çepken-derinin etegin tizesine basıp, eki eli qunduz qarmatqan tebetelerin çeksejtip soodagerler oturat. Tek oturqandardın kórnuşy san tyrkym.

Tigi cette qumar ojnop tórtөө oturat. Alardın çanında, kimdin qandaj utqandyqın qarap bir top el oturat. Tört cykөny kim qalcasa, oşonun talamın talaşыр doo qoşqondor çyлапас төşyn tars urup, cykөny aldına çata qalcudaj voluşat. Kimdin ese çolu utqandyqın esertegen coturcular, ыqsыз çerde birdemeni taqtar vьşьqtaqansыр oturat.

Malaj ekendigin dalildegensip, qoroоqо тыşууылгөн çyktөrdyn çanında bir top kişi oturat.

— Zaçara nandan birdi çesem, kecke tamaq ickim kelbejt.

— Zaçara nandın qubaty, majlıu çasaçan paloodon artық emespi—der, tigi cette ekөө syjleşyp oturat. Al ekөөnyн syjleşкөн sözynө, kijgen kijimine qaraçanda, qandajdyr bir vajdın çekeri ekendigi kórnyр turat.

— Qacan çөnejsyz?

— Tört ajdan kijin.

— Qanca unaanın çygy menen?

— Eki çyz төөнyn...

— O—o—o...soodаныз çaqşь eken!...

— Bul soodанын beşten төrt vөlygy Zunnaxun vektiki.

„Ker men izdegen Zunnaxun çөnyndө vара çatabь ce vaşqa Zunnaxun çөnyndө vара çatabь* degensip, Alım aldyrtan syjleşyp çatqandardın sözyn тыңsady.

— Bul, Zunnaxun vektin vajlyqь çajda varar eken!—der, voçoçun tajdın çembaştyqında salandıqtan ekөө Alımdın sol qolıuına oturdu. Alım al ekөөnө qarap turdu da, ыдыj qarap kylyр çiverdi. Al alardın sözynө kylgөny çoq. voçoçunан mojun-дагы ijilbej, soçurdan veter aldyларына qoşqон çьныларын сыра-қандықына kyldy ele.

Alımdın çanında oturqаны, çьнынь qoluna alыр, qoş çem volqon qulaalyca kekejip turup bir uurtady da:

— Qajdan keldin, vaıam?—der, qooz¹ volqon adamca vugur Alımda qarady.

— Qaqsaalдан keldim, vegin!—der, Alım qolundaqь çьнынь çerge qoşyp, syjleşyp söz uquuqa ыntalıu ekendigin bildirgen syjaqtandy.

— Emne çumuş menen keldin ele? Çe sooda satьqың varь?

— Çoq...Qursaçы tojvoj çyrgөн kedejdin emne sooda satьqь volsun! bçь kelse vektөrdin ce vajlardın birine malaj çyrsөmby der keldim ele. Barar çerim çoq volqonduqtan uşul çerge qonup qaldım.

¹ Qooz—kekejtme mojun oorusu.

— Qacan keldin ele?

— Vygyn.

— Qandaj qьzmatь çaqşь iştej alasың?

— Qoroоdoqu attardy vaçuuqa avdan ustamьn.

— Emne, emne!...—der, arqьşь voçoçunyn ystyndөgy vıçu-çur qara saçalyн сылар, Alımda qarap umtulqan syjaqtandy.

— Qırqыз vajларына on eki çьы malaj çyrdym. Uşul on eki çьldьq өmyrymdө qoroоdoqu at vaçuudan vaşqa ec qьzmat qь-çanым çoq. At vaçuuqa avdan ustamьn—der, eki voçoçtuunu qarap Alım kylyр qoşdu.

Arqь oturqan voçoçtuu qara saçal Kerimaxun degen vaj, çaqşь qьrqtan aşыр qalqan, veti qara vıçur saar, bir közy çьlyjь-гаақ, eki tanoosu vıçuqь şьmal vьjьjьqan, qursaçы toron salqan qaptaj тысьjьqan çaraldaş volıuu adam, Qaqsaal taraptaqь qırqыз arasында көр çyrgөndyктөн, qırqыздын saltын avdan yjрөngөн.

„Kerimaxun vajvaca, menin senden suraqанын, mьndan arь saçalyndь aldyvaj çyrgyn. Vojuң qьsqa, өзyң semiz, vetin saar, eki tanooç cyckyrgөн tekenikindej volup vьjьq, anьн ystynө qьrqtan qara qoşdun taңындаj qьlyр saçalyndь qьrdьrьr saısan, өrttөngөн ciјdin dymyry vaştanьp qalat ekensin* der, Sooron datqa ajtqandyqtan, yc çьldan veri saçalyн aldyvaj çyret.

Kerimaxun—aşqan соң vaj çana aşqan еrcil soodager. Oşol aşqan vaj çana еrcildiginin arqasында Zunnaxundun qarындаşь Anarxanqa yjлөngөн. Anarxanqa yjлөngөndөн veri Kerimaxun menen Zunnaxundun encisi qoşulqan syjaqtuu volup ketken. Seniki-meniki çoq, Zunnaxundun soodasын qьlyр çyret. Anьн çanında oturqan voçoç volso—Mamьtaxun vaj. Anьн vajlyqь da dalaj çerge belgilyy.

Kerimaxun qolundaqь çьнынь çerge qoşyp, көркө sejin oşlo-nup turup:

— Zunnaxun degen vajqa malaj çyrosьnyvay?—dedi.

— Çaqşь volot, vegin!—der, көктөн tilegeni çerden tabьlqan-daj Alım qubаныр ketti.

— Durus, erten kyn çьqa maqa kezik, men seni eercitip va-гьr, arqь çөnyndө syjleştyryp qoşoşun—der, Kerimaxun qomdo-nup qoşdu.

— Oşondoј qьlqьn, al Zunnaxun volso, vajlyqь elden aşqan adam. Anьн malajь volup, qolunan tamaq ooz tijynyn özy da—соң qubаныс. Arqь alvaj veker işter versen da soobun qudajдын özy çetkiret—der, Mamьtaxun emne ycyndyr көтөrylyр qoşdu.

— Çan dilim menen maqulmun, ake! Arqь vevese da qursa-çьmdь tojquzur, kijimime qaralaşыр tursa volqonu—der, Alım murunqudan da çaqьndар oturdu.

Alımdın Zunnaxunqa malaj volup çyrgөnyнө vugyn on kyn voldu. Zunnaxundun yj-vyleşynyn kimisi qandaj ekendigin al çaqşь vildi, çьldьқына altь seer alasa volup syjleşкөн. Çьndьқында

alib seer usyn malaj boluu Alim usyn mymkyn emes qo? Çe anın kuny etpej qaldı bele? Çoq...

Al amalduu malaj!.. Anın maqsatı Qanbektin qajda ekendigin tavuu çana anı tutqunduqtan qutqarır sıquu. Oşon usyn çanı qalvaj qızmat qıbr, Zunnaxundun yj-vylölögunyn qojun qoltuquna kiryude, biroq Qanbekten darek çoq. Anın ölyu çe tiryü ekendigi belgisiz...

Ömyrynde adamdı çaqırbaçan Supaxan da vugyn erten menen raqmat ajtır, „Zunnaxun menen özym aqyldaşır, aqınde kövejttyrur verem“ degen.

Attarqa cöp tuurar salır, qoroonun icin şırır, saqalar vardıqna suu septi. Özyn tiştyy çumuştardıñ vardıqın vutyur qojur es alır oturqanda, bir çaş kelin darbazadan kirip keldi. Anın kijeñi sıq çıvek, ustunde paranç, vetine saımaluu çoolıqtı qalqalaçan. Kelin darbazadan kire bergende vetindegi vırkencygyn alır, eki çaqı ajlandıra qarar, Alımdı köre qojdu da vetin çava saldı.

— E, al özyvızdyn adam, qasraj ele qoj, ajlanajın!—der, eşik alında oturqan Samsaxun çılmaıır Alımda qaradı. Kelin Alımda ekinci qaravađ. Samsaxun menen aqırın çana aman-đaştı da Ajvadaqtın yjüne kirip ketti.

Vugyn yjde ec kim çoq. Yjdögylerdın vardıq tojqo ketken. Al tojdon vugyn emes, erten keleri da arsar.

Ajvadaq varmaqqa vasır, tırmaqqa qısır çıjnaçan et-majna paloo çasaçan. Paloonı sıqarır, qolqo suu qujur, alıqda qojdu. Mejman kelin tıştan qacsa da yjde kirgende qacçan çoq. Qırqajdaj közu qılqır, qıja tartır qılqır oturqan menen, kelindın çyzune alda qandaj qajdıñ belgisi turat.

— Qana, alqıñ!—der, Samsaxun paloodon aldı.

— Alıñız, mejman!—der, syjgyncyktyu sırajıñ menen Alım kelinge qaradı.

— Çoq, siz alıñız! Men mejman emes, siz—mejman.

Tuıqandan uşul yjdyn tamaqın çer soçojqomun!—der, kelin öte sırajıñ cın sırn ajtansır Alımda qaradı.

Anda-sanda çana kelin menen Ajvadaqtın şıvıraçqan bolvoso, ec kim vaşqa söz ajtqan çoq. Paloo çelir, çaj icilgenden kijeñ Alım attarına cıqtı, көр vıjdalvaj anın artınan Ajvadaq menen kelin da cıqtı. Biroq kelindın eki közu qızarır, qavaq salıñqı, qajqıs qatuu adamca, көynyşy—öte ajanıstuu. Alım anı qarar turur tañ qaldı. Al eköonyn emne der syjleşkөнyn acır açırata alıasa da, anda-sanda „Qanbek“ degen sözün uqır, çyregy azoo qulundaı tuıladı.

Kelin bir çolu eckirip çıberdi da, Alımdı qaraj salır, көсөгө cıqır ketti.

Kytrögөн çerden Qanbektin atın uqır, ici ujqı-tıjqı vıñdu; anı oşonur, veri oşonur, ici qıjırsız tereç ojdun aqırına cıqa alvadı; Ajvadaq menen kelindın vılaçanın көyur, „Qanbekti ölyturur qojdonvu?“ degen qorqınuçtıu suroo, qara vılttaı qaldajır Alımdın alıña ulam qajtalır kelip turdu...

Et, maj, savız, pıjaz, kyrys alır kelip paloo çasar veyyge Alım Ajvadaqqa aqca verdi ele, al Samsaxundu çumşadı.

„Sözdy emneden çana qantır vaştoo kerek? Özym Qanbektin çaqırın ekendimdi qantır vılgızvөө kerek?“ degen tolıqunduu suroolordun qucaçında Alım turdu.

* *

Aj deer aqa, qoj deer qoço çoq bolqunduqtan, qoroonun oozun kun vata vekitir, Ajvadaq, Samsaxun, Alım ucөө, Zunnaxun menen Supaxan otura turqan kilem ustynө oturuşqan.

Aj çarır. Tynky sıdırtın kijeñi qucaçqa ökyu syrgөн sıjaçtanat.

Çajındaq sıjaçan vıvul, cıqyldaçan cımcıqtar, көgөrgөн ың, ыqalçan gyldөр çoq. Dartına dava tarraj, çaşıl өңдөн açırar, ömyrdın aqır menen qoş ajtışqandaj, tyrdyü cıqactardıñ çavıraq, sıdırtın çeldin ökyunө mojun sunqansır, çerge usur tyşur çatat. Tavıqattı sarı ooru qartaçansır, vardıq nerse supsuz sıjaçtanat.

Ajvadaq idis-ajaqın, tastorqonun çıır qojur, Alım menen Samsaxundun sözdöryn tıñsoodo.

— I, balam!.. Tyzyk sözdöryñ var eken—der, Samsaxun sıvıajınan cekti.

— Sarqara çortsoç, qızara vөrtөrsyñ degen emespi, sadaçan!—der, Ajvadaq ulutunur qojdu.

— Basa, çanaq kelin emnөer? Kelip ketişi tez völdu. Qavaq çarır kelip, çavıqır ketti—der, Alım aqırın Ajvadaq menen Samsaxunda көz qırın saldı.

— E, balam!.. Al kelindın vıj qurusun... Eger al kelindın emne usyn vılaçandıqın ajtsaq, toqtonur tura alvaj sen da vıljajsın!—der, Ajvadaq vılar çıberdi.

— Al kelin uşul Zunnaxun vektin kici qarındaş Anarhan degen. Özyn sıjaqtuu Qanbek degen azamattın kyjytynө cıdavaı vılar çyrot—der, Samsaxun tereç ulutunur qojdu da,—vıroq ec adamqa oozundan cıqarva—dedi.

— Oj, Samsaxun ake! Meni vala der turasındı?—der, Alım şaşır ketti, biroq al vaşqa bir sevөten şaşraj, „oşol Qanbek degen çigit balanca uvaqta өlğөн“ der ajtır çıberөvi der şaştı.

Samsaxun menen Ajvadaq almaı-salmaı eköonyn syjüşkөнyn ajtır, cıqırta da:

— Mına oşol Qanbek vıjı çıjrtıa vırge cıqtı. Oşonçolıq qorıuq, zordıq көrsө da çaqırılqda çetıpedi. Aqırında Alımda Ajdarbek datqa degendın Aqçal degen kylygun minir qacır kelir, Tykybek degendın qoluna tyşet. Anın qolunan Zunnaxundın qoluna tyşkөн, Zunnaxun qajın atası Ajdarbek datqanın namız usyn Aqçaldı tarttır alıuqa mında aldıır kelgen. Aqır өз çanınan cocular tyrmөгө saldıır salçan—dedi Samsaxun.

— Oj, qajran çigit!.. İşi qır өlvөj tilegenine çetkisi vardı. Ata, qoldon kelse qara vaştı qırvan qılıcu çigit eken,—der, Alım tandıqandaj yşkyur qojdu. Qanbektin tarıñın uqır ici

mönyn darwazasy asyq bolqonduqtan, qamalqandardyn dalajy aj-
qan körynur turat. Tüymönyn qoroosunun ter çaqy, ysty çavly-
qan sarajymaq, anyn astynda tutqundar oturat. Tigi cettegi coq
döngöctyn bir waşynda bir ujqur turat. Çaşy elyudon nebaq aq-
qan sýjaqtuu.

Анын көрүнүсүндө адамдык сырет чоq. Чааqtары çавыşыр, вет
сөөктөры сьқыр, көзу үнүгөйүр, өнү çанысьз. Сactары саqсайыр
емcekтен өткөн, тырмаqtары альнваçан, çолу буту çуилваçан. Да-
лысьна çарқан çаман сурүрөктөн ваşqa ес кижими чоq. Көсөдөн
ел çарар çалса, тizesin çытығыр ужалқан волот. Анын çанында çа-
şыгаақ Qытай çigit турат. Анын көрүнүсү да уjqурдан ажыр алар-
ық емес. Ögyzge moжunturuq салqаныр, екөөнү бириктирир мо-
жундарына узун şал салыңқан. Qoidorunda кишен, буттарында сьн-
çыг, сьнçыгдын бир усу соq döngöctyn бир ваşына векитилген.
Екөөнүн çeteleşip вагысьна çараçанда, oşol döngöctyn екinci ваşы
екөөнүн дааратқанасы еkendigi көрүнур турат. Ал екөөнүн вагыş
çағындағы мамыда Qаныбек отурат. Qара сасы çаваçынан өтүр,
çелке сасы сьрталыşқан, кижимдери çытық. Moжунда тегерек şал,
çолу бутунда зоолу. Çатыр уqтооqо зар волqондоj, çолу менен
çерди сьжөнур, şaldын çығын çерге таqар çојур терең oјдо отурат...

Ајвадаq Qаныбекти çарар турур, көзүнүн çашын мөлт degizip
şырығыр алды да:

— Qаныбек tetigit!—dedi Алымçа.

— Ај, çайран адамдар аж?..—деp, Алым tutqунда турқан çор-
дуиларды ајландыра çарар турур, көзүн ирмегенде, көзүнүн çы-
çыqtарына çаш толо тысты...

Еşik алдында турқан çароолсу арқылуу пандарын Qаныбекке
веріşip, Алым менен Ајвадаq çайта çайтыşты.

Алымдын çаваçы çарыş салыныр, vassa да, tursa да Qаныбек
çөпүндөгү oјдон çитүла алвады. „Qantkende enem Аçардын ајт-
қань onдатыр, аq сьтын аqтаймын? Qantkende Qаныбекти тыр-
мөдөн воşотомун?“ деген суроолор Алымдын алдында асқалуу
тоодоj волур турду.

Tыпсыз oјдун түвүнө çете алвај, çыјал дариясьнын тоіқунун-
да кеle çатқанда, алдынан бир Qытай çigit сьқыр, Алымды төштөн
ары бир çојур çатқыр çусаqtaj алды. Алым çалт çарај салыр:

— Li—Can!!!—деp, кьтpөгөн çерден алтын тарқандај, çуванçа-
пына сьдавај Алым да аны çусаqtар çалды. Екөө çуваньста кө-
гүşүр, çeteleşip бир тамдын түвүнө вагыр отурушту. Көртөн ве-
ри көгүşпөгөндүгүн çана саçыныşқандығын ортоqо салыşыр, çуи
турмуштун сьларына таіқууға алыşты.

Алым он еки çашында, Qаşқардын сьқыş çаqqы çетінде туруусу
Ma—Min—Çун деген вајдын çолунда malaј волур çүргөн. Çај-
çыбын şалы отор, çыçысьн уј çызматын çыыр, турмуштун dalaj
азавьн çekken. Oşol Ma—Min—Çундун çолунда Li—Can да
malaј волур çүргөн. Алым çандај азартарды ваşынан өткерсе, Li—
Can да oşondoј азартарды ваşынан çekirgen.

Екөө үс çылдан ашығыгаақ Ma—Min—Çундун çолунда çүгүр,
icer аşqa, кижер кижимге çетиşпей, çатықыр ылар, тырдуу tilekte-

rin biri birine ајтыша турқан. Алымдын тарқан çалқыз рајдасы—
Qытайча тилди çақыşы ујрөнгөн.

—I—J...

— Uşundaj, dosum!... емcekteş бир туоçаньмдын ајынан Zun-
naxунça malaј boldum.

— Sen amalduu malaј турвајсыңмы?—деp, Li—Can кьлүр çојду.

— Oова... Amalduu malaјмын. Emi çurbum, çолуңан кelse ма-
çа çардам бергин!—dedi Алым.

Екөө бирине biri çардам веpүүгө ивадаларын аутурур, ујлөp-
нө çайтыşты.

Кижинки кьну кечинде Zunnaxундар тојдон келди.

„Men uşundaj martavasy sьjмыqtuu çerge вагыр кelsem, ес
кимин маçа учураşыр, ал çајымды ојçо-вујламды суравайсьнар“
деp, бир çаqqа вагыр келгенде çоңу-çолондорун çаагыр тилеј
турқан Supaxандын адаты бар волqондуqtан, çақыр çоңуларь-
нын çыз-çыгдын, çатын-çалactары Supaxунда келир учураşыр, тар-
қан тавыла, ојçо-вујлась çөпүндө сурашыр, Ајнысахан, Ајмыва-
са—үсөөнүн тојдон кижир келген кижиттерин көрө ваşтаşты.

— Маçа уşунетип, сьмçыј çызы тивардан көјнөк кижизди.
Көсеткөн сьын волсо ајтыр тыгөтө ала турқан емесмин. Мы-
дај сьјлаçанды өмырымды ес кимден көргөн емесмин. Becары-
нын іші onолуп, тоју тојqо уланын—деp, Supaxан тој берген ада-
мды çer сууqа тижизвей маçтай ваşтады. Eгер Supaxандын көпүлүнө
çақыр çалқан адам волсо, ал адамдын матасын çивек, çозусун
ирик, çовурун кьлык çыыр маçтоо Supaxандын ваşынан веки
адаты эле.

Çоқулқандар ујлөpнө тарады, Supaxан çайçала вагыр келир
кileмдин устынө отурду да, saraj алдында турқан Алымды саçы-
ғыр:

— Eki кьн icинде мынсалық неге аздың?

— Quuraçan турмуş, ара!

— Emne, бир çерин оорујму?

— Çоq, ара, уј-вујөм çыын авалqa учураp çалыртыр.

— Qандајca?

— Mundan үс кьну илери бир туоçан аqам өлүр çалыртыр.

— Ectеke емес, quдај вејиşin веpсин, çараланвај іштеј бергин.

— Іштеј веpүүгө волвој çалды, ара!...

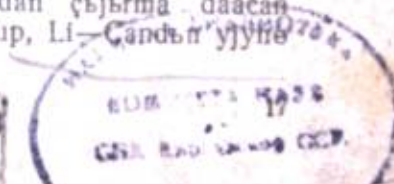
— Ketkiң keldiñ?

— Oова!...

— Мына çызық!...

— Ketpesem volo турқан емес, çатықан кемпир çал, аqамдын
çызы çиједеј çаш вајдары өлүр çала турқан.

— Sen ketpei! Qajda волсо даçы іштеp, аларды тарқан аqын
менен ваçасын. Oşonduqtan çыдық аqыңа он сеерден веpејin—
деp, Supaxан ецен тыркым сөздөpүн ајтыр, Алымды ајлан-
дыра ваşтады. Biroq ал мындај ајландырууға көпвөду. Он еки
кьндөн веpи іштеген аqысь үсүн, Supaxандан çыжыма даасан
алыр, Ајвадаq, Samsaxундар менен çоşтоşур, Li—Çандын ујуғы
çарар amalduu malaј çол тартты.

7069. CV-2768

2. TİLEKTEŞTER

Taldan soqur çasaqan eki coñ sebetin vaqandap kətöyr, qoluna kicinekej kyregyn qarmpar, kəcədə çyrgən eldin oturup, turqanyn aqdyr bir Qytaj çigit kele çattı. Anyn çaşy vьыы çыьрма birge cьqat. Öny qara toru, murdu ketirekej, közy quuş, bet səögy cьqьndь, mycösy kelişken; kijimi öte çurunu, bul, turmuşunun öte nacar ekendigin kərsətyr turat.

Kəcönyn buruluş çerine kelip bir adam otura qaldь ele, bul çigit kyregyn belender veri çaqtan çygyrdy. Biroq bul çigit çetkence bir bala tigi oturqan adam tura qalqanda kyregy menen ilir alyr nasьr ketti.¹ Çigit volso ökыngөndөj bir ulutundu da. qajra vastь.

Bul çigit Alymdьn dosu Li—Can ele. Anyn qьldьn qьzmatь uşul. Uşunelip kəcədə adamdьn taştandьsьn çьjnar varьr, şaly ajdaqan vajlardьn birine tapşьrьr, andan alqan anca-mьnca tьjьnь menen erter yj-vьlөsьn vaqьr turqan bir vesara ele.

Li—Can kecke kəcəmə-kəcə qьdьrdь. Taar, sebetine salqan nerselerdin çaman cььna qaravastan kətöyr alyr, Ma—Min—Çundun kyryc ajdatuucu prikaşçigine tapşьrdь, biroq prikaşçik Li—Canqa aqь vьrvedь. "Ötkөн çolu az alyr kelgenine көр aqь vьrip qojurmun. Bygynky alyr kelgenindь oşoqo toqojmun" der, qubalar çivьrdь. Li—Can şorduu qanetsin...Kecke qьldьn emgeginen ec oro көrvəj, çaman sebetlerin kətöyr alyr yjynө çөнөdy. Sarь иvəjьmdьn usuna cьqьa alvaj kele çatьr, yjynyn tuşunan ötyr ketkenin sezvəj da qaldь. Al ycuncy kəcəgө varьr qajra yjynө keldь, biroq kyndөgydөj kylyndөp şart yjynө kirip varqan çoq, sebetlerin aqьrьn çerge qojur, davьşьn cьqarvaj varьr eşik aldьna oturdu.

— Ma!²

— Emne dejsiң, ajlanajьn?

— Qursaqьm actь.

— Avandьn keler usuru volup qaldь—degen, enesi menen qarьndaşьnьn sөzyn uqur, Li—Candьn zamanasь quuruldu. Kynyn tarqanyn kynyn əlvəs oşqat qьlyr turqandьqтан, yjyn-dө yпөmduк qьlajqan nerseleri çoq, çе satuuqьa vьlajьqtuu vujumdarь çoq.

— Aj, quuraqan turmuş aj! Ec volvodu degende bir mu³ çerim volsocul—der көzünyn çaşьn qьlqьrtьr turup,—emь Alym kelip qьlsa qantem?—degence kəcөdөн Alym kirip keldь.

— Xoma!—der, kylyp attan tyşty.

— Xo!—dedi da, Li—Can aqьrьn ordunan turup Alymdьn atьn aldь. Anyn çyzyn-dө tereң qajqь varьdьqьn Alym sezdi.

Alym көркө cejin Li—Candь qarar turdu da:

— Emne qavaqьdь vьrkөө?

— Uşul zamanda ezilgen şordulardьn kimisinin qavaqь çarьqь dejsiң?—der, al özynyn qьjnalqan, qьstalqan qьjьncьsьqьtarьn ajtьr vьrdь.

Alym Li—Canqa көnyl ajtьr, tamaq alyr kelyu ycyn Supaxandan alqan çыьрма daacanьn vьrip bazarqa çөнөty.

Çin—Xu—a Li—Candьn enesi, çaşь qьrqqь varьr qalqan, icke vөjluu, quuş көz, qьjqac qaş, aq çyzduy ajal. Quu turmuş-tun zarqьsьnan, anyn çaşь altьmьşqь varьr qalqan sьjaqtanьr turat.

San—Çe volso Li—Candьn qarьndaşь. Çaşь on vөşte, enesi mycөлөngөн көzy qaraqattaj, qara cacь qunduzdaj, көlөkөdө öskөн gьldөj ylavrəgөн qьz. Biroq kilgen kijimi anyn nusqaluu mycөsьn төmөн vasьr, көrynysyn көrdөj qьlyr turat.

Çin—Xu—a menen San—Çe yjyn vөsoqosunan şьqaalasьr, Li—Candьn ajtqan Alym degen çigiti uşul ekenin bilişti.

Mьndan bir nece cьь murun, özynyn valasь Li—Candaj көyр, kelgen sajьn erkeletip tamaq vьrip çyrgөн Alymь ekenin Çin—Xu—a çana ele taanьqan. Biroq taanьqanda qant et? Ty-lөгөн tajlaqtaj samьraqan kevetesi menen ucuraşuudan ujalды. Anyn ystynө qьzь daqь vezildep til alvady. Al tьşta, Çin—Xu—a menen San—Çe yjdo...Biri birine sөz qatьşь alvaj, uzun sa naanьn usi qьjьn çortuşuuda.

Dynyşөy tygөл, төrt tylygy şaj volqonsup, çыьрма daacandь qoluna vөk qarmpar, Li—Can bazarqa çetip keldь.

Bazar ici tar, adam көр. Majda-cajda alyr satuuular menen dykөн arasь tolqon. Biri biri menen qaqьlyşьr, arь-vьri ötyynyn özy coñ maşaqat. Kəcönyn tardьqь menen adamdьn көrtьgynө qaravaj, attarьnьn mojnuna on caqь qoңquroonu taqьr alyr, «poş-poş» top, vaj uildarь çorqo salдыrьr çyрөt.

— Oj, oj... qacqьla! Şeetajьn uulu menen şaңьjanьn uulu çorqo salдыrьr kele çatьşat—der, vazardaqь el qəç çarьlyr qacьr qalьşь. Kyryc çegen qur çorqolor tursunvu, көz acьr çumqanca etek çəndi duildatьr ötyr ketişti.

— Aj!...

— Ax!...— degen eki yn turqandardьn qulaqьna şaq ete tyşty

— Emne voldu?

— Teveletip ketişti!...—

Qacqan eldin vardьqь qajra aqьlyşь.

Yjmөлөktөгөн qalьn eldin ortosunda, sunqan qolu menen ker-gen butun tartraj bir Qytaj cal çattь... Oozunan aqqan qan, көzünyn syzylыnkьrөp acьlyşь, vөtindegь nurunun öcüşy, anyn kel-vesine keterin belgiler turdu.

— Oj, çanьm! Öx!—der, vezildegен ujqur çigiti arь çaqta bir qanca adam tegerektep turdu...

— Emne voluptur?

— Oң qolu sьnpьrtьr.

— Bir vutu da cьqьr ketken көrynөt,—deşip, turqan elder ajanьctuu mynөzdө qavaqtarьn vьrkөşty...

¹ Qytaj şarlarьnda ogorodduq çerdi semirtyy ycyn maldьn çana adamdьn zaqьn çыьr alyşat.

² Ma—ene degen sөz.

³ Mu—bir tənəpçə çaqьn çer.

— Ajlanajın ata!—der, ölgөн calдын ваşын qucaqtар bir қыз, bir erkek бала oturat. Calнын arqасынан қошо өlcydөj volup kem-piri da vozдор turat.

Biroq vular vozdoqondo emne қылырмақсы?... Şumuraj şum zamandын tartıvı, Qaşqar şaarынын icinde oşondoj qurulqan...

Atына қолқуғоо тақрај көсөдө cыргөн adamqa qaalaqanca қаза vıjruşat. Қолқуғоону тақыр қојур, қојdurup çe eltyrup kele berse айр emes...Vuqa өkmөt adamdarынын ec kimisi kijligis-rejt...Bir onvoqon tartır...

Bazar ortosındaqь cuuldaqan qalyñ eldi көrup eki valaqь çetip keldi. Birinin qolunda çuqa sarь qalaq, qalaqtyn eki beti-ne ajьrьca çol menen majda qumdan çavyştьrьlqan. Ekinçisnin qolunda majda salьp ijlengeñ qьzıl tabьlqь cыvьd...

— Boş, boş!—der, vadaj atalar vara çatqan ujdaj vьşьldaşьr, eki valaqь çan çaqьndaqь eldi көmөletө tyrtyp, uqraj qalqandardь qalaq çe tabьlqь menen caar kele çatyşat.

Өlgөн calдын cығыdaqan valdarыñ, vozdoqon kempirin көrup, sanaasь sanqa vөлunyp, өзynyn atasь өlgөndөgy oqujanь көz aldьna elestetip turup, „voş, voş“ top vaqьrьr kele çatqan valaqьcьlardь Li—Can vajqavaj qaldь...

— Qulaqьñ çoqrı?—der, valaqьcьнын vırı qolındaqь qalaqьñ Li—Candьñ çaaqьna çanьr өtkөndө, çan çaja verdi.

Li—Can çaaqьñ bir şьrар aldь da, aldьnda etyp vara çatqan valaqьcьñ көk şilige bir qojdu ele, al beti menen çer sy-zyp vaғыr cьqьldь. Ekinci valaqьcь umtulqanda, anь vutu menen eekke teep calqasьnan tyşьrды. Mьndaj şumduqtu көrup turqan el „vaqraj valaаñdan, çaqraj çalaаñdan“ der, tuş tarарqa qacьp qalyştь. Valaqьcьlar urqan adamdь tappaj qalyşьr, qoluna utun-qan adamdardьñ çazasьñ vere vaştaştь... Qarap tursan, tamsilde-gi qozu menen qarьşьr көz aldьna elestejt...

„Yjdy көzdөj qacsam qarar çe таар alavь“ degen qoor me-nen Li—Can tetiri qacьp oturup көр çerge vardь. Çaaqь-нын ajьrьşьna qajь volup, valaqьcьlardь urqandьqьna quvanqan-daj, anda-sanda cьlmajьr da qojot.

Qolındaqь cьjьrma daacandьñ veşөony çoqotup, on veşine çarьmь çoq virdemelerdi alьp, çatarда yjynө keldi.

Alьm otura verip zerigip, aqьrь atьññ çanьna vaғыr çatьp uqtар da qalqan ele.

Li—Can Alьmdьñ uqtар çatqanьñ көrup өзynyn kecikkendi-gine ujalса da, yjgө kirip uqta dese volo der, enesine aciuusu keldi. Biroq Li—Candьñ aciuusu kelgeni menen cьqь turqan pajda, өзgөrylө turqan ec nerse çoq.

„Ene, qursaqьm actь“ der, kandьñ ystynө çatьp San—Çe da uqtар qalqan. Çaman cьraqьñ ylyñdөtur, San—Çenin ajaqьnda Çin—Xu—a oturat.

Yjdyn icinde yjrup salar çaqь ec nerse çoq. Çaman cьraqьñ qurumunan voz tamdьñ icl qar qara ьşqa ajlanqan...

Çin—Xu—a alda qandaj tereñ oјdo... Cьraqьñ çaramsьz ça-ғыqь Çin—Xu—a ньñ өңyn өlgөн adamdьqь şьjaqtuu қыльr

kөrsөtyp turat... Al қьjьmьlsьz oturqandьqtan, taştan çasap, tam vooruna çөлөp qojqon vaғыrьqь bir statuj şьjaqtanat...

Beti vaşь qьzıl ala qanqa vojoqon qalyvь menen Li—Can kirip kelgende, Çin—Xu—a ньñ cыrgөgy oozuna tьqьlyr, otur-qan ordunan ьrөpьr turup:

— Emne voldu—der, qaltьrap ketti.

— Ec nerse volqon çoq—der, savьrь suz qolundaqьlarьñ çerge qojur, „Alьmdь çalqьz qojvoj yjgө kirip, çe çanьna va-ғыr ermekteşip otursañ volo“—der alaja bir qaradь da, ters vu-rulup ketti.

— Bul oј senden murun mende ele, qulunum. Çoq varqa qaravaj, ac cьlanac volordu sanavaj ekөөñ egiz tuulqandaj oјnөp cыrgөynөr enendin esinen cьqqan çoq, valam. Ekөөñ muştumday andelek uurdar çejvız der, Ma—Min—Cundan tajaq çegeniner da esimde... Et cыreкty elçiretip seni qandaj syjsөm, Alьmdь da oşondoј syjөymdy vilesin, qulunum!. Biroq adamkercilik, ьzaat, ьjvaa degen nerse mende da var qo... Uşul көbetem menen ujal-vaj, qantip Alьmьñ menen ucuraşam?—der, Çin—Xu—a ьjlar çiberdi. Öz suroosunun çoovu vetine tamqa volqondoј, Li—Can uncuqa alvadь. Enesinin sөzyn tajaq menen urqandan qatuu ucuratь da qajra cьqьtь...

Al Alьmdь oјqotup, keler-keter sөzdөrды ajtьşьr көp oturuş-tu. Qanьvекti tyrmөdөн qutqaruu çөnyndөgy oјlorun daqь ma-quldaşьştь.

— Li—Can! Tamaqtь qajda çejsiner?—dedi enesi.

— Mьnda alьp keliñiz!—dedi al.

— Li—Candьñ bul sөzyn uqqanda, ujalьp turqan Çin—Xu—a menen San—Çe syjynyp ketişti.

— Yjдө ec kim çoq desem, eneç yjдө vele?—dedi Alьm.

— Oova... San—Çe ekөө teң yjдө. Biroq...—der, kynөөly adamdan veter Li—Can çer qaradь.

— „Vajьlьq murad emes, çoqtuq uјat emes“. Alьm vaş aman voiso, çoqculuq emne qьlat dejsin. Enendі caqьr, ucuraşьp coquu oturup tamaq çejli. Erteç menin atьmdь satьp yj-vylөñө kijim alьp vergin—dedi. Li—Can Alьmdьñ sөzyn uqur turqan qula-qьna işenvej, qajta surooqo sөz: tappaqandaj, көzyn vaçьrajьr, çyzyn kylymsьrөtyp qattь da qaldь...

* *

Aj ajaqtар qalqandьqtan tyn—qarañqь. Eldin vardьqь çatqan. Emnedendir coculaşqansьr, ulam eki çaqь qarazьr Alьm, Li—Can, Can—Cin үçөө qoroodo oturuşat. Bulardьñ keçeşinen coq qorqunuc kytyşkөpsyp, eşik aldьnda Çin—Xu—a menen San—Çe oturat.

— Uşul aspaptar çetişet qo?

— Çetişet!

— Tarancanь men alajьñ, eki şamşardь ekөөñ al!

— Attin, көuyldөgydөj qural voiso qana!...

— Ar kim varь menen vazardajт emespi. Bizdin qoldon kele turqan iş volso, valkim, bul aspartardьn da keregi çoq volur сыqar ele...—deşip, çараqtарьn qojundарьна qатыр, colоq saptuu sojqoqtordu icterinen vajlanьr, qoroodon сыqар çөнөөge qamьn-qanda:

— Sadaqanar, qojqula desem volvoj qojdunar!—der, yjden сыqа kelip Çin—Xu—a ьлар çiverdi. Anьn көзунө alda qandaј qorqunuc elester, yny da qaltьrap turdu.

— Qorqo turqan ec iş çoq, qajqьrvaј çata beriniz!—deşip, ycөө qoroodon сыqар ketişti.

Can—Cin Li—Candьn atasь menen tuuşqandьn valasь. Aьm menen Li—Can Ma — Min—Çunqа malaj volur çyrgөndө, al da malaj volucu. Ycөө çardьlьqatарьна çавьqraј, qoqustuqtu çolto der esepтeşpeј, birge ojnор өsyşken. Biroq Ma—Min—Çundun vaşьn ajra carqandьqь ucun, Can—Cindin çalqьz aqasь Ma—Cin on çьldan veri tyrmөdө. Al Belgisiz mөөнөt menen salьnqan-dьqtan, tyrmөdөн qacan сыqарь belgisiz... Ajbadaq Aьmdь eecitir varqandaqь şal salьnьr turqan Qьtaj çigit, uşul Can—Cin-din aqasь Ma—Cin ele.

On saqtь kynden veri ycөө tyrmөny ecen ajlandьrьr qarar көryşken. Can—Cin volso on saqtь çьldan veri tyrmөny ecen qьjьn ucurlarь menen daqь taamış volqon. Oşondo da qajсь çerinen vuzur kiryy kerek degen oј, ycөөnyn vaşьn qатыrьr ke'e çattь...

Tyrmө voz topuraq kirpicten ajlandьra salьnqan qorqon, qalyndьqь bir sarçandan aşьq. Sadaqan şorduulardьn arqasьz aqqan terlerine çuurulup, erksiz emgekterinen şiretilip çasalqan-dьqtan avdan vьşьq...

Tyrmөny arqasь qatar duval, andan arь Qьtaj roqumu menen çasalqan yjler. Bul taravьna kyndyzy qaroolcu turvaj, tynkysyn çana turat.

Tyrmөdөн veş sarçanca aьstьqta veş altь typ tyt сыqasь turat. Kec kyzydn kerimseldyy ьzqaarьnan çьlanac qalqan.

Aьmdar epter oturup ьtqа çetişti. Tөmөnkyy vурcta mьltьqьn qoluna qarmar, arь-berі vaşьr turqan qaroolcunyy көryştü, ço-qorqu vурcta bir qaroolcu mьltьqьn qucaqtar turat, biroq al taş şьjaqtuu qatqan da qalqan...

— Uqtar turat...

— Çoq, vizdi qarar turat...

— Çoq, uqtar turat—der Can—Cin voogu menen сыьr çө-nөdy.

Can—Cin ilbirsee çar etip qaroolcunyy oң qolu menen va-qaloordon aьr, sol qolu menen oozun vastь. Aңqьsa berki ekөө da çarmaştь...

Ekі minut camasьnda Li—Can qaroolcunyn tьşqь kijimin kijir, mьltьqьn qarmar vурcqa tura qalqanda:

— Oј, emne qьlьr çatasьn?—degen arqь qaroolcunyn yny сыqьtь, Li—Can uncuqradь. Berki ekөө Li—Candan arqь vурcqa tura qalyştь.

Kөp kecikpeј, erigip turqan qaroolcu da vaşьr keldi. Çol-doşunun uqtar turqanьn көryp, „mьnu emne qьlsam? Ajtqan-daj vaјaqь kegimdi alajьn. Biroq Şeetaјqа ajtsamь çе mьltьqь-nьn virdemesin uurdar aьr qatuu çazalattьrsamь? Çe mьndan arь ajtqanьmdь orundatьr tura turqau qorqoq biliş qьlьr alsam-vь?” der, qaroolcu ekі çaqьn qarar bir top oјqо ketti. Arqь mьltьqьn zatvurun сыqарьr almaqьs volur, arqьn oturup zatvordu сыqарьr çatqanda, Li—Can mьltьqьn көcygy menen төвөгө bir qojdu. Berki ekөө qaroolcunyn yny сыqarvaj basa qaluuqa um-tulsa da, andan ec yn сыqraj turqan volqonduqun bilіşti.

Bul qaroolcunyn kijimin Can—Cin kijir, arqь vурcqa vaşьr turup qaldь. Aьm sojqoqturun aьr, Qanьvektin tuşu cen-den tamdь teşe vaştadь...Biroq qorqunuc көp volqonduq-tan, sojqoqtun davьşьn qatuu сыqarvaj topuraqtь arqьn çana kemikteј saјьr tyşyрө vaştaqanda:

— Qacqьla!—der Can—Cin veri çygyrды...

Aьm menen Li—Can tamdan attaj qacьştь, Can—Cin tamdьn qьrьna сыqа qalqanda artьnan сыqan mьltьq yny menen qajra qular ketti. Aьm menen Li—Can Can—Cinqа qarar qajra um-tulqanda, tamdьn arь çaqьnan udaa-udaa atьlqan mьltьq yndө-ryn uquştu. Aңqьsa volvoj tamdьn qьrьn ekі cerik сыqа qal-dь. Li—Can qolundaqь şamşarьn siltegende ceriktin bir tamdьn qьrьna arta salьnqan vojdon suladь. Berkinisin sojqoq menen Aьm vaşqа carqanda qajra qular ketti.

Tyrmөny ajlanasьndaqь mьltьq yndөryn uqanda Qanьvektin et çyregy oozuna tьqьlьr, vьtkөн voju dirilder, көzynyn qь-сыqтарьна ьşьq çaş toldu. Kelecek ymyt voşqо сыqan şьjaqta-ньr, ьrajьmsьz açal aldyна kele tyşkөndөј voldu.

* *

Kyn ulu şaşke volur, eldin vardьqь kyndөgydөј kesipterine kirіşti. Biroq ubaqtьsьz atьlqan zamьrek yny eldin vardьqьn taңdandьrьr, qulaqtарьn deldejtti...

— Tigine qara çelek!...

— Kim öldy boldu eken?

— Oј, kim ölyptyr?

— Şeetaј...

— Qandajca? Oorupru?

— Kişi qolduu volur...

— Qарьraj del!...

— Tyrmөny arqasьn qazьr çatqan bir adamdь atamьn der özy ölyptyr.

— I...

— Şeetaјdь ölyrgөndөр da qolqо tyşyptyr...

— Anan?...

— Qaroolcudan ekөөny ölyryp, Şeetaјdь tamdьn qьrьna qo-juptyr...

— Daqь bir cerik өləselyy volur qalqan imiş...

— Alardyn kim ekendigi bilinevi?

— Апын уqqаныыз чоq...

— Сыргылысу, вајqар көрөлі!— дөсір, көсөдө сыргөн елдин ар кимиси ар тырдуу сөзду сыйлөсүдө...

Аqтү көөдөј, кенепи төөдөј қыль артыуулар арқылуу, бул қавар Qaсқар шаарынын вардық қеріне тарқар, тыгөнвөгөн қомоқ, уқмуштуу нір сьр болду.

Көр ивақит өтрөј, заматрекер кырылдөр, сурнајлар ьзылдар, кытылвөгөн суу сықты... Уқмуштуу қавар уқур, усу қыргына тысыне алвај саныққан ел, оқол суу сыққан тарарты көздөј ақылды.

Көсөдө қар чоқ. Біроқ қарандај сууқ көздөј тешиктен келдөј волур учурақаныстү... Сууқтун өкүмүнө мөјун сунқанысыр, тамдын тешигинен, қороонун есігинен вақтарын сықарты, мурундарын артууға дармань келбөј қырылған тыкөйтүр валдар турат.

Мај вазардын қанындағы кісіне аянсаға ел ьқылдар толқон. Ајантын кун сығыс таравында үс адам дарға асылып турат.

„Кимде ким, дарға асылып турқандарды тааныр берсе, сұрақанын береміз“ деген қар қақтылақандықтан, елдин вардықы дарға асылқандарды қарар қатысты.

Дарға асылқан үсөө тең— қақ қигиттер сыјақтыу. Үсөөнүн тең вақтарын ьдыј қаратыр, буттарынын вармақтарынан асыр, қынар өлтыргөн сыјақтыу...

— Мына бул қигиттин ким екендиги белгисиз. Тиги екөө мурунқи дарсылар емеспи?

— Оова...

— Ал екөөну емне үсүн асқан?

— Түрмөну теқкен тетиги екен... Ал қолқо тықкөрдө „алыр вагыр қазасын бергин“ десе, тиги екі дарсы алыр келіп, вағын төмөн қаратыр дарға асыр тақтайт.

Сындықанда да ұшндај эле. Бөрк ал десе вақ алулар қелдетер арасында, ајығса оқол учурда Qaсқар ісінде көр эле...

Can—Cin қолқо тықкөрдөн кижин, „алыр вагыр қазасын бергиле“ десе, тиги асылып турқан екі „азаматтар“, қолунан келисінце ұруп, анан вағын төмөн қаратыр, бутунун вармақынан дарға асыр тақтайт.

Сапына оқ тижіп қана өлөрсө тajaқ қеген адам қандај авалда волур қалары белгилуу қо?... Өлү қандын вардықы төмөн қарата сапықыр, бетін қазандын қара көөсүндөј қыль салқан эле... Апын ұшнетіп таанывај қалқандықтан қана „сен екөөн ұшунун қолдошу волсоң керек“ деген ој қоруулардын арқасында тиги екі „азамат“ өздөру дарға асылқан...

Егер Can—Cindin ким екендиги биліне турқан волсо, апын үлүлөсу емес, қақындарынын вардықы Şeetaјдын қурвань волур кетери сөзсыз іш эле.

Алым менен Li—Can Can—Cindi кижимінен таанысты. Бір тилектеş алындај қурбусунун авалын көрыскөндө, көздөру оттој қаныр, істері туз қыјқандај асысты. Біроқ қайқы-қараларын тықтарына сықара алыспай, істерінен сыздасты.

Dootajдын қолдонқон қарасынан ес нерсе сықрады, тилегин ті-

леқкөндө миң қайталар қоторуп қарасыр, тыркым түмөн қараларын қолдонуша да, Can—Cindi ес кимиси тааны алыспадь.

Қурбусунан ајырықан екөө, вағына қара тун тықкөн сыјақтаньыр, қавақтары тынөрур, көз қақтары кірпиктері менен қошо ірмеліп, кес қурун үлөрынө келишти. Can—Cindin қаварын уққандан кижин Çin—Xu—a менен San—Şenin сықырар ьлақаны, ал екөөнүн қайқысын мурунқудан алда қанса көвөйтты.

Өткөн қылы бир мајрамда, Dootaj екі қара қасырды аравақа қоқтуруп келе қатса, Can—Cindin атасы қавақтан сықа қалат. Ал-буут қасырлар алыр қасыр, Dootajдын қанын төрт қарсы қылат. Can—Cindin атасы қоқтусунан учурақан волсо да, қарасанақан волур есептеліп, арқасына сыз қамсы балақ урулқанда, оқол балақтан алыррај өлүр қалқан.

Ақасынын зајыбы он қыдан бері зарлар сыгыр, ақыр кыжыткө сыдавај, кесее қақында өлгөн. Қайықан енесі волсо, кыжыттын кыусыне көз қасын билетіп отуруп, екі көзүнөн ақырақан.

„Қақылајын Çin—Xu—a, San—Şel... Балдарын қылан соққан торқојдој муңқа баттым, қыруқ, қалсыз қуландај қиусыјур, сөлдөр қалдым... Емі уруқсат қылыла, мен өлөјүн, өз қолуңар менен көөмп қојқула“ дер, Can—Cindin енесі үс төрт қолу өлүүгө аракет қылқан, біроқ өлүүгө мүмкындық берішкен емес.

Can—Cindin енесі Çin—Xu—a, San—Şe—үсөө үйдө отурат. Алым менен Li—Can ес сөз ајтыспай қороодо отурушат. Түндөгу кенешінердин ајақы ұшндај волур ајақтадыбы дер аспан қыдызы алда қандај көңылыз муңајыс менен ьсырар қарақан сыјақтанат. Тилектеşтердин бул тилегі ұшндајса волур ајақтақанын қар тарарға қавар қылууға шаққанысыр, тындык тарартан соққан муздақ қел тыстыккө қарар кетіп қатты.

3. АРОҚАСЫЗ АЛЫМ

Алымдын ајласы кетти. Уса қанат, қонсо қыруқ volo турқан Li—Cань бир топ кындөн бері ооруп қатат. Түзөлуынун ордуна кындөн кынгө накардодо. Çin—Xu—a менен San—Şenin ьјын көрур отуруп, Алымдын ојлоқон оју вағынан кетти... Can—Cindin енесі волсо өткөн қумда өлүр, апы өз қарақаты менен көздөн далда қылды.

Үс кындөн бері Анархандын есігин тозуп сыгыр. Анархандың қе апын ері Керімахунду кезиктіре алмады. Қалқызы қана Анархандын ақмасы қызы Даріаханды бир қолу қолуқтурду. Біроқ ал „қоқојунун Керімахун малай алам дер сырөт, қандај малай аларын билејем“ деген сөздөн ваққа ес сөз ајтқан емес.

Дақы кун ондуулар сырө веруыну рајдасыз көрур, үјгө кирди.

— Li—Can, қандајсын?

— Қандајын сұрајсын?... Қақын кындөрдө екөөвүз қоқтошобуз қо... Қоқус қаза тајыр көз қумулуп кетсе, San—Şe менен енеме көз қығынды сала сыр—дер, алыз дарман менен Li—Can сөзүнүн ақырын вутырур, көзүнүн қысықтарына қақ алыр қақыр кетти. Апын бул сөздөрун уқур отурақан Çin—Xu—a менен San—

Çe kykyktoj yn alьstь. Өz ojju keneşip çoi tartuuqa kirgen Alьm, qarđuu voroondo vujuqqan adamdaj emne der ajtarьn bilveј da qaldь...

Alьm ajta turqan aqьlьn ajtьp, qolundaqь aqcasьnlьn kевyn çin—Xu—a qa verip, kəcөгө сьqtь. Kөp ojduп vaşьn саtьp turup, daqь bir iret Anarxandьn qoroosuna varьp qajtuuqa vet alđь.

Kyn vatuuqa çaqьndar qalqan ucırda Alьm kelip Kerimaxundun darvazasьnlьn alđьna oturdu... Kөzdөy tuңçurap, qavaqь sa-lьnqь, „Kerimaxun meni malajьqqa alavь çe alvajь? Malajьqqa alsa, Anarxan meni tilegime çetkizevi, çoqru?“ degen suroolor, aьnlьn көz alđьna keldi.

Kөz vajlanqan ucırda, topon çegen өgyzdөј vьşьldar, Kerimaxun vazar çaqtan keldi...

— Saloomalejkym, begim—der Alьm ordunan ьrđьp turup, qolun vooruna aьp, velin veş vьktөltyp, Kerimaxundun alđьna tura qaldь...

— A—a—a... alekime salam!... Sen kim elen?—der, Kerimaxun velindegi çooluqunun ucun сьqarьp çaaqьnan qujulup turqan terin varьp, adьraјьp qaradь...

— Taanьvaj qaldьdьzvь, begim? Meni karvan sarajdan eercitip varьp Zunnaxunqa çumşar berbediniz vele?...

— A—a—a... durus... durus... Emne çumuştar keldin?

— Sizge malaj kerek eken degen sözdu uqur keldim ele.

— Zunnaxunduqucu?

— Andan сьqьp ketkenime көp volup qaldь...

— Emne ucun?

— Bir aqam өlyp...

— A—a—a... durus, durus... uqqamьn... Alar senin orduңa malaj aьpтьrvь?

— Aьpтьr...

— A—a—a...

— Oşonduqtan sizge keldim. Siz sьjaqtuu vektetime qьzmat qьluuqa eđ ьntaluumun. Siz menin aqьmdь aзыr vьcpaңыз. On veş kynu ištejin... Anan menin qьzmatьmdь көgyp turup aqьmdь vьcьңыз!—der, өз kucun vazarqa salьp, өtө kici pejildik menen sala sal qьldь...

— A—a—a... bras, maqa malaj kerek. Senin qandaj qьzmat qьlqanьndь Suraxan aramdan da uqtum ele. Zajьm menen aqьldaşajьn—der, Kerimaxun qoroosuna kirip ketti.

Kerimaxun, Anarxan, Darjaxan—ycөө ortonqu yjđө çaj icip oturuştu. Alardьn oturuştarьna qaraqanda, alda qandaj, tygөnlьn сьr var sьjaqtuu...

Bettin саarь kartoşkanьn aьzьndaј volup, vьjьpьqan mьdunun tapoolorun qьvьratьp, tyz көzyn asa, саlьr көzyn vasa çar qьşьldar Kerimaxun oturat. Anarxan tetiri qarap oturat. Çu cuqan qьrđьjdaj көzyn çaldьratьp, aьnlьn qatarьnda Darjaxan oturat. Eger ycөөнyn uşul oturuştarьn көrgөн adam volso turmuştan aşa kecip, alda qandaj qajqьqь ucuraştarь da mymkyn vo-

lor ele... Biroq bulardьn turmuşu uşundaj... Zombuluqtun doo-ranь өkym syrgөndyktөн, qьzqaldaqtaj çaş өmyr solsun degen turmuş... Aьnlь Anarxandan vaşqa ec kim bilveјt.

— Attardь suqarьp qojduvu?—der, vьrтьqan qьsqa vutun sunup, ceke terin qolu menen sьdьrьp Kerimaxun Darjaxanqa qaradь.

— Suqardьm—dedi da, topon çegen өgyzdөј qьşьldar, evi sьnlь çoq oturqandьqьnlьn çaqьrvaj төmөн qaradь ele Darjaxan.

— Suqarvaqьnlьn debedim vele! At mingen adam attь vaqa turqan malajdь çumşar qojur minveјvi?—der, Anarxan Darjaxanqa qarap acuulanqanь menen Kerimaxunqa qarьnlьn төgө vaş-tadь.

— A—a—a... vasa, tьştа bir qьrđьz çigit malaj volom der turat, maql deseң oşonu alalьvь?

— Qajdaqь eme eken?

— A—a—a... өgynky Zunnaxun vektikinde çyrgөн çigit.

Alьmdь Anarxan өз көzy menen көrgөн çana Ajvadaq menen Samsaxundun ecen tyrkym qьlpьr maqtaqanьnlьn daqь uqqan-dьqtan:

— Alqьnlь... Al qьzmatь çaqşь qьlat der uqqamьn. Tuura qar-mar, tutam melçep, vilindі sьqьp qanьn çalavaј, durustar syjleş. Çaqьnda sooda iştəriңe ketsen, yјtiricilligін daqь veјqam volor!—dedi.

— A—a—a... Durus, durus... al çөnyndө daqь syjleştyk. A—a—darvaza alđьnda turqan çigitti veri саqьrьp kelci?—der Kerimaxun Darjaxanqa qarap edireјip qaldь. At vaquu valaasьnan qutuluuqa çan dili menen dajar ekendigін dalildegendeј. Darjaxan alđьrtan çьm etip, tьşqa qaraj çөнөdy.

Darjaxan vьjьl on altьdan on çetige çanь сьqat. Özy qa-çeles, qьrđьj көzduy, aq çyzduy qьz. Biroq eki çaşьnan çetim qalьp, көryngөndyn qolunda содојur, ar kimdin qaarduu tilin, qatuu tajaqьnlьn көp көrgөndyktөн, oјundaqьşьnlьn daroo асыр ajta alvaqan çavьq myнөzduy qьz. Alьm eşikten kirgende, Anarxan төrky yjynө kirip ketti.

— Seni qьzmatьsь qьlpьr alalь dedik, mьrza—der, vardьq ner-senin taqьdьnlьn özy çana cecyucyđөј Kerimaxun qomrojur qojdu.

— Çaqşь volot, begim!—der çan dili menen Alьm tura qa-lьp, qulduq urup qojdu.

— Darjaxan! Bul çigitke çaj ver. Anan eercitip varьp saraj-dьnlьn alđьndaqь attь, сөpty көrsөtyp, vaquu çajьnlьn ajtьp qojqun,—der turup vasa çatьp,—atьң kim?—dedi.

— Alьm!

— A—a—a... durus, durus... uqqamьn var—dedi da, төrky yj-gө çөнөdy.

Alьm išteј turqan iştəriң Darjaxandan surap vilip, attar-qa сөp salьp qojdu da aqьrdьn qьşьna oturup oјlodu:

„I—i—de... Anarxandьn eri Kerimaxunqa da malaj völdum. Bi-roq Qanьvek çөnyndөgy oјumdu Anarxanqa qantip bildirem?...“

4. KYTYLBÖGÖN QABAR

Альмдын багдан аты төртөө. Бирөө шапыянын тогу чоңосу, бирөө Зуннахундун кара чоңосу, екөө болсо Керимакхунду. Төртөө тең атақтуу чоңолор болгондуктан, кунунө үс маалдар сөм берип, аты маалдар сөр салуу, еки маалдар салыздан суугаруу, кир чикузбай суур-тарар бақуу Альм үсүн қыян тујсүк болду. Қыян да болсо еки ајдан вери сьдар қақылық умытун кутет, бирок қыян да болсо еки ајдан вери сьдар қақылық көгүнө елек. Көгү-көздөгөн мақсаты қақынан ес бир қақылық көгүнө елек. Көгүнө төтөр қылан Анархан менен ушул кунгө сејин сүйлөсө елек. Өткөн сума куну қана: „баққан аттарын үсүн ырақмат, Альм! Бул сьбақтуу адал қызматынан береке таварсын, Альм!“—деген. Андан мурун ооз асыр сүйлөгөн емес. Альм өзу оролтуп сөз ајтууда ыңғайы да келбеген. Керимакхун болсо ertelli-кек аттарды көргөндө „қарајсын, Альм“ деп қана қојот. Баққа сөз ајрајт, ајтууну қалауајт да. Ошондуктан еки ајдан вери сөз болунај келе қатат.

„Emi emne қылу керек? Malaј volup мында сүгө берүүдөн ес нерсе сьқрасудај volup вара қатат. Eger мындан кетип, ујгө вара келсем қандај volor ele? Biroq anda emne қылмақсымын?“... деген сьбақтуу қалың ојдун туңқујуқанда отуруп, еки ирет „Альм?“ деп қақырған Даријахандын унун да иққан чоқ. Қалына келип, терең ојго сүмур отураңын вайқар тура қалқан Даријаханды да вайқавадь.

Даријахан ақырын артына келди да:

— Альм, emne boldu?—деп тигиле қалды.

Альм селт ете тушты да:

— Ec нерсе болған чоқ,—деп қалыбынса қылмајыр қојду.

— Bир қериніз ооружбу?

— Чоқ.

— Се бир қараңыз варабы?

— Qantet?

— Kelgendegideј emessiz, vaşqaca volup вара қатасыз.

— Ec қарасылық чоқ. Чөн ele carcaқандықты—деп, Альм қақына ордунан турду.

Даријахан ішенбегендеј бир аз тиктер турду да:

— Сүгүңүз ујгө, Керимакхун акем қақыр қатат—dedi да қайра кетти.

Альм Даријахандын азырқы көгүңүзү менен сөздөгүнө таң қалды. Альм анын вайқарыстықына таң қалған чоқ, еки ајдан вери сүгүр шајырсынлар ал қалың emi қана сүрақандықына таң қалды. „Альм, Керимакхун акем қақыр қатат. Альм, сај ic. Альм, tamaқ се“ дегенден ваққа бир сөз ајтқан емес. „Ecedesin, қағындаш? Ata eneң варабы“ деген Альмдын сүгоосуна да чоор қајырған емес қана Альмда тигиле қарар қылмајси да емес.

— A—a kel otur, Альм мырза! Даријахан, тиги төшөктүн үсүн Альмдын алдына қайыр қојси!—деп, Керимакхун өте қамқорсануыр өнтөлөгөн сьбақтанды. Bирок анын мындај өнтөлөсу, тек бирөөны таманқа қақыр туығөрдөгү амалы эле.

— Сајына пандан туғар алқын, Альм!—деп, Анархандақы сајдағылық сүгөзүн көрсөтти. Bирок Анархандын сајдағылық Керимакхундукандај емес, аз кун болсо да бир çek көргөн адамнан қутулғань қатқандықы үсүн эле.

— A—a menin ақым чөнүндө ооз асрај қојду деп, тартыр да сүргөңдырсуң, Альм мырза. bras тартылууда да ақыр вара. Bирок мен сен чөнүндө өте ваққа ојлор сүгүдүм.

— Qандај?

— Seni malaј emes, вала қыыр алуу чөнүндө.

— Demek, men sizderge вала volup сүгүр қалсам, қақырған ата-енем қандај volor екен?

— A—a, oј қолун volқур, қандај volot ele?

Тавықанды қақырған вайлань, сүйгөн атыңдын бирин минир алыр саар келип турвајсыңь? Eger қадыр көңүл қарағыр, ата valadaј volушур қалсақ, ата eneңdin қарасыңь сеңил емеспи, андан көрө сен түвөлык бирге сүгүр қызмат қыласыңь чөдри? Oşol чөнүндө сүйлөсөлу!—деп, Керимакхун қолундақы сьльнь сөрге қојур, Альмды қарар қалды.

— Oјлонқун, Альм, eger мақул volo турған болсон, кийим, tamaқ қақына қор қылајмын—деп, Анархан Альмдај қызматсыз тавуу қыян екендигине көзу четип сүргөңдөгү сьн сьргө ајты.

— Durus, oјлонur turup чоор vereјin—dedi Альм...

Кун сьққандан кийин Керимакхун вазарқа сьқыр кетти. Анархан менен Даријахан Керимакхундун кийин сүур қақырған. Альм болсо тогу чоңолу тақалатыр келип, сөр салыр қатты эле.

— Альм, вери келси!—деп қојур, Анархан Даријаханды бир нерсени сьвьярқандај boldu да, қатқыр кылды, Даријахан ујалқандај тетри қарады. Eки ајдан вери бир күйеј тунөгүр сүргөн Анархандын vul қатқырғы да Альм үсүн тавырмақ boldu.

— Oјлондунбу, Альм? Biz seni ајтқаньызыда мақул volotқо деп, ақырды өөдө вьсыр қојдуқ,—деп, Анархан күймысүгөр Альмда қарады.

— Kerimакхун senden чоор алыр қојқун деп кетти эле. Oјлонur turup чоор бергин.

Eger мақул болбосон, ваққа adam izdegideј vololu.—деп Анархан ују қаққа vastь. Альм emne деп чоор берерин билеј отураңда:

— Siz menin tilimdi алаңьз, мақул volup мында қалқаньдыз durus volor эле. Kerimакхун акем ертең Турғанға чөнөгөңу қатат. Çetti ајда kelet. Kerimакхун акем келгенге турсаңьз, бир at қана бир сьјра кийим берүүгө uvada қылысты. „Альм қалса екен, Альмдын қалыңь екөөүзгө көңүлдуу volor ele“ деп, Анархан есем да ақ еткenden тақ етир сүрет,—dedi да, Даријахан еки қақыр қарар, қақырған васырқы уну менен—sewebi: Анархан есем Керимакхунду сүйлөйт,—деп, алда қандај қақырған сьрды қаріјалар күйнөгө илгендеј, уј қақыр бир қарар, улутунур қојду.

Bul Aьm ucyn kutyлbөгөн qavar... Kerimaxundun aьsqa ke-
terin çana Anaxhan Kerimaxundu cьндар ele syjвөj turqanь bil-
вөj turqan.

Aьmdaqь emki tilek—qaluu boldu. „Biroq qalqanda emneler
qьlun kerek?“ degen suroo Aьmdьн ojun alda qajda aьp çөнөdu.

5. TETIKSIZ SANDьQ

„Асьла elek sandьqta.
Вьсьла elek qunduz nar“.

„...Сьндьqнда adam valasь uшundaj... Biroq qaj biri aqьlqa
çenil, sөzge corqoq, özy corqoq. Qaj bir qurqoq sөzy menen taš
çarqan, adamьн mьнөzyn vat ele bilip alqandar var. Andajlar:
өzүнө ec kimdi tenebejt. „Adam syjлөškөncө, çьlqь kišinesken-
ce“ degen onoq maqaldь sьнqan saadaqca veline taңuu qьлp
aьp, yzөngy qaqьsьp өtүp vara çatqandьн da sьrьн vile qo-
jušat. Alar keede „balancanьн kezy mьндаj eken, tykuncөnyky
anda j eken; tigi tigintip qaraqanda, al mintip qaradь, ošonduq-
tan alar mьндаj adamdar eken“ dep, ömyryndө көrvөгөн adam-
dьн da qьlq-çorquun, qalq-mьнөzyn qoluna qarmata salat. Eger
adam valasьн uшunetip sьnaj turqan bolsoq, adam valasьньн
vardьqь ušul „sьncьlar“ ajtqanda j bolso, men sьjaqtuulardь aq-
maqьtьqqa cьqarьp, kimdin qanda j ekendigin, çaqьsьlqь çe çaman-
dьq qьla turqandьqьн, çanaqь onoq sьncьlardьн belgisi menen
açьrata saluqca volor ele. Biroq adam valasьanda j emes!... Adam
valasь—tetiksiz sandьq!... Al sandьqtьн tetigin taар, aьнь icin-
degi nersenin rajdaluu çe zьjanduu ekendigin açьratьp aqьн bi-
lyu onoq sьncьlardьн ajtqanьnda j emes. Ošon ucyn ušul ešikte
malaj volup çyрөm“ dejt Aьm özүнө özy. Aьнь maqsatь: Anar-
xan sьjaqtuu tetiksiz sandьqtь aсьp, Qanьbegine rajdaluu nerse-
nin var çoqtuqun bilyy, andaqь vьсьla elek qunduzdu vьcuu...“

Biroq Aьm ucyn iš cataq çaqьnda. Kerimaxun sooda ištəri
menen Turqan, Qara saar tararqa ketkenine vugyn on kyn vol-
du. Çaqьsьlqь çөnyndө ec belgi çoq. Ötkөн çuma kyny Supaxan
kelip, „malajьн beker qalьrtьp. Malajьн beker qojuuqca volbojt.
Bul malajьndь maqa vergin, attarьndь vizdin qoroqoq aьp va-
rьp vaqtьrьp, kyny-tyny ištetejin“ dep aрьraңdaqanda: „menin
yujmdөгy malaj menen çumušuң volbosun“ dep, Anaxhan enesi
menen uruša ketken. Supaxan bolso qaadasьnca көсөнү çaңьrtьp
çoluna tyškөн volucu. Aьнь eresi çeçesi Ajьnsaxan menen eçe-
si Batmaxan kelip, „sen çyzy qara volup ketseң kerek. Emne
ucyn enendin көnyлyn qajtarasьn? Balkim, bul malaj menen soo
volboson kerek“ dep, qar qajdaqьнь ajьp, al ekөө da urušup
ketiškен. Ošondon veri Anaxhan qara. Tөrkьndөry taraptan ec
kim qattava j qaldь. Çan tartqan çalqьz dosu Ajьbadaq ele, al da
kelbe j qaldь. Balkim Supaxan çiverbe j dojsu kerek.

„Anaxhan menen Supaxandьн ortosunan daqь qanda j cataqtar
cьqьp ketmek? Men Anaxhandьн qolunda turamьv çe Supaxan-
dьн qoluna varamьv? Çe vaš vatra j, vaqalcaq sьjvaj ketip qa-

lamьv? Çe men çөnyndө bir uša q cьqьp ketip qьrsьqca qalam-
vьv?“ degen suroolormenen Aьm kijinki uc төrt kyndөн veri va-
sьн qatьra vaštadь.

Kyn vatqan kezde Anaxhan Aьmdь yjgө çaqьrtьp aldь. Pa-
loosun vastьrьp, vardьq tamaqьн aldьna qojdu da:

— Sen emne ucyn Kerimaxun ketkenden veri yjgө kirbe j çy-
rөsuң? Sen mьнда j qьlvaqьн Aьm! Tamaq ubaqьnda kelip sө-
zүң bolso syjлөšүp çyrgyn, ucөөvuz uc çerde tamaq icip otursa q
ai adamgerciliktin ec qajьncьsьna sьjvajt—dedi.

— Tuura ajtasьz. Kerimaxun akem çoqtu yjgө kirgenim uja
çe vireө uša q qьlavь dep coculaqanьmdan kirbe j çyрөm—dep,
Aьm çьlma jьp qojdu, vьroq emnegedir qaralanqan sьjaqtuu ulu-
tunup da qojdu.

Anaxhan alda qanda j oor qajqьнь esine tyšyrgөndө j qatuu
ulutundu da:

— E, Aьm! „Çegirtkeden qorqqon egin ekrejt“. „El oozu elek“,
kimdin oozun qantip tьjat elek. Ajtqan el ajta versin. Özyvuz
aq bolsoq, kim emne qьlat ele? Mejli... qolunan kelgender ma-
qa asmanьн taštap çiversin—dep, өtө ajanьctuu muna jьš menen
közyn çašьldantь.

Усөө ana-mьnanь syjлөšүp көp oturušt. Aьmdьн tilegine
çaraša sөz qьjьsьнь kelbe j, qanda jca amal tavuunun çarasьн tar-
raj oturqanda:

— Aьm, Qьrəzdar çomoq vilevi?—dep, suradь da, emne
ucyndyr ujalqanda j Darjaxan çьlma jьp төmөн qaradь.

— Bilet.

— Qanda j çomoqtordu?

— Ar tyrdyyt!...

— Qana ajьp көryңyz! Anaxhan çenem da çomoqtu çaqьš
kөrөt,—dep көz qьjьqь menen qaradь.

Anaxhan Aьm menen Darjaxandь almaq-salmaq qarar tur-
du da:

— Aьm, sen vajqajьncьv, menin Darjaxanьm mьнда j qьz emes
ele, sen kelgenden veri özgөrylө vaštadь. Balkim saqa ašьq volup
çyrсө kerek!—dep kыlyp çiverdi. Darjaxan aetin vašqan nojdon
cьqca qactь. Kutyлbөгөн çerden volqon tamašaqa emne dep çoor
ajtarьн vilbe j, Aьm da ujalьnqьrap төmөн qaradь.

— Darjaxan, kel! Tamaša qьlam. Esi çoq adamdan veter cь-
qa qacqanь emnesi eken?—dep, Anaxhan çyk ystynөн çazdьq
aьp, çomoq uquuqca dilgir ekenin bildirgendө j çamvaštadь.

— Çarajt emese, Anaxhan çene! „Çөө çyrgөncө төө mingen
çaqьš eken, aсqa oturqanca a jraңca talqan calьp icken çaqьš
eken“ degen vizdin qьrəzьndьн ьlaqavь var. Epter ermek volup
verejin!—dep Aьm da cecilip, tьsь çarapьн cecti, bir kynөөlyu
išt ištegensip, Darjaxan keldi da төmөн qarar çyjrөtө vašьp
otudu.

Aьm bir az kыlymsyrөp turdu da:

— Igeri bir apende volqon eken, Anaxhan çene! Al apende
vьšьp turqan çyzymdy өз qolu menen yzyp çeegө avdan qumar

ci voluşat. Biroq qan da, eli da ec bir qızdı saqtıvajt. Eñ aqy-
ğında Gylçixandı saqtıvşat. Eli coqulup anıñ ata-enesine aqy
salat. Ata-enesi bir saqynan qandan cocur, ekinci saqynan „qı-
zıvız qanqa tişse çaman volot vele“ dep ojšoşur, qız Gylçixan-
qa aqy salıştı. Kyjöögö sıqıu vijligin murın qızına berip qo-
juşsa da, ata-enesi qajra qıstajt. Qız arqasız maqul volot.

Kelgen çuucular „qızındıñ qalıñ qanca volot?“ dep suraqan-
da: „qızıvızdıñ özünön suraqıla“ dejt ata-enesi. Gylçixan al-
dıña kelgen çuucularqa qarap turup:

— „Qanıñar meni ala turqan volso, az mal berip arzan aldım
devesin da, kər mal berip qımbat aldım devesin. Az volso kər-
tej keryp, kər volso azdaj keryp: 15 sarı qujruq qozu, 15 qarız-
qır, 25 ilbir, 30 çolvors, 40 qavylan, 50 ajqır, qantejin, 60 aqta
at, 70 noqto, 80 sıvır çana qaalasañar çerden 7 but taş qazdı-
rıp“ versin—dejt.

— „Oj, Gylçixan sıjaqtıu qızqa vul qalıñ keppi!“—deşip,
kelgen çuucular qanqa varıp, „iş uşundaj voldu. Biz vul qalıñ-
dıñ vardıqın dajardap qojduq“ deşet.

Qan kərke sejin ojšonur turup:

— „Siler qalıñ qamdavaj qurup qalıqıla. Dıjnödö menden
arlıq aqıldıu adam sıqras decy elem, al qızıñar menden da
aqıldıu turvajıv.“

— „Qandajca, qanıñ?“

— „Silerge qalıñ ajtraj tavışmaq ajtqan tura“.

— „Qantıp?“

— Menin çasıñ 15 te eki eneni tel emgen sarı qujruq qozu-
daj saqım, qarızqırđaj çulunqan 15 tegi çigitke tişer ıvaqım.
Andan qalsam, qıştıñ cildesinde suuqtı suuq devej, asqadan as-
qaqa tyjylgen tekedej, 25 tegi çigitke tişer ıvaqım. Andan qal-
sam, çolvorsco çojloqon 30 daqı çigitke tişer ıvaqım. Andan
qalsam, qavylanca qasıqan 40 daqı adamqa tişer ıvaqım. An-
dan qalsam, ajqırca alqınqan 50 dögy adamqa tişer ıvaqım.
Qantejin, er altıñıñında aqta attaj, çetimişinde ölym noqtosına
vaş ilinet, sekseninde çeteletip qalat. Qaalasañ çerden qazılqan
çeti but muzdaq taştaj volup tışögymö çat degen turvajıv.“

— „Anan qandaj qılavız, qanıñ?“

— „Emi al qızdıñ vaş soo çatıu qız emes eken. Oşonduq-
tan al qızdıñ açalı menden çe menin açalıñ oşol qızdan. Daroo
qızqa bir coq taş alıp varıp bergile,“ dejt qan.

Çuucular qan ajtqan taştı qızqa alıp kelip:

— „Gylçixan, mıña vul taştı qan saqqa berip çıverdi.“

— „Emne dep?“

— „Siz ajtqan 15 qarızqır, 30 çolvors, 40 qavlyandı qarmar
kelyu ucyn kijem, ötyk ultartıp versin dejt“.

— „Eñ saqş volot aqaiar, biroq qanqa ajta varıñızdar! ötyk-
ty özüm ultaram, taştan taramış sıjrattıñar, qımdan şivege çä-
sattıñar, torıraqtan ker çıqac çartıñar berip çıversin“ dejt Gyl-
çixan, çuucular anıñ sözün təkpej-çacraaj ajtıp kelışet.

... I—I—I—de... ölsön özüm ölem, ölsön, keryndy özüm qa-

zam. Oozuna qum tolup torıraq aldına çata turqan ıvaqında
meni qorqutpa degen tura... toqto... Toqtoo...“ dep, qan qızdı
qıjımdıñar ölturyu ucyn, çar salıp elin çıjır, Gylçixandı ata-enesi
menen ajdatıp kelip, „men Gylçixanqa uc ooz tavışmaq ajtam,
tarsa qutulat, tappasa vaşın alam“ dejt qan.

Gylçixandıñ ata-enesi burqurap ıjlar çalıñat. Biroq ec qandaj
kecirim volojt.

— „Gylçixan! Çertyn saqşız çajız, çamanı çajız? Egindin
çamanı çajız, saqşız, çajız? Çana vatış menen sıqıştıñ arası
kyngö çancalıq çol? Uşul vıřöny çana tappaj çalsañ vaşındı
alam!“—dejt qan.

Gylçixan çarqıldar kelyp, qalıñ eldin aldında sıqır turup:

— „Çertyn saqşız da şıvaq, çamanı da şıvaq!“

„Severi: çaz sıqqanda şıvaq“ çarğıdıvıñ dep çandıñ
vardıqı surajt. Şıvaq çarılıqanda anıñ maldıñ vardıqı çejt,
vul—çaqşılıqı. Kijin ar tyrdıy çer sıqqanda şıvaqtı bir da mal
çevej qalat, vul—çamandıqı“.

— „Durus!“

— „Egindin saqşız da arpa, çamanı da arpa“.

— „Severi?“

— „Severi: egin qır çaar voqoq vajlaqandan kijin, arpa vıř-
ıvıñ dep çandıñ vardıqı surajt. Arpa vıřqanda „sonunduqqa“ de-
şip, adamdıñ vardıqı tekşı quırmac qıldıñar çeset, vul—çaqşı-
lıqı. Kijin vaşqa eginder vıřqanda arpañ ec kim qaravaj qalat,
vul—çamandıqı“.

— „Durus!“

— „Emi, sıqız menen vatıştıñ arası kyngö bir kyncılyk çol
eken.“

— „Severi?“

— „Severi: orıo çolqo qonup tynör çyrgen kyndy kergönyñ
çoq, kyn ertñ menen sıqat, kecinde vataı“—dejt Gylçixan.

Qan durus çe buruş dep ajtalvaj çıstalıp turqanda, ıstynön
uc aqıu qarqıldar ucıp ötöt. Qan quılardı qarap turup:

— „Gylçixan, uşul quılardıñ emne dep ucıp ötkönyñ maqı
ajtıp bergin“—dejt.

Qarap turqan el qandıñ adiletizdigine qara voluşat. Biroq
qara volqondo emne, qoldorunan ec nerse kelışpejt... Gylçixan
qandaj da volso öleryn vilet.

— „Qandan aqıldıu qanıña sıqsa, aqılsız qan namız qı-
lat. Ubadañ uc ele tört voldu. Aqıldıu ajal menen aqmaq et-
kek ereğıšet. Çaqş çar—er çigittin sajarkeri. Qoj qanıñ, Gylçı-
xan menen ereğışe, erkekti çaqş atqa qondurup çaqş qılqan da
ajal, çaman qılqan da ajal!“ dep ucıp ötty qanıñ—dejt.

Qandıñ acıusu oqo veter kelet. Keryñe ölturyudñ elden
cocur, qırq vazirin çartıñar, cası qadırdıñ cöyñdöj sıjulqan,
vaşınan mançırası qujulqan; adam sıřöty volso da, ajvandıq
mynözy var; kijimi çoq tartajqan, eki közy oqurp çırtajqan; de-
nesine qum sirke tolqon, kirt veş eli volqon bir tazdı aldıñar
kelip:

— „Eger ajal aqıduu bolso, eger ajaldar çaman e:kekti çaq-
şy qıla turqan bolso, sen uşul mançyraluu tazdy qandyq dara-
çasyna çetkir. Çoq, uıqqa kɵnɵej turqan bolsoñ vaşyndy alamyn“ —
dejt qan.

Ei cuildar kecirim surasa da qan kɵnɵejt. Qanqa qarşylyq
qılawyz dep, Gylçixandyñ ata-enesi oşol çerde ɵlɵt. Qancalyq
araket qılsa da, Gylçixan tazdan qutuluuqa cara tappaıt. Qandyñ
tarqan tazdy menen Gylçixan ɵmyr syryyge tuura kelet. Qan
Gylçixandy tazqa qoşur, şaardyñ cetindegi bir çerge qondurat.
Birɵ çardam berbesin usyn qajtaruucu qojot.

Kyndɵn kyn ɵtɵt. Gylçixan çaan ɵtrɵj turqan qylyp çɵr alasyq
çasajıt. Qandaj da bolso tazdy alyqtıruunu zarı tabat.

Bir kynny voju menen teñ oro qazdyrat, suu vojnanan qum
taşybat. Tazdy oroqo tyşyryp, vaşyn ordon syqarar, vaşqa tutı-
qun qum menen kɵmɵt. Tazdyñ çaman çasyn qurc ustara menen
alyr. qanly syqraj qalqanqa cejin sybyranaqıtyñ aşyn qajnatır
çuıur, arçanyñ aşyn maral qulaqqa aralaştyrır çancır turur tartır,
ystynɵn vaqa çalyraqtı çaar tañır taşajıt. Gylçixan uşul syjaqtuu
darıylardy daqy bir nece çolu iştajt. Tastaqtan tazdyñ vaşyna aqy-
ly qulrunur qunduzdaj qara çac syqat.

Talaadaqy kendirden tazqa syqartır, arqan, çır eşır, aly
tazqa sattırır, tyşynly ar qajsy kezdemeden aldyrır, al kez-
demeden toru, çooluq saşır sattırır oturur, Gylçixan ystynɵ uş-
astyña aş çetiştıret.

— „Taz degendej sen emi taz emessin. Senin atyñ Taştanbek
bolson“ —dep, Gylçixan tazqa Taştanbek degen at qojot.

Ekeɵnyn kilgen kilimi, icken aşy çaqşyrat.

Bir kynny Gylçixan Taştanbekti eercitir alyr, bazarqa barat.
Bazarqa tyşken çalyqny qarar çyryşur bir aqsaq çaman toru atly
satır alyr, taptar vajlaşat. Çy maaly bolqondo Gylçixan toru atly
qajır taptajıt. Aqqa qoşur vozum tylək quştu, sarı tajdan itti
taptajıt. Taştanbekke it aqyly, quş saluunu yjretɵt.

— „Emi sen er azamat bolduñ. ɵzynce çyryp it aqyly quş
salqyn. Biroq menin aytqandarımdy esine al. Qoqus qanqa çe
anlyñ vazirlerinin birine kezige turqan bolsoñ syñdyñ ajtra. Menin
syñımdy bilgin kelse yjymɵ varqyn dep vastıra ver“ —dedi.

Bir kynny qan çyryq vaziri menen uıqqa syqat. Qyryq salır,
it aqyly quş salır çyryp Taştanbekke kezigişet. Bardyq teñ
Taştanbektin atyna, alqyñ tajdan, qyraan quşuna tañ qalyşat.

— „I, mırza, aty çɵnyñ kim? Kimdin balasy bolosun? Aldıña
mingen atıdy, qolundaqy quşuñdy, eercitken tajdanıdyñ kim
degen mynyşker taptaqtan?“ —dejt qan.

— „Çajımdy bilgiñiz kelse yjymɵ varılyz“ —dejt da, Taştanbek
yjymɵ ketip qalat. Qan acuulanır, „ajdar kelgile“ dep, eki vazir-
in çiberet. Biroq, qandyñ eki vazirin Gylçixan Taştanbekke urdu-
rup qojı veret.

Qan vul oqujaqa avdan namyzdanır acuulanat. Eli çurtun
coqultur, çyryq vazirin çiberip Taştanbek menen Gylçixandyñ al-
dyrtır kelip darqa aştırmaqsy. Gylçixan kylymsyrop turur.

— „Qanym, ant şertti unuqtanlyz ujat“ —dejt.

— „Qandajca ant, şert?“

— „Mıñdan on çyly ilgeri maqa eregişir, uşul tazdy qandyq dara-
çasyna çetkir dep, tazqa meni alyr bergeniniz esinizedi?“

— „Çoq, al sen emessin.“

— „Meni kɵyur çyrgɵn elden suraılyz“ —dejt Gylçixan. Kɵ-
yur çyrgɵn eldin bardyqy curuldar, çyñdyqyna kyve ɵtɵt.

— „Maqul, işenejin. Ajal çaqşy bolqondo, erin menin tilimdi
alvaj turqan qylyr, vazirlerimdi urdurur yjretɵvy? Demek ekeñ-
dy teñ darqa asamyn“ —dejt qan.

— „ɵkymunyzyge qulduq, qanym! Çaman tazdy çaqşy erkek
qatarıña qoşqonduqum usyn elim maqa ıraazy volor. Biroq
elɵr aldymda ɵz qolun menen çasaqtan tamaqymdan elim ɵz
tijgizyuge uruqsat qylylyz!“ —dejt Gylçixan, Gylçixanqa qoşulur
el daqy curulajıt. Qan uruqsat qylyt.

Gylçixan qolundaqy çon kypçɵktɵgy araqtan qarqıtqa quşur,
aldıñ ɵzy çana Taştanbek icip, anan elge çana çyryq vazirge su-
nat. Bir qarqıt araq icken vazirlerdin daqy ickeni kelet. Bi-
roq Gylçixan aqy çaqynda qanqa araq sunat, qan icpejt.

— „Qanym, icip çiberiniz!“ —dep çyryq vaziri çana qarap tur-
qan eldin bardyqy curuldar suranat. Qan vazirlerinin sɵzyn çy-
vaj icet. Biroq qan ice zamat çalqasınan ketet. Antkeni—araq
quşqanda, muruntan belender çyrgɵn uunu qarqıtıñ icine salır
çiberet.

— „Qaqılayıñ el! Tɵrt kɵzynɵr tygöl turasınar. Menin
qandaj avalda bolqonduqumdu billesiñer. Bilbegeniner emi bil-
lesiñer. Aq çerinen meni uşul azarqa salqandyqy usyn qanlyardyñ
men ɵlyrdym. Emi maqa qandaj alyr vajruunu ɵzynɵr bilgile!“ —
dep, Gylçixan elge qarady.

— „Mıñdaj ajaldy ɵlyryyge volvojt“ —dep, çyryq vazirdin qaj
biri mas volur, vaşmandaq atır çyret. Qaj biri „qanlyzdyñ ɵlyryp
qojdu“ dep ızylylyr çyret. Biroq kɵrcylyk el cuildar Gylçixan-
qa miñ qajtalay ıraqmat aştışty. Taştanbekti qandyqqa kɵtɵşty.

Mıña uşunetir, Gylçixan çaman tazdy qandyq daraçasyna
çetkirgen eken, Anarxan çene! —dep Alym kylyp qojdu.

Biroq Anarxan uncuqrady. Buşajmanduu adamca tereñ ulutunur
qojdu. Anarxan eçemdin qatqan çerine tijir aldyñ ee degensip,
Darijaxan aldyrtan Alymqa qarap aldy.

Ertesi kecinde tamaq icip bolqondon kijin, Anarxandyñ su-
roosu vojunca Alym daqy çomoq ajtuuqa kirişti.

— „Eki aşyq“ degen çomoqtı uqıansıdyñ, Anarxan çene?

— „Çoq, al qandaj çomoq eken?“

— „Al çomoq uşul Qaşqar şaaryñ tegereginen çanly syqqan
çomoq bolso kerek. ɵgyny çanly kelip sarajqa qonur çatqanly-
da, çyrgynçylɵrdyn birinen yjrendym.“

Aşyq degen sɵzden ulam Darijaxandyñ çyrygy tuşlar kettivi:

— Qana ajtsy! —dep, Alymqa daqy çaqyñdar çylyr oturdu.

— Eki aşyq degen çomoq mıñdaj eken: mıñdan on çyly mu-
run bolso kerek, Anarxan menen Qanlybek degen bolqon eken,—

degende, çarýbaçan çýqanýna wajqoosuz biröö muštaqandaç, Anarxan selt etip, közdöy waçýraja tyşty.

— Anarxan Sansyz degendin qarýndaşy bolot. Anarxandýn çaşy toquzda bolot. Atasý aşqan coç waj eken, biroq Anarxan tereğende ölyp qalat. Aqasý Sansyz menen enesi Surmaxan, Anarxanqa kijbegendi kijgizip, icregendi icirip waçýp erke östyret. Biroq qyz olutsuz mlyçýp erke bolvoj, oluttuu erkeler öset. Anarxan toquzda çýqqanda, aqasý Sansyz Qanybek attuu qul wala alyp kelet. Anyñ çaşy ondo bolot. Biroq çaşy çaş wolso da, sözy köpty körgön adamdýqýndaj oluttuu bolot. Qanybek Sansyzda çañ kelet, kimdin kim ekendigin çaqşy bilbejt. Eiden erte turat, keç çatat. Sen walasýn, saça ubal woldu der, doçojundarynyñ ec kimisi ajrajt.

Qanybekin qajçýşy qajçý, ystynö tyrdyy tyjšygy көwөjөt. Tamaqta ubaq menen icrej, keede tojso, keede tojvoj, keede tamdýn wursuna çe at sarajdýn aldýna çatýp çygyr awdan çydejt. Anyñ myndajsa çydep ketişi ec kimdin qaragýna da kelbejt.

— Qanybek!

— O, Qanybek!

— bja!

— Əll!

— Meni saçýrdýndýşy?

— Qulaçýna qum qujulçur, qançalyç qýjçýrsam da uqrajşyñ. Saç çatrajšýndýşy.

— Emne qýlajýn, ara?

— Suusadyñ, terezedeçi muzdaq saçdan qujup werci. Sewerde, qaraçýda birdemeni şyndýrasýn.

— Qajşy terezede?

— E, ölygynö otura qalajýn maçoo... werci icki yjdögy terezede.

Tyn ortosu oor qalçan kez. Çarýç çoç. Oozqu yjden torky yjdyn terezesine çetip, çýñ, tawaqta şyndýwaj saç qujup weryy Qanybek usun qýjýn bolot.

Qanybek aqýñ çýlyp kele çatýp, çolundaçy saçnekti көwөjөt wutu menen urup tögyr alat.

— O, ölygynö otura qalajýn, sendelgen qaraçý,—der, Surmaxan muštaqanda Qanybek qular tyşty. Tura qalajýn degende terse, tamqa waşy menen warty tijet. Şorduu Qanybek esi engitrej tyşur es alajýn degende, qulaçýnan syjör turquzup:

— Çýraçty çaq, tökkön suunu tazala,—der, qulaçýnan qartar turup oozqu yjdy közdöj ыçытат.

— I, arake!...—der, Qanybek çýçýp çiweret. Enesi Surmaxandýn waçýldaçan dawşy menen Batmaxan çana Anarxan ekөө тең oçqonçon.

— Közün siqu ara, közün qarar wasrajý!—der, Batmaxan alyraçdar kylet. Qanybekin unyn uçur Anarxandýn wooru açýp ketet. Enesi menen eçesine qarşy ajtyp, woluşa albasa da:

— Ene, çýraçty çaqajýnwý?—der, ыçып turup şirenke saçat.

— Munu qara, daarat ala turçan suunu kilemdin ystynö tökkön tura—der, Surmaxan Qanybekti qasçýp sala weret.

Qanybekin weti waşy qýzy ala wölup turçanýn көwө çojup Anarxandýn esi çýçýp ketet, anyñ ajar, enesine urquzwaçýşy keldivi, çolundaçy kuçur turçan şirenkeni öcyre salat.

— Qarasy, Anarxan, Qanybek çañ çalaçan oozdonur qalyrtýr. Daçý çarýç qýly awdan көwөjyn—der, Batmaxan laçýldar kyle wajaçt.

— Çarýç qyl!—der, enesi da arý çaqtan waçýrat. Anarxan Qanybekti aracaloonun amalyñ tappaç, şirenkesin saçalmamşy wölup wudalanat. Biroq Surmaxan anyñ şirenke saçquusun kytröç, Qanybekti yc tert muştap, qulaçtan alyp tyştý közdöj көmөлөтө tyrtet. Becara Qanybek toçqocuq atýp warty çatýp qalat.

Surmaxan wuqan-şarçan tyşur, tyşqa çýçýp Qanybekti daçý urmaçý wölçon, biroq majdalar çaaçan qardý көgyр, eşikti icinen wekitip icki yjçө kirgen Anarxan çýraçty kuçyçyze salýp çaldýrap enesin qarap qalat.

— Saça çaldýrama tijdivi? Tigi kilemdin ystyndögy suunu şýryp taşa—der waçýqanda, Anarxan selt etip çocuçan wödon, kilem ystyndögy soruqajýn der qalçan suuqa çolu qandaç tijgendigin sezweç daçý qalçan eken.

— Enem muzdaq saç icem der uşuncalyç tamaşa çýqardý—der, Batmaxan kylet.

— Meni şýlyñ qýlyñ keldivi?—der, Surmaxan kyp degize muştady ele, Batmaxan oronçon çuwrçanýnan çýpaj çaldý, Anarxan kilem ystyn tazalar wölup daçý enesin qarap çalsa:

— Çýlymды tyrtetýp wercil işi oçoiwoçon adamqa oçoiwoçon wyle çoluçat eken—der, Surmaxan adatyñca naalyñ wajaçt.

Anarxan arýdan weri çýlymqa tameki saldý. Tamakige naşaadан aralaştyp saldý. Myñdaj acuusu kelgen ucurda epter sooluçturup çojwoso, ooluçur oturup yjdögylerdyn wardyçýn urarýn Anarxan çaqşy wilet. Oşonduçtan naşaa tarttyp saluunu Anarxan çekeri Axunsamsadan yjrengön.

Surmaxan çýlymдын tytyryn coç tartýp çýqartyп çatýp:

— Naşaa saldýñ wele?—der Anarxanqa alaja qarady. Anarxan esi çýçýp ketip:

— Çoç, eneke! Qajdaçý naşaaný salam? Tamekinin arasynda warty çýqar!—der elendedi.

— Me... otun öcygyр çoj. Arçý Dymwöwaçça ajt, erteñ menen daarat aluuqa suu çýlytyр çojşun—der, Surmaxan çatýp çaldý.

Biroq suu çýlytyр çojçun der, Anarxan Dymwöwaçça warty çoç. Çaj çana qýjmyñdar, oozqu yjçө ot çaqýp, enesinin ajtçanyñ orundatty. Esi-darty eşikteçi Qanybekte woldu.

Aqýñ icki yjçө kirip wajçady ele, enesi çoruldartyр çonuruç tartýp çatat. Batmaxan wolso ылар çatýp uqtaçandyçýna көzy çetti. Çaranyñ çamyñыp, kericin wutuna salýp, icki yjdyn eşiçin aqýñ çaar tyşqa çyrtý.

Qýştyñ cildesi wardyç nerseni wasýp çaluuçudaj laryñdar çar

саар турат. Қанбек сұбыдан сөзінде ваһын көтөрур отурат. Сұлаң аялақ, сұлаң ваһ, устындө сұтық көйнөк, ыһтан, қара сасы ваһын ақартыр қар қартақан.

Анархан Қанбекті көрө сала сүрөгү зыр етип, вуткөн воју дүрлдеп:

— Қанбек!—деп, қарғылданыр сасыдан валалық унун ағыһн қана сұғарды. Ал Анархандын сағығыһн иқрады. Ағыһн иһининен тартыр:

— Қанбек!—dedi. Surmaxan dediw, cocup ketti da:

„Ыя!“—dedi Қанбек.

Қанбектин ылақаныһн, еегі егине тийеј қалтырақаныһн, вуткөн војун қарға вастығыр, қызы ала волур турғаныһн көрур, Анархан ылар сиверди. Зеени кейгедиктен емне қылағын да билеј кетти. Бір минуттан кийн:

— Қанбек, сүр ујғө кир!

— Енең дақь урат қо?

— Енем ертең тыһкө сејин уқтај турған вольду. Ватмахандын ујқусу қатуу, сүрөсө да турбајт. Сүр!—деп, қолтуқтар турғузур, устындөгу қарын кувур ујғө киргизди, қурғақтар кийим кийгизир отун војуна отурғузду.

Қанбек көрте вағыр сұһнды. Анархан ес сөз ајтрај қана көзунун қыһы менен қарар отурду да:

— Ујдө екенінде урсу веле?

— Es tartqany urqany wibejm.

— Menin enem uşundaј. Sen emes wizdi da sьgydatyp urat,—деп, валалық мунөз менен сұлмајыр қойду да:—суу сұһды, мурдандин қаныһн ағыһн-ағыһн сұур алқын.

Қанбектин қолуна суу қујур верди. Қанбек сұунду. Анархан аһр берген бир пандь седи.

Анархан Қанбектин мунөзун мурин еле қақсы көрө турған. Енесинен нан уурдар верир, еен учурда ана-мыһань сүлөшкөндүктөн Қанбек да Анархандь қақсы көрүсу. Біроқ аһн вугунку қыһр отурған қақсыһы өйгөнсө Қанбектин көкүрөгунөн сұрај турған вольду.

— Вутун тотуққан сөдру?—деп, Анархан сөһму менен Қанбектин вутунун сөнун ваһр кулур қойду.

— Сөд. Сенин вутунсу?—деп, Қанбек Анархандын вутунун ваһн қартар қойду. Біроқ Анархан сөор қайтарған сөд. Сүју-сүунун қылақь мойнунна иһингендеј, сүрөгү зыр етип, денеси сұһыгар, ветине қызы сүгурур, төмөн қарар, вутун тартыр көйнө-гунун етегі менен сарты. Анархандын ујалқаныһн сезир, ардақ-туһунун алдында кесирилес кунөһ қылақандај, Қанбек да қызығыр төмөн қарады.

Қар саар васыды. Таң атууға аз қалды. Біроқ Қанбек менен Анархан бири биринен ујалыһыр ес сөз ајтыған сөд. Биринен бири сөз кутөт, бироқ кимиси емне сөз кутур отурқандықь белгисиз эле. Таң атууға белгі вольдондо:

— Мен ағыһн вағыр сатыр қалаһн ее?—деп, ордунан ағыһн турур. Анархан Қанбектен сөор куткөн сұјақтандь.

— Сат. Мен да ағыһн сатыр алаһн!—деп, Қанбек улутунур қойду. Анархан бир сөз ајтуукудај волур турса да, улутуна демин ісине қатуу тартыр алды да ујғө киріп кетти.

Мына Қанбек менен Анархандын валалық кездери ушундајса волур өткөн екен...

Кун тунгө ајланыр, адам өмуру кундөлік тирісілікке вайланыр, кундөн кун, сұдан сұл озот. Экөһунун араһындақь сурдуу көз қараһтар, тујундуу сөздөр, тавыһмақтуу сұндаһулар көвөјөт. Экөһөндөгу сүју-сүунун қатуулуқуһань сө валалықтань, екөһунун ортосундақь сүју-сүу сүектин тујунундеј вольдонун өздөру дақь сезвеј қалыһат. Біроқ екөһ бирин бири сүјгөнү менен, келесегине көздөру сөтис сөһејт. Қанбек қул, қулға Анархандь ес ким вөһејт. Екінциден Анархандь ар тарартан сұуцлар келе вастајт.

Бир куну ујдөгулердин вадьықь тојқо кетет. Ахунсамса, Дүмвөвақ, Анархан төртөһ ујдө қалат. Қанбектин сұһн Ахун-самса менен Дүмвөвақ мурин еле биле турған.

Анархан сұлағыр отурду да:

— Қанбек, еми емне қылавыз?—dedi.

— Емне қылаһы! Экөһуыз еки атты минөвиз да қасавыз, мыһдан васыға ес сөз сөд, егер мені сүјгөнун қалқан вольсо, анда ивара вольсұраһы,—деп, сөвөһ сүздуқ менен Қанбек улутунур қойду. Біроқ Анархан ес сөор қайтара алвады. Анткени: „мен ушунсалық атақтуу вайдын қызы вольсом, ујундө сүргөн қулу менен қасыр вағыр қайда ватам? Қасыр ваданда да қантир тирісілік қылавыз? Қанбек қул, қулға қосулур мен кимге кун вольом? деген сұјақтуу суроолор. Қанбектин қасалы деген ојуна Анархандь қаршы сұғарууда эле. Ошондуқтан Анархан унсұқрај ујунө кетип қалат.

Арадан үс кун өтөт. Қанбек қулдуқуна ісі кујур, үс кундөн вери Анархан менен сүлөһсөһ қалқан.

— Қанбек! Емнеге қара волур турсаһн? Сө мақа қараланыр турсаһды? Сөд, қой, мақа қара вольво. Мен seni ес қасан унут-рајмыһ. Қолундан келсе seni таһтавајмыһ. Біроқ қасалы дегенден васыға ақыл ојлор көрсу, саныһ!—деп, сәјдарь мунөзу менен Қанбектин саныһна отура қалыр, аһн сәақьнан сұлар, еегинен сөдору көтөрет. Қанбек қуванқаныһна сұдавај, Анархандь қусақтай аһр:

— брақмат, саныһ!—деп, вөтinen өвөт.

Екөһунун вул қыһыһн Surmaxan көрур қалыр, соң катақ сұдат. Қанбектин көрун өзунө қаздығыр, өлтурмөксы вольсұат,—дегенде, Анархан солқулар ылар сиверди. Оқуһаныһ ајақь емне вольдундуқуна тыһунө алвај Даріјахан делдејир оозу асылды. Аһм аһнсејин бир көр сөмоқтун бирин ајтқаныһр mostojду.

Анархан көркө сејин ылар отурду да:

— Даріјахан, тамақ қасасы, менин қурсақьм аһы—dedi. Даріјахан вул иқмуһтуу сөмоқтун арһн вилуыгө авдан қызықса да, Анархандын сөзун сөрге таһтај алвај, тыһқа сұдыр кетти. Аһм көркө сејин көз қыһы менен Анархандь қарар отурду да:

— Emne ыладьдыз, Анархан җеңе?

— Сен бул җомоқту эмне мақсат менен айттың?

— Ec мақсатым җоқ. Сиз айт дегенден кийин эле билген җомоқумду ајта салдым. Emне екен?

— Бул җомоқуң көзүм үсүн сел, җүрөгүм үсүн өрт болду. Көз күйүтү җаш менен җуулғандай, бирок җүрөктүн күйүтү ec нерсе менен җуулғандай емес.

Алым ичинен җымылдар җиванды. Бирок җивансың тыҗа сь-җағвай:

— Мені да җара җывай ајтсаңыз, Анархан җеңе! Emне болду.

— Андоосунва, Алым! Азыр җајтан җомоқуңду сьндырға сьҗарам. Bras, җај бир адамдардын атын алмаштыр ајттың, бирок аны сен атајы ошондој ајттың. Сьндыр ајтсь. Ғаньбек сенин емнең эле?—дер, Анархан Алымға җарар—тигиди. Анын җансыз веті, салаалар аққан җашь, җалтырақан муқамдуу упу, җыбырақан ерди Алымдын җүрөгүн оозуна тықты. Алым үсүн анын көрү-пуь җақсылық җыласудай көруңду. Алым сьп сьгьп ајтууда ваа-тырлық җыла алвады. Севеби: „Кимде ким Ғаньбектин җақьндарын таар бере турған болсо, ал адамдын сұрағанын берем“ дер, Zunnaxundun ајтқанын Алым ирқан. Анын устынө „Ғаньбек деген җигити таанысыңды? Силер тарапта Ајдарбек датға дегендин Ақҗал деген күйүгү бутташар вағданын ирқур биле алдыңь?“ дер Zunnaxun Алымдын өзүнөн да бир ирет сұраған волуци. Ошон-дуқтан Анарханға ішене албай cocулады.

— Ғоқ, Анархан җеңе! Ғаньбектин ec нерсеси емесмин җана Ғаньбектин ким екенін да билејем. Elden ирқан җомоқ дер җана ајта салдым. Eger бул җомоқтун җај маанисін билсеңиз ајтыңыз, ирқайың!—дер, җајта Анархандын өзүнө асыла ваштады.

— Ким билет, Алым? Вајҗаһьма җарағанда сепде терең сыр вардай. Мумкын, сьп эле Ғаньбекти таанывай турған сьҗарсың!—дер, терең маанилуу көз җарағ менен Алымға җарады. Алым дақь эмне дер ајтарын билеј, ақьрын җана ешкке сьҗыр кетууну ојлонду.

— Ғајда варасың?

— Сиз миптир ылар отурсаңыз, мақа эмне?... Attардын сөвүн ондор дојур җатајың.

— Otur, tamaq ic. Men vugyn ele ылар отураңым җоқ. Menin ыым vutpөjt, көз җашым tyгөnpөjt. Uşunetip ылағаныма тына алты җыл болду. Алты җылдан берки ketpes оору kesim: җајды, җара, ыл... Бирок менің бул оорумду ec ким тарады җана тармақ да емес.

— Balkim tavylar!

— Ғоқ, Алым, tavylar meзgilinen өтыр кетти.

— „Таҗа салыр ајдаса tulpardan тујақ ketilmek, saјарkeri җараһа tulparға тујақ җетilmek“ деген, җеңе! Adam valasьvьz җо. Nege carasь tavylasьn? Tavylar... Andan көрө ајтыр кө-гүпузсу, җана, ал қандај іш?

— E, Aлым myzal... Ғатқан cerди җоқоғон менен җумсаар deјsinai?—дер, көркө ceјin көзүн җашьданыр tunçurap турду да,—egerde мен Ғылҗхан сьјақтыу даанышман җана җајраттуу volo турған болсом, uşunetip отурvas elem... Мына өзүң көрүр билдиң... Kerimaxun ekөөvьzdyn турмушувuz турмушпу?...—дер, көзүн ирмегенде, сьмартај tunuқ җаштар мөлт-мөлт ete тысты.

Анархандын җајдысынын оордуқун, Kerimaxundan авдан көнулу җалғандықын Алым дақь асыр тысунды.

— Ғеңе! „Ғоордун җајын җақьр билет, җоқсулуқтун җајын вақы билет“ деген емеспи. Eger ајтыһа кelse мен дақь бир өзүңуз сьјақтыу зардуу, муңдуунун биримин. Ғолуңузdan даам татыр, adal җызматымды җыыр җүрөм. Ајтыңыз, җајдыһьзға мен дақь иркектеş voloјун. Eger sizge җарасанар җастық җыла турған болсом, җе җошо җајдыһьшр көнулуңыздегу мүдөөнузге җетүүге җардам җыһьспай турған болсом, оозумду җара җамь җер, воорума күйөпса сьҗыр, җаштајымда җајрап җалајын... Бул сөзүмө ішен, җеңе! Ғоқ, eger мақа ішенеј турған болсоңуз, anda ирқасат җыһьз. Sizdin җавақ-җаһьзьзға җарар, бул сьјақтыу, җајдыһьзды аңдыр, ешги-низде җызмат җыһьр җүрө алвајмын—дер, Алым ordunan тура қалды.

Анархан ақьрын җана eegin җоғору көтөру, ичинен җајдылуу җалыңдын тытунун сьҗарғандај dem алды да:

— Otur, Aлым. Ғалақайлық җыла. Ketem desen кеурир dele җиверем. Senin кетуу дојуңдан җорго турған җөнүм җоқ, сен ақсақтың савьғына, оорунун тамьғына җара! Бирок сениң бул җызулуқуң орусуз... Meјli, оруңдуу эле болсун, җана, мен сьгьмды саға ајтқан менен эмне сьҗты?

Алым ајавај ијалыр кетти. Uјајғанына сьдавай, отурағын җе сьҗыр кетерин да билеј қалды. Бул oldoқсондуқу үсүн өзүн өзу җемелер турду да:

— Ғолумдан кelse, ваһьмды вајлар дојур җардам җылам җеңе! Ғе көнулуңызды sooroto турған сөзүмды ајтам.

— Сьпвь?

— Сьп, җеңе! Ғалқан volo турған болсо, ақ напыңыз ирсун—дер, Анарханға тигиле җарар отура қалды.

„Сьгьмды ајтуу керекпи җе ајтпоо керекпи!“ деген еки суроо, Анарханды алдејлер терmete ваштады...

Dariјaxan оозу ујдө tamaq җасоо менен alek волууда. Бирок көз алдында Алым, қылағьнда анын ајтқан сөздөгу, күйк ој сан tyркым маанині ајтат. Бир ese Алымдын җолуқтусу да volo қалат. Ekөө tафулуқ менен өмыр сыур, balaluu да volo қалат. Бир ese Алымға ајавај ашық болот, өзүнүн ашықтықын Алымға ајтат, бирок Алым сени алвајмын дејт. Dariјaxan ылајт. Oor җај-дыһь көтөрө албай өтыр да қалат. Бир ese „Алымға өзүм тием“ дер Анархан җарғаһа волот... Tek қыт etse җоғорғу сьјақтыу ојлордун biri илбирсе җар ete тысет. Бирок бул ојлорду эмне үсүн ојлор турғандықь җөнүндө, Dariјaxan өзүнө өзу esep бер-веди.

— I-i-de... Анархан җеңе!... Emi қандајсыз?

— Дақъ эле мурунқудаймын. Уқтасам тушымдөн, оқонсом ојумдан кетпейт Қаныбек. Мен анын тилин албақандықымна ајавај өкүнөм. Кім болсо ал болсун, сыйғоны менен өмыр сугур, сивекке оронур сугур мај сөгенсе, қирмушуда оронур сугур суу ісир қансақтоо дурас екендігін емі тушунур сугөм.

— Егер еверке север волур, Қаныбек турмөдөн сьқыр қал- сась?

— Егер Қаныбек турмөдөн сьқса, аны менен бирге өмыр сугуугө се бирге қирған волууға дајармын. Біроқ ал турмөдөн қантир сьқат?

— Аракет қыль көрвөјсузбү?

— Қандајса?

— Маселен бир азырақ дунујөны сарп қылаңыз сьқыр қалар эле дејм да.

— Садақад Алым! Мына дунујөл... Егер мені Қаныбекке сөткіре турған болсоң... алдына ат, ыстынө уј тigem. Төртөөыз қол қармашыр қулақ иққус, көз көргыс қаққа кетевіз—дегенде:

— Есе, paloo вьсты!—деп Даријахан кіріп келді.

— Вьсса, алыр кел!—деп Анархан кылып қойду.

— Қомоқтун ајақына сьққан екеңсінер ее?—деп, Даријахан ақығын қана иітунду да сьқыр кетті.

Үсөө тегіз отурду. Ортодо мајлуу paloo. Буусун оозунан бурулдатыр, кیرهектин нағндај мојнун созур, сорақоосун қуира- қан марал қулақтың қалырақандај телпейтп, тасторқондун сөтин- де соң сөз сәјнек турат. Қотурапейдин сьнқан сұмұртқасынын қарымындај волур, сәјнек алдында екі кісінекеј көк ала сьпы турат. Анархан менен Даријахандың ортосунда соzulup кылып мај шам турат.

Даријахан оозундақы кырусун сәјнар сүтту да:

— Алым! Қанақынын ајақың ајтсаң, иқајын!—деп кылым- сьреды.

— Өзунызгө қана ајтам!—деп Алым дақы кылып қойду.

— Севердегіле! Сен екең да Анархан менен Қаныбектеј волур кетпегіле!—деп Анархан қатқыр сиверді.

Кімдіндір кірсіз мухавбатына суқтуқ қыль ајы асылқандај ијаіыр Даријахан төмен қарады...

6. „АРРАҚ“ ҚОҒО

Алымды ақылы болғанда, Анархан Алымға қара сивек іамрык- төн шыт, веשמант, қызыл серкен, суусар тебетей қасар, көлең маасы кілгізді. Сөелөтыне қарақанда сенде қоқ бир „бек“ болду да қалды.

Анархан берген тајтујақ қамбын сөтөгынө салыр, ел қатуу- қа қадыр Аррақ қоғону көздөј сөнөр қалды Алым.

Аррақ қоғону Қасқар шаарында кім билейт? Анын атақы алда қалда кеткен. Қасқар шаары емес Қатуу вақы, Қарсаалдықы қы- қыздарға дақы белгілуу. Біроқ ал Аррақ қоғову се қара қоғо- ву, аны ел ысун тавысмақтуу талас эле. Анткені: „валансапын ајапын оқиқан екен, оорусунан ајақыртыр: вастансапын ајапын

оқиқан екен, еркек төрөптыр:“ деп бир даары ајтса, „валансапын ајапын ујунө қондурup қојнана варьтыр“ деп бир даары ајтысат. Біроқ Аррақ қоғонун артынан мындај ұсақтар сьққан менен ар кімдін ајтқан қана сөрінде қалат. Ал—атақ-данқтуу, қадыр-варқ- туу қоғо. Анын ајтқаньн бутын Қасқар ісіндегі бек, шапыа, қа- зы, молдо қана соң вайлардын вардықы қата дөвей қавыл алат. „Аррақ қоғом ајты“ dese, анса-мына істер өзы эле бутө қа- лат. Ошонун ысун ел арасынан сьққан ұсақтар өзүнөн өзы қоқ волот қана „қасијети менен биліп қојот“ деп ел өздөры да вас вас қылат.

Аррақ қоғо көөнө шаардақы соң мөцитте турат. Анын ајтқа- нын оғундатыр, атақың елге сәјыр турған қырк муруту вар. Қырк мурутунун сьққан-тергені қана өзунун тарқань волур анын вайлықы да көр. Ошонсолуқ атақы сьқыр, вайлықы ташыр, мартавасы асса да қатын валасы қоқ. Анын емне ысун ујленвө- гөндугын сұрақан кісі да қоқ.

— Аррақ қоғом! Сизге кіріп қол беруугө бир бек уруқсат сұрап турат,—деп бир ешен сугурып келіп ентігіп тура қалды.

Аррақ қоғо сөцинір сәтқань сәтқан қалымы менен арқасын қа- шыпыр турду да:

— Сатар ивақта сугөнгөн қандај адам екен?

— Билбедім, қоғом! Кіјген кіјмине, сөелөтыне қарақанда алыстан келген қыркыз бектеринен көрүнөт.

— Андај болсо келсін. Біроқ мен кіјінејін—деп, Аррақ қоғо шапыр-бушып кіјіне вастады.

— Аррақ қоғомдун саал істері вар екен. Бугын сұманьн туну болқондуқтан, қалпы „арбақтарға“ атар узақтан узақ қу- ран оқып сәтқан екен—деп, қаварсы волур сугөнгөн қоғо, дарва- за алдында отурған Алымды қанына отура қалыр,—сиз қайсы сөр- ден келдіңіз? Мен сизді алыстан келсе керек дөдім Аррақ қоғо- мо.

— Аныдыз сьп. Мен өзым Қарсаалдықы волөм. Біроқ уј қа- лымы ар қайсы сөрде—деп, Алым қоғоқо қомројур қойду. Мен да таар ајтқан екенмін қоғодегенсіп, өзунун „билгіцтігине“ қува- на сақал-мурутун сьлар, тарақың қыра сөтелыр, ақығын қана сьјт тукурып қойду.

— Дааратыңыз вармы бегім, се даараттықы суу қамдатылымы?— деп, өте кісі пейілдик менен екі қолун воорунна алыр, Алымды оң қақына тура қалды.

— Азыр эле ујдөн даарат алыр сьқтым—деп, Алым қоғоқо қарар сьлмайды.

— Кесіріңіз, бегім! Менін сұрақаньма қара волвоңуз. bras, адамдар ар тырдуу волот. Бирі Аррақ қоғомо келерде атапы кы- тунур даарат алыр келет, екінсі бірөө бир себертер менен даарат алууға камасы келбей қалат. Ошондуқтан Аррақ қоғомдун алды- на кیره турған адамдарды қадырлар туруу биздін вазіфавьз—деп, қоғо да қаш қақыр кылып қойду.

— Сиздін ујгө кірууыздөрды Аррақ қоғом кытөт—деп, ар- тан келген қоғо екі қолун воорунна алыр, көзун сызыр, қыркқан-

dan sьqqan saqalьn serbьndetip, serptirgen murutun tikijte, mojnun qoroонun icin kьzdьj qьpьrajьtьp qasьnqan qotur tekedej erdin qьbьratьp, ьtkьn rajqamvar, qoqolordun attarьn birinen sala birin tizmektetip ajьtьp kelip, ajaqьnda vata daqь qьlьp ьiverdi.

Соd vьlmь tam. Tamdьn icь aqtalvaqan, viroq aq coro menen ьaqьsьlanьp ььvalqan. Bьlmьnyn eьiginen tьryne ьejin kilem tьsejgen. Tamdьn tьr ьaqьndaqь tekce ььmaqьarda eski kitepter, kitepterdin ajьrlqan varaqьarь turat.

Bьlmьnyn dal tьrynde salьnqan tьsej, tьsejktyn ьstynde ьazdьq, ьazdьqьtn ьstynde Appaq qoqo maldaь urunup oturat. Aldьnda kicinekej tьrt carcь stol, ьstynde соd „quran“ acьlьp turat. Tamdьn eki ьaqьqь betinde quuraqan aq qoqo vaьstanьььp bir dalaj qoqolot oturuьat.

Альм eki qolun voорuna альм:

— Saloom alejkuьm—dedi.

Альмдьn kijgen kijimine, kьryngьn seьletьne qaraььp:

— Valejkuьma vatsalam!—deьip, oturqan qoqolordun vardьqь qoldorun voорuna альм tura qalььtь. Tььtan eercitip kirgen qoqonun kьrsetьy voюнca, Альм Appaq qoqonun оq taravьnan orun aldь. Альм ьur oturavь menen vardьqь qoldorun ьajьp vata qьlььtь, Appaq qoqo ььk tyььp otura qalьp, ьalьp „arvaq-tarqь“ atar quran oqur, daqь vardьqь vata qьlььtь.

Bul oturqan qoqolordun vardьqь—Appaq qoqonun muruttarь, eь ьaьdegeni ььrqtь; kьvь qulqanьn mujuzьndьj qaqьraььp, aq ьp-kь volqon qojdaj ььtkьgьp, ьandarь menen alek volup oturuьat. Appaq qoqonun ьaьь da elьyьden nevaq aььp qalqan.

— Quь kelipsiz, vьgim! Biroq erte emes ьe erteь emes keliьinizge ьol voisun?—dep, Appaq qoqo syzgen kьzyn acraj, kьk ala saqalьn serbьjtip, eegin kьtьryp, mojnun Альм ьaqьa saal vutur qojdu. Emne deer eken degensijip oturqan qoqolordun vardьqь Альмqьa tigilijti.

— Bajьqьm aььp, martavam соojoju ele, qoqom! Biroq ьal-qьz bir tuuqan qarьndaььm yc ььldan veri ooru... Oьoqo tumar ьe ььrtkь ьe ьqь kelse dem salьp vьrer vьkensiz dep keldim ele—dep, ььntьgyndьgy tajtujaq ьamvьnь stol ьstynь qojdu.

— Ej, vьceganьn qarьndaьь aman esen ajьqьp, martavaьь da-qь kьtьrylьyn!—deьip, oturqan qoqolordun vardьqь daqь bir iret vata qьlьp ьiverijti.

Appaq qoqo qamьь qalemin альм, tyrdьy nerselerin ьazuu-qa kirijti. Berkь eьender voiso Альмдьn aldьna ьaj, nan qojur tyrdьy xikajalardь ajtuuqa kirijijti. Ajьrqca Альмдьn martьqь-na tan qalьььp, „qarьndaььnьz aman esen ajьqьp ketsin“ dep ulam qajtalap vata vьryyьden talььpadь.

— Mьnanьz, vьgim! Bul tumardь оq qoltuqьna qadasьn, bul tumardь оq kьkьrьgyne qadasьn. Mьna bul tumardь dajьm ьat-qanda vaььna qojur ьatsьn. Bul qaqazdь ььluu suuqa ььlap icip ьiversin. Mьna bul qaqazdь voiso vaььnan yc tegezetip, yc ьol-dun ajьlьььna kьmьdyrup taьtaqьz!—dep, Appaq qoqo da tolup ьatqan qaqazdarьn vьrip, bir az ojlonup turdu da,—eger qarьn-

daььnьz uьul ьerde voiso, vьlegin qarьmar, bir az dem salьp vьr-sem volot ele,—dedi.

— ьaqьь volot. Qarьndaььm maqul dese sizdi ьjgь eercitip varamьn ьe mьnda альм kelermin,—dedi da, bir aььraaq qoqoqo qarap turup, „Appaq qoqo emes, aqmaq qoqo eken qo? Qasijeti kьctьy, vardьq nerseni ajьtьvaj vilip turat decь ele, taqьr ec-temeni vilьejt eken qo“ dep ojlonup, aqьnьn ьana mьjьqьnan kьldьy...

7. BIR BECARA

Альм ьzynyn kijimderin kijip альм, Anarxandьn tьtьlьp ajtuu voюнca vazarqьa ььnьdy. Al majda-ьajda альм satma ьe mal vazarqьa ььnьgen ьoq, ьzyn ьzy satuucu ajaldar vazarьna ььnьdy.

Mal vazardьn vatьь ьaqьqь cetinde aььraaq ajantca var. Ajantca-nьn ec qandaj tazalьqь ьoq, tazalьqь ьoq da voiso. tyrkьm kijingen ajaldar oturat. Oturqan ajaldar arasьnda kempirler da var. On yc, on tьrt ьaьtaqь ььzdar da var. Vardьqьnda teь альм satqan ec nerse ьoq, kьny ьavaqьtaqan ьajь artapta oturqansьp, qoldorundaqь kicinekej oromoldorun vьlqalar ььlpingen voluьat. Vardьqьnьn kijimderi ьurunu, viroq ancальq nasar da emes; vьterine qьna qojur, qaьtarьna osmo syjker, ьactarьn tyrdьycь tarqьqan. Sekelekterin ььrqtььp, saamajlarьn ьaaqьtarьnan ььqarьp qojqondoru da var.

Альм vьl vazardьn cetine vavьp tura qaldь. Oturqan ajaldardьn arasьnda erkektekter da ььret. Alardьn kijgen kijimine, ььlqьldar ььzьmtal ььryьtьryne qaraqanda, vaj uildarь ьe vajdьn prikaь-cikteri ььjaqtuu. Ajaldardьn vardьqь erkektekterdi ьaqььp, birinen biri talaььp: qaьtarьn serpip, ььnq etip, ььt-ььt kьlyp, ters vьrulup ketip, sooda ььnynde syjьььp ьatььat. Biri ьaьtьqьn, biri suluu-luqun, biri arzandьqьn... ьььqasь ar kim ььzndьgy ььgьcьlygьyn ajьp, volo turqan iь ььnynde anca mьnca tьjьn-tьryrdьn ььde ььdьjьn talaьuuda. Atajь kelgen vazarь uьul volqonduqьtan, Альм ujalьp turuunu taьtadь. Aralaj vasьp ajaldardьn tyry tьsyn qaradь. Eiden uqьanьna ьana el icinen kьrgьnyne qaraqanda, vьl otur-qan ajaldardьn vardьqь deerlik ььquьstuu oорular menen ooru-qandaj kьrynyьet.

— Aj, ьigit, veri vas, ekььnyz arzan soodalaььnьz!—dep, ьa-ьь ььrqtarqьa vavьp qalqan bir ajal ьan альм qalvaj ьaqьrdь ele:

— Qalp ajtat, men arzan syjьььmьyn!—dep, bir qartьraaq ajal Альмdь vьlekten aldь.

— Qojo ver, e, avijirsiz!—dep Альм qolun ььlup aldь. Vaja-qь ajal erdin kьpьijtip, ilin ььqarьp, mьrdun vьrььtььp, mojnun kьrcejtip Альмdьn ььzyn tuurap qaldь ele, ajlanasьnda tur-qan ajaldardьn vardьqь qatqььp qalььtь. Tьmьnkь cettь vьrqьz oturat. ьaьь on altь, on ьetiler camasьnda; qьjьlqan qaььn al-dьnda qaraqattaj qara kьzy tuncurap, appaq ььzy qajqьqьa vat-qandaj sumsaььp, qaran tьngь ucuraqandaj qavaqь vьrkьlyp, majdalap ьrgьn qara ьacь aj dalьda tьgylyp, muqajьm oturat.

Başqa ajaldar sýjaqtuu çulunur birөө menen syjləşpəjt. Aľm al qyzdın sýrtq sýratın çaqıǵır, çaqındar vasır barqanda:

— Өlygynө naalat көк bet, sen menin aqymdы aqtavajsıǵıv? El qatarı suqulur өз soodaǵdы sýqarvajsıǵıv?—der, aǵtan bir ajal keldi da qyzdы başqa muştar, sanьnan sьmьsr aldь. Kөzyn syzө qavaqyn sьtьr qoǵoǵonu volvosо, qyz al qatьnqa qarşь ec nerse degen çоq. Bul ajal uşul çerde oturqan bir tor ajaldın qoçoǵunu sýjaqtandь. Al ajaldın өnynun ker sarьbьqьna, көzdөry-nun aldьndaqь көgylçymynө çana vykyjynky tartьr vasqanьna qaraqanda, ajaldın vel otuusu vardьqь Aľm ysyn tyşynuktyu volur turat. Aľm vajaqь qyzdın çanьna vasır keldi da:

— Siz menen syjləşyygө volovu, qarьndaş?—dedi.

Qyz aqьn көzynun çaşьn syrty da, salmaq menen turur aqьn qana:

— Emne çönyndө syjləşmek eleniz?—dedi.

— Emne çönyndө syjləşmek elek? Tetigiler emne çönyndө sy-ləşyr çatqan volso, viz da oşol çönyndө syjləşөvuz da,—der, em-ne ysyndyr beti sьdavaqanda Aľm төmөн qarar ketti. Qyz qaj-tyr sөz ajradь, vezgek qarmaqanda erdi qьvьtar, bir sөz ajtuu-qa көnyldense da ajta alvaj, oñ qolu menen qoçoǵunduq qьlyr turqan ajaldь көrsөtty da, көzynun çaşьn sьmartaj mөlt etkizip otura ketti.

— Aj, emne voldu? Emne ysyn durustar syjləşpөj oturasьn?—der, vajaqь ajal curqar kelip, qyzdы qolunan silke tartьr turqu-zur muştajьn degende, Aľm qarmaj aldь da:

— Men bul adamdın kuny tyndyk өmyryнө qardarmьn, vaas-ьn ajtyǵьz!

— U—u—u—u—... bul qьzьmdь kuny tyngө vere alvajmьn. Qьzьm çaş. Ec adam qolun qarmar, betinen syjө elek. Oşondaq-tan qьzьmdьn vaasь qьvat, tuzu acuu. Kijgen kijimiqe qaraqan-da bul qьzьmdьn vuluna sьdavajsьn. Andan көgө başqa qьzdary-ma syjləş—der ajal tetiri vastь.

— Toqto, ker kijimde emes, adamkercilik abjryndi satьr iz-degeniñ pul da,—der, Aľmdьn acuuu kele tyşty.

— Çaqşь volot,—der vajaqь ajal daroo çumşaj tyşty da, —çata turqan yjyn, tamaqьn menden. Ice turqanьn da menden. Erteñ uşul ubaqa sejin qьzьm qolunда volot. Oşonun vardьqьna on seer төle—dedi.

— Beş seer!

— Toquz seer!

— Beş!

— Segiz!

— Beş!

— Tusy ilgi çigit көryнөsьn. Sizdin sizdiginizge çeti seer. Mьndan çeti pul da kemivejmьn.

— Altь seer. Mьndan altь pul da aşrajmьn,—der, Aľm qaj-ra vastь.

— Daldalсь volur turqan ajal Aľmdь etekten aldь da:

— Saal qoş!

— Çоq.

— Bul qьzdьn qoluna tyşkenynө yc kun voldu. Yc kyndөн veri өз qьzьmdan artьq көryp çyrdym ele,—der, daldalсь ajal bir az vьşanqar ьjlar, qьzdьn voju vaşьn sьlar-sьjrap turur, —daqь azьraaq birdeme qoşunuz!—der, Aľmqa qarar kylyp qojdu.

— Çоq, qoşo alvajmьn.

— Tegi qьzьma çajlyq birdeme veresinai?

— Anь özyvuz vileviz!—der, Aľm tişin qьsьratьr, daldalсь ajaldьn vuzuqtuquna, ac көzdygynө, çaş qьzdardь uşundaј işke qavьlytьr oturqandьqьna qьsьbь qajnadь.

Aľm menen qьzdь eercitip aьr, vajaqь ajal bazardьn tyndyk taravьndaqь aarьnьn vuzulqan ujuqundaј çaman tamdardь qar-ar çөнөр qaldь.

Tamdardьn arasь bulqanc, majda-majda çol. Bul yj sьmaq-tardьn vardьqь tartipsiz tyrdө salьnьr, sьtь şьvalvaqan, төvөiө-ry çalpaq. Bir yjden mas volur icip çatqandardьn yny sьqsa, ekincisinin şalaqtar qatqьrқandardьqь, ysynysynөн qьqьstap ontoqon, төrtynysynөн ьjlaqan... daqь... daqь tyrkym ynder sь-qat.

Aľm menen qьz bir çaman tamqa kirdi. Tamdьn oozqu vөл-mөsynө eki çana adam oturur tamaq icerlik, төrkysy volso, eki adam çana sьlyr çatarlyq.

— Turaxan!—der, vajaqь daldalсь ajal acuuu ynyn sьqar-qanda, qoluna şьrьtqь qarmaqan bir qatьn çetip keldi. Daldalсь ajaldьn tarşьruu vojunca Turaxan yjdyn icin şьrьtьr, eki adam-dьq tamaq çasooqo qamdandь.

— Mьna, uşul yjdө dooran syryp çata veresizder,—der, ьjlar turqan qьzdь sandan sьmьsьdь da aqьn sьqьr ketti.

Aľm ysyn—qьzdьn көrynyşy ajanьctuu. Anьn öny minut өtkөн sajn qumsarьr, erdi kegeryp, vytken voju qaltьrар, suusuz so-luqan cөldөgy gyl sýjaqtuu, suluu bettin nuru өcyydө.

— Otur, qarьndaş! Qaralanьr ьjlaqandan emne sьqat dejsiz. Oturunuz, syjləşөly. Turqan turpatьnьzqa qaraqanda ec çaman-dьqqa qьjоqьm kelbejt. Çyrogьnyz çyrogьmө, tilegiz tilegime çaqьn sýjaqtuu, viroq qandajca sever menen bul orunda çyrgөн-dygьnyz—maqa tavьşmaq!—der Aľm ulutunur qojdu.

— Men bir vecara! Qandajca volur bul çerge kelip qal-qandьqьmdь ajtuuqa quvatьm çetpejt, ajtuuqa menin quvatьm çetse da, uquuqa sizdin quvatьnьz çetpes, eger adamkerciligiz volso... Men birөөnyn ardaqtaqan erkesi elem, uşunetip qorvol-dum. Çajqь gyldeј çajnaqan çajdarь elem, savaqьna dart tyşyr soluqan gyldeј soluuruma az qaldьm. Biroq adamkercilik menen ölyu—menin mildetim. Eger özynuz adamkercilikten sьqьr, meni da adamkercilikten sьqara turqan volsoñuz... Mьna şamşar!... Bul şamşardь siz menin çyrogьmө çe men sizdin çyrogьnyzge qadamaqmьn!...—der, qьz qojnunan qoş mizduy şamşardь suu-rup sьqьr ortoqo taştar qojdu.

Qьzdьn adamkerciliktyu ajvattuuluquna qubanqandaј, Aľm көzyn vaşьrajtyr turdu da, toqtooluq menen:

— Braqmat, qargındaşım! Biroq menin maqsatım siz oşloqon-
doj emes. Al menin maqsatımdı bilıy ucyn eñ murın öz çaşındı-
dı ajtıpız. Balkim, sizdi uşul azaptan qutqaramın ce cıyğeynız-
ge şamşarındı saşır ketermen—der, oşunı cındıqın dalilde-
gendej Alım maanılıy qaradı.

Coloq, coloq surooloqo çoop verişir bir top oturuştı. Qız
kөр ыладь. Eñ aqında:

— Atam Alaxun qızın qajratuu cigit, enem aşqan suluu.
Enemdin sululuquna qızıqır, çaqın tuuqandarıvız Çumaxun,
atamdı өltүрүр, enemdi almaqсы volot. Çumaxundun mındaj aram
oşluu ekenin atam, enem bilbejt. Bir kyny vizdin qoroqo bir
qara çorqo qасыр kelip kire qalat. Al çorqo kimdiki ekenin, qaj-
dan qасыр kelgenin atam bilbejt. Atam al çorqonu qoroqon cы-
qарыр çivere turqan volqondo, „qoj, cыqарvaj vajlar qojto turqun,
eki çaqtan suraştırыр, eesinen syjuncy alavız“ der, Çumaxun vol-
voj vajlattыр qojot.

Çumaxun көздөгөн maqsatın iş cızynө aşırıu ucyn Şan—
guandın keңsalарına varat. Bul ucırda Şырман—guandın (sottun)
qara çorqosu, tındө qoroqosınan çoqotqonduqu maalım volot.

— Sizdin qara çorqonu Alaxun degen keser uuru uurdar
vагър тамына vajlar qojdu—der, eercitip kelip, vajlaluu turqan
çorqonun ustynөп cыqарat. Atam „uuru“ delingen söz menen qa-
maqqa alınat. Anda emne, zakondun vardıq Şырман—guandın
qolunda, kimdi qandaj çazalajmın dese da өз erki volo turqan.

— „Alaxundun uuruqu, kesepiği aşkere voldu. Mındaj uuru
kesepi çoqotuu kerek“—der, atamdı darqa astыр өltүрөт. Şor-
duu enem votodoj vozdor, eki çaşar meni qucaqtar qala veret.
Atamdın Çumaxun qolduu volqonduqun da sezet.

Biroq uşqurlardıñ qanqa qan aluu adaty vojunca kek aluunun
amalın tarrajt. Aradan altı aj өtөт. Enemdi aluu çönyndө Çuma-
xun arasy salat, enem көнөjt. Kөр uzavaj, vaş qalqalar turqan
yjuvuz, yj icindegi vujum-tajımdın vardıq өrttөнүр ketet.
Enem ekөөvuz tartaqır qaramanca qalavız. Biroq yj kim qolduu
volup өrttөngөndygy belgisiz volot.

„Emi ajlası ketti qo, ajtqanma көнөт qo“ degen maqsat me-
nen Çumaxun eneme daqı arasy salat, biroq anın tilegi daqı
vaşqa cыqat. Aradan bir cы өtөт. Çumaxun өз açalınan өlөт.
Enem çalaqıctan qutulqandaj volot. Enemdin qajratuuqu arqa-
şında men qor volvoj voj tartam.

Ekөөvuzdın cыqan-tergeniviz oozdon artыр, tатынаqaj kijim ke-
cege çetişti, biroq işiviz daqı cataqına ajlanat.

Çalilaxun degen şaşıja tuuqanvız meni uuluna alыр veyy
ucyn eneme çuucu çiberet. Enem çuucularqa „çoq“ degen çoortu
beret. Antkeni—anın uulu kelesoo volo turqan. Oşonduqtan enem
menin көz çaşyman qorqso kerek. „Men şaşıja vaşım menen
çuucu çibersem, qızın uuluma verbejt“ der, Çalilaxun eneme
eregışir qalat. Aqır bul eregiştin ajaqı qızın voldu.

Qoldo var dunyjuvuzdın vardıqın deerlik murınu cыs sa-
tır, on veş cыldıq salıqıvızdan qutulqanvız. Biroq aqa qaravas-

tan, Çalilaxun Şan—guan menen syjleşыр, salıqın taqır төлөгөн
çoq degizip vizge da on veş cыldıq salıq төлөny vujruştı.

Enem ekөөvuz qolunan iş kele turqandarın vardıqına vагър
arızdandıq. Biroq ec nerse cыqqan çoq. Bizdin talatıvızdı ta-
laşuucularдын qolunan da ec nerse kelbedi. Ылар-сәқтар, yj-çaj,
cып, çajnekten өөдө satыр, daqı onveş cыldıq salıqtı төлөdyk.
Biroq enemdin butuna qızıl cыgyryk, өркөsynө usıq çavıştı.
Yj çoq...төшөncy-орuncu çoq...Turmuşubuz oor avalqa ajlands,
bir çaqın sanaşqan tuuqanvızдын uj kapesinen orun aldıq.
Erter enemdi vaquu ucyn vajдын vөzyn toquu işine kiriştım.
Çanımды yrөр cыrup, kynynө eki vөz toqup vutyрөт. Biroq meni
vala çana çanь keldisintip aqımdı alda qanca kem төлөjt. Amalın
qanca? Arqasыз iştөөge tuura keldi. Biroq tarqan tabıqam enem
emes, özımdın bir maal ice turqan tamaqına da zorqo çetet.

Bir kyny tañ ata ketip, tyn ortosuna cejin işter yc vөz toqu-
dum. Aqımdı da kyndөгymөн көvүрөк aldım. Eneme durustar
tamaq çasar veyy ucyn, çarım qadaqqa cыраqan et, maj, çarım
qadaq kyryc alыр yjgө keldim. Biroq enem kyndөгydej emes,
darmanь ketken, eki көzy qызарыр şişigence Ылаqan, maqa qara-
vaj daqı Ыладь. Erter çasaqan tamaqımdan da çebej qojdu.

— Ene, emne Ылаşың? tamaqtan çesen!

— „Çoq. Adamkerciligindi ketirip, avijirsizdik menen tarqan
tamaqındı icrejm. Atanan cыjırma eki çaşımda qaldım ele. Çal-
qыз sen der, seni qalqalar dalaj azaptarqa tuştım ele. Ölgөndөн
qalqan kereezim qor volup qalavız der, tyn—ıjqımdı, kyn—tып-
mды qojup, adal emgegimden tarqan tamaqım menen seni vaq-
tım ele. Quñqor volup ec kimge adamkerciligimdi satqan emes-
min. Adam—adam, adam ucyn adamkercilik ası qımbat nerse. Mına
oşol qımbat nerseni өlerymdө da qolımdan cыqарqım kelbejt.
Qoldon kelse adamkercilik çönyndө aalamqa çar çaqırsam volor
ele... Amal çoq...Mejli emi...Qoidon kelbeske asыр, çetpesti quu-
qan menen da volvoj. Qajır, qoş...Bygyndөн arь meni ene de-
ve, seni men valam devejm!“ der, enem vurqurар Ылар çatыр aldı.

Men ez çindi şjaqtandıñ da qaldım. Enemdin ajtqanınan ec
nerse tuşynө alvadım.

— Ene, acыq ajтсы! Ec nerse tuşyngөнym çoq—dedim.

— Tuşynvөсөң mındaj: vөz toquqan çerde iştejmın der meni
aldar, көryngөн tamдын vırcunda өзıңdy өзıң satыр cыrupcың.

— Kim ajtat?

— Eldin vardıqı ajtat. Mına vular da ajtır oturat—der, enem
çanındaqı eki ajaldı көrsөттү. Dal oşol ucırda men özımdın
emne volup ketkenimdi da bilbejm.

— Bul sözdy ajtraqan adam çoq—der, eki ajaldın biri daqı
enemdin sözyn qıvattadı.

— Vөz toquu işine çanь yjrenүр cыrgөн sen emes, vala ky-
nynөн veri vөz toquqan, avdan maşыqqan çana birinci vөz toqu-
quc volup atıqqan Вывухан da kynynө eki vөzdy zorqo toqujt.

— Çanım, ene! Men vygyn yc vөz toqudum.

— O—u—u—u...—deşip, enemdin çanında oturqan eki ajal ten betterin tırmar kylyp, turup ketiştii...

Amalyň qanca, aq da bolsom, qara boldum.. Bul qyz çana emes, enesi da uşundaj eken. Bolwoso çyrgma eki çaşynan erden qalyr, erge tijwej qantip çansaqtar keldi?—der ajal-aradan dachuulu uşaq çyrt.

Murun kelip enemdin al çajyn surar tuguucularдын ajaqy taqyr tıjyldy. Şumduqtuu uşaqтын sewewi menen woz toquu işine wawaj qaldym.

Enemdin çyrgy araq çana soqqon şyjaqtuu. Men özymdyn emne çylyr, qandajca turup, qandajca oturqanymdy da durus közümө elestete alwajm.

Qajdandy çanaqy ajal wartyr qaldy. Al çajywyzdy surar, wizge qoşulur ыlady. Qandajdyr enemdin torkyny tarartyq wolyr çyrt. „Silerge çaqşylyq çylyjyn“ der, wazardan azyraaq et, maj, kyrgy alыр kelip tamaq çasady. Biroq enem al tamaqtan çespej wiz menen qoş ajtyşty. Bul qatyn eki aq woz alыр kelip, enemdi özy araq çuup aq kepindedi. Enemdi araq çuup aq kepindeşyuge çana çanazasyn oquşuuqa andan waşqa ec kim çyqrady. Elden uqulqan uşaqтан ulam, şajyxtaqy myrzölөrdyn arasynan eneme çaj wewedy. Kөcөdө çyrgen bir çajyçyqa aqy tölөp, bir tamдын wircunan eneme çaj qazdyr, tyn icinde enemdin sөөгyn көzdөн daldy çyldy.

— Çyr, sadaqan, ölgөndyn artynan qoşo ölet welek? Bizdikine wartyr turup turqun. Eneç ыramатыlyq çaqyn ele sindim ele, wiroq көртөн weri көryşpej çat wolyr çalyşыррыз. Qajyr, sindimdi өз qolum menen uzattym. Emi anyn arwaaqy usyn seni waqajyn. Eger maqul desen, uwal soowıdu mojnuma çyktөwөө usyn syjgөн çeride werejin çе өз ojuңca wolorsuң. Azyrınca qajqy-qarandy wartyr, aqy esindiy çylyr alqanca menin yjymө wartyr turqun!—dedi.

Dal oşol ucırda men şorduuqa bul ajaldan waşqa qaraşar ec kim da çoq, çana bul ajaldyn sözy awdan maqqa çylyu ucurady. Al ajaldyn qandaj adam ekeniğin taldar oturuu ojnuma da kelgen çoq. Tyny menen eercip mında keldim. Myna wugyn uc kyn woldu. Wugyn erteç menen turup:

— „Senin eneç usyn çana sen özyң usyn elyy seer çylym woldum. Kөryngөн erkeklerge özyңdy satыр çylymymdy tölө!“—dedi, çanaqy ajal. Men wıqqa ajawaj qarşyлаştym. Biroq uc tert ajal meni cactar urup, çanaqy wazarqa syjrer alыр wartyşty. Al wazarda kimdin wartyr-çoqtuqun da wajqaj alqanym çoq.

Мyna, aqa, menin çajym uşundaj!—der, qyz ortodo çatqan şamşardь sawynan qarmaj çalyr, tunçuraj tyşty da çajra orduna qojdu...

El çatar mezgilde wajaqy daldalçy ajal kirip kelip:

— I, qandajşyңar?—der şumsajыр qojdu. Anyn mındaj şumşajşynan emnenidir sezgendej, Alым mostojur turup:

— „En çaqşylyz!“—dedi.

— Sen çigit meni aldaqan turasynby? kynu tynynө çylyma seer tölөң kerek eken, sen alçy çana seer tölөdyn.

— Emi emne dejsin?

— Emi çylyma seer tölө, tölөwөsөң alçy seerindin aqşy wuty, yjdy woşot.

— Tölөj da alwajm, çyqa da alwajm.

— Çyqaramyn!—der daldalçy ajal anьrandar atьyla waştady.

— Men kelgende yjdy woşotroj turqan kim?—der, tьştan bir çigit kirip kelip, tewetejin bir çaqyna wasa kijip, eki wөjrgөyn tajanыр tura qaldy. Bul çigit uşul çerdin şaңyjasynyn uulu Talырaxun ele. Çaşy çylyma wөşterge wartyr çalqan, çarçy wöjlyu, öny qara, murutu çylyrsqa zөөkyr çigit. Anyn kyndyzgy kesiri araq icip, çorqo saldyruu, tynkysyn uşundaj çerlerde wolyu. Şaңyjanyn uulu woldonduqtan, anyn ajtqanyn көp adamdar qorqqonunan da orundata weret. Anyn ajtqanyn orundatraqan adam соң çyrsyqqa çalat.

— Tura qoj, şorduum, şaңyjanyn uuluna yjdy woşotur wery salqyn!—der, daldalçy ajal daqy kergicter, mojnun çoqoru көtөryp, murdun çyryp, oozun cormojtur Alымqa qarar qaldy.

Kijimi çurunu, maңy çaryz adamdarqa, daraçasь соң adamдарды çе waj uulдары menen prikaşcikterdi көrsөtyp, tamanqa çaqыр qubalar çiweryu bul ajaldyn waşynan warki adaty wolo turqan.

— Aqşyn tölөp qojur, qandajca kete wewem?

— Sen meni menen çajşajaq ajtyşyң kelewiy? Menin kim ekenimdi wilesinbi?—der, Talырaxun Alымdy çaqadan qarmaj alыр, muştар çiwedi.

Alым Şaңyjanyn uulun көmөлөtө tyrtyp çiweryp, çygyrup wartyr da eşikti icinen ildi. Daldalçy ajal çalyr wartyrajn dedi ele. Alым çөntөгynөн tarancasyn suurup aldy. Uruuqa umtulup kele çatqan şaңyjanyn uulu көzyn alajыр turup qaldy.

— Eger ekөөnөр qyn etken yn çyqara turqan wolsoңor çanьrandan umyt çylywalya,—der tarancasyn kezep turup,—qarındaşym, ekөөnyn qolun arqasyna wajla!—dedi.

Daldalçy ajaldyn çyrgy oozuna qartalqan wöjdon wircqa wartyr tьqyldy. Talырaxun waşqa çaqşylyq çyly aıwady. Maңdajyna qarata sunulqan tarancasyn oozu aqa çan alıuccu çalanqyç şyjaqtandy, ыşqan wöju muzdar, mastьqtan alacaqmaqtaqan көzy acyldy.

Qyz, ekөөnyn ten qolun arqasyna wajlar, çylywasyн usyn oozdorun çyryrөk menen taңdy.

— Tigiqulrını ala çylyr şyrtynan qulruła qarındaşym!—der, Alым menen qyz aqşyn tьşqa çylyşty.

8. UQMUŞTAN UQMUŞ

— Araq!

— Al...

— Alым emne woldu?

— Kim wilet?

— Çе çanaqy sөz çylyby?

— Ань сен қайдан уқтун?
— Азыр эле тору қорқону суқарып қатсам, екі адам өтыр ва-
ра қатыр: „Бір қығыз қигит менен қыз қасыр кеке қатқан екен,
Şeetajдын адамдары қармап кетти“ деп сүйлөсүр вага қатқаньн
уқтун.

— Qandaj қигит деşet?
— Аньсьн уқа алқаным қоқ.
— Balkim, ваşқа қигит сықар.
— Eger Аьм волур қалсаць?...—деşip Анархан менен Dari-
jaxan Аьмдын кесиккениğine кыжкөлөктөнүр турқанда:
— Keciğip қалдым ee?—деp, тыстан Аьм қызын еercitip кирип
кeldi.

— Keciikken қоқсуң u—деp, Анархан менен Darıjахан қоқо-
қон қоқун тарқандај сүйүнүр кетишти...
Аьм аттарьн қайластырууға киришти, Darıjахан татақьн даяр-
дооқо кириşip, Анархан қызды кириндирип, өз кишимдеринен ылажқ-
туusun кијгизди.

— Gyłsaraxan sindim, iş уşundaј, al çönynde Аьм айтқан
сықар?
— Ajttı!—деp, Gyłsaraxan биле-билеs çымајыр қойду...

* * *

Gyłsaraxандь қығыз қызындај кијиндирип, Appaq қоқонун ту-
марларьн айтқаньндај тақтыр, састарьньн алды арқасын өрдыгүр,
аравақа салыр Li—Can сүйрөp, усөө Appaq қоқоқо çөнөр қалысты.

— Asman ајнектеј волур, çыдыз қарқырап темір ајаз волур
турқан екен қо?—деp Аьм Li—Canқа қарады. Biroq al Аьмдын
емне çönynde ајыр қатқандьқына тыşуө алвады.

— Appaq қоқом! Appaq қоқом! Вајақы қығыз веги кeldi.
Qарьндаşьн malajь аравақа салыр сүйрөp кeldi. Аньн қарьндаşь
adam емес, peri қызынан çе вејiştin қыздарьнан волсо керек.

— Qantet?
— Çerdin бетин кумыş нуру менен вөлөгөн ајқа да оқşojt,
çer бетине тирчилік берген кунгө да оқşojt, бир қараşь менен адам-
дын қимагьн қандьрған, et çyрөкty ottoj çандьрған perizat eken!

— Durus, durus... Andaj адамдардын алдында adeptyulyk me-
nen отуруу, çақşьлар қызмат қылуу соң соор екенін билесиздер.

— Albette!
— Yğdyn icine çаңь killem салыр, şajь төşөктөрдөн төşөгылө.
Maqa atlas төşөктөн төşөр, тамьқ çаздақыла. Çақşьлар татақ
даярдақыла—деp, Appaq қоқо muruttарьньн вардықына ајта тұр-
қан сөздөгүн ајыр, өзы ајт кынкы кије турқан кијимдерин кијip,
seldesin қазандај қыыр, orduna отуруп қалды.

Аьм Gyłsaraxандь еercitip кирип salam ајтть да, еşik алдына
тура қалды. Gyłsaraxандьн салулуқун көргөндө, қоқолордун кө-
ву Аьмдын салатьна алик ајтууға қуваггьн келбеј, çyрөктөry
тырсyl қақыр, вуткен војлору сьмьгар, көздөry мунарьгтар, емне
воло тыşкөндөгүн билеј кетишти. Appaq қоқо алик алууну унутур,
tyz эле қуран оқиуға киришти. Eki тарaptaн eki қоқо тура қалыр,

қолдорун вооруна алып, вelderin вөксөйтүр, мојундарьн қыпыгај-
тыр, Аьм менен Gyłsaraxандьн отура турған қайларьн көрсөтүş-
ty. Appaq қоқонун оң қақына Аьм, сол қақына Gyłsaraxan
отурду.

Appaq қоқонун қуран оқышу, аньн dal уşul минуттақы көry-
нуşу Аьм менен Gyłsaraxандь қана емес, есен çьлдан веги бир-
ге іштеşip кеке қатқан muruttарьн да таңдандьрды. Аньн sozolon-
қон уну ulamдан-ulam қувиушүр, бирде қонур, бирде icke сықыр,
бирде ақырн қана сызыльр, бирде қыңыдар, бирде ајбаттаньр, ar
tyrkym porum менен муңқаньр сықты.

Appaq қоқо қураньн оқыр вутур, вата қыды да, ordunan ы-
қыр турур:

— Salamat турдуңыздарьв, қуданын сүйгөн pendeleri, менin
сүйгөн адамдарьм!—деp, Аьм менен Gyłsaraxанқа қол веrip
көryşty. Аньн артынан вардық қоқолор қол веrip көryşүр, icteri-
nen „duqalarьн“ оқыр вата қылысты. Алар Gyłsaraxандьн рақтандај
çумşақ, кicine қолуна қолдору тйгөнде емне volo тыşкөндөгүн
өздөry да сезişpeј қалды.

— Tigi қытай қигит malajьлызыв?—деp, Appaq қоқо iregede
отурған Li—Canқа қарады.

— Çоқ, al менin malajьm емес, vul қарьндаşьмдын malajь,
Uşul қарьндаşьмды ојnotур, ваquudan ваşқа ec iş қылајт.

— Ece бир тууқансыз?
— Bir ата бир ененen уşul екөөвүз. Ata еневиз el icinde. Bul
қарьндаşьмды тамьрсь-тавьртарға, қоқо, moldolorқо көрсөтүу
усын çана бир азыраақ соода іşтеримди вутыруу усун кeldim эле—
деp, Аьм maldaşь тоқунур отурған оң бутун саал sunup çалқа-
лақы тартыр қалды. Қоқо moldolorдун тырын вајқараған соң, sala-
vattuu отуруу al усун зарьн сыјақтандь.

— Bileginizdi қармап көрөјүн—деp, Appaq қоқо көзын syze
Gyłsaraxанқа қарады. Gyłsaraxan cocup кетти. Al muruntan эле
cocular отурған.

Sevevi: „Bir qudaa, qudaadan kijinki билгic Appaq қоқо. Аньн
айтқаньн çалқан деп волвојт. Appaq қоқом сьн олуја, kimdin
қандај екөндигин дароо эле билет екен“ деген сыјақтыу сөздөrdy
Gyłsaraxan murun эле алда necen iret уққан. Oşonduqtan „Bizdin
сығызыз асьльр қалыр çyрөөсын!“ деп, Gyłsaraxan Аьм менен
Anarxанқа necen iret айтқан волуцу. Biroq Аьм Appaq қоқо çө-
nynde dalaj сөздөrdy ајтса да, Gyłsaraxan усун çалқан сыјақтыу,
Appaq қоқонун „bilgictigi“ сьн сыјақтыу эле.

— Тамьғынды қармата қој, қақылајын!—деди Аьм.

Appaq қоқо Gyłsaraxандьн тамьгьн көркө сејin қармап тур-
ду. Alda емне волор екенвиз degensip, Gyłsaraxандьн çyрөгү алып
uca ваşтады.

— Emneniz оорујт?—деди Appaq қоқо. Biroq cocuқан қығыз-
ça отурған Gyłsaraxan çоор бергенсе.

— Ec çeri dele оорывајт, вироқ тынкы ујқусунун тынсь қоқ.
Keede елирп төşөктөн тура қацат, keede ујқусурап турур кетет!—
деp, Аьм çоор веre салды.

— İnşalla... qorqo turqan ec iş çoq. Bir az dem salsaq çaqşь volup keter!—dedi Appaq çoço.

— Eñ çaqşь volot, çoçom, dem salьңыз!—der, Alьm cök tyşyp otura qaldь. Appaq çoço cök tyşyp, uzaqtan uzaq ajatьn oquuqa kirişti. Keçeñ volqon qojdoj dirtildер, seldeleri seikildер, qara өркө volqon ecki көzdөnyр oturqan çoçolor da zikir cala baştaştь. Appaq çoço vaş volup vardьq çoçolor necen iret Gьlsaraxanqa dem salьştь.

Çoçolor Alьm menen Gьlsaraxandьn aldьna tyrduy tamaqtarьn qojup, keler-keter çaj sözdөrgө kirişti.

— Qarьndaşьңыз ece çaşta, begim?

— On çetide.

— Qajьnь var сьqar?

— Çoq.

— Nege?

— Erkekten—men, qьzdan bul çalqьz volqonduqtan, „sen ekөөndyn көz çaşьna qalvajь, qaalaqan çerinerden turmuş kьtkyle“ der, ata-eneviз uruqsat bergен—der, Alьm kьlyр qojdu.

— Blajьm tilegnerge çetkile!—deşip, çoçolor daqь bir iret vata qьlyр çiberişti.

— Ata-eneңizderge qudaj bergен adamdar eken. Ekөө тең şarışattь vuzvartь. Şarışatta ar kim qaalaqanь menen çyryugө çol берет!—der Appaq çoço vajqavaj ajtьr qojup, qajra,—ata-ene, aqa tuuqanь qaalar birөөgө vere turqan volso, qьz maqul voluu daqь şarışatta var,—der çiberdi.

Bul oturqan çoçolorдun azcьlyqьnda çana ajal var. Al ajaldarь da Qaşqardan alyş şaarlarda volo turqan. Yjlonьyny ec qaçan ojlovoqon çoçolor da көz qьryn Gьlsaraxandan alyşpadь. Appaq çoço, Gьlsaraxandьn çanьnda oturqanьna quvanyр kьlymsyrgөdө. Keede көz qьlyqь menen Gьlsaraxandь qarar qьm etip da qojot. Al bul sьryn ec kimge bilgizveј oturam dese da, Alьm sezir oturat.

Palooqo qadimkideј vatanьn orduna quran oqur vata qьlyştь. Çөнөкөј oturuunun orduna „Xikaja“ ajtьr, kelme keltirip duqa qьlyuqa ajlanьştь. Çoçolorдun maqsatь emnede ekenin Alьm sezse da, Gьlsaraxan bilbedi, tek çoçolor ajaqь menen tik turup qьzmat qьlqanqa çana көnyly ketөrylgөн şьjaqtuu ele.

— Qana, uruqsat qьlyңызdar, biz keteli!—der Alьm ordunan qozqolup qojdu da,—sizdin çolduquduz!—der, Appaq çoçonun aldьna daqь bir taj tujaq çamьvьnь qojdu. Appaq çoço Alьmdьn maritьqьna taqatqandaj, oozun ьrçajtьr arsaq tişterin көrsөtүр, qandajca ьraqmat ajtuunun ьqьn tavalvaj ordunan ьrçarь turup, Alьm menen Gьlsaraxandьn kericterin oңdop qojdu.

— Begim, vygyndөн arь da kelip turuңuzdar. Yjuңyz qajşь çerde volot? Özyvuz qonoqqo saqьrtьr alaly—der, Appaq çoço darqa ojnoqon qart majьmydaj dikildер, eki qolun vooruna alyр, Alьmdьn aldьna tura qaldь. Alьm bul surooqo daroo çoop vere alvady. Emne der çoop берет eken degensip, Gьlsaraxan көzyнун qьlyqь menen tikterь turdu.

— Kelgenime bir az çana kьn volqonduqtan, azььmca veigilyu çajьvьz dele çoq. Yj-çaj taар turup qavardaşarьvьz, çoçom!—der qojdu Alьm.

— Çaşь volot, çaşь volot,—deşip, çoçolorдun vardьqь qoidorun vooruna alyş qulçundaştь.

— Mьndaj suluu qьzды көrgөн emesmin!—der, Appaq çoço icindegi ьşьq demin сьqarьr, alda qandajдыр ojço ketken şьjaqtandь. Berki çoçolorдun vardьqь Gьlsaraxandьn artьnan qaraştь.

* * *

— A, çoçom!

— Lappa!

— Siz bir qьzьq qavar uqtuңuzbu?

— Qandaj qьzьq qavar?

— Appaq çoçom zajьr almaq voluptur.

— Qajdan?

— Bajaqь qьzды.

— Qojcu!

— Bras!

— Kim ajttь?

— Savьрахun çoçom ajttь.

— I! . .

— Appaq çoçom tynde qьzдыn aqasьna çoluquptur.

— I! . .

— Appaq çoçom, şaңьja çana bir qanca adamdar oturup syj-өşkөн eken. „Men qarьndaşьmды erge berbegende, çerге берет velem. Qadyр көnyly çaraşsa sizderden artьq adamдьn maqa keregi da çoq. Bfroq eşik төryvьzды көryşөly, anan ijri oturup tyz keңeşeli der, çoçom menen şaңьjamды qonoqqo saqьrtьr.“

— A...Anda iş vytken eken. Appaq çoçom al qьzды alyş dьjnөdө armansьz volot eken—deşip, çoçolorдun vardьqь Gьlsaraxandь өzdөry ala turqansьşьr qudundaşa baştaştь.

— A, çoçom!

— A,

— Biz yjlonьөjvьzvь?

— Yjlonьş kerekpi, çе çoqru?

— Nege kerek emes? Kөryngөн ajalqa көz artьr çyrgөndөн көrө yjlonьp alyş artьq emespi.

— Bras!—deşip, çoçolorдun vardьqь elire baştaştь.

Alar murunqu ubaqtaqь көrgөн suluu ajaldarьn, qьzdarьn esterine salьr, aşьq volqonduqtarьn syrөttөşyp, aqьrьq sözdөryн Gьlsaraxanqa toqtotup çatьştь. Anьn sululuqu, çyрөkçө mojnun ketөryр, qьrçajca көz qaraşь çoçolorдun көnylyne vьlyk salды. Çoçolorдun kee biri emgice yjlonьөj, sytкө tijgen kьcyktөj uurdanьr, ajaldar vazarьna varьr çyrgөndьyгьne icinen arman qьldь. Keesi yjlonьөj çyryр qarьqandьqtarьna arman qьlyр, көzdөryne çaş alyştь.

Çoçolorдun vardьqь ekiden yctөн syjleşyp oturuşup, eñ aqьrь: „Appaq çoçom vygyn bek çigittikine kimivizdi eercitip varar

eken* degenge көсүстү. Алымдыкына вагър сьй көгүүдөн murda, icpej çebej çana Gylsaraxandy көгүр отурууға ашық болгон қо-color көр еле.

Күн батuuға қақындағанда, Арпақ қоқо шаңьжаны еерцитип келир қалды. Қоқолордун вардықы сурқар сьқысыр, шаңьжаға қол берішти.

Шаңьжа сая қайнатууға куйвөду. Арпақ қоқо ағыдан вері, қақыс кийимдерин кийиніп сьқыр, çөнөр қалды. Атасын еерциген баласа антандашыр, муруттарынын вардықы артынан сивады.

— Сиздер уйдө қайлыздар. Ужаттуу çерге шаңьжам екөөвүз қана вагавьз!—деп, Арпақ қоқо çөнөр кетті.

Қоқолордун вардықы мурунға сартырдан тороздун музоосу тумшуктапысыр, бирин бири қарашыр қала верішти...

* *

Алым саранып сесір, мејманқананын алдына вагър отура кетті. Қоноқ сағыуунун қылындықын кувөлешкөсүр, анын қатарындағы Li—Can менен Dautaxun etekteri менен маңдай терлерин аарсысты.

Dautaxun олвурдуу қара тору çigit, терең қавартын алдындақы екі көз, алда қандай терең сырды вајан қылуусудај тумшуктар турат. Анын қақы сьжырма екиде, кийми çуруну.

Dautaxun ујқур, Алым менен Li—Can Ma—Min—Çундун шалысын отор çургөнде, ал да шалы отошо турған. Экөөнун аталары көңулы қақындықтарын узөө усын, Алым менен Dautaxundu дос қылышқан волуцу.

— Қана, емне ваг.

— Кургус, савиз, рьяз, мурс, нан-рандын ваагы да ваг.

— Еми исе турған бирдеме таар келгиле!—деп, Алым Li—Can менен Dautaxundu қайдадыр çумшар çиверді.

— Еми емне қылаы, Алым ава?—деп, Gylsaraxan сьжкымдуу çыз менен Алымға қарады.

— Емне қылдыңар?

— Ујды тазалап, килемдерди çайыр, төшөктөрды төшөр қойдуқ.

— Еми татақыңарды дајардај бергиле!—деп, Алым да еркелеткендей Gylsaraxanға қарар çырмајыр қойду.

Бул екөөнун көз қарастарын вајқарған адам, сөөк менен қошо çаралыр, сьт менен қошо вьткөндеј терең мухавваттын вардықын билуу қылып емес эле. Бироқ ал мухавваттар бирин бири çар тууу мухавват емес, тилектестик—бир тууқандық мухавват...

Бул қороо Osmonaxun деген соң вајдын қороосу. Sooda иштери менен çана зайын төркүндөгүнө учураштыгыр келуу мақсаты менен вардық уј-вүлөсүн алыр, Osmonaxun murdaақы куну Турпанға çөнөр кеткен. Алымдын атақын көтерүр, Арпақ қоқо менен шаңьжа араға тушкөндүктөн, Osmonaxun қороо çайын Алымға ивақтылуу таштаған. Соң вајдын қороосу болқондуқтан, қороонун іски-тысқы көгүнүсү авдан сонун.

Соң дарвазадан кере бергенде сол қол тараптақы мејманқананы Алым менен Gylsaraxan вьгүнкү келе турған мејмандар усын

çasalqalaşty. Төркү уйдөн тартыр оозқы ујгө сејин килем төшөр, асыл төшөктөр салыныр, сьқанаақы қойур отуруу усын бир қанса çаздықтар қойулқан. Ујдын ичине ун аралаштырған ақ вог менен тыркын гыл çана Persija, Қытай ојуулары салынқан.

Келе турған мејмандарын утурлар алуу усын Алым дарвазаны қарай çөнөгөндө, Көкүм келир келді.

Көкүм Алымдын азырқы тајакеси. Қақы отуздан қақы қана ашқан, қоқо қара сақалдуу, қара тору киши. Қолунда ортоқо дөөлөту ваг, соода ишине авдан мықты. Анын қақындақы қызы сьгај ақ çыздуу келин зайын Алым; Алымдын қақындақы, екі енеге телциген қулундај ојқуштақан қарындашы Қалыман. Қалымандын қақы он весте, валқындај созулқан қара састарын төрттен үс вөлур өгүр, анын устынө ақақтар шuru вастыгыр, арқасына арқалық тақырған. Вақында укүлөгөн қундуз төбетеј, көјнөгу қызы тувар, веш вельдер вьсыр çасатқан вешманты ваг. Көкүрөгүндегы сөјкөсүнун бир қақы, шуралақан сасы çаар турат.

— Gylsaraxan! Келир менин таајларым менен учурашыр, тааныш!—деп, Алым кылуңдөр, сая қойур çатқан Gylsaraxanға қарады.

Gylsaraxan мејмандар менен амандашыр, ујгө келир сая верді. Алардын мақсаты Алымдыкына келир мејман волуу емес, мејман волур келууцүлөрды узатысуу болқондуқтан, устыңқы қалын кийимдерин сесір, ана-мына қызматтарға кере вастақты.

Қақыр ичине самоор емес, самоордун аты да аңалық учулу вайт, çез саянектердин оозунан вьусу вурқулар сая қайнај вастады.

Çылдыз толууға қақындақан учурда, Арпақ қоқо менен шаңьжа келир төрдын төвөсүнөн отун алышыр, тасторқон çайлыр сая қулду.

Арпақ қоқонун оң тарапына Gylsaraxan, ақа қатар Қалыман, Алымандар отурушту. Шаңьжанын сол тарапында Көкүм отурат.

Оң тизесине қақы Gylsaraxan отурур, Қалыман сая сунур турғанда, Арпақ қоқонун көңулы көтөрылур, көгүнүсү алда қандајдыр бир қызық тыргө ајлана вастады. Қоқо қойқондор, çар алдынан сьсқан көргөн қарт куйкөсө қылыңдар, улам мојнун созур, оттоқон қойондој оозун вьлкылдетур, көзун сьзыр, алда қандај бир қылық кытө вастады.

— „Атан төө мас волсо, тајлақ төөгө дос волот“. Қоқонун қойқондошун вајқадьдыр? Саал қақыныраақ отурсан, қантер екен?—деп, Алым Gylsaraxanға сьвьгар кылур қойду.

Вајқатрај улам ақырын çылыр отурур, Gylsaraxan қоқоға қақындар қалды. Ал қақындақан саяын қоқонун оң қарталы вьсқансыр, вьткөн воју сьмыгар, сөкесинен сьрылдар мајда тер сьқа вастады. Бул оқујаны васынан сьйлөсүр алынқандықтан, шаңьядан вөлөгүнун вардықы, қоқонун көгүнүсүн вајқар отурушат.

Мурун Gylsaraxan сьјақтыу сuluу қыз вуралыр сая сунур турған турмушта волвоқондуқтан, шаңьжа васыға бир сонун дынөдө отурған сьјақтанды.

Сөз қызыды. Алымдын көз ымдоосу војунца Dautaxun мусалладан қуја вастады эле:

— Bul emnenizder?—der, qoço musallanь көгүр cocuj qaldь.
— Arraq qoçom, bul musalla degen uşul. Mьndan bir eki cь-
нь icip ala turqan bolsonuz, on veştegi çaşьpьzqa vugyn qajta
bir cьqasьz!—der şaңьja qatqьr çiberdi. Bul söz oturqandar-
dьn көnylyne çaqьmduu bolqonduqtan, şaңьjanьn qatqьr qьna
qoşuluştu.

Biroq qoço musalla icyudьn vaş tartьt. Başqalarь ulam kici-
neden icip oturuşur qьzь vaştaştь. Sөzdьn sөz tuur, kylkydьn
kyu tartьlьr, yjdyn ici duuqa toldu.

— Biz ickenden Arraq qoçonun icregeñi qandaj: bul iş qajstь
çaqьnan bolso da ьlaşьqь kelbegen iş volur qaldь—der, Gylsa-
raxan qoçoqo qarar çьlmaşьdь. Gylsaraxan qarar çьlmaşьqanda,
qoçonun çyregь çarьlьr ketcydөj aьp uctu; yе төrt çolu çoor
qajtaruuca ьnqajlansa da, sөzdyn qьşьnьn tava alvadь.

— Balkim, qoçom qьzdardьn ьrdar sunuşun qaalar turqan cь-
qar. Qana, qьr qьz elinьn şartь vojuncsa ьrdar sunalьcь—der,
Qalyjman özynө, anan Gylsaraxanqa musalladan qujdurur aьp:

— „Eşigicnnan viz ötamiz,
Gylzaaranza tergili.
Gylzaaranza vaana volсьn,
Aj juzini көrgili.“—

deşip, eki qьz yn aьşьr ьrdar qojo verdi. Bul ekөөnyn ujqurca
ьrdaşьna sever, Gylsaraxandьn Qьr qьz ьrlarьnan bilbegendigi vol-
du.

Taң atarda acьlqan gьldөj ьrdalqan eki suluu, sьvьz qьdaj
yndьryn qubulçutur, Qaşqar elinьn syjgyncyktyu ьrьn ьrdar, otun-
darьnan tura kelgende, vojloru valqьd qanьna cьdavaş Arraq qoço
menen şaңьja daqь tura qalyştь. Bul ekөөnө qoçomat qьlqansьr,
oturqandar daqь turuştu. ьrdaşandь uturlar tura qaluu, ujqur
çana qьr qьz elinьn şartьnda çoq volqonduqtan, bul qoqusunan
qana bir volur ketken işke oqşodu.

Gylsaraxan qoçoqo, Qalyjman şaңьjaqa sundu. Şaңьja qoluna
cьнь tijeri menen çutur çiberdi. Qoço cьньnь alarьn çе alvasьn
bilveş qaltaarьr qaldь.

— Aьpьz, qoçom! Musalla ickenden tarqan kynөөnyzdy men
völyşө tartajьn!—der, Gylsaraxan tize vugur çьlmaşьqanda qoço
qoluna cьньnь qandaj aьp, musallanь qantip çutur çiver-
genin sezveş qaldь.

— Qudajqa tovo... özöky өrtтөp, çylyndy qujqalar çivere tur-
qan neme eken qo?—der, qoço көzyn ulyndөtүp, veti-vaşьn ьrğь-
tьrьr, vaşьn silkip çan çaqьna qaradь.

— Araş-şararь kyjytкө cьdavaşan adam icet decy ele, qo-
çom, sizdin qandaj kyjytynuz var voldu eken?—der, şaңьja Aьm-
da көzyn qьsa kylyp qaldь.

— Bras, ьras, qoçomdun kyjyty volso kerek!—der, Aьm da qat-
qьr çiberdi.

— Ertesi icken adamdьn özy qarьr, qatьnь talaq volur tozoq-
qo tyşөt decy ele, qoçom, emi qanter eken?—der Kөkym kylgөn-
dө, oturqandarьn vardьqь duu kylyp çiberdi. Şaңьja menen

Aьmdьn sөzynө çoor qajtarqanь oturqan qoço, oozuna qum
qujulqandaj voldu. Kөrkө cejin көzdөryn qьvьndatьp, aldьn-
daqь cьньnь Gylsaraxanqa aьp bergен volur, kylumsyгөp
turdu da:

— Qaşqulaq—qaşqulaq, төrt ajaqьn kesip salsa adal ulaq!...
Jaqni: dosundun bergeninin tşin acra, suu berse ice ver, uu
berse çej ver... Şarijattьn çolu daqь uşundaj... Miñ kynөө qьlьr,
bir tovo qьlsañ qudaj özy keçiret. Al vata: qudajdьn syjgөн ada-
mь Aьm qonoqo çaqьrьr, aq nanьn aldьma qojur otursa, qьz-
dar ardaqtar musallasьn sunur otursa, icreş qojunun özy daqь
coq kynөө!—der, Gylsaraxandьn ikinci iret sunur turqan cьнь-
сьn aьp, qoço şьr çutur çiberdi.

Şaңьja menen qoço avdan qьzьr qalyştь. Aşьlqan sөzdөrgө
qьrcьr, qoço bir qanca şarijat-xikajalardь da aştьr cьqьtь. Biroq
qoçonun aştqandarьnьn vardьqь murunqu özynun aştьr çyrgөн
şarijattarьna qarşь voldu. Musallaqa çendirip çana Aьjman, Qa-
lyjman ekөө menen көz qaraşьr oturqandьqtan, şaңьja qoçonun
vuzur aştьr oturqan şarijattarьn vajqas alvadь.

Musalla çutuu işeri ulamdan ulam kyc aйдь. Qoçonun ici
musallaqa tolqon saşьn, Gylsaraxanqa qaraşь көvөşьr aşьr qca
bir qьlьk kytкөnsyp, tьşьqь qьjмьlь özgөrylyp, cөp arasьnan cьcqa
көгүр evelekтеgen kyjкө sьjaqtana vaştađь.

Aьm özynun көzdөгөн maqsatьna çetyu ycyn Arraq qoço
menen şaңьjanь ojnотur çatsa, Supaxan Aşьbadaqtь eercitip kelip,
Anarxandь ojqottu.

Attarьndьn aldьnda cөp çoq turvajь? Atqa uvaqь menen
cөp salьr, çem verip, suqarьr turuucu malajьn qajda ketken?
Mojnundaqь mildetin atqarьr turvaşan malajьdь emne qьlьr aьp
çyгөsyn? Çe al malajьndь ьjьk көтөгүp aldьñ vele?—der, qar
qajdaqь sөzdөrdyn vaşьn catьr, qaadasьnca vurqan-şarqan tyştь.

Çeti tyndө Aşьbadaqtь eercitip Supaxandьn kelişi: „qьzьñ vu-
zulqan көrynөt; qьzьñ yjyndө çyrgөн malajь menen soo volboso
kerek“ degen sьjaqtuu uqmıştuu uşaqtardan ulam ele. Aьnь maq-
satь Anarxandьn tөşөгynөn Aьmdь qarmar aluu ele. Biroq tilegi
ordunan cьqraj qaldь.

— Malajьñ qajda ketken?
— Şaardьn cetinde tajakem var dep ketti ele.
— Emne ycyn aьñ öz erki menen qojo veresin?
— Tөrt aйдan veri adal qьzmatьn qьlьr çyrgөн malaj, bir ky-
ny uruqsat surasa qojo verveşmьi?
— Qojo veyyğө qandaj aqьñ var?
— Qandajca aqьm çoq?
— Menden surooñ kerek volucu.
— Al menin malajьm!...
— I—i... Çaştajьnda çajrar qalqan, qatьn... Menin malajьm
dejt tura... Balkim, malajьñ emes, erin cьqar?!—der, adatьnca
aşьr qьtь salьr, yjynө çөnөdy.

Çaşьr qan acuu unyn cьqarьr, төrkylөp kelip çatqan qьzь
Batmaxandь, kelini Aşьsaxandь turquzdu. Samsaxundu çiberip,

qat bilgen prikaşçigin saqırtıp alıp, Kerimaxunqa qat çazdıra baştađ.

— Ec davış sýqarvaqın! Menin oozuman emne sýqsa, oşonu çaza bergin!—dep, Supaxan prikaşçigin alağa qarar aldı.

— Çaqş volot, ara!—dep, qorqqonunan qoşomat qıyıp ıçsa-ıyıp, qolundaqı qavırsıqtı ulam sýjağa malıp, ulam oñdonıp, prikaşçik Supaxandı oozun qaroodo.

Samsaxun menen Aıvađaqtı ketirip çiberdi. Aınsaxan menen Batmaxan aıtqanınan sýqraj turqan çardamdaştar volqonduqtan, ote suz eköenö qarar aldı da:

— „Duđaj salam, vizki qajıp eneniz Supaxandan, qajıp eçeniz Batmaxandan, qajıp çeneniz Aınsaxandan dep bilersiz. Mındaqı çaqş sanaqan aqajıp tuuqanıñızdıñ vardıqı aman esen çatat. Zunnaxun volso sooda işteri menen çana Aıdarbek datqanıñ Aqçal degen atıñın qavarıp uqur. Ulu-Cattaqı Tylkybek dosuna ketken.

Balam Kerimaxun! Bul qattı emne usun çazdıgıp oturqanıñdıñ sevenin bile alasıñız? Çe bile alvasıñız? Balkim bile alvas sýqarsıp, balam!...

Emki adam valası uşundaj çaralıp qalqan eken. Qudaj taalam uşundaj çaratıp qoşqonduqına kóp qara volom... Bir adamdıñ qılqan künöösün ekinci adam kervöse da, bilip tura turqan qıyıp nege çaratpađ eken?... Aj, qudaıym!...

Eger bir adamdıñ qılqan künöösün bile turqan quduretiniz volso, bir şermendenin qılqan künöösün bilgen volor eleniz da, kelip qalar eleniz. Men mintip quıurap qat çazdıgıp oturvaqan volor elem. Qajıp...

Kerimaxun balam! Eger meni sün qajıp enelikke sanaj turqan volsoq, menin aıtqanıma işeneersiz. İş mındağ balam:

Biroq al işti aıtıuqa oozum varvajt...

Qaracı!...

Betim da sýdavajt...

Aj, men şorduu... titinip qantıp aıtam?

Qajıp, balam... Senin valalıqıñ usun... Ec kimge qarasanavaqandıqım usun, beti qara şermendelerdi çavıuqa neetim tartraqandıqı usun volqon işti aıtajıp, balam!... Uluu sözde ujat çoq...

Özün keterinde uş çajıñdı qamsız qıyıp, işenictyü biröeny qojur ket dep zarlaqan elem. Biroq aıtqanımdı orundatparsız, balam... Men Aınsaxandı eercitip alıp, bir kuny kecinde ujuñe vardım. Attarına çöp salıvaqan, uvaqı menen suqarıvaqan... Attardı vaqa alvasa, men qoroqo aldıgıp varıp vaqajıp desem, Anarxan oozuna alvaqan sözderdi alıp, meni tildedi. Ama-ıym qansa, özün çoq volqonon kicin, közumdün çasıp kel qıyıp uşge keldim. Men anıñ mındağ qılqan çyzy qaralıqınan şek alđım... Ec kimge vildirvej, tyn ortosu cende ujuñe vardım... Biroq... biroq... aj, balam, aj!... qantıp aıtam?...

Maselen mındağ:

Öz qolu menen adam valasıñın qolu tijgis bir sonun gyl ek-señ, al gylıñdy bir aıvan aralar qıjratsa, emne qılar eleñ, balam?...

Çe volvosı:

Menin icimden sýqqan valam, aq şejşevindi ajaq astı qıyıp, bir itke tebeletip qojso, emne qılar eleñ?... Qantejin... balam!... Uşul şumduqtı körip, tañ ata uşge qajttım, valam... Uşundaj qajıqıça ucıurap, us künden veri tüşökte çatam, balam...

...İş uşundaj balam!...

Tez kel... Biroq vajqar kel...

Anarxandı özün bilersiz. Biroq Alımdıñ qanınan mağa daqı bir qasıp uurtatpasañ eki dujnöde teñ ıraazı emesmin...

Qajıp, qoş balam!... Tez kel!...

Qat çazdıruucu qajıp enen Supaxan!...—dep, Supaxan qattı çazdıgıp vıtytı.

Qattı tumarcalar us vıktör, qızı çivek çooluqqa orotur, qızı çivek çir menen çımydatıp tiktirip, qattı verip, at min-gizip, Turpanqa Kerimaxunqa kişi çönöty.

Supaxandıñ bul qıjanatın Anarxan menen Alım bilgen çoq. Kelecek tilekterine çaraşa, qoldon kelgen işterin işteş verişti.

* *

— Çаным!.. Çаным Qаньбек!... Menin көрөjyn degen kunym, icejın degen suum uşul vele?... Sadaqan Alım seni uşul avalda көрөjyn dep oşlodum vele?—dep, Anarxan vurqıurap ıjar Qань-бектин vaşın qucaqtar oturat...

Mezgil kunvu çe tynvu, anıñ Anarxan usun belgisiz. Tek dujnöny qarañqılyq vasıp, çer betin ças qartaqan sýjaqtanat.

Anarxandıñ tizesine vaşın qojur, mındağınan qanıñ aqızıp Qаньбек çatat. Denesinen vaş volynur Alım çatat. Alar çen qana çatqanı çoq, ömürlykkö qoşoşur ölyp çattı. Qajda varsa da Anarxandıñ dartına davaa taar, darman verişe turqan ec kimisi qalvaqan.

Anarxan el alında şermende volorun voldu. Tiryü çyruydon ölym artıq ekenin da esine saldı. Biroq özy ölyydon murda mojnuna muxavattıñ calmasıñ salqan Qаньбектин, çaqş көrgön qajıp inisi Alımdıñ ölygyn ec kimge vervej, көzdön daldaa qılyqş keldi. Çygyur көçөгө sıqtı, көçөdön ölyp çatqan eldin vardıqı Anarxanqa qarar betterin sımсыр, murundarıñ çygyur, tykuryñısty. „Öl, bul көрөкçө ölyp qal. Senin kesirin, senin toqonaalatıñ vardıqıvızqa tijip, betivizge көө çartı. Sen-dej çyzy qararıñ keskilер өlyryy soop“ dep, көçөdön ölyp çatqandar cuıldıştı. Biroq Anarxan alarqa qarşı ec söz aıtrađı, söz aıtuu qana emes, çılañ ajlaq çılañvaş turqanıñ da sezbedi.

Kun vırkölyp şamal volur, vatıştan sýqşıqa qarata aq toru-raqtı asmanqa sýqarıp ajdar çatat. Eski-usqu çyryröktör, qu-raqan çalıvraqtar, kyc quvatsızdıqıñ vildirgendej şamaldıñ ыңqajı menen alda qajda ucıur, arықтаqı suuqa qajdadır aqır ketip çatat. Anarxanqa munun vardıqı çat, vardıqı vaşqaca көryndü.

— Мына, бул араваны çaldар keldim!—dep, Li—Çан eki qara çасыr qoşqon arаваны qoroqo kijrdi.

— Bul qorooqo kirgeniñdi ec kim kergen çorqu?

— Çoq.

— Emi, daroo, Qańbek menen Ańmdın ɵlygyn arabaqa salqyn!

Biroq qoroodon syqa vererinde Kerimaxun menen Zunnaxundun kezderu Anaxhandyn kezune ucunaj tysty.

— Qajda çeneduñer?—der, Zunnaxun qaltıraqan unun syqar Anaxhandy qaray.

— Qajda ańp varady qaravet volqon adam ɵzy vilet—der, Anaxhan Zunnaxunqa tigildi. Mından vɵlek sɵz taar ajtuuqa Anaxhandyn qıvaty çetpedi.

Kerimaxun qolundaqy qoş mizduy qançarın Anaxhandyn çyrgyne taqar turup:

— Mına vekl... Qarındaşındyn kynɵelɵry usun qandajca qılyp ɵıtyrsem da qara volvojsuz qo?—der, vɵtterinen ıraıym-syz zaarın syqardy.

Oquja qandajca vařtalıp, emne menen ajaqtalıp çatqandyqın Anaxhan bilvedi. Arabadaqy Qańbek menen Ańmdın ɵlygy ystunde sulap çatqan Li—Sandın ɵlygyn kerdy. Vaqıruuqa darman kɵıbej tuřtaqanda:

— Çene! Anaxhan çene! Turcu, azıraaq aqydařaly! der, Ańm Anaxhandy ořqotup çıverdi.

— Emne?—der, Anaxhan ıraqp turdu da, Ańmqa tigilgen volqon qatıp qaldı.

Vařtalqan iřtin aqyřna kezuy çetpej, kɵp sanaa tartıp, kɵp ıvaıymqa vatıp, kiřinki kynderde Anaxhan ɵnynen aza vařtaqan. Aıřqca çaqıdan veri uqmuřtuu tyřterdy kɵret.

ɵzy kergen tyřterynen qorqup, qaj bir tynderu uqtavaj ta atırat.

Murunqu ıvaqtarda kergen tyřteryn Darıjahanqa ajtıp çorutıp çe ɵzy çoruj turqan. Biroq kergen tyřteru sandap, emne der çorurun bilvej vař da qattı. Keede ɵnynde kergen nerse-sin tyřymde kɵrup çatamv der kynɵm qılat.

Tyřynen qorqonunanv çe Ańmdın ořqotqonunan cocuqan-dıqıvı:

— Ańm—der, bir qıjıqıv çıverdi da mostojo tyřty.

Ańm Anaxhandyn kɵrynyřynen coculady da:

— Emne voldu; çene?

— Sensıvı?

— Men, çene, azı keldim. Iřtin varıdy çajında!—der kyp qojdu da,—emne cocup ketti?

— Çoq... Bir çaman tyř kɵrup çatqan ekenmin. Ořqotup çıvergeniñ ıras voldu!—dedi Anaxhan...

* *

Bolo turqan iřter çenynde aqydařıp ańp, Ańm menen Anaxhan alda qacan tattuu uqunun qıcaqyına ketiřken, biroq tattuu uqunu çek kergen çalqyz qana Darıjahan...

Ujqı—qumar, kimdi volso ucununda degdetet...

Ujqı—veřik, kimdi volso qıcaqyına ańp termetet... Ujqı—tuřoo, çorto vabıřp dyjnyu kezdirvejt... Ujqı—ɵlyk, bir çyřekty bir çyřekke sezdirvejt... uřundaj... Darıjahan da ujqıqa uřundaj vaa veret.

„Mende bir qana çyřek, çalqyz sen der tyřıdajı. Mende mindegen tamır, çalqyz sen der ańp ucun çyřıdajı...“ der, Darıjahan kɵp tynderde uqtar çatqan vıřege qarap arızdanat. Biroq aqa ojun acıq ajırajt, ɵzynce qana naalıp ořlonot. Sɵlden qacqan vɵkɵndeı qılyp, tattuu ujqusun qacırat. Qol tiřbegen nazik muxavvatın emne ucundyr syřgenynen çayırat.

Darıjahan qıřtın uzaq tynderynun kɵyunde kirpik qaqraj ta atırat. ɵz muxavvatında ɵzyn ɵzy tereñ qajıqyına vatırat...

Çazdıqtan vařın kɵterup, terekten tyřup turqan ajdın řoolasın qaray da, tereñ ulutunup qojdu. Al řoola tař vooq, ıraıym-syz uuru syjaqtanat. Çaratılyřta ɵzy ucun çaralqan Ańmın muxavvatın ořol řoola dumuqturup çoq qılyp çyřgen syjaqtanıp kɵrynet.

Mından eki kuny murun, Darıjahan cocup ořqonup Ańmdı qarasa, Ańmdın vɵtine terezeden ajdın nuru tyřup turat. Dal ořol ucunraqy Ańmdın kɵrynyřy Darıjahanın muxavvatın daqy kycɵtet.

— Çanım! Sent men kiřsiz taza, qıdan nazik muxavvatın menen syřgem. Çer ařty ysty volso da, senden vařqaqa çar voluuqa ec qacan qaalavaıymın. „Biroq sen ańp bilvejsin, çanım“ der Ańmdı qarap ořlonup turqan ucun, Ańm ujqusurap çılmaıřp, qandajdy bir sɵz ajtıp, arı tolqonup ketken ele. „Bul emnesi? Çe meni syřeğenuvy?“ der, ecen tyrkym tereñ ořlordun vařın çatqan.

Mına... Darıjahan tyrkym ořlordu ořloo menen, vajatan veri, terezeden tyřken ajdın řoolasın andıp oturat. řoola eñ murun terezenin tigi vɵtine tyřty, andan çerge tyřty, kimdidir izdegensip, tyřken çerin çarqıratıp ulamdan ulam Ańm çatqan çerge çılyp kele çatat. Bul kɵrynyř Darıjahan ucun çıdaqyřy qorqunuctuu kujyt voldu. Oova... tiginı qarasy!... Sın ele Ańmdı izder çyřet... Tigine!... teřektyn ajaqynan syqıp qalqan Ańmdın vutun tartı. Tigine... vutunan çoqoru ańp kɵřygen kɵkyřegyn, çajdarı çyzyn izder kele çatat...

Darıjahan çazdıqtan vařın kɵterdy. Ańmdın vutuna ajdın çarqıyn tiřgizvɵɵ ucun çaar qojqusu da keldi. Biroq „ořqoo volso, çe sezıp qalsa, uřat volotqo“ der qajta toqtoldu. Ajdın řoolasın tyřyvɵɵ ucun terezenni çaar qojuuqa volvojt. „Mymkun, çaar çatqanmdı tuřup qalıřar“ der tartındı. Ańp yřtynɵ, ɵkɵp çolu terezenni çaar qojqonunda, „mından kiřin terezenni çarraı çyřgyn“ der, Anaxhan acuilanıp qojqon.

Mına... ajdın řoolası aqyřın çılyp oturup Ańmdın kɵkyřegynɵ, andan vɵtine çetti.

„Bul emne volqon ajdın řoolası? Emne ucun bul řoola min-tet? Emne ucun bul řoola daıřm Ańmdı izdejt...“ der, Darıjahan ajdın řoolasına qarap turup, ɵzyne ɵzy suroo veret. řooladan

күнөм санап... Кеede cocулап... Кеede: „Çe бул айдан соолаш эмеспи? Айдан соолаш эмес болууда да мүмкүн!... Балким Алымда ашык болуп чырган перинин кызы бар сыңар!... Ошол кыз айдан нуру болуп кубулуп келип, Алымды суяп сүрөү? Ушундай болууда мүмкүн. Бул чөпүндө чоңолор, кее бир адамдар айтканын дагы укканмын. Болбосо айдан нуру кантип эле ушунетип калсын. Мында бир укмуштуу керемет бар. Eger Алымда пери кызы ашык болуп чырсө, мені ec нерсе кылас экен?“ деп, Дарияхан өз ващын өзу катырып, учу кызырыш сумдуктуу олордун адыгына сыңа алап, айда қандай қорқунуқтарды көз алдына келтирет. Кеede таттуу умыт, мухамматтуу кызық турмушту елестейт.

Sonun çasalqaluu voz yj; er çaqta tartylyqan көсөгө, көсөгөнүн ичинде Анархан менен Қаныбек иқтар çатқандай көрүнөт. Eki мухаммат өмурилікке асырадысыз бекигендей, екөө қолдорун мойндарына артыр çатат. Yjdyn еrcи çақанда саймалуу қызы көсөгө, көсөгөнүн ичинде Алым менен Дарияхан, ортосунда балтақан балтыр вешик еркек валасы, қолдорун ербедетип, буттарын сербедетип ойнар çатат. Eкөө бирин бири қатар, суясуунун назиктигин кыбөлешкөндөй çымайышар, ортодоғи валаны еркелетисет...

Дарияхандын ојуна мындай таттуу қыялдардын миңи келип, миңи кетет. Бироқ булардын вардығын өңүндө қыялданы да, тышүндө көргендей болот. Қайта олжонот... Дағы ваяағы салды-қуду елестерди çортот. Дағы ваяағы айдан соолашын қарайт... Алымдын төсөгүн айдан соолашынан қасырам деп, қайта ошол соолашын сүрө турған қолуна салқандығын өзу билейт... Айдан соолашын васықа бир тавияттан теш кычке оқшоштурат.

„Sadaqan, Дарияхан! Öz kert васымды қандай çақыш көрсем, seni да ошондой çақыш көрөм. Көргөн тыш, болуп çатқан иштер чөпүндө çап адамға сыңарға. Айдыңа өлымды туура тартып, васыңа қылыс қармаса да ec адамға сырынды айтпа. Eger tilegime çетсем, seni Алымда сөзсыз қошом“ деп, мындан бир несе кыну илгері Анархан Дарияханға айтқан волуци. Ошондон вәги, Дарияхандын Алымды суясу, қалдайыр вульт ойнар, сақыдан сақыдандай кыс ала вастады. Bасса да, турса да көз алдында Алым. Вардық оју, tilegi Алым чөпүндө. Бироқ бул tilegине көрвөсө да атын укқан Қаныбекке Анархан қошулғанда қана орундалуудай волуп сезилет. Ошондуктан көр учурларда „Қаныбекти тырмөдөа аман сыңары Анархан еçеме қош“ деген сыяқтыу сөздөрүн айтыр қудайға çаһнат. Вардық иш қудайдын „қолунда“ деп ишенет... Таһаныр таһнат... тово-томуқун қылат. Ушул сыяқтыу сандақан санаа сары ивәһым менен кирпик көзүн қаррай танды атырат. Мына вугун дағы ушундай вольду.

Алым ерте туруп аттарынын алдын тазалап, суқарып, çем берип, сөр салды.

Анархан yjdyn ици çынаштырып қојур енеси Супарханға кетти. Дарияхан ертеңки татағын дајардап қојур Алымдын yjge келуун кыты эле, келведи. Emne усундыр терең ојдо ватқандай қымысыз адырды қырында отурат. Дарияхан адырын çаһына варды да тымызын терең улутунур:

— Yjge kirip çaj иciniz!—деп, Алымға қаравай çерге қарады.

Дарияхандын даі ушул минуттағы көрүнүшү Алым усун сесуусыз тавышмақ вольду. Вугун қана емес, бир несе күндөн вәрки көрүнүшүн асырата алап çүрөт. Алын Алымға көз қарашы шектуу адамдықындай...

Murunqu ивәқтарда: „Алым, Анархан еçем сақырып çатат! Алым, yjge kirip çaj ic! Алым, çомоқ айтсан!“ деген сыяқтыу сөздөры менен бирге, көрүнүн қылығын салыр қылыгыры кылып турар эле. Мына еми, бир топ күндөн вәри ал көрүнүштөрүнүн бирі да çоқ. Алын мурунқу суягынсуқтыу көрүнүшү, вульт арасынан сыңа қалқан айдая çарқ етип Алымға қарар çымайышы, евелектин соқундай есүр вара çатат.

— Çаһыдыз қайнар қалдыбы?—деп, çымайыр кылды да, Алым yjge қарата çөнөды. Дарияхан çоор қайтарвастан алын артынан васыш.

Алым наудан тиштер, çайдан иуртады да:

— Дарис! Бир çериң ооруп çүрөү! Çе бир нерсеге қарасыдыбы?—деп қадимкисиндей çайдаһыланды.

Бироқ Дарияхан, иурлуқу сықыр, аһырға сықырыдан адамдай, вүткөн воју сымырар, çүрөгу тырсылдөр, ветине қызы қан çугу-гүр, бир топқо демі вулуқур турду да:

— Çоқ—деди.

— Çоқ деген сөзгө ишенуу қылың, Дарис! Çаһым илуу воісо да çаһым қурву. Çаһтын tilegi—çивектин тыжуну... Балким, ајта турған сөзүн, ақыдаға турған кевиң вар сыңар!...—деп, дағы çымайыр кылып қојду.

Дарияхан çоор қайтарвөды. Төмөн салқан васын çоқоғи көтөрвөды. Бироқ алын еки қолунун дилдер қалтырашы, деминин вулуқур сықышы, даі воолуққа мойнунан тышкөн азоо қасаақан сыяқтыу эле.

Ec сөз вольдон çоқ. Çaj иллип, тасторқон çыналды.

Алым сықыр вара çатқанда, Дарияхан еерциј қарар туруп, улутунур çиверди. Алым алын улутунғанын иқа қалды да:

— Emne вольду, Дарис? Сырынды айтсан! Emne усун senin көрүнүшүн мурунқудай емес? Emne усун терең улутунашың?—деп тигиле қалды. Дарияхан селт ете тышты да, emne деп çоор қайтарып билвей, seldejip çерди тиктеди. Көркө сејин ыңқайсызданыр турду да:

— Kişinin қулағын кесе, кишиге кижиз кескенцелик воівојт!—деп, ters вурулуп кетти.

Бул сөздын emne мааниде ајтылғандықына тышүнө алаақандықтан, emne деп çоор қайтарып дағы билведи. Бир аздан кијин, адырын қана çымайыр кылып:

— Бул сөзүңө тышүнөдөым, Дарис! Қайта келгенimde çандырмағын сесип бергин!—деп ыңқайсыз айтқаннан саал шекшине тышты да, еки қолу менен Дарияхандын еки қаруусунан адырын қысыр қојур, сықыр кетти. Суяғоны Алымдын еки қолу денесине биринци ирет тижәдиктен, Дарияхандын еки көзүнөн от сақырып, тек вүткөн војун өрт алқандай воіо тышты. Betteri ысыр, қулақтары суулдап, Алымдын сы-

qыр ketkenin sezbej qaldy. Bir nece sekunttan kijin, aida em-
neden cocuqandaj ysty-vaşyn çalt-çalt qarap aldı da, eşikti köz-
dej çygyrdy. Alım tışqı darbazadan сыqыр ketti.

"Lajli Maşnun" degen eki aşyq bolqon eken. Ekөө tilekte-
rine çetişe albaј çygyр, kundördyn birinde vaqтын araşynan çolu-
quşat. Ekөөnde teң muхавvat otu çanыр өrtкө calдыqыşat, kijim-
deri kyjyp, esterі oojt" dep aјtylqan Lajli Maşnun çönyndögy
çomoqtu, Darijahan bir nece çolu uqqan. Lajli Maşnun çöny-
ndögy boldu degen işterge Darijahan avdan işenyусу. Oşonduq-
tan Alım ekөөvuzdyn ortovuzdan daqы aşyqтыç otu çanыр kettiwi,
nalkim, Alım өrttenyp kettiwi dep, ala sala avdan qatuu cocudu.
Өzynyn aman esen turqandyqына işenbedi. Darbazadan сыqа çy-
gyрyp, bir көсө çerde vara çatqan Alımdы qarady, anьn aman
esen, qadyr ese ketip vara çatqandyqыn көгyp, quvanqandaj çy-
majыр, demin tereң сыqарыр:

— Qajrjыat... soo ekenbiz!... Biroq al meni qarmalaqanda,
men anь qucaqtaj alsam, sözsyз Lajli Maşnundaј volot elek... Men
toqtooluq qyldым. Bras, toqtooluq ar qacan kerek. Aşyqтыçqa al-
dastар.—çetim көpelekсө өrttenyp өlyyge volvojт—dep, Alım-
дын arqaşynan көpkө tikter turdu da,—çanым, сырымды surap
vilgin kelet. Surava, çanым. Сырымды saqa aјtalvajымн, aјtuuqa
quvatым da çetpejt. Çoq, vul dyjnөde da, tigi dyjnөde da
men senin çarьmьн. Senden vaşqada ec qacan көnyl burvajымн.
Eger sen vaşqada көnyl vursaң, çe aldar çerge tepsesen, kegin-
di saqa ketirbeјmin—dep, Alımdың qaraanьн көzynөн ketirbeј tik-
tөөde...

Qastaşыр qara sanaj turqan adamь menen et vetinen ketip,
ezilişip syjšöşyy, aldı ystynө tyşө qalyр çalyнуu Supraxandьn
adaty bolqonduqtan, Anarxanda aјtuuqa söz, veryyge aş tappaj-
cecekeјi cec qar menen bir volqondoј көrynyşyn көrsөtyp, yj-
rylyр ystynө, aјlanыр astьna tyşyyde. Сытьнан qarap turqan
adam: тына, ene volso uşundaј volsun dej turqan...

— Önyндөн aзыр ketipsin, sadaqan! Kerimaxunundu saqына-
сьң qo!... ecteme emes... daqы bir aјda kelip qalar. Sooda işi
uşundaј volot. Kerimaxunıң antip dyjnө tappasa, aldьna aşы,
ystynө tondu kim берет? Bramатыльç marqum atan da altı—çe-
ti aј voju, keede çыl voju sooda işi menen ketip qalucu. Anan
menin aculanqanьma qara volboson tegereneјin!... Baja kyny
şajtandaj volup vara qalyр, çaman sözdөrdy da aјтыр çiverdim.
Yjgө keigenden kijin saqa aјtqan sözdөrymды ester aлыр çaman
qara volup ыladым. Men çerge kireјin.. Ooluqma çinim qarmaј
qalat tura meenetinди alajьn! Al çaqşь çigit, biroq çaqşьlar iş-
tetip pajdalanuу kerek—dep, tolup çatqan sözdөrdyn vaşyn
catыр varыр:—emne çumuştar keldin ele?—dedi Supraxan.

— Uruşpasaң aјtam—dep, Anarxan kulyр qojdu. Biroq al
enesin çaqşь көrgөndyктөң çe çoqorqu sözdөryнө erip ketken-
dikten kylgөny çoq. Çojpulanqanьна çana ыqşь çalyныр çoqo-
lotqonuna acuuсу kelip kyldy. Biroq acuusunun kelgenin ene-

sine bildirgen çoq. Birөөny birөөge çamandar uşaqtaqanda, ene-
si uşundaј myнөzdө volo qalarьn Anarxan çaqşь билет. Biroq kim
çönyндө emne dep uşaq aјtqandyqына көzy çetpedi. Ar tyрdyу
işke oјun çygyрtyр turdu da: „men çönyндө qantip çamandyq
oјlosun, miң qylyqan menen icinen сыqan valasьmьн qo... Alım-
ды birөөge birdeme dese kerek?“ dep oјlodu.

— Uruşsam өlyр keteјin, aјta qoj sadaqan!—dep, Supraxan
Anarxanqa tigile qaldы.

— Beş çyz seer qarьz surap keldim. Uşul çaqta birөө altьn
satat eken. Oşonu aлыр özymө qulaq söjkө, Kerimaxunqa kemer
çasatajьn dedim ele!—dedi Anarxan.

— Maqul, Sadaqan! Biroq Kerimaxunıң çoqunda ancalьq
kөp nersege savьlyр ketyuң qandaj volor eken? Kerimaxunıң
kelgence qojo turqanьң qandaj volor ele?—dep iştin vaarьn
Anarxandьn özyнө sala sal qyldы.

— Meјli emese... Oşondoј qыluum da tyzyk volor—dedi
Anarxan.

Сындықында Anarxan beş çyz seer surap kelgeni çoq. Baja kyny
varыр qatuu uruşup ketkendiginen ulam, „emne şumduqtardy çy-
lyр çatat boldu eken“ dep Aјbadaqtan suroqo kelgen. Biroq
Aјbadaq menen syjšöşyyge mymkyndyk volbodu. Keleri menen
Aјbadaqты Supraxan aлыр bir çerge çumşar çivergen. Samsaxun
Jarvaq qыştaqына bir iş menen ketiptir.

Kөzdөгөн maqsaty ordunan сыqraj qalqandyqtan, Anarxan
ylyнө çөnödy. Supraxan Anarxandь darbazadan uzatыр сыqты da:

— Qoş qyzym! Ene dep kelgen ekensin, biroq men emi se-
nin eneң emesmin. Saqa degen toruqaqымды baja kyny salыр
kelgenmin. Saqa qoşыр Alımdьn toruqaqыn darbaza aldьna
casa сыqanымн. Bir çe eki kundyk ömyryнөr qalqan сыqar.
Meјli, çaş ömyrlөr çajrasьn, çalyндar өсyp соqu suusun!...—dep
Anarxandьn qaraanь yzylgөncө arqaşynan sumşajыр qarap turdu.
Çarьmsьz çaman vulaqtaj volup, emne ycyндыr, eki көzynөn ki-
çine qana coloq çaş сыqты...

— Мындан vaşqa qandaj qыluu kerek?

— Qandaj qylardy da vilbeј qaldым. Tyндө tyny menen uşul
çönyндө oјlonup сыqтым. Ec ыqы kelbeјt.

— Qandaj volso da ыqы keltiryуvьz kerek.

— Anьn çyрөk qyjqalacaq sözdөry, qaraqattaj көzdөry көz
aldьma elestejt.

— „Çalqыз bir tuuqanьm!... Eger oşol bir tuuqanьmды сы-
qарыр versener, vaşым çerge kirgence aјaqым menen tik turup
сыjымды көrsөtyp, сыраjыльқымды qылаjьn“ dep zarlaqanь qyла-
qымдан ketpedi.

— Alardьn aјtuuna qaraqanda, Zunnaxun qolduu volup tyş-
көп көryнөt. Zunnaxunqa aјtqan menen iş ordunan сыqrajt.
Antkeni Zunnaxun ekөөvuz aзыraaq tarьnьşыр qalqanьvьz. Ekin-
ciden uşuncalyq daraçaluu volup, Zunnaxundun aldьna zarьlyр
varqым kelbeјt.

— Qы́н иш екен...

— Үсүнсүдөн катақ сьқыр кетсе, Dootaj, Amboldar анын сөзүн сүйлөп кетүүгө мүмкүн.

— bras!

— Zunnaxun күнөөлөр тырмөгө салдырған адамды сьқаруу қы́н. Qы́н да болсо қыздын көңүлү қы́н... Ex, қыздар... қыздар... оңвоқон қыздар!...

— Qыздардын көңүлү вардығына шек қы́р болвойт қо?

— Шек қы́луға болвойт... Qы́р-жыр қарақан көздөру, уярылр айтқан сөздөру, ес қандай шек қалтырбайт. „Qы́рқыздын қы́з, келіні, сүйбөгөн адамна өлүр вара қатса да кылө қарар сөз айтпайт“ деп уққатын. Анын үстүнө:

„Егігіннан биз өтамиз,
Gylzaaranza tergili;
Gylzaaranza nasna bolsyn,
Aj juztni көргілі!“—

деп отурайы! Ушундай ырдь ырдар, ақ қолунан даамын беріп отураған қызға, қандайса кудык тууқузуда болот? Аны менен бірге Алымды қарасы? Qы́рқыздын мындай датқа ректері менен таанысыр сөек тамыр болуу сон іш!...

— bras...

— Ваарьдан да қыздар көз алдымдан кетпейт... Ex, cirkin қыз... Lазат... Qыз қимар!... Qыз мухавваттын шамь...

— Siz ұсунетіп, murun қыздарға се ажалдарға ашық болуп көргөңсүзбу?

— Соқ... Мына үс ажалым ват. Бірөөне да бул өңдүү ашық болуп көргөн емесмін. Білвейт, емне үсүндыр Qалы́мандын мухавватына өриттенүр кетсүдөй волюм—деп, шаңьжа қатуу улунуп қолду.

— Men дақы... ојқонсом esimden, uqtasam тышымдөн Gylsaraxan ketpedi—деп, төмен салыр отураған ваşын соқору кетегур. Appaq доқо дақы улутунду.

Өткөн солу Алым қонорқо сақырғанда, шаңьжа менен Appaq доқонун көңүлдөру сақ, келеcek күндөру гылдегөн вақ волюм. Шаңьжа Qалы́манға, Appaq доқо Gylsaraxanға уялынуу сөнүндөгү ојлотун дақы айтқан. Ілрі отуруп тыз кенешіп, мақул мақұлға да келішкен. Шаңьжа Qалы́ман менен, Appaq доқо Gylsaraxan менен тізе қақысыр, „til bezetken tileginiz ordunan сықты. Bygynky күндөн тартыр, siz екөөвүздүн өмыр шериктигивиз ваşтайат. Біроқ ушұл өмырувүзды қажыр-қарасыз, қадырар қажнар сықатuu үсүн, көңүлдөгү киді, сүрөктігү сырды кетірішіп алуубуз зары. Qара серге қар қааса, қар үстүнө қан тамса, kimdin болсо көзүнө салынат. Ақты қара десе, ақ безерген бірөө кешігін қесе, ошонун қадырдағынын сүрөгүнө тақ салынат. „Terek—terek, terек тоқолдун көркі үсүн керек“—деп бірөө айтқанда, „terektin көркі қажын, біроқ kim билет dejsin қажындын қажын?“ деп бірөө айтқан екен. Анын сыңары, айтпасақ қаждан билсин sizdin сүрөк билсін сүрөктің қажын?... „Күндүн нуру болбосо, гылдөр қаждан қажнасын; гылдегөн вақы болбосо, булбул қаждан сајрасын“ деген.

Demek өзүңүз сыјақтыу век болбосо, мен сыјақтыу қыздар қаждан сајрасын...“ „Ваырданса көрүңгөңө наалыва, қадығына четпейт сөзүңдін; мінден таңдар бирине айт, ошол четет қадығына сөзүңдін“, дегендей сөздөруды еске алыр, ес адамға айтқан сырды sizге айтп отурам. Bolottu volot кеспесе, volottu сықас кесібі? Demek өзүңүз өңдүү век, тиги кіші сыјақтыу қоқолор болбосо, ваşқалар менін сөзүмдүн қығына сықыр, үсүна четібі? Біроқ arstandь мақтар асқадан үсүрүп өлтыргөңдөй кер емес. Тек sizdeј martavaluu адамдарға өмырлык қар волюм отурақандықман қуваныр айтп қатам. Мына, турмушту қарар көрүңүзсү! Qарғы, қаşыр, муңсубу, вүсүрү, соқурбу, соову, келесоову, кейбірбі, анығына қаравастан, бірі үсүн бірі қаралыр қалқан адамдар volot. Maselen: күйбөсу қарь болсо қаştaj, вүсүрү болсо муңдуудай, соқур болсо соодой, муңсу болсо буттуудай, келесоо болсо ақыдуудай, кейбір болсо сесендей, қорқоқ болсо көсөмдөй көрүнет. „Ar kimdiki өзүнө, ај көрүнет көзүнө“. Ошолордун вардықы өздөруңсө сүйшөт, өздөруңсө tilegi, өздөруңсө дарақасы ват. „O“ деген төгө сүйсөңсүк деп, алар дажыма бірі биринін қардамына, көмөгүнө зарылат. Біроқ „қаман еркек қарызы, қаман ажал арызсы“ деген мақалды есинизге алваныз. Siz менен өмыр шерик волюм отурақандыңдан килін қатқан серді sizге айтқым келет. Antkeni—қалқыр бир тууқаным тырмөдө. Ісүгө аш, ојлооқо ваş ar kimgе қандай керек болсо, үсүуға қанат, қонууға қујруқ volo турған бир тууқан мақа ошондой керек. Dujnө-вүз ашыр-ташырғаны менен, қарыдан ата енем ылар отуруп сүдөдү. Men қыз, қардамсызмын. Қалқыр бир тууқаным Qаныбек тырмөдө. Аны тырмөгө салдырған Zunnaxun. Біроқ емне үсүн, қантир тырмөгө салдырғаны мен үсүн қараңқы“ деп, дақы толуп қатқан сөздөруды, Алымдын ақылы волюнса, Qалы́ман шаңьжаға айтқан волюсу.

Qалы́манды аялаңдақылардын вардықы „Qара қаақ“, „қез таңдай“ деп аташа турған. Біроқ қаман көргөңдүгүнөн емес, Qалы́мандын сөзге себердігине қарата қақы көрүр аташсу. Қалқыр Qалы́ман емес, Gylsaraxan да ецен сөздүн ваşын оролтуп, олту менен сыдалар айтқан. Шаңьжа менен Appaq доқо екі сүлуунун сөзүнө авдан ыраазь волюшқан. Eki сүлуунун ојноқтоқон көздөру, сыңқыдақан назик үңдүү сөздөру екөөнүн ет сүрөктөрүн елқетіп, мухавватын оқо ветег кысөткөн. Dujnөдө бул екөө сыјақтыу сүлуу, адамкөрсиліктуу, ақыдуу қыз соқтој тујулқан. Eger бул екі қызға уялыңбөсө, екөөнүн көргөн күну—күмырөј тын, іскені—суу, ығысь иу волюдај сезілген. Ошондуқтан қандай қана болбосун, екөө бул екі сүлууға уялыңуу сөнүндө вельді векем вајлашқан волюсу.

Мына ошол екі сүлуунун тапшырған аманаты, шаңьжа менен Appaq доқонун аманаты келтіруудө елө. Екөөнүн мақсаты Qаныбекті ертеп тырмөдөн сықаруу. Біроқ „қантир?“ деген сүроо екөөну тезге салыр қысқандај қысса, екі сүлуунун мухавваты аш қесе алқамдарына тықылыр, сај іесе қолқолорuna сүгуруудө...

Көз вајланған үсүрда Алым келіп, үсөө шаңьжанын қоргоосунун төрундегү супаға вағыр отурушту. Қарғырақан қаз меңгилі

volqonduqtan—supraqa oturuu ete könyldyy. Şaar icindegi ujqutujqu çortqon çumşaq çel memiretip, betten sblar etkön sblaq-tanat.

Supranın tüstyq çaqy tyvündögy coñ cblar tal, şańjıanın coñ atasının atasın körgönsyp, көр çaşar көрty bilgensip, çarqıraqan çazdan çañ qıvat alqansyp, arvajqan vutaqtarına çañ qana vucyr vajlar gyldej baştaqan.

Asmandan aj çarqırap, çer vetine kymuş çymqar kijgizdi. Bardıq nerse tynky körynuştyn sululuquna maqdyrajt.

Eskireek qızıl cerkeni var qara toru çigit cblmqda ot salyp vşyrdı da, najdın oozun qurunun ucu menen iler tartyp, tytynyn qajra cıqarqanda, anın oozunun icinde kimdir biröe alavata ertter çatqan sblaqtuu köryndy.

— Boldu, otun ecyryp uşundaj qoj da, durustar tamaq çasatır— dep, şańja çigitti ketirip çiberdi.

— Qoroñuz avdan çaqşy eken qo taa çezde!—dep, qoşomat qılyp Alım şańjaqda qarap kylyp qojdu.

— Qudajqa şygyr!—dep, qomrojup көteriyip qojdu da, qudajın taz nasip, nıke qajyrtı vıjrusa, tajeçen Qalyjmandın tura turqan çajy uşul!—dep, şańja qorozdopur qoroonu ajlandıra qaradı.

— Basa, tajakem çenynde emne qılyp çatasыз? Sizderdi maqul völdu dep, tajeçem oşondop veri dedek volup çyret. Aqasın avdan saqınsa kerek, bir ıljajt, bir kylet. Kynı tynı tınc alvaj көсөny qaraj vere turqan völdu. Tajakemin qavarın vilip keiseñ dep, Gylsaraxan da çañmdı qojvodu—dep, Alım qajdyger qana ajtyp qojdu. Gylsaraxandın atın uqqanda emne qıların vilvej şaşyp kettivi, „qudaj tilekterin bergisi vardır“ dep, Appraq qoço vata qılyp çiberdi.

— Appraq qoçom ekөөvuz da oşol çenynde aqyldaşyp oturduq ele. Ec ıqın keltire alvaj oturavız. Bizge aqyl tavışyp vergin çeenim!—dep, şańja aqyın qana icindegi ısq demin cıqardı.

— bras uşundaj, ec ıqy tavılvaj çatat. Aqyl tavışyp veriniz, vek!—dep, Appraq qoço saqalın servendetip sblaj baştady.

Alım daroo çoop qajtara alvady. Eger Alımdın өз qolunan kele turqan volso, mintip coluq itin qıjrıqun aqsaq itke taqırp çyrvös ele qol...

Bir qanca çım-çyrttyqtan kijin:

— Qandaj aqyl tavuu kerek?—dep tım-tırs volup turdu da, Şeetaj menen qandaj eleniz?—dedi.

— Bul çañ Şeetaj menen andaj taanıştyqım çoq. Eger murıncı ölgön Şeetaj volqondo, өз ojumdaqın qylat elem.

Ölgön Şeetaj degende, Alım tırmöny vuzuuda varqandarın көz aldınan cıvatyp өзgөryp turdu da:

— Şıtrarı—guan menenci?—dedi.

— Şıtrarı—guan ekөөvuz көр çaqşy emespi.

— Tırmödegynı cıqaryp vere turqan adam özynön özy qana cıqar qalvajt emespi. Kimdi volvosun tamaqın majlar, ta-

manına maj төşөө kerek. Eger sizderdin dınyjөnyzdөр çetişpej turqan volso, menin dınyjөm çetişet—dedi Alım sumşajyp.

— Çoq, çoq, dınyjө çaqınan qılyp oturqan çoqruz, vek!—dep, şańja menen Appraq qoço şaş vızilder çiberiştı...

Kijinki kynı şańjanın yjynө Şeetaj da keldi. Kerektyy sözdөр ajtylyp şańjanın qara çaqşy çoçosu Şeetajdın aldına tartıldı. Appraq qoçonun cөntөгynөн cıqqan veş çyz seer da Şeetajdın cөntөгynө salındı. Bygynky tın ortosunda Qanvekti cıqaryp veyyge uvada qılyp Şeetaj çoluna tyştı.

Biroq iş cataq...

Supaxandın qatın alar menen, qat alıp varqan adamdı al çerge taştar, Kerimaxun veri çөnөгөн, Qaşqar menen Turpandın arası çeti ara qonculuq çer volso, Kerimaxun veş ara qonup kelip da qaldı.

Atın өler-tirilerine qaravaj qatuu çyrdy. Qaşqar şaarının sepili çavıla elekte kiryyge aşyqtı. Kecki zambirek yc atılyp darvaza çavılarda çetip, Kerimaxun da şaarqa kirdi.

Darvazanın bir çaqın on eki kişi, ikinci çaqın on eki kişi tyrtyp qacıratıp varıp, qaldajqan cөn darvazanın çaar, çaqıraqan qara qulpunı salıştı.

Qaşqar şaarının төrt taravında төrt darvaza. Al төrtөө teñ kyn vata tegiz çavılyp temir qulpular salınat. Erteñ menenki zamirektin yc atıluuna cejin Qaşqar şaarına kiryyge çе şardan cıquuda ec kimge uruqsat qılvajt.

Kerimaxun darvazadan kirgenden kijin aqyın qana vастıra baştady. Biroq anın ojuna necen tırkyn uqmıstar kelip ketyde. Anın көz aldına, qırc qançarına vaş ilip, çaş denelerinen qan aqylyp çalynduu çaştar çattı. „Qanqa qan, qatın alqandın ekөөny ten“, degen ujqurlardıñ adatı orundalqan sblaqtuu. „Zaqım oj daqy vaşaqda çılt qojot.“

„Qana, at kycyn yrөp alda qajdan keldim. Biroq kim menen qandajca eseptesyy kerek?“ degen suroolor zaqımdaj elektenip, biri kelip biri ketyde.

Sol qol tarapta qalın vaq, arası majda vajcecek. Emne ucındyr Kerimaxun oşol vaqtın arasın көzdөj vuruldu. Bir çerge tyştı da atın oozduqın cıqarıp, cılvıynan çartırap turup, tereñ ojjo ketti...Qarandı volup dalqandıqtan, Kerimaxun tyşkөн ordunan qozqolvodu, atın cıloosunan çartırap vaqtın daldasına ıqtadı. Aqınsa saqılqan saqılyp, qara neşer qıjdu. Qartıñ kempir vaşy oорup tumooloqon biröny ucıqtar çatqandaj, vaq arasınan ujqutujqu çaan byrköt.

Kerimaxun özynө özy tañ qaldı. Keede tabıjattın volup çatqan oqujasın tyşynde, keede ujqu soonun arasında көryp çatqan sblaqtanat. Keede özyn alda qandaj mıñ çaşaqan qara saqal darımsılar tuş taravınan tegerektep, qajdaqy qara çinderin qatuu darımdarın ajtyp çatqandaj sezet. Tevetejinin qyınan aqqan tamcı mojnuna kirip çatsa da qorqonvodu. Çaz cıqqandan veri kyndyn kyryrөгөнyn birinci iret uqırp oturqandıqtan, alda nece iret kelme da keltirip çiberdi.

Uzaqqa sozulvaj kyn vasylyp, tyndykten altyň qazyq çyldyzy körynüp, çetigen çarqyrady. Kerimaxun çyldyzydady ajlandyga bir qarady da yzöngyge nut saldy...

Şaňyja menen Arpaq qoço Şeetajdyqna alda qacan kelgen. Qanybekti qandajca qylyp syqaruu çönyndögy amaldaryň aýtýp, eldin çatqan mezigilin kytysyudö.

Anarxandyň çyregy alar-çelep volot. Bytkön voju dyryldöjt. Bir ese qorqunuc elestese, bir ese qubanyç elestejt.

Qanybek köz aldında esen tyr menen körynöt. Murun Qanybekti eki çolu көrsө da oşol көrgөndygynө işenbejt. Al azyr көzynө vaşqaca көrynöt.

Альм ақырдын қығында отурат. Біроқ ал ыгун соң қубаныста, күйк ојдо „Ыгун Қаныбек сықат, анан емне қылу керек?“ деп, ertenкі істер çönyndө oşlonup oturqanda, çанына Darijaxan keldi.

Murdaqy kyny Darijaxandyň aşyq volup, kyn tьnytьn, tyn uşqusun qoşup dedek volup çyrgөndygyn çana Альмқа алыр ve-ryy çönyndө özy uvada bergendigin Anarxan Альмқа aştqan. Bi-roq Kylaјdan bir ooz kecirim suravaj turup, Darijaxandyň екinci aјatdyqqa alam deş Альм ысун қылып volqon, қылып volso da, Anarxandyň sözyn qыja aıvaj maqul volqon.

Keceegi tyny, aјaly vardyqyn çana kelesek turmuş qandaj volo turqandyqyn aýtýp, aqyғында Альм Darijaxandan dalaј ke-cirimderdi suraqan. Альм qancalyq көр sözdөrdy aјtsa da, „seni syjөm“ degenden vaşqa Darijaxan söz aştqan emes. Альмдын aјaly vardyqyna, апын екinci aјaly volo turqandyqyna, vaјvice aјaldan dalaј qorдуq көгө turqandyqyna Darijaxan qajyl volqon, bi-roq Альм сын syjөryнө, Anarxan сын ele алыр vererine Darija-xan işenbejt, көр ucurlarda ekөөнөн kynөm sanajt. Ekөө ten aldar ketip, taş çalaq qaluucudaj көrynöt. Bul çönyndө Darija-xandyň oju onqo, sanaasь sanqa volynöt. Anarxan menen Альм-дын сын сығын vilgisi kelet. Qoqus ekөө uvadadan tajыр, şer-mendelik qыsa, kekti ketirvej өc alqьсы kelet.

— Çаным, емне oturdun?—деp, Darijaxan оң qolı menen Альмды moјундан qucaqtady.

Альм çымаја qarap, moјununa orolup turqan апын qolun aqyғын сылар:

— Çөн ele oturdum, Darıř! Uvaqyt өtrөjt. Çyrek алыр ucup şaş-ıam, Li—Can kelmek ele, al da çoq. Antkeni—ыгун Qanybek tyrmөdөн сықат. Bir tuuqandyň işi қылып emespi?—деp, Darija-xandyň moјunан qucaqtaj tartыр, оң betinen өөр qoјdu.

— Qanybek bir tuuqаныçы?—деp Darijaxan selt ete tyşty. Antkeni—murunqu sözderyнө qaraqanda, Альм Qanybekti Anar-xan aqylyu qana taаныqan syjaqtuu ele.

Çoq, Darıř!—деp, vaјqavaj aýtыр çibergendigine ыңqaj-sөzdana tyşty da,—Anarxan çenenin syjөny volso, апы tyrmө-dөн сыqaruuqa araket қылыр çyrsөm, bir tuuqan volboso da, bir tuuqandaј volboјvu?—деp Альм Darijaxandy eeginen көtөryp qoјdu.

— Eger vaşqaca volboso!...—деp, Darıřaxan ulutunup bir top-qo uncuqraj turdu da,—sen severdegin, men qorqom!—dedi.

— Emneden?—деp, Альм mostojo tyşty.

— Men ыгун Zunnaxunduquna vardым. Supaxan menden qar qajdaqy nemelerdi surady. Çoq degenden vaşqa ec söz aştqanым çoq. Berl сыqыр kele çatqanымda, „Альм severdesin, maqul volso tezinen ketsin“ dedi Aјbadaq, емне ысун degen su-roomo çoor alqansa, Aјbadaqy Supaxan saqьтыр алыр ыгунө kirip ketil—деp, Darıřaxan çalooruqan көz qaraş menen Альм-қа qarady.

Bir şumduqtun vardyqyn Альм sezdi. Bi-roq qandaj şumduq ekendigi qarandy tyn.

Bul işterdi Anarxanqa aýtыр, ыгун tyny Qanybek aman esen сыqsa, bir eki kyndөн qalvaj çыlt qoјuunu aqyldaşuu ысун ыjgө çөнөdy. Tөrky ыjgө kirip, çur oturағында, darvaza taqylda-ды. Alda qandaj qarдуu birөө qoјqulaqandaј qatuu taqyldady, көnylderyнө alda emneler tyşыр, ысөө birin biri qarашty.

— Qaracь, Альм!—деp Anarxan coculaqan ыгун сыqарыр eşik tarapty qarady.

Альм curqan volдон darvazaqa çөнөdy. Qorqqon qoјon-doј elendeşip, Anarxan menen Darıřaxan eşıktin teşiginen ec kim-di көzderyнө çalyндыga алыşpady.

Darvazanь şart aqanda, aldında turqan çalqьz attuu Альм-дын көzynө çalyнды. Альмқа uqmıştuu сыrdьn belgisin berip, өз dostoruna salamьn aştqandaј toru çorqo kışiner çiverdi. Amandyqyn vildirip amandyqyn suraşqandaј, aqyрda turqan çor-qolor da kışineşti. Çorqolorдun kışeneşteri Альм ысун vaјqoosuz turqanda sojul menen төвөгө çarqan syjaqtuu voldu. Bytkөн voju dyr etip, көzdery elektene tyşty da:

— Saloomalejkym!—dedi.

Kerimaxun alik alqan çoq. Qoroonun kire berişine tyşty da:

— Oloşun voşotup qoј,—деp çaandan toqtoqon көlcyk suu-lardy çalpyldata kecip, ыjgө çөнөdy.

Qaardanqandaј darvazanь taqyldatqan kim ekenin Anarxan menen Darıřaxan bildi, bir oј „bul emnesi? Emne ысун uvaqьs-ыz keldi? Qandajca uqmış voldu?“ degen syjaqtuu suroolor көz асыр çumqanca oјqo alda nece keldi. Emne қылыşарын vil-vej Anarxan menen Darıřaxan bir nece sekund birin biri qarашty.

— Tөşөkty çazyр qoјcu Darıřaxan!—dedi Anarxan. Bi-roq eşik aldьnan Kerimaxundu tozuravaj, төrky ыjdyn төryнө varыр tura qalqanьn Anarxan özy da vaјqavady. Kerimaxun qьşyldap kirip keldi da, eşıktin aldьna aңыrajыр tura qaldy.

— Amansьzvь?—деp, Anarxan көzynyn қылыqь menen Ke-riřaxanqa qarady. Al Anarxanqa qaravaj turup:

— Aman!—dedi.

Апын emnegedir acuuu kelip, ыгун qaltьrap vuuluqqanьn Anarxan sezdi. Bi-roq ызөngyдөн butu tyşpeј, ыjgө vaşь kirvej çатыр, емнеge aculanьp kelgendigi Anarxan ысун belgisiz voldu.

Qatıcsın ala qojıuqa Darıjahan umtulsa da, adatınca Kerimahun vere qojı, çerге таştadı. „Darıjahan qatıcsın il. Darıjahan serkendi il. Darıjahan tebetejdi çyk ıstıne qojı!“ der dajma Darıjahanın tuşyugyn көвөjtө turqan Kerimahun, aзыr serkenin cecir çerге тыстар, tebetejin анын ıstıne qojdu da, төрге varыр otura ketti.

— Tigilerdi өөde ilgin!—dedi Anarhan Darıjahanqa.

— Çoq, пве ајақ astы volqondon kijin, vardыq ајақ astы volsun!—der, Kerimahun тымызын qaltıraqan unyn сыqardy.

Qajın enesi Supaxandın çazqan qatın kuvө qылыр, Anarhandy aзыr ele muuzdar çıberyugө Kerimahun dajar ele. Biroq Qaşqar өтөөnyndөgy ujqurlardıń esen çyldan veri kele çatqan adaty Kerimahunqa çol verbedi.

Ajaј erin canыр vaşqa vıroөгө tijse çe syjsө, ajaldın eri oşol eköony teң өltyryy kerek. Eger birin өltyryp, birin өltyrvөj qalsa, anda ujqurlardıń adaty volunca, ajaldın eri özy өlet.

Açydaar arvar, qara qurt qan ickeni oturqandyqyn Anarhan vilgen çoq. Biroq Kerimahunın tyryn көryp, tyrkym qoortuu işter Anarhandın esine tyşty. Ar bir oşloqon oşunun arasyна Qanvөk qarasta өз tilegine çetpej, аны менен өmyrlykkө qoştoçudaj volot. Taş arasyndaqь асыqқан arstaj volup, şumduqtuu oşlor andan da, мыndan da qыlt etip esine tyşyp turqanda:

— Emne tamaq çasajın, eçe?—der, Darıjahan cocıqan qyçyjdaj elender Anarhanqa qarady.

— Çaqşylar paloo çasar çıbergin!—dedi Anarhan.

— Paloo çevеjmin. Eger mymkyn volso çajın acıuraaq salдыр, kicine qana çaj çajnatтыр çıberıñiz suluu!—der, Kerimahun çantaja ketti.

Алым ақырын kirip oturdu. Biroq itelgige teptirgen quudaj oturqan Anarhandy көryp, Алым sestene vaştady.

Kerimahun aldyrtan Алымqa anan Anarhanqa qarady. Ekөө teң анын көзынө çelmoquzdaj көryndy. Turpandan veri izder kele çatqan duşmandarы qol quuşurup aldynda oturat. Bul eköony teң uşul çerде çoq çyлуу da esine qыlt etip tyşө qaldy. Belindegi kymuştөгөн qançarы çarq etip, көзынө da calındy.

„Oqşoşqon tygөt, şajtandıń ujalary...Qarasy, ec nerse vilägensip, aqşynыр oturat...“ der, Kerimahun icinen oşlonup qyçyndy. Анын көзынө yjdyn verekesi ketip, qutu qасыр, өзynyn aq şeşeytyu çıurqan төşөgy Алымдын butu менен alda qacan ajтыр vıtkөн şyjaqtuu көryndy. Özy ketkenden kijin, ec nersedен qamы çoq, aq төşөgyndө Anarhan менен Алым qucaqtaşыр çatqandaj көz alдына elestedi. Bul uqmıştuu көrynyş көзынө elestegende, Kerimahun qançarын çarmaj алыр ordunan tura qaldy. Anarhan менен Алым turumtaj көргөн сытсыqtaj seit etişip vıtkөн voljoru сытырды.

„Oj, Алымqa алыр алы, кyрөşyp kycyn çetpejt. Алым senden qылыр. Ивırsce ilip, тышыр сыqанды uşpalaqandaj qыlat“ der vıroө ajtqan şyjaqtuu oј esine qыlt etip tyşө qalqanda, şumduq-

tu vaştoo ycyn tura qalqandyqyn vildırvej, Kerimahun belindegi qançarын cecir çyk ıstıne qojdu.

„Bras...uqtasın...vildırvөө kerek. Bul ekөө qana emes, Darıjahanı daqь...Oova oјqoo turqanda çylyr...“ der, uqmıştuu oşun vөkitkendej, Kerimahun ulutunup otura ketti.

— Sooda işıñiz vıtyvy, vөk?—der, Алым ақырын qana qarady. Анын maqsaty Kerimahunın soodasy qandaj volqondıqun vılyy emes, emnege surdanыр oturqandyqyn vılyy ele.

— Bytty!—der qaravaj turup qana cuqul çoop vөrdi. Biroq vildırvej oturam der тығыşqаны менен, анын icindegi acıusu сытырın vajqalyр turat.

— Sooda işterıñiz çaqşы völdıvu?—dedi Anarhan.

— Eñ sonun völdı.

— Maldarыңыз daqь мында keldıvı?

— Emi çajta varqanымda kelet.

— Çajta daqь varasyзыз?

— Oova.

— Emne ycyn andaj? Eki uvара volvoj vıtyvө kelsenız volo?

— Uşunda bir eki itke tarşyрqan amanatım esepsiz ketkendikten, oşonu esepteşejin der keldim—dedi da, bul sözdy ыңqajсыз ajтыр çıbergendigin seze qalyр,—aзыr oşol eki itke varыр keldim. Bygyn tyny alar vardыqyn orundaşтыр vөrelı deşti—der, Алымqa qarady da,—Алым мырза, qandaj, çaqşы turasyңыз? Attarың çaqşызыз? Qara volvoj oşnor kylyр turasyңыз?—der kylyр qojdu. Biroq анын kylykysy qadyр ese kylyk emes ekendigi vajqalyр turat. Al kylgөndө eki tanoosu taqыр çoqolo tyşyp, icindegi acıusunın vardыqь alqımyна kelip тырыqandaj, vıcuqur qara saqalyнын aldyndaqь vөçoqu ыqşыз valqıdadь.

Kerimahun bir şumduq менен kelgendigin Anarhan sezdi. Biroq al qandaj şumduq degen surooqo çoop çoq...

Vытырqan butun sunup qojup, bir oturqan ordunan qozqolvoj otura vere turqan Kerimahun, vajatan veri yc төrt çolu çata qalyр tura qaldy. Adatınca oң butun qana emes, sol butun da alda nese iret qolorup sundu. Bul көrynyşter анын adatınan тыşqары ekendigin Anarhan vaja ele sezgen.

Bir çaqqa varыр bir nese kyny çe bir nese aj çyryр kelgende, oşol varqan çerinin suusun çe çajın çe çaj çajnatыр vөrgen adamın çamandar, Darıjahanın çаныр çaj alдырvaj ulam çaj çajnatтыр алыр, vөrqıldаныр çajды ice vere turqan Kerimahun, aзыr çarым сыны çaj ıctı da, çantaja ketti, „Icıñiz çajdan“ degen Anarhandın sözyne da çoop çajtarqan çoq.

„Qызыр memırep çatqanda, ycöony teң...oova, dal oşondoј çylyum kerek...“ der Kerimahun şumduqtuu oşunun тыjanaqын сыqarqandaj, çantajыр çатыр tereң oşlorqo tyşty. Turpanda qыdın soodalaryнан ulam Supaxandan varqan qat, oşondoqu acıusunın kelіşı esine tyşty.

Darıjahan сыны çajnegın çyñaşтыр çatqanda, Anarhan Алымqa көзынө qысыр qojdu da, сыдыр ketti.

— Атыңыз таң ашавь же тын ортосунда отго қојојунбу?—деп, Алым ақырын ордунан турду.

— Таң ашса да волот, бирок мен ојқотқондо отго қојорсуң— деп, Керимакун сарсақан адам сьјақтыу қатуу ушкырып қојду.

— Садақан Алым! Тигинин тыгун вайқадьны? Бир иқмуш менен келгедиги вайқалыр турат, волбосо азыр келмек емес. Егер ушүл воқомолум туура volo турқан волсо, сен екөөвүз соо волвојбуз— деп Анархан қашьды.

— Emne қылуу керек?

— Emne қылаң ошол қы. мені мындан вугун тыну қутқар. Қаныбек усун вardyқ азартарға вел вайлақамьн. Бул ішти вaшьн да вaштақан өзүн, емі ажаына сьқ. Егер Керимакун- дун ајласьн тарај турқан волсон, мenden асьрақаның!...—деп, Анархан ылар қиверди.

Анархан көр вудалвај, қашьн сыртур ујгө кирди да:

— Төшөк салајынбы?—деди.

— Өзүңүз билiniz! Сиз қатрај қарар отур десеңиз, ал вужру- қиңузду орудатууға да дајармын!—деп, Керимакун кылып қојду.

...Қантир бул ішти іштейм?

Керимакун, вaлким, соода іштери менен сьқар. Егер Ке- римакундун ајласьн тарај турқан волсон, мenden асьрақаның* деп Анархан емне усун ајтты. *Алым севердесин, мақул десе тезинен кетсин* деп Ајбадақ неге ајттырды? Же мен туурасында бир шумдуқ волдувү? Волбосо Қаныбек қонундегы іштерим вил- лир қалқань? Билinсе ким арқылуу билинди? д:ген суроолуу ојлор қара вулуттај қалдајыр, Алымдын вaшьн ајландьға вaштады. Ој менен дағваза алдына вaгыр қалқань да вайқавады. Ке- римакунду өлтыруп, Анархандьн ајтқаньн орудатуудан вaш тарт- ьсы келди.

...Қандај киши киши өлтырөт? Киши өлтыргөн кишини: мықасы, қей- дел, қан исер, кески-кесер, мытаам, сызу қара* дејт. Демек мындај айтardy қантир өзүмө өзүм тақам? Мындај айтар өмыр воју сырекке оқ волот. Қудај алдында да шертменде волом...Қоқ, қоқ...Бул менин кесивим емес. Егер Керимакун мақа же Анар- ханға бир шумдуқ қылуға кelse, анда бир қондуу волор ele. Қана, анын андај қастьқ оју вardyқын емне менен далилдеј- сиң? Азыр келди. *Уңуқрај отурат* деп, Алым дақы терең ојқо тушур телмireј вaштады.

Ал ақырын көсөгө сьқты. Анархан берген шамсар қојнунда. Ел қатар меңгил. Баја ele келе турқан Ли — Сaн бул иваққа сејин қоқ. Егер Ли—Сaн келе қалса, тырмөгө қарар қөнөр кetyyгө Алым дајар.

— Ал емне усун кесикти?—деди...

Көсөнүн қоқору қашьнан вiгөөнүн келе қатқаньн көрды. Анын қашьыш вaсқаньна қарар Ли—Сaн сьјақтанты. Ли—Сaндын келгенin вiгөө көгүр қалвас вeкeн дегенсip, екі қақты, қороо қақты қарады.

— А, Алымьды? Мен сақа келдим ele, ьрас волводубу,—

деп, Самсахун етеги менен терin аарсьр, қороо қақты қарады да, тамқа сьлленур отура кетти.

— Зары, шумуш вaр веле?— деп, Алым анын қанына отурду.

— Зары, валам! Анархан усөөвүз усун авдан зары, қороо қақта киши қоқру?—деди.

—Қоқ,—деди да урөллөнө тысты.

— Қақсы вoлду, вaқыбыз вaр eкeн. Е, қанақы Ајбадақ араң иттин қылаңы. Тегі бирдемені билсе volo! Иттеј тилдедим—деп, Самса- хун емнегедир қуванқандај кылып қојду.

— Emne усун?

— Е, Алым валам!...Emne усун деј турқан заманы? Бул оңвоқон иттер тырдуу шумдуқтарды сьқара вeрет емесpi. Бирок алардын шумдуқын билген волсом сырегүмө сьјақыза аивајмын, секекејдеј вiгөөгө ајтыр қојом. Мен өз өмырүмде ус қана адамды қақсы көрөм. Биринсisi Анархан, өз қызымды да мындај қақсы көрөөсмүн...Екincisi Қаныбек, усунусу сен!...Сақа ајтајын деп келген іштин қашь мындај: мындан тоқуз кыну илгері Супрахан сызу қара, Анархан екөөнды қаралар, тезинен Керимакундун кeелын сурап қат қадырды, бир адамдан вeрiп қивeрет. Аны мен билејм. Ајбадақ араң вилip қалса да, мақа ајтрај сырутыр. Азыр ele ајтты. Уға сала вeрi сыгүрдүм—деп, Самсахун мақтанқандај қылајыр қојду.

— Emne деп қамандајт?

— Е, валам, емне деп қамандақаньн билејм, ајтор қаман- даптыр. Супрахан емне деп қамандавајт? О—о—о...Супрахандај сызу қараны дьлнөну төрт ајлансан да тарајын...

Ајбадақтың вайқооно қарақанда, Анархан екөөнды қақын қылыр қана мылкынды сасыр қатат деп қадырса керек—деди да, көз қыды менен Алымды қарады.

— Егер ал келip қалса силерди мајыр қылат. Өмырды сақтоо қарьға да, қақа да парз. Анархан менен қақынды- қың сьн волсо, іштин қашьн ајтыр, аны алыр қасыр кеткин—деп бир топқо уңуқрај турду да,—мұхават ушундај волот eкeн, вa- лам, гыл қыдырған көрөлөктөј бирден бирге кете вeрет eкeн—деп, емнегедир муңајқаныр турup,—мејли...қантир еленер?...Анархан- ды да кыноөлөј аивајмын. Алқасы ашық Қаныбек ele, емі сен волупсуң, мејлинер!...Емі екөөнөр еркін қашар, өмыр сыргыла. Қаныбек да маңдајьна қаққаньн көрө—деп бир аз қақыр ту- рup,—уққан ұшақ сьны?—деди.

Алым дароо қоор вeре аивај, бир топқо ојлонур қалды. Сам- сахундун арамдықы қоқтуқуна көзу қeттi.

— Ушақтың вiрi қалқан, вeрi сьн!...

— Қандајса вiрi қалқан, вiрi сьн?

— Мен сьрүмды мурунтдан ајтрақандьдым усун, sizге соң ајьртумун. Бул қонундегы менin кыноөнды кесирiniz!... Siz ајтқандај, Анархан менен көнүл қақындықың қоқ. Ал емі вeш атын қиуңсалық дьнүжөну сасқандьдым ьрас. Бирок өзүм усун емес, Анархан усун, анын ашық қары Қаныбек усун састьм!—де- ди да, Самсахундун алдына соң ајьртuu волқондој төмен қарады.

— Sadaqan... Alım! Emne, emne dejsin?—der, közün va-
cýjrajtýr, Samsaxun Alımqa umtuldu.
— Qanýbekti turtmødøn cýqarýr, Anarxanqa qoşuu usun
şaştým!

— Sadaqan volojun!...—der, Samsaxun ылар çiberdi. Başqa
söz ajtuuqa anın qıvabý kelivedi, Alımдын vaşın qucaqtar, mañ-
daşınan örtü. Anın közünøn qujulqan qıvabıstın çaş Alımдын
vetine taamp, anın daqý et çyrogyn elçiretti.

— Qanýbek vugyn tyny turtmødøn cýqat.
— Emne dejt!—der, daqý ec söz ajtalvaj, Alımды qucaqtaj
alýr öör-öör çiberdi.

— Biroq Sake, iş cataq.

— Qandajca?—der Samsaxun közdögynün çaşın syrtty.

— Kerimaxun kelip yjde oturat.

Samsaxun ordunan ыqýr turdu. Qarýstan qarýşqýr көргөн
qojcusa çyrogý oozuna тыqýр, alqýmь qýsýр, yny vuıldı,
elender eki çaqtý qarady. Kөртөн kijin:

— Qacan keldi ele!—dedi.

— Çanaraaq ele keldi.

— Çalqýzvy?

— Oova, biroq şaarqa ece kişi menen kelgenin bilvejbiz.

— I, emne dejt?

— Aзыр ec nerse degen çoq, tynögyp oturat.

— Anarxan emne dejt?

— Anarxan atam qýlvacan işti vujrat.

— Emne dep?

— Öltýr dejt.

Samsaxun көркө cejin oñlonup turdu da:

— Tuura, Alım, tuura... Anarxandın ajtqanın orundat. Eger
anın ajtqanın orundatraj turqan volson, ertenki ömyryñdøn
ymyt kytpe. Oova... tašta taqın, qumda izin qalvajt. Uñcuqraj
azyr orundat.

— Qantip?

— Aqýryn qana muuntup ce tumcuqturup.

— Qantip Sake? Anın kynөөsycy?...

— Oñloncu Alım! Bul itterge ec uval çoq. Ötkөн çыь bir
çetim vala malaj çyrgөн. Al vala kijin keterinde bir seer talaşыр
uruşsa, uşul ele Kerimaxun valanın çyrogyn yzө teep öltýrgөн.
Mындаj adamдын uvaыь çe soovu volovu? Tur, varqын, aqýryn
tamдын tuvynө tundurup salqын. Men eki çaqtý aqmalap tura-
jын,—der Alımды ordunan turquzur, qoroonu көzdөj kijrip çı-
verdi.

Samsaxundun çyrogý alýr usup, toqtono alvaj arь-berі va-
tý. Kөcөнyn bul vircuna, tigil vircarına vardý. İşter çatqan
kynөөsyn birөө tujur qalucudaj volot. Vardýr сыr erтед ele
acыьр qalucudaj sezilet. Biroq valdarým usun vardýrna vel
vajladým degensip, Samsaxun көkyrogyn kerip dem alat da arь-
berі vasat.

— Çatýnъz?!—der Anarxan ekinci iret ajttý.

— Çatam, qandaj, qajqý qaracaq çoq turduarыь? Kөnylyn
quş volup turduvu? Alım qandaj, çaqşы çigit көrynөvy?—der,
Kerimaxun vuuluqqan yn menen surady.

— Al emne degenin? Alımдын çaqşы, çamandýryn көryp
kettin ele qo?—der, Anarxan adатыnca qatuu tijgisi kelse da,
cocup tim voldu.

— Basa syjkyndyy veken dejmin da...

— Emne, emne?

— Ecteme emes, ancejin tamaşa кер!—der, Kerimaxun ordu-
nan turup, тыştý көzdөj çөнөdy.

Anarxandın çyrogý ulamdan ulam alýr usuuda. Çalqýz qana
Darjaxan ec nersedен qavarsыз. Al Kerimaxundun qarýstan ke-
lip qalyşınan coculasa da, Anarxan menen uruşraj oturqandý-
ryn көnyly тын.

Anarxan terezeden qarap, qoroodon Alımды көzynө calındý-
ra alvady. Añqýsa yjdyn kyn vatýş taravınan davыş cýqtý.

— Darjaxan!

— A...

— Qaracý, daaratqana taraptaqý тыrsyldөгөн emne?—Bir şum-
duqtun ustynөн cýqqansыр, Darjaxandın cocuqan yny cýqtý.
Anarxan төркү yjgө çygyrup varыр Kerimaxundun Turpandan alýr
kelgen çaný şamşaarын qoluna qarmpar, icki vosoqoqo tura qal-
dy. Bir nese minut ötty. Ec kim көrynөvөjt. Qandajcadыр davыş-
tar cýqat.

Daqý bir nese minuttan kijin Darjaxan keldi.

— Al emne davыş eken?—dedi Anarxan.—Ec nerse dele
emes...—der qaltýrap qorqqon yn menen çoop verdi da, Anar-
xanqa volup çatqan şumduqtardý şek aldýrвоо usun,—eki kici-
nekej neme çyret, тыşық volso kerek—dedi. Volup çatqan oquja-
qa Anarxan da encileş ekenin sezse da, tuurasын ajtuuqa oozu
varvady.

— Alım qajda çyret?

— Kөrynөvөjt.

— Kerimaxuncy?

Darjaxandın vutkөн voju dyr etip, özy selt ete тыştý da:

— Daaratqanada.. çyret...!—dedi.

Darjaxandın qaltýraqan unynөн ulam, Alım menen Kerima-
xundun ortosunda bir şumduq volqonduqun Anarxan sezdi. Bi-
roq „Kerimaxun Alımдыvы çe Alım Kerimaxundubu velgisiz. Da-
rijaxan qызmatcыь çana сырдаşы volso da, „Alım Kerimaxundu өl-
tyrduvy?“ dep surooqo vaatýrlyq qýla alvady.

Samsaxun volqon oqujanın vardýryn көryp көnylyn vasqan
şýlaqtandý. Biroq „bul oqujanь vizden vaşqa daqý kim vildi?“
degen suroonu ulam qajtalap, arь-berі vasa verdi. Ec kim usun qa-
rasanavaqan Samsaxunqa bul iş соң qorquñuctuu voldu.

Alım Anarxandın ustynө kirdi. Biroq anın voju qaltýrap, ti-
zesi titiregen, vetinde qan çoq.

— Emne?—dedi Anarxan.

— Eñ qorquñuctuu, çene!—

— Emne?

— Çer aldьna tundurdum!—der, aqьgn qana çoor verdi.

Emi emne volor eken degen oј menen vaşьn qatьr qorqon Darıjahan, eşik aldьnan bulardьn sөzün tьşoodo.

— braqmat, çanьm!. Emi ekөөvuz tilegivizge çeteviz—der, Anarxan syjngөнynө sьdavaј ьjlar çiverip, Alьmdьn eki vetinen eki өrtү, көркө qoјo vervej Alьmdьn vaşьn көkyrөгynө qьstь.

Darıjahan өзynyn emne volur ketkenin bilvej da qaldь. Birөө qaraqışqa carqandaј, көzdөry qaraqьlar, bir çolu çьqьlyр ke te çazdar toqtodu. „Mьna şermendeler, kişi өltürgyctөr“ der vardьq uny menen qьjьqьlyşь da keldi, biroq emne ycyndyr uny çьpraj vuuluqtu. Çer vetine qalajmanduи ciu vaştalqandaj eki qulaqь ten dyngyрөdy. Tişin tişine qьcьratьp, erdin kese tiştenip, oң qolu menen mandajьn vaşьp ьjlar turdu da:

— Oqşoşqon çyzy qaralar, meni aldaqan turvajьv... dedi da, aqьgn көсөгө cьqtь. Ec kim çoq, көrynvөjt, төmөнky vурctan Samsaxundu көrdy, biroq anьn Samsaxun ekenin al bilgen çoq.

— Çoq, adamkerçilikten ketken aldoocor, men silerge aldatrajьm!—dedi da, çoqorı qarata curqadь. Samsaxundun eki lret caqьrqanьn da uqqan çoq.

Samsaxun Darıjahan curqar vara çatьşьnan şek aldь. Anьn qajda, emne ycyн vara çatqandьqьn vilуyğө qьzьqsa da, quur çetyyğө darmanь çoqtuqun sezir:

— Alьm!—der darvaza aldьnan caqьrdь.

Samsaxundun uny cьqqanda ekөө teç cocur ketti. Tek Anarxan ycyн, Kerimaxun tirilip kelip, terezeden vaşьn sala qojur qьjьqьrqandaj volo tyşty.

— Samsaxun!—der, Alьm or lunan tura qaldь.

— Al emnege keldi?—der, Anarxan Alьmdь qarvaj qaldь.

— Al vajatan veri bul çerde volucu,—der, çygyrgөн vojdon cьqьp ketti.

Alьm Samsaxun menen syjleşө tyşty da, çygyrgөн vojdon көсөгө cьqьp ketti. Supaxan qat çazdьrьp Kerimaxundu caqьrtqandьqьn Samsaxundan vilir, Anarxan oqujanьn tyr çajьna tyşyndy. Biroq Darıjahan çajьn uqqanda anьn çyrөгy oozuna qartaldь. „Alьm Darıjahanьn artьnan çetip tim-tim qьlavь çe şumduqtun ötu çanavь?“ degen qurqunucьtu suroo ulam qajtalap, Anarxandьn çanьn çaj aldьvadь. Minut saјьn көсөнy qarajt...

— Çanьm, kecirgin!.. Al seni өrkөndө men özүmdyn emne volur ketkenimdi da bilvedim. Ajaldardьn, ajьqca uјqur ajaldarьn ici tar volotqo. Oşol ooru mende da kycьy. Seni al өrkөndө, demek bul ekөөnyn көnyly vuzulqan eken, bular meni aldaqan eken degen oј keldi. Oşonduqtan Supaxanqa tez çetip, volqon oqujanь ajьp, silerdi şermende qьluuqa qarardьm ele. Anьm çanьlyştьq eken, kecir çanьm!—der, Darıjahan Alьmdьn vetinen өөр, tojnuna aşьldь.

— Ec nerse emes, biroq qaracь, daqь çarьm көсө çygyrgөnyндө iştin vardьqьn vьldyret eleң. Supaxanqa sьrdь acьp, vizdi өltьrtөt eleң. Mьndan arь ar işke savьrduuluq menen qarap,

çьndьqьna çetip çyr!—der, Alьm daqь Darıjahanьn vetinen өrtү. Kөp uvaqьt өtrөj Li—Çan keldi. Kerimaxundun atьn çoqьqь-luunu Li—Çanqa tapşьrьp, Alьm tyrmөгө çөнөр ketti. Kьtkөn maqsatь vьgyn qolqo tişgendeј qubavьp, Samsaxun yјynө qajttь.

9. KESKI TYLKY

Appaq qoço menen şaңьja alda nevaq Şeetaјqа varqan. Bi-roq iş cataq.

— Qanьvekti tyrmөdөн cьqarьp vьryyğө uvada qьldьm ele. Al uvada orundavaј qaldь, şaңьja. Antkeni—tigiler көnvөj çatьşat. Arь ajьp, veri ajьp, carcadьm. Sevevi: Qanьvekti qacьp ket-ti qьlyр cьqaravьz. Biroq anь viz cьqarьp vьrgen menen bir qancalyq quuqun-syrgyn volot çe qulrucunun biri ajьp qojur, coң cataqьn icinen cьqaruuqa mymkyn. Alardьn oozun vasuu ycyн, bir çorqo menen veş çyz seer azdьq qьlat deşet. Oşonetip menden ajla çoq volur qaldь. Başqa daqь birөө menen syjleşьp көrgyle—der, Şeetaј ajьp qojur yјynө kirip ketken. Oşon-don veri şaңьja menen Appaq qoço Şeetaј menen qajta orolup syjleşө alьşpadь.

— Beş çyz seerdi seerdeј vьrvej, veş çorqo satьp vьrsem volmoq eken—der şaңьja ulutunqan.

„Nьsapsьzqa qaşьq salsa, veş uurtajt“ degendeј, torqojdu ar-vaqan çьlandaј or tartьp, Şeetaј daqь virdeme ymyt qьlyр otur-qanьn şaңьja menen Appaq qoço alda qacan tyşyngөн. Biroq bul ekөө murunqu vьrgenderin eşepteşir, emki verile turqandь tьmьzьn virine biri şьjьqarьşuuda ele.

Alьm keleri menen iştin çajьn vajqadь. Qanьvekti vьgyn tyrmөdөн cьqarьp albasa, iştin çajь tersine ajlanьp keterin da sezdi.

— I—i—i denizder?... „Çaqьn çatpa vitqorqo, sooda qьlva sьt-qorqo!“ degen uşulvu?—der, Alьm daqь ulutunur qojdu.

— Al emne degeniñiz vek?—der Appaq qoço qomdono tyşty.

— Ancejin bir ker—der, Alьm bir torqo oјlonur turdu da, —şaңьja siz maqа veş çyz seer qarьz vьriniz, erteң menen qolu-quzqa tapşьrajьn. Başqa alьş-beriş volso çajьnca syjleşө çatar-avьz—der, Alьm ters qaraj verdi.

— Çoq, çoq... eger pul kerek volo turqan volso, qarьzdavaј ele alьndьz,—der, şaңьja veş çyz seerin sanaj vaşadь.

— Çetpese munu da qoşumca qьlyndьz!—der, Appaq qoço da çanьnan yc çyz seer cьqarьp verdi.

— Qana şaңьja, bul seerlerdi alьp Şeetaјqа kirip cьqьndьz. Siz turqanda vizdin varьşьvьz orunsuz volor,—der Alьm çьlma-јьp qojdu.

Asman acьq, aј çoq. Çьldьzь çьvьrap, yјdun çьrtьqьnan кө-ryngөн şьjaqtanat. Anda-sanda qana yrgөн itin uny cьqpasa, vardьq nerse tyndyn tьnc qucaqьnda. Arqь-berki ajьlqan sөz-dyn aqьь volur, şaңьja menen Şeetaјdьn sөzy daqь avdan qь-zьp qalqan ele.

— Acьqьn ajьndьzь!

— Acьqь uşul.

— Menimce munuuz volvoqon ker. Amanсылық volso daqь necen iret coluquşavьz, daqь viribizge viribizdin işibiz tuşet. Anьn ystynə dos volduq—degen sözyvьz var. Oşonduqtan tuura qar-mar tutam meldeşkenibiz volsun.

— Durus, durus...

— Ojunduzdaqь menin mojnumda volsun, aзыгьпса тьна vul yc çyz seerdi alьp turuuz!

— Aj, şaпыja, aj!...

— Çoq, uvaqьt uşundaј volup qaldь. Eger şaпыmda yc çyz seerden aşьq volo turqan volso, көzum ojulup qalsьn—der, şaпыja qarqanьp çiverdi.

Kөp uvaqьt өtkөrvөj Alьm, şaпыja, Arpaq doço ycөө tyrmөge qarata çөнөşty. Alьm tigilerdin sözyn qubattar, birdi çarьm qana söz aјtqanь volvoso, icindegi vuşajmandan qutula alvady. Qanьvek menen көryşkөncө alda qandaj bir şumduq volo qaluucudaj sezilet.

— A, şaпыja! Çanaqь seerdin vardьqьn verdinizvi?

— E, doçom! Al ele seer dejsizvi, daqь ystynə eki çyz seerdi doşur, miç seerdi aзыr qana tapşьrdьm—der, yc çyz seer berse da, „urunu qaraqь urat qьp“, doçoqo miç seerdin cetin көrsөtty.

— E, veker qьlqan ekensin!—der, Arpaq doço cocup ketti.

— Emese varьp alьp kelgin, eger Gьlsaraxandьn keregi çoq volo turqan volso—der, şaпыja kulup çiverdi.

— Ço—ço—çoq—der Arpaq doço şaşьp ketti.

Eger şaпыja, ancalьq Gьlsaraxandь eskertpegende, çanaqь yc çyz seerden vaşqa ec nerse төlөvөjmьn der Arpaq doço cьr cьqaruuqda da daјardanьp qalqan ele. Biroq Gьlsaraxandьn atь atalьp Alьm çaпыnda turqandьqtan, doçonun oozuna qum qujul-qandaj voldu...

Alьmdar uvadalaşqan çerden Qanьvekti kьtyşty. Qanьvekti alьp ketуy ucun uvadalaşqan Alьmdьn aravasь da kelip qaldь.

Şeetaј aqьgьn keldi, eki çaqьt vaјqady, vardьqь özyne taanьş tyrmө. Tyrmөnyun arqasьnda eki qaroolcu var. Alar tyrmөnyun eşiğı taraptan көrynөvөjt. Darvaza aldьnda çalqьz qaroolcu turat. Özynun kicinekej vөlmөsyndө acqьcь oturat. Tyrmөny vaşqaruuçulardьn vardьqь alda qacan uqtaqan sьjaqtuu çьm-çьrt.

Şeetaј eşik aldьndaqь qaroolcuqda vardь da:

— Senin ordunа kişi çiverbedim vele, kelgen çoqru?—dedi.

— Çoq—dedi qaroolcu.

— Ittin valasь, menin aјtqanьmdь orundatpaj qajda ketti?—der, Şeetaј bir az qaralanqansьdь da,—çyry!—dedi.

Qaroolcu özynun vaşqaruuçusu Şeetaјdan şek sanaqan çoq, aldьna tyşьp çөнөp qaldь. Şeetaј aldьda vara çatqan qaroolcunun oozun vasa qalьp, şamşar menen doјur qaldь.

Şeetaј plandьn birin atqarьp, ekincisine keldi.

Acqьcь çaman cьgaqьn çarьq qьp doјur, uјquqda mas vol-qondoј saal yrgylөkyrөp oturdu ele, Şeetaј kirip kelgende cocup ketip, ordunan tura qaldь.

— Тьпссьлыqrь?

— Тьпссьлыq.

— Men saqa соң çumuş menen keldim. Eger al işimdi orundata turqan volsoң, senden qara vaşьmdь da aјavaјmьn.

— Qandaj iş?—der, acqьcь esl cьqьp qaltьraj vaştady.

— Sen тьна vul veş çyz seerdi alqьn da, maqa bir adamdь aqьgьn cьqarьp vergin. Biroq ec qacan oozuңdan cьqarvayqьn. Erteң da verem...

— Çoq, çoq...qudaj saqtasьn... Mьndaj işti bilvejm.

— Çaqşьlyqca alqьn...

— Çoq!

— Alqьn—dedi da, Şeetaј tarancasьn suurup aldь.

Acqьcь caltьradь, көzy alajьp, çyregy oozuna tьqьldь. Ec aјlasьn tappady, aqьgь seerdi aldь, biroq vul iş çaqşьlyq menen aјaqtavasьna көzy çetti.

Mьndan murun vul tyrmөdөн çeti acqьcь өlgөн. Al çeti acqьcьnyн өlymy menen birge 15 adam qacьp ketken. Biroq al işterdi kim iştegendigi belgisiz volup qalqan ele. Antkeni—çyrgөн çerin, vaşqan izin, qьlqan işin, bildirvegen quuqaj, keski tykylөr tyrmөnyun aјlanasьnda көp ele.

Acqьcь көpkө cejin qaltьrap turdu da:

— Qaroolcunu qantem?—dedi.

— Anь men ketirip çiverdim—der, Şeetaј kimdi voşotorun acqьcьda aјttь da, darvaza aldьnan eki çaqьt qarap turdu.

Kөp kecikrej, acqьcь Qanьvekti çeteler cьqtь. Ekөөлөp qoltuqtar vardь da, Qanьvekti arqьlarqda verip qajra vaşьşty.

— Kimdi voşotqonundu bildinvi?—dedi Şeetaј.

— Çoq—dedi acqьcь caltьrap.

— Çanaqь seerlerdi veri qьlqьn. Men seni qanter eken desem, соң qьlmьştuu adamdь voşottun, vul ucun sen kimdin aldьna çoop vererindі bilisinvi?—der, Şeetaј tarancasьn suurup aldь.

— Aјlanajьn өзун cьqartьñ qo? Eger mende kynөө volso kecirgin, тьна seeridь!—dedi acqьcь.

— Vul çyzy qarany qaracь.

— Emne çyzy qaralьq qьldьm?

— Emne qьp çyryşuq?

— Emne qьldьm? Özyңdun aјtqanьñdь orundattьm—der acqьcь qajta cьjrala vaştady.

— Özyңdun dejt tural—der, Şeetaј tarancasьn yc atьp çiverdi...

Acqьcьnyн zamanь emi quuruldu. Anьn tilli kyrmөөгө kelvej, tek uqtar çatьp tuş көrgөн sьjaqtandь. Volup çatqan oqujanьa çalqan, cьnyн da açьrata alvaj qaldь.

Tyrmө qьzmatcьlarьna trivogo vaştaldь. Posqo turuucular çana tyrmө qьzmatcьlar tuş taraptan curqap kelіşti.

— Emne, emne?

— Emne volup ketti?

— Kişi qactьvь?

— Мына бул сызу қарапн қылып қарақлась. Мен постоқу-
ларды алмастырапн деп кеде қасам, бир кунөөкерди тигинден алыр
сықыр, мына мындан агь қасьыр сиверди—dedi Şeetaj.

— Соқ, соқ... өзу...—деп, асқысы ақылынан адашыр, муқақ-
таныр ваьқа сөз ајта алвады.

— Унцира!—деп, Şeetaj асқысылып ваьынан алыс бир атты.

Ғавыла сирқар тырмөнүн ичин қарасть. Қаныбектин қасқанды-
ғын биліп, асқысылып қатаққа алысть.

— Ој, бул сирдегі қароолсу қана?

— Аны сиз алмастырған соқ велеңіз?

— Соқ—dedi да, Şeetaj ојдо соқ сиуну көтөур, тырмөнүн
ајланасын издете ваьтады. Натіјсәда қароолсиуну да асқысы өл-
тырғөн волур сықты.

Таң атыр, кун сықты. Асқысы дарға асылды...

Бутун тьыратыр турур қан берген асқысылып Şeetaj қарар ту-
рur, көкүрөгүн ваьқандај қиваныр:

— Eger мындај қыласам, сықыр қалууға мүмкүн еле!—деп
сылмайды.

Бул өндөнур қара изин қаьырқандар қалқыз қана Şeetaj емес.
Қаьқар ичә кески тылқыгө толқон...

10. ТАРҚЫСТАДЫ

Қаьқардың тындык таравындақы Јарвақ дарвазадан кере бер-
гендегі сол қол тарapta қалқыз қаман уј турат. Үјдүн ајланасында
мулсиуған тьт сықастары да турат. Тьт сықастарылып мулсиујур
турушуна қарақанда, бул қаман ујдүн еесі сивек қуртун вақыр
қансақтақандықы вајқалат.

Кун шаьке. Қаман ујдүн алдында екі сал отурат. Биринсисі узун
војлуу, алибеттуу, қырмак көк ала сақалдуу сал. Қалпы көрун-
ыне қарақанда, өмур воју қатаалдуу емгек менен алыьыр кеде
қатқандықы көрунур турат. Қаш сақтақы тастајқан ветке қарылы-
тын вьыь тамқасы тышур, терилері сүқагыр, тартса сојулур, қол сьт-
ындақы тарамьштар, қиурақан арсапын вутақындај волур ај кунө
турат. Бушаймандуу адамса кеке терилерин вьыьытыр, қапы қана
вурдөј ваьтақан тьттын соңураақ қалырақтарыннан алыр келіп, қирс
вьсақ менен кесме кесе ваьтады. Апын қапындақы сал, сылы-
пын вььқан қартасын қыја кескенсир, керектин тувун сыпыра туу-
рар отурат. Апын қаьы сексенді серпір өткен сыјақтыу; ургылер
отурқаныр көздөру араң қана қыьындар асылат. Eегинде сыьырма
сақты ақ қы, мурутуну волсо менге сыққаныр, екі ууртунун
устынде уьтен төрттен ергејіп турат. Апын вет сөөгу орқојур, өну
сездеј сарқары қаныз; ваьына вивақ турқаныр сасы ақарқан,
артapta кыјген арпадај волур төвөсыне өргөн ақ сасы селкесине
сетреј сервејіп турат.

— Бул керектин қандајса дарылықы ваь?—деп арқы ијқур сал,
веркі қытај салдан сурады.

— Билген адамға дарылықы соң... Муну саянекке салыр қай-
натыр, қайта дымытыр қолсон, саядај қырқызы волур сықат. Усиу
менен ооруқан адамға кыстыу таяқты беріп турур, апын ар-

тынан бул керекти версең, таяқтың қиватын денеге тез тартат. Де-
мек оору адам тез қиваттанат, егер ваьқа оору соқ волсо—деп,
сал қарымыз ақ сақалын сылар қојду.

— Керек тооқо сықат, сиз тооқо қасан вараьыз?

— Азыр менде тооқо вараь ал вараь? Ал соқ—деп, емнеге-
ди арман қылыр өкынгөндөј ваьын саяқар тунқурап турду да,
—ex, Қалілахун досум!... Nелерди ваьтан өткөрөөдүм... Далаларды
ваьтан өткөрдүм. Мен он сегіз қаьымдан тартыр тавьртық ішине
кыріштим. Бироқ ьқы келсе қана кырішпедім, ушұл іштин артынан ты-
тым. Оқумуштуулардан уқыр, уламалардан көр сурадым. Тақриј-
валуу волю елек кезимде далалдын ивалына қалдым, далалдын соо-
вина да қалдым... Дарылып варадықы сөртөн сықат емеспи. Teti-
ги турған Қатуу вақыт, Қақсаалдын тоолорун көрдуңбу?—деп, Қа-
қардың тындык таравында арқайыр турған тоолорду қолу менен
көрсөтур,—ошол тоолордун мен сүтвөгөн сирі, мен уьвөгөн сөву
қалқан соқ.

Мындан он сылы илгері вараь ушұл сөртөруды алыр келгенмін.
Бироқ еми дары қылууу сөртөрум тыгөнур қалды. Menden дар-
ман кетти—деп, бир аз муқайыр тьм-тыр турду да,—тетиги Қа-
қсал тоосунда бир дары сөр ваь еле. Biz аны сян дејвиз, қырыз-
дар ақ қодол дејт. Ошол дары волсо ушұл валапын да бир оорусун
алдын ала аьықтыр қојот елем—деп, қолунда сатақаны соқтықуна
арман қылыр ақылы уькыур, қарылықы сөк көргөндөј, қолунун
вьыьқан терилерин сојур-сојур қојду.

— Қандај оорусун?

— Қызы сүгуругун.

— Бул валапын қызы сүгуругы соқ да.

— Буттарын уьккө алдырқанын көрдуңбу?

— Оова.

— Demek, ошол уькытын залдары, ақылы бир куну қызы сү-
гырөккө ајланат.

— Eger ақ қодол волсо қандај қылар еленіз?

— Бир мысқал кымыь, бир мысқал алтын, веш мысқал кыкырты,
бир мысқал көк таьқа қошур талқалар, аны да сууға қайнатыр,
соон сапынан ыдыј вуулатыр сүудураь еле да, семиз қозунун
сорросуна ақ қодолду туурап ічиріп, етине авдан тојқузар еле.
Анан сылыпын сикі қазысын сүға тилдиріп, тоқуз ақ қодолқы то-
қыз мысқал кыкырт, бир мысқал кысалапын қошур қапыр, аны қа-
зыға сүқалар тегіз сеер, соон сапынан ыдыј бутунун ваьына
сөјін ороп тартар еле. Ошентіп бир дарылоо менен қызы сүгу-
рыктын алдына алыр соқ қылып волор еле, бироқ ал дары да соқ,
таар келуыгө менде дарман да соқ,—деп, іјині менен тьпыр
дем алды да, қалындуу қаь сақына өкынгөндөј ердин тіштер, өнун
қумсартыр, алда қайда көз сиверіп тунқурап қалды.

— I, Ақсақалдар, кынгө қақтаныр отураьыздары?—деп, ке-
рпиді бутуна салыр, саранды селвегеј сатыпыр, ујдөн Қаныбек
сықты.

— Oturduq, valam, oturduq, keceegiden qandajsynd—dedi Қа-
лаллахун.

— Qыsqasъ kynden kыngе çaqşьmьn—dep, Qanьbek kylyp qojdu.

— Kynden kыngе çaqşь volorundu vilem, valam. Biroq menin ajtqanьmь taq orundatsa voldu. Qoqus ыьпыр çе çalqoolonup çyrwəgyn? Çalqooluq çajь çoq vele?—dep, qьtaj çal Qanьbek ke qarap kylyp qojdu.

Qanьbektin tyrmədən сыqqаньна vugyn on veş kыn voldu. Biroq Qaşqardan tez çəpər ketyuge mymkundyk volvodu. Antkeni—Qanьbek usiq ooru menen qatuu oorigu сыqqan volucu. Aьmь menen Anarxan Qanьbektі aьqьrəvaj, bul çerden çəpər ketyuny tuura tavьşqan emes. Oşonduqtan Qanьbek kыny-tyny uşunda. Uşul eki çaldьn birі Aьmьdьn dosu Dautaxundun atasь, ekincisi Li—Çandьn tajatasь. Bul eki çaldьn birі Qanьbektі yьnə vaqьr, birі darьşьn berip darьloodo.

Tavьşьnьn ajtuu volunsa Qanьbek vaq arasьnda bir top çyrdu.

„Sen ec nerseni oьlovoqun, oьnoqun, kylygyn, çyrəgьnə tamaq varvasa da kəp ickin“ dep, Li—Çandьn tajatasь kыnygə ajtat. Mьndan murun tavьrьnьn ajtqanьn orundatsa da, vugyn orundatuu-qa сыdavady. Çal „aьqь eleksiң“ degenden vaşqa sөz ajtrajt. Qanьbek əzynun vajqoosuna qaraqanda taptaza aьqьr qalqandaj sezet. „Oturvaj arь-berі vasqьn“ degen tavьşьnьn sөzyn taqьr unutup, tьtьn dьmyrənə kəcygyn qojup oturup aldy.

Ulamdan ulam oьdun denizine tyşty. Qaarduu qara turmuşicin—de əzynun əmyry qandajca volup ətүp kelgenin esine sala vaş tady.

Çazqь munarьqtaj vьlvьldəp, alda qacan ətүp ketken valaьq kyndəry esine tyşty. Bala çaqtaqь bir qьzьqь estegendej bir çolu kylyp da qojdu.

Qaraqь tundy qara bulut qaptar, qaarduu şamal kətərylyp, çaqьlqanь çaqьlyp, qara nəşəry qujqandaj volqon, ətkərgen qara kyndəryn birден sanьp kəz aldyьnan ətkərdy. Aьnьn qavaqь vьrkəlyp, kəzdəry vaqьrajdy. Çaandan qalqan çəət suudaj volup, kəzdərynun qьsьqьna çaş rajda voldu.

Kərvəgən el qoşul-taşyl qьlyp çomoqtocu tyrmədə on aj çatqanьn, andaqь turmuşun, anda kim emne qьlmьş menen tutqun volqonduqun, kimdi qandaj çazalaqanьn, alardьn erkindikti kəksəgənyun, alardьn ajtqan sөzdəryn birin qojvoj kənylyne salьp, kəz aldyьnan elestetip ətkərdy.

Qanьbek tyrmədən сыqqандьqьna qivanqanьnan ətkən qara kyndəryn ester oturqan çoq. Al tyrmədən сыqqandan berі „emi emne qьluu kerek“ degen suroo tьnc aldyьvaqandьqьtan, əzynə əzy esep berip, mьndan arь emne qьluu çənyndə oьlonup oturdu ele. Al kəp oьlonup oturdu. Tavьşь tamaq berip, darьlaj turqan uvaqь ətkəndygyn da sezvedі.

Emne qьluu kerek? Barar çer, basar too çoq. Qajda varsaң da Mamajdьn kəry... saluulu qarqan, zarduu mun, aqqan çaş... Ten-sizdik, adiletsizdik... Sarь izine çəp salqan quuqun-syrgyn... Bras, quuqun, syrgyn... Daqь quuqun voloru sөzsyz... Bul quuqun-syrgyndun aqьr emne menen ajaqtalmaq? Kelecek taqьr,

aldьdaqь umyt qandajca volup cecilmek? degen sьjaqtuu suror birin aьrьnan birі çamьraçan qozudaj qaptar kele berdi. roq velgilyu bir tьjanaqьn aьlanasьna toptolvoqonduqtan, kel suroolor suudaj çajьlyp ketip çattь.

„Əckən ot çanьr, əlgən əmyr tirildi. Aьm emçektəstik rьzьn aqtasa, Anarxan kirsiz muxavvatь menen syğəndyky a dy. Emi men alardьn emgegin qantip aqtoom kerek? Bras, A emçektəş, a Anarxansь?... Al əlymgə vaşьn vajlady, dьnyu a javady, nikeləp alqan kyjəəsyn əlyrtty. Kim usyn? Men y emespi? Bras, men usyn, muxavvat qarьzьnan qutuluu usyn, talaşşьz. Eger Anarxan menin qul voluumdu qaalasa da, a aьn talavьn sөzsyz orundatuum kerek“—dep oьlonup turdu emnedendir cocuqandaj kəzy alajьr əny qumsara tyşty. qacan unutraçan Begajьmь dal uşul minutta unuta qaly qandaj? Aьn əly çе tьryusyn vilvej turup Anarxançə yljə şum qandaj? Vaşьmьdь vatьrьp, vaqьlcaqьmьdь sьjqьza alvaj rьp, birin taştar, birin aьşьm, Begajьm menen Anarxandьn mь degen kirsiz muxavvatьna çana adamkerciliktin sьpatьna çə qaraqandьqь volvojvu? dep daqь tereç oьlonup oturqanda, rijaxan aqьrьn keldi da:

— Anarxan eçem keldi. Sizge ajta turqan sөzy var vo kerek!—dep təmən qarady.

— Eң çaqşь voldu, men da zerigip oturdum ele—dep, Qanьbek da çьlmajьr ordunan turdu.

—E—e—e... Qanьbek balam! Darь ice turqan uvaç ətүp ketpedivi? Men seni tigi taraptan izdep çyrsem, uşul çə oturqan ekensiң da... Emi ec çaqqa vurulvaj çyr!—dep, Li—Çandьn tajatasь Qanьbektі qoldon aьp çəpədy.

“”

—Daqь qandaj qavarlar var?

—Qavardь ajta versəm, tolup çatat. Biroq vardьqьn oьloj sem çyrəgym oozuma tьqьlat. Kelecek kyndəq andaj volon kəzym çetpejt..

— Qandaj qavarlar?

—Azy vardьqь teң tapqьctar izdep çatьşat. Biroq izdəol çarija emes, tьmьzьn.

Aь şaly aьdar çyrğən dьjqan kəret. „Men taamaj kərgəm Mingeni toru çorqo, kьlgeni qьzyl çapan, alьnda kicine aq q çunu var. Çalqьz kyugym, talaş qatuu kelip darvazadan kirip keti volucu“ dep ajtqan imiş. Sьndьqьnda aьnьn ajtqanьnьn vardьqь tuu

„Men kəçənyun vьrcunda turqanьmda bir çorqo mingən ad keldi. Bul kim voldu dep qarap tursam, al adam Kerimaxundiqь vaşьr, darvazasьn taqьladyr qoroqo kirip ketken. A, Kerimax ake kelgen eken qo dep men arь vasьp kettim ele“ dep, Alaxund dykəncysy ajtqan imiş. Qыsqasь, munun ajtqanь da tuura.

— Siler emne dep çatasьnar?—dep, Qanьbek Anarxandьn qol qьsa qarmpar kylyp qojdu.

— Qыsqasъ kyndөн kyngө çaqşьmьn—dep, Qaпыбек kylyp qojdu.

— Kyndөн kyngө çaqşь voloruңdu vilem, valam. Biroq menin aytqanьmьdъ taq orundatsaң voldu. Qoqus ьзыьp çе çalqoolonup çyгwөгyn? Çalqooluq çajьn çoq vele?—dep, qьtaj cal Qaпыбекke qarap kylyp qojdu.

Qaпыбекtin tyrmөdөн сыqqанына vugyn on veş kyn voldu. Biroq Qaşqardan tez çөнөр ketуyгө мүmkүndük volvodu. Antkeni—Qaпыбек usuq oogu menen qatuu oogu сыqqan volucu. Aьm menen Anarxan Qaпыбекti aьqьtьgьvaj, bul çerden çөнөр ketуynу tuura tavьşqan emes. Oşonduqtan Qaпыбек kunу-tyну uşunda. Uşul eki caldьn biri Aьmdьn dosu Dautaxundun atasь, ekincisi Li—Candьn tajatasь. Bul eki caldьn biri Qaпыбекti yьynө vaqьp, biri darььn verip darьloodo.

Tavьььььn aьtuu vojьunca Qaпыбек vaq arasьnda bir top çyrdu. „Sen ec nerseni oьlovoqun, oьnoqun, kylygyn, çyгөгynө tamaq varvasa da көp ickin“ dep, Li—Candьn tajatasь kunyгө aьtat. Mьndan murun tavьrtьn aьtqanьn orundatsa da, vugyn orundatuu-qa сыdavady. Cal „aььqa eleksiң“ degenden vaşqa söz aьtprajt. Qaпыбек өзynyn vajqoosuna qaraqanda tartaza aььqьp qalqandaј sezet. „Oturvaj arь-veri vasqьn“ degen tavььььn sözyn taqьp unutup, tьttьn dymуryнө көcygyn qojup oturup aidь.

Ulamdan ulam oьdun denizine tyşty. Qaarduu qara turmuşicin-de өзynyn өmyry qandaјca volup өtyp kelgenin esine sala vaş tady.

Çazqь minarьqtaj vylьyldөp, alda qacan өtyp ketken valalyq kyndөry esine tyşty. Bala caqtaqь bir qьzьqь estegendeј bir çolu kylyp da qojdu.

Qaraңqь tyndy qara bulut qartap, qaarduu şamal көterylyp, caqьlqanь caqььp, qara neşөry quьqandaј volqon, өtkөргөн qara kyndөryн birден sanар көz aldьnan өtkөrdy. Aьn qavaqь vьrkөlyp, көzdөry vaqьrajdь. Çaandan qalqan cөөt suudaј volup, көzdөryнyn qьсьqьna çaş rajda voldu.

Kөrvөгөн el qoşul-taşьl qььp çomoqtocu tyrmөdө on aь çatqanьn, andaqь turmuşun, anda kim emne qьlmьş menen tutqun volqonduqun, kimdi qandaј çazalaqanьn, alardьn erkindikti көkseгөнyn, alardьn aьtqan sözdөryн birin qojьoј көnylyнө salьp, көz aldьnan elestetip өtkөrdy.

Qaпыбек tyrmөdөн сыqqандьqьna qivanqanьnan өtkөн qara kyndөryн ester oturqan çoq. Al tyrmөdөн сыqqandan veri „emi emne qьlyu kerek“ degen suroo тьnc aldьvbaqandьqtan, өзynө өзү eser verip, mьndan arь emne qьlyu çөnyндө oьlonup oturdu ele. Al көp oьlonup oturdu. Tavььь tamaq verip, darьlaj turqan uvaqь өtkөndygyn da sezvedi.

Emne qьlyu kerek? Barar çer, vasar too çoq. Qajda varsaң da Mamajdьn көry... saluulu qarqan, zarduu mun, aqқан çaş... Ten-sizdik, adiletsizdik... Sarь iziңe cөp salqan quuqun-syrgyn... Bras, quuqun, syrgyn... Daqь quuqun voloru sözsyz... Bul quuqun-syrgyndyn aqьь emne menen aьaqtalmaq? Kelecek taqььp,

aldьdaqь umyt qandaјca volup cecilmek? degen sьjaqtuu suroo-lor birinin arьnan biri çamьraçan qozudaј qartap kele verdi. Biroq belgilyu bir тьjanaqьn aьlanasьna toptolvoqonduqtan, kelgen suroolor suudaј çajььp ketip çattь.

„Өскөн ot çanьp, өlgөн өmyr tirildi. Aьm emcekteştik qarьььn aqтasa, Anarxan kirsiz muxavvatь menen sygөndykty aqтady. Emi men alardьn emegin qantip aqtoom kerek? Bras, Aьm emcekteş, a Anarxansь?... Al өlymгө vaşьn vajladь, dynyşөsyn aьavadь, nikelер alqan kyjөөsyn өlyrtty. Kim usyn? Men usyn emespi? Bras, men usyn, muxavvat qarьььnan qutuluu usyn, bul talasььz. Eger Anarxan menin qul voluumdu qaalasa da, men aьn talavьn sözsyz orundatum kerek“—dep oьlonup turdu da, emnedendir cocuqandaј көzy alajьp өny qumsara tyşty. „Ec qacan unutraçan Begajьmьdъ dal uşul minutta unuta qalyşьm qandaј? Aьn өly çе tьryysyn vilbeј turup Anarxanqa yьlөnyşym qandaј? Vaşьmьdъ vatььp, vaqьlcaqьmьdъ sььqьza alvaj çyгyp, birin taştar, birin aьşьm, Begajьm menen Anarxandьn maqьa degen kirsiz muxavvatьna çana adamkerciliktin sьpatьna çenil qaraqandьq volьoьvu?“ dep daqь tereң oьlonup oturqanda, Darьlaxan aqььn keldi da:

— Anarxan eçem keldi. Sizge aьta turqan sözy var volso kerek!—dep төmөн qarady.

— Eң çaqşь voldu, men da zerigip oturdum ele—dep, Qaпыбек da çьlmajьp ordunan turdu.

— E—e—e... Qaпыбек valam! Darь ice turqan uvaqьn өtyp ketpedini? Men seni tigi taraptan izdep çyrsөm, uşul çerde oturqan ekensin da... Emi ec çaqqa vurulvaj çyr!—dep, Li—Candьn tajatasь Qaпыбекti qoldon aьp çөнөdy.

* *

— Daqь qandaј qavarlar var?

— Qavardь aьta versem, tolup çatat. Biroq vardьqьn oьloј kelsem çyгөгym oozuma тьqьlat. Kelecek kyndөr qandaј voloruna көzym çetpejt..

— Qandaј qavarlar?

— Aзыr vardьqь ten tarqьctap izdep çatьşat. Biroq izdөөlery çarьja emes, тьmьььn.

Aь şaly aьdar çyrgөн dьlqan көrөt. „Men taamaj көrgөmyн. Mingeni toru çorqo, kijgeni qьzьl çapan, aldьnda kicine aq qu-çynи var. Çalqьz kyugym, talaş qatuu kelip darьbazadan kirip ketken volucu“ dep aьtqan imiş. Cьndьqьnda aьn aьtqanьnьn vardьqь tuura.

„Men көсөнyn vьrcunda turqanьmda bir çorqo mingen adam keldi. Bul kim voldu dep qarap tursam, al adam Kerimaxundьquna varьp, darьbazasьn taqьldatьp qoroqo kirip ketken. A, Kerimaxun ake kelgen eken qo dep men arь vasьp kettim ele“ dep, Alaxundun dykөncysy aьtqan imiş. Qьsqasь, munun aьtqanь da tuura.

— Siler emne dep çatasьңar?—dep, Qaпыбек Anarxandьn qolun qьsa qarap kylyp qojdu.

— Bizdin emne deertiz özünüzgө belgilyu сыңар,— деп кылар,
— ат көрдүңү мажо төө көрдүңү мажо,— деп ақырн да-
на сыңар етир кылар, Қаныбектин қолун қыса қармап, вағын апын
көкүрөгүнө қојур сын мухавват менен Қаныбектин мойнун ије
тартыр бетинен өрты да, өмырүндө істевеген күнөөлү бир ішти істе-
гендеј қызара ешик қақты җалт қарады.

Мындан җети җылы мурун „сыјғөнүң сын воісо, менін бетим-
ден дақы өрсөң“ деп Қаныбек көнгөн емес. Керимакун ақ ни-
келер алқаны менен, Анархан апын бетинен өртөк турсун, җы-
маја қарар җылуу сөз ајтқан емес.

Анархандын арпақ тістүү җуқа еринери, еркектер җыныһын
бетине биринци ирет тийісі еле. Ырас, көрунгөн бирөөгө тийген җоқ,
өзүнүн бала күнүнөн сыјғөн аһықыннын бетине тийди. Біроқ уј тор-
роқын җалақандај қылыр, ар кимди өөр ујрөнвөгөндүктөн, сыјғө-
нун өрсө да ујалыр кетти...

Анархан менен Даријакан көр кесікпей ујгө қайтыһты. Булар-
ды іздеп тарај җүргөн Супархан да келир қалды.

— Қайда бардынар? Силерди іздеј беріп ајавај сарҗадым— деп,
Супархан супақа отуруп ақырек торcularын сыңары, җоолуқу-
нун бир усу менен җелпине баһтады.

— Базарқа бардым, уј тирчиликке бирдеме алајын десем, ес нер-
сенін ықы келбеди, ал җерден вајақы Ывбатханқа кезигіп, ал
Керимакун җөнүндө бир қавар ајтты.

— I, Emne dejt?

— Emne desin, җапы қавары десем, вајақы виз иққан қавар,
Алахундун дыкөңсусы ајтқан қаварды ајтат.

— Qudaja tovo, uşundaј daqь uqmış volovı?

— Uşul Kerimakhundun kelgeni җалқан. Eger kelgeni ырас vol-
so qajda ketet?

— Aligi şaly aјdar җүгүр көрдүм деген дылқанға дақы бардым.
Алахундун дыкөңсусына да җолуқтум. Şejtaxundun вақсасына
дақы җолуқтум. Бардықыннын ајтқанына қарақанда Керимакундун
kelgeni ырас. Көргөн тышымө қарақанда да kelgeni ырас.

— Qandaj tyş көрдүңüz ele?

— „Sooda істеримди выттүм, ара“ деп аттан тышур җатқанда,
сөсүр ојоңуруп кетіп, андан ағы емне воіқонун билеј қалдым.

— җанақы вақсасы емне дејт?

— Al vaq vıtar җүгүр күүгүмгө қалат. Emi ketejin деп тур-
қанда қатuu voroon volup кун җаар җиверет. Вајақы бир куну
ошондој воіду эле қо, дал ошол куну.

— I...

— Анқыса воівој бир атuu adam келир вақтың арасына тышөт.
Қараса Керимакун, біроқ ыһтань ајрық воіқондуқтан, ујалыр Ке-
римакундун җанына вара албајт. Екөө тең җаандан қалқаланыр,
вақтың туындө көркө туруһат. „җаан васықандан кижин аттаныр
кетти. Керимакун екендиги анық, егер җалқан ајта турқан воісом
қудаж урсун“ деп қарқанды.

— Ec nersege тышынвөјм, ара. Eger kelgeni ырас volso, qajda
кетти? җе ақырн келир алда қандај бир іштерди аңдыр җүрөву?

— Mımkyn, uşul mımkyn!— деп, Супархан қоқусунан ајтыр
җиверди да, қайта җалтајлап, өзүнүн җызу қаралық ішнен җек алды-
воо усун,— біроқ қандај ішти аңдыјт? Сен екөөвүздөң җағырн
сақтақан қандај сын вар эле?— деп, сөтөгүнөн пасывајын алыр
сеге кетти.

— Бардықы җалқан. „Erte келсем, мыјзамда келем“ деп мақа
еки җолу ајтқан. Анан қандајса келир қалат?

— җе siz сақырттыһыз веле?

— җо—җо—җоқ, қудажым сақтасын. Talaada іш менен җүргөн
adamdy сақыртыр, мен җинди volupturmunbul Eger бир ішке сақыр-
та турқан воісом, сақа ақыдаһрајымбы?— деп, Супархан җер сеце-
гін везер, өзүнүн җызу қаралық ішін җағырды.

— Emese, бардықы җалқан. „Kerimakhun келди degenderdin
бардықы тооқсо тыş көгүр ајтыр җүрөт“— деп етегин қақына
турур,— Даријакан җај қайнатыр җиверци— деди Анархан.

— җо—җоқ... җајқа ырақмат, Јарвақ қыһтақына вара турқан
іштерим вар!— деп Супархан ордунан турду.

— Алым, арава қошур enemdi ујүнө җеткирп келци— деди
Анархан.

„Qoşso, qoşsun, valkım, Јарвақ қыһтақына да ушл арава ме-
нен вартыр келермин“ деп ојлонур, Супархан Алымға қарар тура
қалды. Алым uncuqqan җоқ, еки көзүн Анархандан ајығвай васыр
келди да:

— Алым attardь суқар— мақул! Алым, attarqa җем бер— мақул!
Алым, базарқа вартыр кел— мақул! Қайда воісо Алым мақул. Бі-
роқ Алымдын ивал соовунан қорқосунбу? җатқан җерим сарайдын
алды, tamaqь берсең бересін, вевесен җоқ. Мен қандај өңдүү
җигит элем, emi қандај воілур қалдым? Emi uјalvaj арава қоş деј-
син. Qoşroјm, kerek volso өзүң қошур алқын. җүргөндөн берки
ақырды бергін, erteң кетемин!— деп, қавақын тујыр Анархан
менен уруһа кетти.

Супархандын кыткөн умыты терске сықты. Біроқ Алым менен
Анархандын уруһа қалыһына соң кудыктөндү. Emne деп ајтарын
билеј турду да:

— Алым valam, қараланва. Ata valadaј воілур қалқандан кижин,
arada anca-мынса сөздөр воівој қојвојт. Анархан valam, seniki
да туура емес. Алымдын ајтқанынын җөну вар, malajдын қурса-
қын тојқузбай да іштетеви?— деп, дақы дақы толур җатқан сөздөр ме-
нен җайқастырқан воілур, ујүнө қарата җөнөр кетти.

— Oј, Анархан еҗел!... Сын эле урушур җатавы деп esim сықыр-
кетти— деп, Даријакан сын сын ајтыр кылды, ақа қошулур Анар-
хан менен Алым да кылды.

„Zunnaxun vaјam!

Qudaanyn vergen dөөlөtyнyn demi менен salamat җүрөсүн-
ву? Andaқы Tyлкүбек dosuң mal вағы менен aman туравы. Sooda
іштерид җақыһы? Biz volsoq aman esen туравыз. Біроқ Керимакун
җөнүндө ојдо җоқ иқмуһтар воілур, соң қайқы тышты. On se-
giz kynden veri көзды җағы, көкүрөкты қайқы қартады.

Məndən on segiz kyny ilgeri Kerimaxun məndə kelgen eken. Emne usyn kelgendigi namaqlum. Bygynky kungə cejın çoq. Qaşqar şaarın vut aralap Kerimaxundun daregin tappadım.

Анын kelgendigi ajdan анық boldu. Біроқ çoq. Bajaqь Ky-lapaxun daqь keldi. Kelgenine bygyn on kyn voluptur. Al ajtat: „Turpandan viz menen birge cыqqan. Біроқ соң qurçunın vizge taştap, şaşylqan sьjaqtuu murun ketken. Qavaqь vьrkəə, qajqьsь kəptəj kəryndy ele“ dep, Kerimaxundun qurçunın verdі. Demek анын emne usyn çoq volup oturqandyqь ec dalilsiz.

Men əzymcə ojlom: al Turpanda çyrgəndə Anarxan çənyndə bir uşaq uqur, oşoqo acuilanьp keldi qo dejm. Antkeni—qarьndaşьn Anarxan, ata vavavьz qьlvaqan çoruqtardь qьlp vuzulup ketti. Анын yjundəgy vajaqь Алым degen çigit анық çyzy qara eken, анысьна kəzyvuz avdan çetti. Eger andaj volboso sooda işterin taştap Kerimaxundun kele turqan emne çəny var?

Daqь bir ojum: acuilanьp yjgə kelgende vireə mert qьlp qojdu qo dep ojlom. Volboso on segiz kyndən veri yjgə kelbej qajda çoqolot?!...

Qantejin, Zunnaxun valam!... Anarxandьn şermendeciliginen eldin betin qaraqьs boldum. Zunnaxun vektin qarьndaşь daqь uşundaj volovu dep, uqran kərgən eldin vardьqь çerge tykyret. Anarxan çənyndəgy çamanattь səzdər, Qaşqardьn icine sьlvaj, Turpan, Qara şaarqda da ketip çatat. Ex, valam... valam!... Eneңdin qajсь armanьn surajсьn!... „Çamandan çaqьsь tuulsa, syjleşyygə teni tavьlvajt, çaqьşdan çaman tuulsa əpkə capsaq da emi tavьlvajt“ degen ьras turvajь... Qat çazdьp, kişi çartьp oturqanьndьn sevəvi uşul. Namьzьn volso tez kel“ dep, Supaxan qat çazdьp Zunnaxunqda kişi çənetty.

Kerimaxun çənyndəgy uşaqtar Qaşqar icindegi ujqurlar usyn qatuu cuu volo vaştadь. Imiş-imişter oozdon oozqo kəcup kyc aldь. Kerimaxundun анық dajьn vilyu usyn, Supaxan Turpanqda da kişi çənetty.

Tyrduy imiş, voçəmol, şek-şьvalardьn vardьqь Anarxan menen Алымдьn aylanasyна çььla vaştadь.

— Qaqьlavьn çurt! Vardьq valeskettin vardьqь menin aylanama çььlqan kərynet. Kerimaxun dareksiz çoq volso, анын ystynə uulim Zunnaxundun tyrməgə saldьrған kynəkəgy Qanьbek çoq—dep, Supaxan vurqan-şarqan tyşur ьlar, Qanьbektin çajьn qatqda çazdьp, Zunnaxunqda daqь kişi çartьdь.

Kerimaxundun dajьnsьz çoq voluşu, Qanьbektin tyrmədən qa-cьşь, el usyn tygəngys uqmıuş çəmoq boldu.

II. TAN ALDьNDA COLPON ÇARQьRADь

Iş uşundaj boldu. Bygyn emes, məndən bir kyny ilgeri boldu.

„Adaşqandьn ajьv çoq, qajtьp yjyn tapqan soң“.

— Aqьbь tajqь urqandar adamgerciliktyu syjşkəndy vileni? Alardьn muxavvatь muxavvat emes; alardьn muxavvatьnda ar, namьz çoq. Alardьn muxavvatь: tartajqan çarqanat, çarqanat kəz-gə sert, kəryugə suuq volso, alardьn muxavvatь da oşondoj.

Kynyndə birdi syjşə, tynyndə ondu syjet. Birəəne kəzyn qьssa, ekincisine qaşьn serpet. Başьn iş tyşşə taştap qojup kete beret, „tañqь qurьuqtan—azьrqь əpkə“ dep, alardьn muxavvatь birden birge ala tujaq maldaj, toluqьnqda kelken saldaj, alda kimder menen kete beret. Arijne, muxavvatqda mьndaj qaraqandar—adamgercilikke çenil qaraqandar.

Bіroq men Anarxan çənem ekəəndy uşundajlarqda qoşojun dep oturqanьm çoq. Ekəənd çənyndə men emes, vaşqalar da mьndaj-andaj dej алыьpas—dep Алым ajtqanda:

— Begajьmdь taştap, əz vaşьmdь qutultur cьqsam, anan анын əlyu çə tiryu ekenin анық vивej turup, ekinci vireəgə yjlənyu qandaj volot? Bul adamgercilikke çenil qaraqandyq volvojьu?—degen Qanьbek.

— „Men Eşənden voşonup elimə kettim. Begajьmdьn ec daregi çoq boldu. Demek аны Eşən əlyurьp, dajьnьn cьqarvaj salqandyqь—анын əlgəndygy, volboso bir şek-şьvasь vilinelele qo? Samsaxun ake! Qanьbek Qaşqar tyrməsyndə çatьp əlyptyr dep uqtuq. Cьnvь, çalqanьv, epter bir bildiriniz!“ dep Çapek Samsaxunqda qat verip oturvajьv Maqul Begajьm çəne tiryu ele volsun. Anda emne? Anarxan sьjaqtuu ajalqda yjləngəndygyu usyn, esi volso, Begajьm çənem alqьştan vaşqda qarqьş ajtras—dep Алым ajtqanda, Qanьbek səz ajta alqan emes.

Oşonetip, Anarxandь Qanьbek, Darjaxandь Алым alqan. Bədənədej qorqoloşso da, ceksiz muxavvatьn qumarь da qanqan...

Kerimaxun menen Qanьbek çənyndəgy cuular avdan kyc aldь, kəmyskədən kərynəgə cьqь...

Qanьbek oorusunan avdan аьrқan çoq. Анын аьrқьсьна qaroo etə qoortuu volqonduqtan bygyn tynь çənəp ketyugə yc kyndən veri dajardьq kərylgən. Bul dajardьqqa Li—Can, Dautaxun, Gylsaraxan, Qalyьman, Алыьman, Dəkən, qala berse Li—Candьn tajatasь, Çalilaxun aqsaqaldar daqь qatьşь. „Qoqus şek aldьp qojup şermendeviz cьqavь?“ dep Avbadaq menen Samsaxun qana arqasьz qatьşpadь.

„Ara, attardьn çəny qьjnar çiverdi. Bəqь kelse şaardan tьşqarь bir çerge cьqara tursam qantet“? dep Anarxan enesinen suraqanda, „mejlin, bіroq qajda cьqarasьn? Basa, Qaşqar darjanyн vojun-da Batmaxandьn malajlarь var. Men qat çazdьp verezjin, Алым çetkirip kelsin“ dep, Supaxan qat çazdьp dajьn ajtьp turup, qajta аьnqan. Qantip, tərt çorqonu kyndyz serildin darvazasьnan cьqarьp ketyu çənyndəgy Anarxandьn oju ordunan cьqraj qalqan. Əzyncə cьqarьp çiveriyudən, „qoqus şek aldьp qojom-vu“ dep coculaqan.

Satьp аьnqan attardь, kyndyz Çalilaxun menen Li—Candьn tajatasь аьp kelken. Başqda çyktərdy veş eşekke artьp, Dautaxun Li—Can vaş volup Gylsaraxan, Qalyьman, Алыьman vьrkəncyk çamьnpьr аьp, tal tyştə darvazadan cьqьp ketişken.

Bіroq iştin emkisi cataq boldu. Tərt at menen Qanьbek, Алым, Anarxan Darjaxandar qantip darvazadan cьqьp ketyu kerek? tərt çorqonu satьp çiverip, vaşqda at aluuqda ojloşso da, mymkundyk

Керимакун менен анын кыны илгері...
Иш ушунда болду...
Бирок мен Анархан ченем экендү...

volvodu. Bul tørt çorqo butyn Qaşqar şaarına belgilyu, demek mındaj attardı kim satat? Kim sýdar alat?

Anarxan menen Alımdın aılassı ketti. Darıjahan bolso, emne vologun bilbej, yreju usur volup qaldı.

Kyn diger voldu. Bul uvaqqa cejin keleviz degen Anarxandardıñ çoqtuqunan Qanbektin sanaası tıvada. Osmoxandun darvazasın tındırvaı ulam kirip sıqat. Özy varıp qavar aluudan volo alvada. Cırqatıp çıveıyge vala çoq. Sekund ajdaj, minut çyldaj volup sozulsa da, sepildin darvazası çavılar uvaqıt volup vara çatqandıqtan ajavaj şaşylat.

Anarxan menen Alım qandajca qıyp aman esen ketyunyn amalıñ tarraj tereñ oıdo qaralıu oturqanda, Supaxan kelip, qo-roo çajdı, attardı qarar:

— Мына бул attardıñ tujaqı emne volqon?—der, çoqolordun tujaqtarın tekşere vaştadı.

— Tujaqtarı ösur ketti, qoqus bir çerdı çaza vasır alsa, tujaqtarı çarılıp, mal voluudan sıqat—dedi Alım.

— Anan emne usun çondurvaısnar? Salaxun taqasıqı alıp vasañar, bir pasta çonup vere salvaıvı—der, Supaxan qara çoqonun aldıqı qolun kětörüp, tujaqın qarar qaldı.

Qandajdıñ bir sonun aqıl rajda volqondoı, Alımdın önyne quvanıs kirip, kездөry vaçıraja tuşty da, „meni attardıñ tujaqın çondurup kelyuge çımşa“ degendej Anarxanqa çandadı.

— Emese, tørtөny teñ alıp varıp, tujaqtarın çondurup kel, qoqus çarılıp qalsa ujat volobuz!—der, Anarxan Alımdı şaştıp qaldı.

— Sen Salaxundun dykөnyñ vilesinvi?—dedi Supaxan.

— Bir çyldan veri çyруп, al көк ala saqal caldı qantıp vilbejin, aral—der, çoqolordun birin çajdaq mine salıp, ycөny çoştop çөnөp qaldı.

— Anarxan çeңel—der, qoroodon sıqar tura qaldı da, —veker çonup ver degenim ujat qo?—dedi.

— Çырма daacan versеñ volor!—der, aqын enesi çaqı qaradı da, Alımqa eegin kětörüp çoıdu.

Arandı epter çazdı. Eger keçigip qalıp, darvazadan sıqı alvaj qalsañar, Çalılaxundun yjunen çoqoru qalıñ vaqtın icinde volqula—dedi da Alım çөnөp ketti. Anarxan ec nerse ajta alvada. Çyregy tyrs qaqıp, bir vaşqa tyrdyу volo tyşkөn sıjaqtandı.

— Arake! Men sizge varajın der çattım ele, özynız kelip qalqanıñız ыras volvoduvı—dedi. Biroq çyregyn toqtoto alvandıqtan, daqı ajtajın degen sözdөryn ajta alvaj vuıluqur turup çaldı.

— Emne usun qızım?—der, Supaxan еñ bir mejrimdyu enece çыlmajıp qaldı.

— Menin çamandıqымв се çaştıqымв, sizge vajaqıda tilim tijip qaldı; Batmaxan eçeme da tilim tijgen. Oşonduqtan ketirgen kynөmdu suranıp, aldıqıdarqa tyşөjyn dedim ele. Buqa emne dejsiz?

— Emne dejin, valam! Eñ çaqş. Öz kynөsyn mojnuna alıp, aldıña tyşөjyn degen adamdı kim çaman көrsyn.

— Qulduqum var, arake! braqmat, qulduqum var! Biroq, arake özyn çaqş көrgөn vajviceler volso çaqır. Alarqa bir көjnөkөн kijgizip bataların alajın. Sizdin özynızge bir sııra kijim çasadı. Al kijimdi qalq çoqulqan toıdo kijseñiz, oşol çoqulqan eldin vardıqı sizdin kijminizdi qarar turvasa, meni өтыр, arake! Çөн ele muuzdar taşta—der, Anarxan vala çaqındaqıdaj erkelep çıberdi.

— Anan qacan varajın der turasın?

— Азыр, arake! Alım kelse ele, attарın çajlaştırtıp çoıур, ana-мынань көтөртүр alıp varam. Erteң Batmaxan eçemkine varavız!

— O—o... anda, mında turvaj varıp dajardana vergin devejsinvi?

— Аны özynız ele vilbejsizvi?... Biroq, arake, çaqş vajvicelerden çaqırqын. Anan Turaxan, Umuxan, Çıjdexan, Arıjxanardı da çaqırıp çoıqun, arake!

— Qыsqasы dartı caldıp, cildirmанды¹ ajtıp çoıqun deci—dedi, Supaxan.

Balanca adam tykyncөdөj tartuu menen aldıñızqa tyşөt eken dese, vaşqa іsterinin vardıqын toqtotup çoıур, oşol adamdı kytyu, аны tartuusu menen elge maqtanuу Supaqandıñ еñ çaqş көrgөn kesivi volo turqan. Eger mındaj usur volo qala turqan volso, al adam çөnyndөgy murunqu oılor çyrgөndөryn unutup çoıур, oşol adamдын tartuusu çөnynde qana oılor qala turqan. Oşonduqtan Anarxanqa ajtajın der kelgen Kerimaxun çөnyndөgy uqandarın ajtraj çana Anarxandıñ qandaj qıjaratta turqandıqын vajqavaj çөneydi.

„Bul qızық іş... Eger Anarxandıñ tartuusu oşoncoluq çaqş volo turqan volso, аны kynөsyn kecyuge tuura kelet. Biroq Kerimaxun menen Zunnaxunqa tigindej der qat çазыр çoıqonum qandaj volot?... Mejlі аны амалыñ тағармын. Öтө қызыңсыз volup vara çatsa, Alımdın qana mojnuna vardıq kynөny арта saluqa volot“ der Supaxan oılonup yjunө çetkenin daqı vilbej qaldı.

Samsaxun menen Ajvadaqtın butu qolun çerge tijgizbej, birin çaqıra turqan adamdarına, birin vere turqan tamaqtarına cırqattı. Ajnısaxandı şaştıp yjunyn icine kilem-kіlcesin saldıp, асы kijimderin көrynөө çerge ildire vaştadı. Malajь Zыmьnaxunqa da тіjeşelyu іsterin tapşырды...

Çaqırtqan ajaldarı kelip, tamaşasы qızı vaştadı. Kempirler dar çalıp, çaştар cildirman ajta vaştadı. Biroq Anarxan keçikti, tez çaqırıp kelyuge Zыmьnaxundu çөneyti.

„А, Bek! „Avıjırdyу çigitke açaldıu kijik çoluqat“ volup oıloqon ordunan sıqı, Qanбек aman sıqар, vardıqıvız sanaань vastıq, Qanбек çөnynde Zunnaxundun enesi izdenip çatat emiş der uqavız. Albette, alar ec nerse qıla almaq emes, bir çы, çары

¹ Cildirman—çamaqtar birdeme ajıp kyldyryуcy kіşі.

çalıştırılabilir soğuk verip, Qanbektin vat ele tün qafa qajta uza-
tışqan volcu.

Qanbək Ulu-Catqa varqanda, bala caqtaq taanıştarınan çal-
qız qana Qarğırtın uş-bulösynə çoluqtu. Sansızdın otuz voo
çer nasıjası ucun, Atavəkkə on çyb işter, aqırb ötkən çyb vo-
şonqonduqun aştır Qarğır ıjıadı.

Taştan özündəy soñ azamat volqon, çorçuluqtun aynan ke-
ryngəngə malaj volup çyrgən eken; çanındaj kərgən eçesi Syjym-
qanqa çoluqa alvady.

Ulu-Cattan Alaj quunu közdəy çyurp, Coqo calqa varğır, Açar-
dın tarşyrgan amanatın verip, bir sýjra kışmın kışgizir, Aqçal-
dı vax menen Çolojço qyjdı.

Soñ qoçu menen Çarekterdin çana Aqmattın amandıqın vı-
lıp, alyq qavar alyr kelyu ucun, Çuman çaqırtır alyr, Coqo-
nun atın mingizir Oşqo çıveren. Al kelğence çata veruy rajda-
syz volqonduqtan, bir aj, çarğm ajdan kışın kelerin bildirip, Qanb-
vek menen Alym çyrə berışken volucu.

Qanbəkterdin Qaşqardan kelgenine mña vugun uc aj, vax
kyn völdu, biroq vaxtı vaxtı, vaxıcaqta sýjçyzar çerdi tanyşpady.

Qanbək valam! Sın ele ketesinvi? Sın ele erkındikke çy-
tıqıv? valam! . . . Çoq! . . . Tırmədən voşor çyrdanıñ menen,
erkındik talaqda uşyn tıgır qoşvoqon çyqar. Bras, oşondoı valam! . . .
Erkındiktin arğəəsın qol menen tikpese, özynən özy tıgılıp çal-
vaqan çyqar! . . . Oşlonur iş qyl. Qoş! Bizdi unutra . . . Qolunən kel-
se çardam qyl! . . .” dep, Qanbək tırmədən çyrdan çatqanda, bir
ıjçur cal saqalın çaqda çıuquzup turup ajtqan ele.

Bul sözdər Qanbektin esinen çyrdady. Uc ajdan veri tıgı ç-
qı Alaj, bul çaqı Atvaxıça cejin varğır keldi, biroq een, erkin
çaqar, vaxıcaq maqmal volup, matıgar çatqan emgekilerdi kər-
vədy. Qajda vaxsa da tensızdik, qajçy zar, qanduu çaq. . . .

Qantkende mña bul zarlaqan el erkındiktin arğəəsın tıgır,
vedənəçə qorqolovoj erkin çaqajt? degen suroo kyndən kyngə
kyçəy vaxtady. Qandaj volso da Aqmattın çyrdanıñ bras volso,
andan arğ Oşqo varıuqa vel vaxıady.

Biroq vıjçattuu vıgulıstun qarduu voroonundaj volup, tuş
taraptan qajçylyu qanşaarlar çyda vaxtady. Çaman uşlyu çardılyq
vorosoluu cıldenı qandaj sezse, Qanbək da bul qanşaarlarđ oşon-
doı sezdi. Birde bala çaqında uqan „qanduu şamal“ çotoqundaj,
birde arğırtın çanın, semızdın çanın alıuucu qarduu qatuu
suuqtaı, birde çer çyzyun uşer qaptar kele çatqandaj sezdi. Birde
qarçaqaluu qalyñ çıuqa ucırap çazyqsız qandar tıgılyp çatqan-
daj kərynet . . . Bul qanşaarlarđın tyvun oşlor kelğende, Qanb-
vek emne qyların da vılveı ketet.

* *

— Qana, qandaj kepter var? Zunnaxundın çar çaqırdan çə-
nyndəgy qavarlar qandaj eken?—dep, Tələgə qarar, saqalın
şylar, tanoolorun edirejtti.

Belek Cerik elinin icinen çyrdan soñ vaj çana soñ işterdi

vıjler çyrgən aqsaqal. Tələ volso ataqtuu manar, biroq Tələ de-
se anı ec kim vılveı. Qara cecen dese, bul çerdegiler cerikter
emes, Qatuu vaxıtaq çooş, Coñ vaxıç, Çediger, Munduz çana
Qyrdızdın vaxıca urıqtarın vaxıca vılet. Al özy çarç volıuu
qara kışı, çaqı elıyudən çaqı çana eñkeıgen. Biroq önyən qaraqan
adam anı çaqın çyrdan kər aşvaxı.

— Attuu vaxıuu adamdarın vaxıca Zunnaxun qat çazdı-
ğır çıvertıptır. Sızge çazdırdan qatı vıl—dep, Tələ qyzy çıvek-
ke orolqon qatı Belekke verdi da,—bul qatı Sooron datqa
verdi. Uşul eki qatı oqutur kərsənyz, oqujanın vaxıca asç
volor—dep, Tələ sunqan vıtun çyır. sol çaqında oturqandarqa
vır qaradı da, eegin keteryp qoıdu.

Belek menen Tələnyñ aılanasında bir çanca adamdar otursa
da qat taanır çoq volqonduqtan, Belek kışı çartığır Esenvaj
moldonu çaqırtır keldi.

— Saloomalejkym, veker!—dep Esenvaj moldo Belek Tələny
vax qylyp bir toşunun qolun çarçar amandıçtı da, çəgə tyşyp
otura qalyr, eki qolun çayır, çylan menen arvaxıçan qoı oozdo-
nup, bir torqo oozun vılykıldetyp, vata qyldı.

— Moldoke, bul oturqandarın vaxıca aq çaqazqa soqur
eken, mña bul qatı oqur versin dep çaqırtım. Balkim, çana-
za oqusun dep çaqırtqan eken dep çyrvənyz!—dep, Belek tama-
şalar kylğende, oturqandın vaxıca duu kylup çıverdi.

— Demek, çanazadan vaxıca çerge varıjt ekemin qo—dep,
tamaşa da volso, el duu kylğəndən ulam, Esenvaj moldo teri-
gip qyçara tyştı.

— Tamaşa kər, moldoke, tamaşa kər—dep, Belek kicine oñç-
suzdana tyştı da,—bul qattar ötə danqtuu adamdardan kelgen
eken—dep, eki qatı teñ Esenvajqa verdi.

— Bismilla irraxman irraxım—dep, Esenvaj qatı alyr, murutun
serpe turqan kicinekej dykerty¹ menen qattardın tıgışın səgyr,
qatı oquj vaxıady.

— Duqaj salam vızki, va sizki, jandan artyq kərgıyıcı, Cerik
elinin vıjık daraçaluu aqsaqal çana qydyr qoldoqon qadyr varq-
tuu çarıja atavız Belekke dur. Qaşqar şaarında turıucu vaxıca
Zunnaxun vektendur”.

„Belek ata; men uşundaj bir qylyñ oqujaqa çoluqtum. Balkim,
al oqujalar çənyndə uqur çalqan çyrdançydar! . . .” degızıp Esen-
vaj moldo qatın ajaqına çyqtı. Bul qattan, Qanbək vılğısız vo-
lıp çaqırdıq, çalıştırılabilir emes Kerımaxundun uş-bulösyn, bir çan-
ca mylkyn çana tər çorçosun alyr çaqır ketkendıgı oturqandar-
dın vaxıca maaıym völdu. Biroq kim arçylyu qajda çaqırdı-
ğır vılğısız. Qattaq voçomoldor ec nerseni asç ajırajı.

— Oj oñvoqon it . . . eeı—dep, Belek emnegedir acuılanqan-
daj volup turdu da,—Sooron datqanın qatın oquç cu!—dedi.

Esenvaj Sooron datqanın qatın oqur oturdu da:

— Çoqorı çaqı mña uşundaj çazyldan eken. Emı bul çaqı

¹ Dykört—çan çaqı.

qъзыq korynet!—dep, Belekke qarar aldъ da qattъ uzarta oqudu: ...Съндъкъна kelgende bir vuuranъn ulyr qalyъъ ec nerse emes. Biroq anъn namъъ qъjъn, Belek! Bъjq ketyrgeп vuurasъn ulyturyr qojqondo dele Sooron datqa ec kimdi ecteme qъla alqan emes dep ajtсu eldin sёzy çaman. Mъndaj sёzder meni tiryylej kerye komet. Tёсynyn ajtuuna qaraqanda çana atъnъn belgilerine qaraqanda, vuuranъ ulyturyr adam senin eliq taraptan kelgendigi anъq. Qudaj deşken qurbuluqtu, ilgerten berki çurtculuqtu, biribizdi biribiz sълar qadyrlaqandyqtъ eske alsaq, vuuranъ ulyturyr adamъndъ sьqarъr vergin, Belek! Ilgerten veri qudaj deşken quda elek, emi elinden sьqqan bir tentegin ysyn vuzuluşrajlъ. Otken kyzden veri elimdi artъr çatъr sarcadъm. Olgen vuuranъ da, vuuranъ ulyturyr-dyn atъn da ker sojdurur qurqattъr qojqomun, kelip qonur koryr ketsen da volot.

Vuuranъ ulyturyr adam, atъnъn vaşъn kesip kёomp ketiptir. Tёсynyn voçomolu vojunca izdetip çyurp, atъnъn vaşъn da tap-tъr aldъm. Al at çeerde qaşqa, tişterine qaraqanda çañ asъ- qamсъ çaqъ qulaqъ artъnan ojuq. Atъn erkёsyn çana sёekte-ryn keryendey savъr çyrgen at volso kerek deşet. Biroq savъr çyrgen at ekenin tansaç da, qulaqъndaqъ ojuqu öz elinki eke- nin tana aļvassъq, Belek. Съn съnъna kelgende tandъr da ç- verbejmin!..” dep daqъ tolur çatqan sёzderdy çazdъrçan Sooron datqanъn qatъn Belek oqutur uqtu.

Oturqan eldin vardъqъ oqujanъn съn-съnъn teriştirip bytyşty. Vuuranъ ulyturyr adamъ taar veyugъ Belek menen Tёlё vaştar vata da qъlyşty. Biroq „Çeerde qaşqa attuu bizdin elde kim var ele?” degen suroo vardъqъnъn vaşъna qujundaj ojnor okum syre vaştady.

* *

Maldulardъn vardъqъ tegiz çajloodo, çajyt çetişpej qalqan orto çana kedey carbalar vёkşё çajloodo.

Beregi suunyn vojuncaqъ eski tutuulu qara yj Ajdardъqъ, anъn çanъndaqъ tomoqodoj aq ыrgёё Alymdъqъ, çasalqanъna yc çana kyn voldu. Ajdardъn yjunyn kyn sьqъş çaqъndaqъ aq ыrgёё Qanъvektiki, anъn çasalqanъna eki ajca volur qaldъ.

— Anaş! Bajaqъ çynderyç qajda, maqa alyr berci, veker otur- çanса еrter tъr qojojun—dep, Açar sьqdan taraptan sьqqan davъşqa qarar qulaqъn ketyrdu.

Çaqş keryen vajvicesi var yjden tamaq surar icyu, keede suqalaqъqъn qojuşraj, aqъrъn uurdar icyu, ayl arasъndaqъ kee bir kelinderdin adaty volot qo. Ajrъqса bul adat Açarдъn kelin- derinde. Kylaj menen Darijaxan, Anarxan çoqto Açarдъn ystynё aqъrъn kirişip, syttyn ystyn qalrъr talqan mьqсьr çegendi çaqş keryşё turqan.

Açarдъn yny sьqqanda Kylaj menen Darijaxan ynderyn сь- qarvaj aqъrъn kylyp çiberişti. Açar şek ala tyşty da:

— A, aramdar!... Anarxan keldivi desem, vajaqъ oqşoşqon-

eki aram kelip vaştaçqanъ çatqan qo—dep, mejrimdyu mynez me- nen kylyp sьqdan taraptъ keryn соң соң асър qarar qaldъ.

— Qoş desem volvoj, Darijaxan uurluq qъr çatat—dep, Ky- laj qatqъr çiverdi.

— Olyr ketejin, eneke, men emes, qoş desem volvoj eçem ozy syt- tyn ystyn qalrъr, talqan uptar çer qoşdu—dep Darijaxan kylyd da, qolundaqъ aqъrъ suqum talqanъn oozuna saldy.

— Sadaçandar, çegile, çegile!—dep, çymaşr turup,—siler sь- jaqtuu erkeleр kelin volur kerynym çoq. Biroq çaqş keryen yjunyn uşuntip tamaq çeş, kelinder ysyn qъзыq voluu kerek—dep, Açar aqъrъn ulutunur qoşdu.

— Kelinderdin vardъqъ ele qajdan uurluq qъlyşn, eneke. Bi- roq Darijaxan ekёvuz, siz oturqanda tamaq uurdar ele çegibiz kelip turat—dep, Kylaj qatqъrды. Kijinki kynderde Qanъvek menen bir yjdegъ adamdar eki ыrgёё çasar yc yjgё velynyşken. Соң yjde Ajdar menen Kulsyn, Kylaj; соң ыrgёёde Açar, Qanъvek Anar- xan; kici ыrgёёde Alym menen Darijaxan, Saçadaj volso tigi соң yjde.

Bul ыntьmaqtuu vylёler yc yjgё velyngёny menen, kёp ucır- larda bir çana yjden tamaq içişet. Bul yc yjdyn otun alyr, ot çaqъr, tamaq çasar veyucylory Kylaj menen Darijaxan, al ekёё tamaq çasamaşъnса vaşqalarъ ec çacan tamaqqa kijligişpejt.

— Emne ysyn antesiner?—dep, Açar keryn асър çumur, ky- tumsyryp, emne dep çoor verer eken degensip, Kylaj tarapqa ve- tin vurup, qulaqъn tyrdu.

— Emne ysyn ekenin ыvuzь da vilbejviz, eneke—dep, oozun syrtur, Açarдъn çanъna otura qalъr,—eneke, veri qъlyсь vaşъndъ qarar veyejin—dedi.

Съндъqъnda, şыр aldъrvaj aqъrъn kirip, davъş sьqarvaj bir nerseni uurdar çer çatyşqanda, Açar ulam qulaqъn tyryp, eşik taraptъ, sьqdan taraptъ elender tьşar qaraj verişi, Kylaj menen Darijaxan ysyn ыtё qъзыq bir nerse sьjaqtuu volur tujular ele.

Darijaxan tьştan sьqqan attъn davъşъn şьqalar qaraj saldy da:

— Eçe, akem keldi—dedi. Kylaj ordunan tura qaldъ. Çaaqъ- nan sьqъr turqan casъn arъ qъmtъr, çooluqun ondondu da, sьqdanъn aldъna varъr tura qaldъ.

Alymdan Qanъvek yc kyny murun terylyp, ajaq alyr icerlik uluu volqonduqtan, Kylaj ake dep tergej vaştaçan: ыzynёn uluu kynyleşy tergegendikten, Darijaxan da ake dep Qanъvekti tergeci volqon.

Anarxan Ajdardъn yjunyn sьqъ. Darijaxan çyurp sьqъr Qanъvektin atъn aldъ. Anarxan Qanъvektin ыlyn keryp, emne- dendir coculaçandaj elender:

— Emne voldu? Emne ysyn Alajqa varvaj qajra keldin?—dedi. Qanъvek Anarxandъn surоosuna çoor verbedi da:

— Alym qajda?—dedi.

— Yjde uqtar çatat!—dep, Darijaxan aqъrъn çana çoor verip tёmён qarady.

— Tezireek veri çaqъr kelgilecil—dep, Qanъvek yjdyn kёle- kёsyndegъ kёkkё otura ketti.

Alda qandaj uqmuş volup ketkendigine tyşynø alyşraǵ Ajdar, Kulsyn, Açarlar vaştar, yǵdøgylørdyn vardyqy dyǵwøp Qanbektin çanyña kelişti.

Kyn keç beşim. Too icin ala keløke vaşqan. Toluşuqan çaj-dyn memiregen kecki çeli denegø syjkyndy volup turat. Biroq çelge erkeler bişlegen tyrdy çyqas, øsymdyktøry çoq. Suunun vojuna øskøn qara qyjaq, tigi kyn tijbegen teskejelerge øskøn betegeler volwoso, vardyq too tonoqon nardaj tartajyr turat.

Tyrdy tyjšyk, tymøndøgen zombuluq çoruqtardan alda qacan çyřøgy ølgen Açarдын øny qumsaryr, muundary qaltırar:

— Daqy emne şumduq volup ketti, sadaqan?—dedi.

Qanbek ajlandyra qarar, eleñder turqan emelerdin çyřøgyn tyşyur, yrøjyn ucırwoo ycyn, søzdy qajdan vaştaryn bilveç, bir az toqtolup тура qaldy da:

— Cociwadyñ, eneke! Qorqo turqan dele ecteme çoq. Alaj tarqqa varuuqa attansam da, tyrdy severter menen aqyldaşuuqa qajra keldim. Al severter dele çany emes, vardyqy wajaqy uqur çyřøgønø. Çany qavar ele Alymдын Sooron datqanyn wuřasyn øtyrğøndygy çønynde—der, Qanbek øtygynyn qonçun tartyr qojdu. Oturqandardyn vardyqy daqy qandaj şumduqtu ajtyr çiwereç eken degenişir, Qanbekte qarar oqo weter çaldırar tigilişti.

— Men keçe mñndan çyřyr, biz çønyndegy qawarlardyn tyjynyn cekmelø ycyn, qadimki Belektikine weryr qondum. Alar meni taanywadayqan, Atwaşdan Qaşqarqa wara çatqan bir çyřyç wawacas wølup keryndym. Anda men çønynde, Kerimaxun, Zunnaxundar çønynde kør søzder wølup oturur, aqyñ Alymqa kelip toqtoldu. Belek menen Qara cecen wul çerdegi eldin çeerde qaşqa attuusunyn wadyqyn qattatyr alyřtyr. Biroq øzdøry anyq taanywadayqan, tyrdy şyltoo ajtyr tanyr keteni degen oç menen, Sooron datqaqa kişi çartyr, wajaqy øzyñ wutun tuşar, alyn minip kettim degen qara saqaldy aldırtırtı—der, Qanbek Alymqa qarady da,—al qara saqal senin øny tyzyndy, çaaqyndaqy taqyñdy aj kynøø ajtyr oturat—dedi.

Oturqandardyn køz aldylarına tyrdy şumduqtar elesteç waştabdy. Alymqa ec qandaj çamandyqy çyşwadayqan bildirişkendeç, wadyqy teñ ajanıçtuu køz menen aldırtan Alymqa qarasty.

— Al qara saqaly emne çylmaqçy eken?—dedi sawyç suz Alym.

— Belek menen Qara cecendin menin surooloruma çoor werişine qaraqanda, alar çeerde qaşqa aly waw adamdardyn wadyqyn çoqultur, oşol qara saqaldyn aldına kørøtmøky.—Alym sen atyñdy emne çylqansyn?—der, murdaqy kyny Satar ely wawş senden surawady weli!

— I...

— Anyñ emne ycyn surar çyřøndygynø men emi tyşyndym: „Çel wølwoç çørtyn wawş çyşmıdajy?“ oşondoç sebewi wadyqynan teriştirip surar çyřøø kerek. Ajtqandaj daqy bir uqmuş: „Bizdin alyda bir Alym degen şoq çigit waw ele. Al kyzdøn weli ço-

qolup ketip, kelgenine bir çyşla woldu. Anyñ çanynda bir çoocun çigit waw, alyñ uqur çyşy, mingen çorqolorunyn tyry tysy mñndaj* der, bizdi daanalap wıřøø Belekke qat çazyřtyr. Belektin ajtqan søzynyn uduluna qaraqanda, al qattı çazqan Satar kerynøç der, Qanbek ulutunur turdu da,—ajtmaqçy, Zunnaxun Sooron datqanyn çanyña keliptir, çanaqy qattı weryr, çorqolqon çorqolorunyn tyry tuura kelwi der, Belekter Zunnaxunqa, keçe keçe çuuq kişi çartyřtyr.

— Alwette, çorqolordun tyry tysy tuura çyřat da—der, Alym ulutunur qojdu.

— Qudaj øzy çaqşylyqyn wewese, munıçar øtø suuq qavar, walam!—der, Ajdar yşkyurp bir az tunçurap turdu da,—wul qawarlar bir çanyñ wølquca, Alym, bir çaqqa wara tursanar qandaj wolor ele?—dedi.

— Oşentkilci ajlanajındar!—der, kutywøgøn çerden ıçy ta-wylqandaj qıwana tyşty Açar.

— Şumduqtun otu oşondo çanwajyñ, waw! Maselen biz bir çaqqa ketip qalsaç, Belek menen Qara cecen kelip qalsa, anda ajlanıç emne wølmoçu?—dedi Qanbek.

Wadyqyn çyşyçdar çerge tyşyr, qawaqtary wıřkølyr, do-wulduu qara wuluttaj qalyñ oçqo ketişti. Bet wetine tunçuraşyr, uzun sanaanyñ ucu çyşyn çorıtu. Biroq wawuuqa too, wawarqa çer tarpaqandaj, wutyn kerynyřtøry øzğørylyr, eki wutu bir qonçuna tyşylyqan şyjaqtuu.

Wajatan weli wutuna qonqon çymñ menen oçnor oturqan Sa-qadaç da oçnun toqtotup, køzyn çayşylydantyr, aldırtadan Qan-bekke qarady.

— Oo, tar zaman!...—der, Açar qandajcadyr bir ajanıçtuu muçajyş menen,—øzyn tyrmødøn kelgendin weli tar zamanıñ kenidi qo decy elem, al oçun çalqan wølup çyřty...

Qana, emi emne çyşaq, qajda wawşaq een erkin çaşajyş?—der køzyn irmedi. Anyñ wul søzy muçajyr oturqan Ajdar menen Kulsyndyn muunun da wøşottu. Anarxandyn køzynyn çyşyçanyña çaş toldu...

— Çalqyç qana ajla waw—der, Qanbek wawşyn køtørdy.

— Qandaj ajla?—der, qaptalqan tujuqtan çol izdegendeç, wadyqy Qanbekte qarasty.

— Bygyn tyndøn qalwaj Çoqonun ystynø køçøly, anan andan arqşyn daqy kørø çatarwız!

— Kempir caldar mñnda qalyr, siler oşondoç wara tursanar qandaj wolor ele?—dedi Ajdar.

— Balanyñ søzyn ajtasızda, ata! Biz ketip, siler qalqanda, mñndaqylar tim qojowu?—dedi Alym.

Belek menen Qara cecen emes, Satar tim qojwosun Ajdar çaqşy wilet. Biroq oşondoç da wølso, Ajdardyn suroosu arqas wew ketkendeç suroo ele.

Wadyqy keneşir oturur, aqyñ Qanbektin ajtqanına maquł woluştı. Bygyn tyn ortosunda køçyr ketyyge dajardıç kørø wawşasty.

Biroq tuulur öskөн çerdi, aзыгаақ уялуу тууқандарды таптар көсүр кетыу Алым менен Ајдар усун қыян болду. Булар унсуқрај кетип қалқанда, бул çердегі соқдоғу тууқандарына қордуқ көрсөтүр, қынаарын Алым Қаныбекке айтты.

Қаныбек менен Алымдын ақырғы сөзу вытты. „Бір сetti асыраш ајақ“, екінсі çақы „кеңеш ајақ“ деп, Ајдар бір қојун сојур бардық тууқандарын сақырды.

Ајдар öзу Cerik, Cerik icindegi Keldike degen uruudan, Keldike icinde Saty uulu деп аталыша турған. Бардық çырма tytyn, icinde Алымдан ваşқа алардын таламын талаşыр, сөздөрын ајтыр берері çоқ. Булардын вај дақы çоқ, вај дегені Ајдар, екі қулундуу вее, отуздај çандық бар. Ајдardan kijinki вајы Qadyrquul. Saty uulu ilgerten бері кедей болуп, çaman соқој kijiz ötyktöry тутан тыспөгөндүктөн, ајланасындақы uruular, буларды „çaman соқојlor“ деп, атықтыр çиверішкен. Kijinki kynderdö „Saty uulu“ degen söz çоқолуп, „çaman соқојlor“ degen söz орун алқан.

Biroq булар ваşынан бері ынтымақтуу. Бірөө бір орундуу сөз ајта ала, ваşқалары ваş булқавай көнө қалышат.

Çыдыз сықа, Ајдар уялунын icin тууқандары менен тоlturdu.

— „Bilgenge vata aјaq, bilvegenge ant aјaq“ degen maqal бар emespi ақалар. Мына бул қазандақы қайнар çатқан et, vilgenine кеңеш ајақ, bilvegenine асыраш ајақ—деп, Алым кылып турду да, булқон оқујанын бардықын ваştan ајақ çақытыр çаррај ајтыр сықты.

Ötkөн kyzdөн бері emne усун Алымдын соқолуп ketkendigi, kyzdөн бері рајда болуп қалқан соқыр кемпір Қаныбектин өз enesi, ақ sytyn emgen Алымдын enesi ekendigi бардықына emi maalym болду.

Көр отурашту. Арқы-беркі сөздөрды билgenderince ајтышту.

— Tuulur öskөн çerdi таптар кетыу қыян. Бул çerdi таптар ал çerge vара қалқанда ele, ваşыбызқа сырақ çақылыр кетерін қудай билет... Biroq туулқан çerdi таптар ваşқа çerge ketpeske cara қалвартыр. Bras, çamandyq çақылықты тең ајтыш керек. Çamandyq volso кылуныр, çақылық volso syjnyyge volbojt. Qoqus бирдеме volo қалса, кунөөнүн бардықын Алымдын мойнuna çyktögydөј volbojlu тууқандар. Бул dyjnөdө da, tigi dyjnөdө da saqa ыгаазытын. Қаныбек valam saqa da miq merte ыгаазытын, uul ekensin!... Eger ekөөд uncuqraј ketip қалсаңар, viz emne volot elek? Sajda sanьыз, qumda iziviz қалvajt volucu. Belek менен Qara cesen emes, бул çerдегі Satarьд ele eki çajnar бир буркыр qoјbojt vele... Oşonduqtan ar kimiç öзүң oјlon, кыңкылдөвөј асық соовиңарды бергиле. Qalat ekensinер ana, quдайқа amanat; қалvajt ekensinер, мына, çyrgylө! Men Алым менен Қаныбектин артынан қалvajm. Ölsөm өз qoldoru менен бир cunquqqa көөmp qoјuşar, ölvөөm бир қараны көргөmyn. Алым inim, мен dajar, бироқ қажы çол менен қайда varарды Қаныбек ekөөд vaştal—dedi Qadyrquul.

Алым оқујаны ајтыр, Qadyrquul çақтақандықтан, ваşқаларынын

ваş булқооооо camalary қалvady. Arь aјтыşыр, veri aјтыşыр oturup көсуугө maquul voluшту.

Бул оқујаны ec adamқа bildirөөгө çana vygyn tyndөн қалvaj көсуугө vata қылыр, etti çep taraшту.

Uzaq ubaqьt ötkөн çоқ. Tөşөncy-oroncularьн çana aјanьctuu бујumдарьн алыşыр, selvij-selvij çyktөшту. Bөçyрөгөн valдарды, vөkсөјгөн кемпір calдарды atqa, uјқа mingizip, туулқан, öskөн çep менен qoş aјтыşыр, çөө çалаң çөнөр қалышту.

13. MEKENDEŞTER

Мына бул çerdin ei оозунда qoјulқан atь çоқ, çajлар çe қыštoo усун murun ec kim kelvegen çep, antkeni—çerdin çamanдықынан emes, бул çerge kele турқан çoldun tataaldықынан. Tigi özendy дақ çарыр ақыр çатқан on қулақса суу, Соқонun atoo војunca valьқтынын суусу болуп аталат. Suunun eki taravь tyndyk çana тыстыкке қарар calqajқан қунан çавьмдан алыс betegeleyu көк çайық. Qacanқы бир çep titiregenden қалқан belgivi, ar qajsy çerde too ваşынан қулар келір çатыр қалқан таптар бар. Tyndyk taravьндақы çайықтан arь vара vadalduu воор, andan arь qorquul болуп, qorquuldun ysty çalama zoolu asqaқа aјланқан. Тыстык taravьндақы көк çайықтан arь қалың тоқој, anda sanda öskөн соқ arca çana qaraqajлар дақы бар.

Özendyn vaş aјaqь at çавьмдан алыс, tigi kepteştegi çалқыз ајақ çaman çолунан ваşқа çол çоқ. Beregi tyndyk taraptaқы зоонun arasьнда çөө adamқа çол бар deşet. Biroq ал çол менен Соқонun uulunan ваşқа ec kim çyрө alvajt.

Kөкө ыstarьндын aјtuu војunca çana eldin qaaloo војunca, бул çerdeгилердин elyy vaşсысь Соқо. Voluştun mөөry vaşылыр, ыstarьндын aјtқан сықытын, ылај, сықтај çазь, kyzy eki төлөр қулушат.

Бул çerdeгилердин соң вајы Соқо. Алын eki қулундуу veesi, бир muzoolu uju, бир қысырақ вее, бир at, отуздај ecki, qoјu бар. Kөpçylygy çоqsuz, eşiginde adalduudan tygy emes, yrup сықуиқа iti da çоқу бар. Oşol çардылықтарына çараша, çamandyр-çақыдыр tytyngө бирден мылытыр бар. Arьқтыр semizdir аңсылық менен куньгө çаş sorpo uurtar turuшат. Мылытыр алыр kijik atuuқа, бирдеме qarmoo усун tuzaq tartuuқа camalary çоқу Kөвөş cal менен çesir қатын Tumar. Biroq çesirlikten kece qutuldu. Qаныбектин ақылы војunca Tumar менен çолојду vaş qoşturup, Соқо kecee куну nike қыдытыр qoјтон volucu. Kөвөş çардылықына, қарылықына çавьрpasa, valasьздықына қамьррајт. Antkeni—aјылдақы valdar Kөвөшту etsiz oturquzvajt.

Мына, Қаныбектер дақы усыл çerdi meken қыла vaştaшту. Alардын aman esen көсүр kelgenine vygyn çырма кун boldu. Alардын vaş қалқалар мында келишін булар çaman көргөн çоқ. „Çаңь тууқандар“ deşip çalpalaqтар, ar kimi qoldorunan kelgen daamдарьн беріп örylyk қылышту. Алымдын тууқандары volso, бул çerdin çақылықын çana қамсы ујrup қасырқан ec kiminin çoqtuqun көрүр avдан қуваньшту.

Соқо кесее кыну туу дайган веесин сојур, мурунку тууқандарын җана җаңы келген тууқандарын сақыр татақ верди. „Ға-
ль тууқандарға қошқон қошумсам, көрсөткөн сыйым, кижиген
кижитим“ деп, Соқо елуу ваһыһыңан Қаньбекке берген. Қасыр-во-
зур келише қаларь менен тандај сыйға җана дараҗаға ее волю
қалыстан Қаньбек менен Альм усун җана аларды еерцир келгендер
усун, кутылогон қиваһыстии вақыт воиду. Соқонун елуу ваһыһыңан
верісине җана Қаньбектин елуу ваһы волушуна җергиліктуылөрдун ес
кімі нағазыһық қылған соқ. Анткені—Ајдарбек датқанһын қиуқун-
сцларһын ајтууһан улам, Соқо менен Ғолојдун ајтууһан, алар
Қаньбектин кім екенін җақшы биліше турған. Қаньбектин улақ тар-
тыһы, Аққалды минір, Вегајымды аһр қасьһы, Нуга суунун ара-
һында җатыр Тулкүбектин қолуна тушкөну, бул аһлдағы җаһтар ара-
һына җотоқ сыйақтуу волур тарар кеткен. Аһын устынө Қаньбек-
ти ыһр бирдеме қолдоқондој көрыһө турған.

Мекендеһтердин маһилеси кундөн кунгө һықайды. Қаньбектин
аһыһы војунса, аһыдағыларды һардығы екиден бирден уһаа ме-
нен ваһр Күлһө, Қаратаһ, Қырһартардан егин аһр келишкен. Ан-
дан кижин Улу-Сат тарарға келир кырыс аһр ваһыһы. Ал кырыс төрды
қаһылар, Көк-Суу, Үс дөһө тарартағы елдерге сатыһы. Аһында бир
еки җолу һан җер, җевесе соқ җыргөндөһ усун, ақ төһөнун қарды
җаһықандај эле воиду. Ел егинге кенелир қиуһај ваһасты. Қань-
бек менен Альмды ортоқо аһр, кунуғө уһаа сьқиу аһыдағы
җигиттердин сыйһықтуу кесиви волю ваһтады...

14. BIR BECARA COLOQ

„Қаньбек! Мен сыйақтуу coloqtu өмырыңдө көрвөһөн сьқар-
һың. Егер көрсөң да ваһқа coloqtu көргөндыһын, бирөқ дәл мен-
деј coloqtu көрвөһөндыһын ыһас. Бул ес кимге талаһһыһы! Бул со-
лоқту көрдун веһе деп бирөһө ваһыңа қыһыс қарһаса, көргөһөн еһе-
һин деп танаһың да ыһас. Буһа мен іһенем. Заман уһундај, Қань-
бек! Биздин көрө турған кунуһыһы да азыһыңса уһундај. Оһ
вutumдун тизеден төһөһкыһын полиһсенин оқуһа веһгемин. Буһа
қоһур салаһаттығы тырһөһө вердиһ. Бирөқ өзым уһундај воһсом
да қыһаһым алда қайда. Ғаһыңды көрө көрө таһақатһын. Еһи аһы-
ты көрө ваһтадыһ... Аһһанаңды қарась, Қаньбек! Ваһдығы өзге-
һылһөн, ваһдығы қивуһқан. Қаһыһыңса тууқан ес һерсе соқ. Суу-
һун војунда гылдөһ, вурдөһ турған сьһар тал еһем. Еһи ваһқа
воһдум. Ғаһым җаһ воһсо да көрыһуһым қарһтај. Бир җаһы қарһаһы
җана еки тамыһыһын бирі сирір, җаһыһы тамыһыһын кысу менен се-
рејир турған қиу аһса қандај воһсо, мен да оһондој. Оһондој ара-
һыңа қара да, мені қарал... Мен елден аһыһар қалдыһ. Бирөқ мен
елди җе ел мені җек көргөндыһын еһес, һуһмандардыһ қыһана-
һыһан. Демек еһи өзун сьһнаһы, Қаньбек! Елден аһыһақан ер
җигиттин—бир қарһаһы сирір; тамыһы қиуһақан аһсадан һе аһыһаһы
һар? Көһуһын кир ваһқан, җырегун зил қарһақан, ветиһин һуру
қасьһр, вуһтаһы қарһтан ер җигит—қиуһақан аһса еһеј еһне? „Ел
һазар, елден азған аһар“ деген мақалды оһлоцу, Қаньбек. Бул
мақалдыһ кыһын, һонундуһын қарасьһ... Ғандуу җанһыһы дөһеј

ваһыһын сьһар көтөргөһөн қара җердеј кыһтуу мақал еһесир? Мен
өһөл ер җигиттин һазарь воһқан елден аһыс қалдыһ. Биринциден са-
һаһаттығыһын һаһарыһы воһсо, екинциден Оһтоқу мені таһыһыһын
ыһтам җана молдолоһдун кесерети... Мен Анҗиһан тырһөһынде
төһр җы еки ај җатыр сьһыһын, сьһқанһыһа төһр ај воһду. Төһр ај-
дан веһр Оһтомун. Қараһатқа зарыһыһын. Мені җаһында Таһкенге
саһыһыһын, бирөқ аһа вара аһвадыһ. Биринциден Таһкенге ваһуу-
һа қараһаттыһын соһтуһу, екинциден салаһаттыһын еһ һаһарыһы. Са-
һаһаттығыһын таһа воһур, буттуу воһсом, анда һаһыһаһыһын иһтерине қар-
һыһај, бир іһти оһундаһуһа воһот эле қо... Раһыһа өһкөһуһынун қай-
һы қыһыһаһын аһһаһын!... Тил менен аһһыр, қарһаһа җазьһр вутыре
аһһаһыһын. Қоһус өзунө җоһуһсам, өз иреті менен аһһыр ве-
һемин.

Мен тырһөһө тышкөндө, мені менен бирге аһы Орус, бир Не-
һис, еки Өзбек җатты, Қыһыһыһындан җаһыһы мен. Аһардан төһтөһ
атууһа кетти, һерки веһөһөһу он веһ җыһдан кесир, Сивирге аһдар
кеткен. Мені Анҗиһан тырһөһынөн воһотту. Бирөқ аһдан воһовој
Оһтон ес қайда кетреј, җуһаһыһа бир ирет җандарыһыһа қөһуһур
турууһа кескен. Сьһндығында меніһ кунөһөһ җанағы он веһ җыһдан
кесилир кеткөһдердиһин кет еһес эле. Андај воһсо қанһыр қу-
һуһур қалдыһ деген һуһоо туһыт. Мен төһр җыһа соһуһқан су-
һаһта, аһһаһы аһһаһыһындан җанһај, кунөһөһунун ваһдығы мені
қаралаһан Адигине менен Ајдарбек датһаһа җаһа саладыһ. Мен
тырдыу сеһептерден қоһр қыһыр җыргөндыһын, қатыр җыргөһөн китеп-
тердин ваһдығыһа „Уһу китеп, мен Қаравек Ајдарбек датһа уһы-
һыһыһыһу“ дегенһыр җазьһр қоһқан еһем. Оһондуһтан һыһуу саһыһ-
һаһ җана һыһуу саһыһаһан китептердин ваһдығы меніһ еһес
деп тандаһын. Екинциден мені менен җатқан җолдоһторун меніһ
оһуһуһуһа воһлоһу оһуһур, Сивирге ваһһам җаралуу вutum менен
өһур қаларыһа көздөһы җетир, мені аһаһы, һуһаһтарда мені таһы-
һаһыһыһы дөһсти. Воһонунун җолун уһреһыһы. Мьһна мен оһентир во-
һондун.

Қоһ еһи Қаньбек! Мөһден уһыт уһвө. Ден соһуһуһыһын
оһоһуһун қана кыһамын. Қолундан келисе җардам қыһ.

„Қоһ, аһаһ Аһмат“ деп җазған, Аһматтыһын Ғолој аһр келген
қатыһ. Аһыһеніһ җардамь менен, Қаньбек зорқо оқур аһаһыһа
сьһыты. Бирөқ җөн қана оқуһқан соқ, қыһын тьһаһаһат, аһаһыһыһу се-
зидер менен оқур сьһыты. Аһматтыһын мурунку иһаһтағы көрыһуһы-
һөһун көз аһдыһа еһестетти. Бирөқ қаттыһ маһнисине қараһанда,
аһын азыһы көзгө еһестеһи тағыр ваһһаһа көрыһу. Қаньбек көр-
кө сејин ердин тйһтер, қараһыһын сьһыр турду да, „ваһаһында вu-
һуһа оқ җаһыһыр сьһыһыһын екен қо...“ деп оһлоду да, уһуһуһуһу
қоһду.

Қаньбек кесиктиһреј, Альмды қоһ ат менен җиверир, Оһтон Аһ-
матты аһдыһыр келди. Соқонун аһтуу војунса аһы дараһлар аһдан
һартар ваһты. Аһмат дағы өзунун иһгеніһн Қаньбекке аһһыр уһ-
рөһө ваһтады. Кун һанар Қаньбек замандыһын сьһын аһыһы тыһынө
ваһтады.

Бир куну Аһмат.—қайран Москвин, қандај һонун киһи еһе!...

Qaşqardan qaşыр Qaşqalğa var qanьды, əgyny bul çerge kelir-
ketkenindi, emi aььь menen coquu Coqonun ystynə kəcyр kelge
nindі toluq uqtum. Biroq toluq uqqanda emne qьlam? Çaqşьььqqa
tilektes voluudan vaşqa qьlarьm çoq, Qanьke!.. Qanьke! Kirsiz
taza muxavvat ekəəvyzdə kyctyy ele. Bir ubaqtarda çaşььqьn çalyь-
duu otu menen, ьььqqa kyjyşyp, suuqqa tonuşyp, muxavvatьn
nazik kyyləryn tartьşqan elek.

„Qьzьl at bolso mingentm,
Qol torqo bolso kijgenim;
Qьjььььь esyp ərkəndəp,
Qьzььqьn kərsək dyjəəyn!..“

der, tartuu qьььp anap ььdaqan ььь ali esimde. Al qana emes:

„Tujəundan çalyьz tuuqan,
Bozum tyiək şumqarьmь;
Qara vajьr qazan at,
Qaqьrdau cəidy n tulparьmь;
Qaşьr tapto kelişse,
Qaşьvaj men da curqarьmь!..“

der, çalyьraqan kəp kelin, qьz, çigitterdin arasьnda çaltanvaj
turup ььdaqanьd daqь esimde; oşondoqu kərynyştyn vardььqь
kəz aldьmda. Bular qana emes, qajşь çerde emne voləonduqu-
nun vardььqь esimde. Biroq andaqь muxavvat azьr unutulqandaj
boldu Qanьke, biroq vuqa ekəəvyz aььrtuu emespiz, Ajdarbek
datqa... oşol!..

„Emki menin sizge degen muxavvatьm—qurbuluq, tilektestik
qana muxavvat. Mьndan vaşqa muxavvat emi voluuqa mymkьn
emes. Mymkьn volor, qacəan qana Qaşqar darьşasь Alajdь qarar
aqqanda. Antkeni—çanьmdaj çaqşь kərgə n çana çaş əmyrymdyn
soolvosuna aralçь volqon kyjəəm, alpectegen erkek valam
qoluında turat. Sizdin əckən otuquzdu tamьzьşьp, əlgən çanьdьz-
dь tiriltken çarььz Anarxan var. Ekəəny eki çerge zarlatьp
taştap, ekəəvyz emi qajra vaş qoşqondo ne çaqşьььq kərgəvyz? “

Basa, Anarxandьn yc aьььq voljunda var der uqtum. Andan
kəre oşol valaьzьdьn əmyryn tileqiz. Erkek tərəşə atьn əzyuьz
vilir qojuquz, qьz tərəşə atьn avdan oьlonup taар qojuquz!..
Qanьke! Çarььvaqan çьjəandь şьqandaj qьььp, ətyр ketken
iştərdi esnizge salьp, cerdyu çyregьnyzdy şьzdatajьn der qat
çazdььp oturqanьm çoq. Siz çənyndəgy volup çatqan çana volo
turqan şumduqtardьn qavarьn berejьn der, bir qajьn inime çalyььp,
çaşььn şьrduu çazьq qat çazdььp oturam. Biroq al şumduqtardь
aьtuudan murun, əzyə n kəptən kəp kecirim surajm, Qanьke!
Balalyqьn mastьqьnanьv çə muxavvatьn vizge degen qastьqь-
nanьv, bir ubaqtarda çan aьşraaj syjyştuk. Ec kimdin qolu tijyyny
ьraa kərvəgə n muxavvatьvьz emi mьna çoq volup oturat. Çer
qurutçudaj volqon çelmoquz uşaqçьlar, seni „əldy“ der çьqarьştь,
men kyjəəgə tijdim. Meni „Əldy“ der çьqarqanda siz ajal aььp-
şьz. Oşonduqtan ekəəvyzdə tilektestik, qurbuluq qana muxavvat
volsun. Ekəəvyz teq emki qoşuluşqan çarlarьvьzdy syjyşəly.
„Kicinege coşunva, asmandaqь aьja qol sunva“ degen emespil!..

„Qanьke! Aqçaldь izdetyy işin, Ajdarbek ali kyngə cejьn
toqtoto elek. „Kimde kim Aqçaldь taар, Qanьbektі qarmar vere
turqan volso, təə vaştəqan toquz syjynsy verem“ der, Ajdarbek
datqa ətkən kyzdə çar çaqьrtqanьn uqqanьvьz. Kəpyly çaman-
dardьn qaj biri təə vaştəqan toquzqa qьzьqsa, qaj biri sizdi
qarmar verip avijir aluuqa qьzьqşьp, uuqa çьqqan tajqandaj,
emgice tarqьctar çortup çyryşət. Eki yc kyndə n berki uqqan
uşaqtarqa qaraqanda, iş cataq çaqьnda şьjaqtuu. Qaşqar tyrmə-
synə n qacqandьqььz çənyndə, çaqьnda ele Ajdarbek datqa
Zunnaxundan qat keliptir. Al qattaqь səzdərdyn uquluşuna
qaraqanda, Anarxandьn kyjəəsyn siz əltyrgə n şьjaqtuu. Murdaqь
kyny Sooronvaj voluş menen uulū Qarabektі eercitip, Ajdarbek
vizdin aьььqə kelgen volucu. Aьььdaqь coqdordun vardььqьn
coqultup aььp, toluр çatqan şumduqtardьn vaşьn çalyьra n kəry-
nət. Kimdir birəə arqьluu, mьndan tərt kyny ilgeri Ajdarbek
sizdin qavarььzdy uquptur. Biroq sizdin yjnyzdy n qajda eken-
digin, Aqçaldьn amandьqьn bildiryu ycyn aldьrtadan kişі çiver-
geni çatsa kerek. Kimdi qacə n çivererin vilbedik.

„Coqo vaştəp bytyn aьь menen uuru. Çala n uurulūq menen
çan vaqьşat. Alardьn ystynə Qanьbek degen çan keski uuru
kelir qoşuldu. Al Qanьbektin qььvaqanь çoq“ degen şьjaqtuu
çaqьm səzdəp menen uulū Qarabektі, Ajdarbek bygyn Oş oьozu-
nun aldьna çivergen imiş.

„Bylty əzy n qacə n ucurdavь, vilbejm, Kək-Suuda çer cəpəp
çyrygə n bir top tərələrdyn vəş atь çoqolqon imiş, oşol attardь
daqь silərdi uurdap aldь qьььp, oьozqo aьz çazьp, kyvəlygynə
Aььvaj ьstərsь, Sooronvaj voluş çana vaşqalarьn kərsətyр çiver-
gen şьjaqtuu.

„Bul uurulardьn tytyynə mьltyqь var.

„Qolqo tyşyryu qьььp. Oşonduqtan bir top palitse kelsin“ der
daqь qaqaz çazьşьrtь. Qanьke! Əzy n çənyndə volup çatqan
şumduqtar uşular. „Becəra Qanьbek aman esen Coqonun ystynə
kelgen eken. Bul oьvoqon şumdar uşuntip şumduqtardь çьqarьp,
Qanьbektі çoq qьlyunun araketin qьььp çatьşat“ der tyndə qajьn
atam menen kyjəəm kəp salьp oturuştu. Tegi çanqa əlcəp iş
qьlyqanьvьz çaqşь!..“

„Qoş, Qanьke!..“ der, çazььqan qattь, çazuusu çaman
voləonduqtan Aşьkege oqutur uqtu. Əzy qana emes, Aььm
menen Anarxanqa daqь oqutur verdi, Ajdarbektin qьььp çatqan
şumduqtarь kəp volvoso da, az azdap acьq voldu.

Biroq „bul qattь kim çazьp oturat? Begajьm əlgəni! “ der
oьlodu. Qanьbek yjdə n curqar çьqьtə da Coqonun uulun çaqьrdь.
Andan aььqьn surap, çaşььn şьrduu çazьq qattь kim çazqan-
dьqьn tarqьşь keldi.

— Saqa bul qattь kim verdi?
— Kim ekenin vilgenim çoq.
— Mьna qьzьq, sen kimsin der suraqanь çoqru?
— Çanьma çaqьn kelse surap, əny tysyn kəret elem. Çaqьn
kelyygə mymkьndyk volqon çoq. Anьn aьtqan səzdəry da uqul-

— Qanьke emne boldu saqqa?—der, Coqo daqь tura qaldь. Qanьvek cocuqan sьjaqtuu ьalt qaraj saldь da, arь ьaqtan kele ьatqan ьolajdu da kьrdь. Coqonun suruosuna ьoor bergen ьoq. Aqьrьn alьrtan, Begajьm qattь bergen zoonun qьrьn qarar turur, tunьurap alda qandaь ojqo ketti...

16. ьUMDUQTUN OTU ьANDь

Coqonun esevi vojunca, emne ycyndyr, qьь ььyl erle tyьty. Anca-mьnca ajdaqan ьygьrylery yьykkь caldьqьr ьььty. Coqodon on ьeь kunь kijin ajdaqandyqtan, Erkimvajdьn ьygьryy yьur ketip, tutam tutraj qaldь.

Ajьldaqьlardьn vardьqь epтер qььqь eginderin qamdar alьqan. En aqьrьqь kerek-ьaraqarьn kecee alьr keliьti. Biroq Coqonun uulu menen Alьm attarьn ььqьrьr ьiverip ьeь keliьti.

„^oqolqon maldьn vardьqьn Coqo quur etektin uurularь alьr ketip ьatat“ degen, Ajdarьektin ьumduqtuu uьaqь taraqandyqtan, el arasь ancalьq ьeьqut emes. Murunqu qojo ьeryyde ьyrgьn maldьn vardьqь qajtaruuqda tyьty. Ajrьqca Kьk-Suudaqь eide qulaqьnan yrkty. Qorcu uuru alьrьr ketse. „Coqonun uurulan alьr ketti“ deьcy boldu.

Yьdьn oloq, ьarьm—ottuq ььsaq ьoqolso da, „Coqo quur etektin ььldьrmalarь ььldьrьr ketken ььqar“ degen sьjaqtuu ьlaqartar ььda ьaьtadь.

Otkьn tynu Ergeь aььnьn bir tajь ьoqolqon imiь, ьanь ьalqanь ьelgisiz. Ajtor „^oqolqon ььsaqtьn sавь altьn“ qьь. tajdьn tьlьeьy ycyu Coqonun uulu menen Alьmdьn atьn ььqьrьn alar. „Bizdin ajьl ьirьeьnyn tajь emes, ijnesine qara sanava“ der Alьmdardьn qarqanьr arьzdanqanьn ec kim tьььavaaj. „Eoteme emes, uuru tojqonco ьer, ьelgьncь qarqanat“ der qarь mazaq qьььat.

„Ataqa naalat ьyzy qaralar qajьь ьetteri menen ьizdi qaralar qььlarь kelet?“ der, oqujanь uqda zamat Qanьvektin qььrьn qajьn acuilanqan.

Uulum ьirьeьnyn qььna qara sanava. Biroq aq ьerinen qaralьn ьirьeegь aqьndь ьedirve. Azamat volsoq, Ergeь aььnьn kyly atьn uurdar kel, anan Alьm ekьeьndyn atьndь ьetkirip ьerьegem kьrьjyn“ der, Coqo uulun Kьk-Suuda ьevьrmek volqon. Biroq tyndь tuьardan qar ьaar saldь. Iz ьiliniр qalat. Qolqo tyyn sьzsyz.

Kecee kecinde ele qarqara volur ьatqan ьer, ьygyn ьaьqar kьrynyьte. Tik asqanьn ьeti, taьtyн kьvьeely qana qara volsoq ьaьqar ьerdin vardьqьn qar qartaqan. ьaьь kelgen kelimde aqtan ьooluq sавьnqandaь volur, qaraqaj, arcalardьn ьyьyrym qarlarьn kьtьrь alьaj ijilir turat. Kyndyn nuruna saqььььr, qaraqan kьzdy ujalat.

Kecee kunь yjler arasьnda ььlaq ajlaq, ььlaq ьut ьurqaj ojnor ьyrgьn valdar, ьygyn qarasqa tyьkьndьj volur, qolomtoe buttarьn salьr, ot ьaььnda oturuьat.

„Otygy ьoqoqo ьzym ьaram, tonu ьoqoqo salam ajta ьar“ degen qьь tyьur, kijmi ьoqtorqo ьkym qььla ьaьtadь.

Qar ьaьь tyьkьndyktьn ьygynky qьььqьtьn sавь ьoq.

Erkimvaj uulu ekьe taq ata tylky qaqьr ььqьr, ьyrkьtкe yc tylky alьrьrьtyr.

^arqьmvaj ьyrkьtyne bir tylky, bir qarььqьr alьrьrьtyr. Biroq ьyrkьtyynyn ьutun qarььqьr ьajnar qoьqonduqtan tuuruna qondu-ra alьaj qaralьnьr ьyryt. Cormon ьyrkьtyyn tylkygь salsa, altyl-kynь kьrьeaj ьarьr, asqanьn arasьnda turqan tekege ьavьььr, teke cocuqan vojdon zooqadan alьs ketip, ьyrkьt da, teke da ьeьt. Kecee kecinde Kerim ujun ajdar alьaj, talaqda tynьr qalqan eken, erter menen kele ьatьr tetigi ьetten ucup ьldь. Tek ьygynky volqon ьaьььqtar ajta ьerse tygьngьsyz.

Kyn tyь. Ajьldaqьlardьn vardьqь Qanьvektin yьynyn ьanьna coculur alьr, ььqan ььqasа, tarqan tavьlqalar ьeьnyndь ajta ьaьtadь.

Ajrm volqon oqujalardь ьyrytтер ajtyььr, ulamdan ulam sьz dykьnyn qьььtyьty. Bir eki ьala izin quur ьarьr, qonuldan qojon qarmaьqan eken, ьolvors qarmaqandaь coq qubalьs menen, tala-ьa-tartьsa maqtanьr ajtyr ььqььty.

Sьz qььr duuldar ьatqanda, tьmьn ьaqtan ььqan yc attuu kiьini kьryьty.

— Bular kim volur ketti?

— ьaьььь ььteri vardaj, Qalmaq ьyryь menen kele ьatььat.

— Mingenderi ajqьr kьrynet.

— Ajqьr mingen qajьь ьajdьn valdarь volur ketti eken?

— A—a—... Ъstarcьndar qo dejm?...

— ьeьny var!

— Oьoloz tura!... Tigi qara ajqьrcan ьajaqь Qulbaraq elyy

ваьь.

— Tigi toru ajqьrcanь voluьtun savarmань eken.

— Oova... tigi ьeerde ajqьrcanь Alьmьek Ъstarcьn ьzy tura...

— ьaььraqььla, kelgenderi Ъras voldu.

— Ergeь aььь ььqьr alqan eki atьn tьlьeьsyn epтер tьler ьerip keter dejm?—der, Qanьvek ьan ьaььndaqьlarqda qarar kyldь.

— Al eki atьn tьlьeьy ьzyncь, ьiroq azьr attan ьutu tyьe elek ьatьr ььqьm tьlь dejt, anda Erkimvaj emne deer eken?—der, Coqo emne ycyndyr Erkimvajqda qarar kyldь.

— Ъqь kelьese, ajta turqan sьz aььq qo?—der, Erkimvaj Qanьvekke qarar kylyр qojdu.

— ьygyn ьaьь qar tyьty. Coqonun ajьndaqьlar ьujursa da, ьujurьasa da, artyrduy aqdarь qarmaьty dep ker salьr kele ьa-tyьqandьr—der Alьm kyldь.

— Balkim kьzdeьynь yc qььyl tylky elestep kele ьatqandьr—der, Qanьvek daqь kyldь.

— Yc qььyl tylkynь Erkimvajdan ele alььat. Kelgen saььn tyl-kynь attarьna artьr ketiьet. ььltyr kelgende tylkynь bir atqa ar-tyr alьsa da, Erkimvajdьn qaltarьna kьz artььty. Qudaь ьilsin ьzy-

пер билгиле, ертер Erkimvajqa bir mingictin ықын келтирп бертир деп, қалтарды Альмбек ыстарсынға алып бергемин. Бірақ ес персе берей қойду—деп, қатуу нағазы болқонун дәлилдегендей Соқо қауақып сьтыр қойду.

— Durus... Emi kelişet. Elyu vaşь der meni көрсөтөсүнөр. Men bir қойду сожом, қолдо бар тумақты алдыларға қойом. Erten менен cirenip турушат. Қамсынь вуктөр туруп, теветейлерин арь вери қақыр, теветейлік бирдемеге четпей қойдуқ деп қаңқулашыр meni қарашат. Anan мен silerdi қарайм да?—деп, Қаньбек Соқоқо көзун қышыр кылды.

— Bizdi қарақанда ele, eki қызыl tykyny қапы алқан Er kimvajды қарайсын да!—деп Соқо кылды.

— Соқо, аяланайын Қаньбек! Meni tyk қарава. Уй-вүлөнун бардығы қырқызы қылаңас отурвайы, оқолоғо бирдеме алып берейин. Baleketindi алажын Қаньбек, мақа қарава!—деп, Erkimvaj vezilder civergende, oturқандардын бардығы қылаң-қатқы дуу кылып civeriшти.

Kele қатқан атцандар қақындар қалысты.

Beregi алдыда uturular kele қатқань, Sooronvaj voluštun cavarmanь—Тақай, қашы otuzdan өтыр қалқан, узун волюу, қо қосу орқоқон, сар қаақ қара cigit. Тақай—Тақай... Қамсыньнан қан тамқан, оозунан азартын оту қаңқан Тақай. „Тааньсан Тақайнмын, тааньвасаң қудайнмын“ деп cыгур, vul sözy el арашына ылақар volur ketken. Тақай kele қатат degende ылақан вала sooronur, vutpөгөн cьқындар vute қалат.

Tigi көк нооту icik kijip, qara varqьttan көвөө қарматыр, қызы саңсандаң қытат қулдуруп, қава salma теветей kijip kele қатқань. Qulbaraq—elyu vaşь. Мындан веş cьль murun vijge kandidatvolqon eken, oşondон veri аяйдақы kelinder қана eldin bir tova „vij ake“ deşet. Oşonduqtan vij ake devej elyu vaşь degenderdi Qulbaraq avdan çek көрөт.

„Qulbaraq Taşь oqь“ degizip mөer қасатыр алқандықтан, қыжындақан иш volso ele „brastьqьна mөөгymды vasam“ деп тура қалат. Qacanqь bir işterin, ulaq tartьsqandarьн ce at cavьsqandarьн, volboso vaşqa bir işterin айтыр мақтар tursa, Qulbaraq андај kişilerdi өlgөncө қақыşь көрөт. Anca-мынса vuqturmalар, алы аттырқан қалптар менен мақтай versen да, cьлмайыр кылып қойур, қиваньр uqa берет. Қана қалптар менен el алдында мақтанқышы да kelet. Eger al maqtoonun қалр ekendigin айтыр дожо турқан volсоң, „oşonu қалр ekenin acpaј qojson өлөт veleң?“ деп, al kişi менен ажавай қаршы volo vaşajт. „Quke“ деп, қалр cьнды қойқулатыр мақтар, tamaqьн мајлар турқан kişi қана Qulbaraqьн „qьjamattьq“ dosu volot.

Artqьсь Альмбек ыстарсын. Апын ыстарсын volqonuna on cьl voldu. Oşondон veri dalajды sьzdatьp, dalajды vozdotur kelet. Ec kimge ыражым қылақан,—варыр турқан қара myrtөs, қапы cьлқан, сарсы voljuu сары kişi. Murutu sejrek, qulaqьннан ыды, eki қақында eki top saqаль var, eeginde ecteme соқо. „Uј sajnaqan

saqaldanqan it* деп, cьқып ивақы менен vutpөј, acuuсу kelgende, Sooronvaj voluş көр tildej турқан.

Bir тьжын ақысын ce bir тьжын cьқып аласаын Альмбек kişi-ge kecip көргөн emes, „Uval“, „soop“ degen sözdөр өмырунде esine kelbejt. „Соқо“ „Bar“ degen sözdөrdy өтыр vara қатса да ақыратрајт.

Acuuсу kelgen adamqa ce қаман көргөн adamьна cьқыпмы өз қаалақанынса салат. Alardan cьқып арқылуу, қасаңқыдыр kegin alat. Tytyngө bir тьжындан cьқып tyşө турқан volсо, апы on тьжындан қылыр cьjnoo Альмбектин таşqa tamqa vasqандај adaty. „Альке“ деп ардақтар, qozusun өңөrtур, қымызын арттыгыр civerip турқан adam volсо, андај adamdarqa cejrek тьжын алыр-салық төлетрөј да qojot.

Альмбектин дақы bir adaty var.

Al өмырунде adamды атынан cөп сақырвайт. Uјалыр қадьрлақан ce qorqон adamdarьн қана cөп сақырваса, vaşqалардын бардығына at qojur сақырат. Апын qojur сақырқан attарь eldin arasyна шыдыңдуу tyrdөgy ылақар сьмақ volur ketet.

Альмбектин qol алдындақы adamdardan on kişinin аты Товокел ele. Alардын qajсь cerdegi Tovokel ekendigin, el аталарын, аялдарын syrystyurp kelip билішет. Бірақ kişinki kyндөрдө алардын qajсь Товокел ekendigin Альмбектин qojqон attарьннан ulam ele ақыратыр биліше турқан voluшту. Альмбек аларды: „Şiş vaş Tovokel, Kөş vaş Tovokel, Соң vaş Tovokel, Саарқы Tovokel, Барқы Tovokel, Кејbir Tovokel, Кеtik Tovokel, Tetik Tovokel (қақыşь көргөн adamь), Соқool Tovokel, Соr Tovokel*“ деп атаcy. Қума attuular веşөө: „Şiş vaş Cuma, Kөş vaş Cuma, Tyk vaş Cuma, Сарь Cuma, Salpaң Cuma“ dejt. Соқо attuular төртөө: „Qara saqal Соқо, Teke saqal Соқо, Ecki saqal Соқо, Kөсөө saqal Соқо“ decy. Teke saqal Соқосу uşul Соқо. Аяйдақылардын anca-мынса cьқып-cuqьтumu vutpөј қалқанда, „Oozuңa naalat Соқо, қы cуу-қуc saqal Соқо, Quurquc saqal Соқо, Sirke saqal Соқо“ деп, cerden алыр көргө kijrip, eldin көзынсө tildep, keede savар да civere турқан. Cьқып төлөө ucyrundaқы Альмбектин qataaldьқы, vul аяйдақылардын et cьyөгyne tamqa volqон, „Альмбек cьқып cьйнақань kelet eken“ degen qavar uqulqанда, аяйдақылар qара volur, icken аштарь алқындарьннан өтпөј турқан.

Attuular аялы cetine keldi. Alардын kele қатқаньн syjвөгөндөј, аяйдақы itter алдыларьннан uturu yurp cьqь.

Elyu vaşь, ыстарсь, vij, voluş, datqa ce vaşqa „qadьrduu“, „daңqtuu“ adamdar kele қатқанда, uturulaј vaşьp, qoldorun voo-ryna алыр, веş vuktөlyp salam айтыр, алардын attарьнн cьloosu-на қабыса қалуу, vul cerdegi elderdin адат volqон ызаты ele.

Eger antip қасакерленip турваса, алардын көргөгөny көр volot.

Өткөн cьль kyzyнде Aјdarbek datqa bir top adam менен kele қатқанда, Соқо al adamдардын kelyysyn kьtrөstөн, екinci cөl-qo tyşур kete берет. „Maқа qol quşurup salam берей өтыр ketken kim?“ деп, Aјdarbek Соқону сақытыр алыр urdurқан. Ақы-ғында Соқо қапынр қатыр апын tartьp, араң qutulқан volucu.

ядобрее
наше-
ваши
попросите
Именно
жизнь
жизни
глубина
Радли
нации, ехольше
торическую общность людей
советский народ
своеобразного
интерном писем

Biroq azыr qызыq boldu. Kele çatqan attuulardy qadyrlar tozur turqan belgi ec kiminde bolqon coq.

Alardan murda ozunur ec kimi salam ajtuuca da qambylysqan coq. Eldin tyryn koryp coculadyby ce qyla turqan shumduqunin izin casyruu usyn cojpuandyby:

— Saloomalejkimder!—der Taqaj salam ajttı da, atın aluunu kytrögendej tyşө qaldı. Bir vala vabyr qana Taqajdyn qolunan cыlybyrdı aldy, at al der vaşqasъ eceme degen coq. Bir eki kışiden vaşqasъ alik alyşqan da coq.

Альмбек менен Qulbaraq eldin cetine kelip tura qalyşty. Salam ajtraj, alik alyp yjrengendykten verkilerden murun salam ajtuunu namыз qylyşty. Biroq eldin tyryn vajqaj qojuştu da, qandajcadyr kici rejildyuylyk qylyşqan volup:

— Saloom alejkym!—der, salqyn qana salam ajtyşty.

— Aleki salam, tyşуңызdör!—der Qanybek menen Coqo daqь salqyn alik alyşty.

— Tyşkendө qarqa tyşmök velek, elyу vaşym. Yj—caqьna vaspaşьdyby?—der emnegedir tyrcьp, Альмбек surdana tyşty.

— I, qardyn ystynde viz dele oturajьdyby! Eger tyşkyn kelvесе cımuşуndu ajt—der, Coqo daqь tyrcьj tyşty.

Ojloqon aramdyqtarь cөnynde şek aldyгыp qojdumvu degen-sip, bir tyrduy ыңqajьzdana tyşty da:

— Mejki, cımuş bytө qalsa atcan turup qajtuuca da volot—der, Альмбек tebetejin alyp silkip qojdu.

— Emne cımuşуnar var ele?—dedi Coqonun uulu.

— Tytyngө cыjьma somdon cыqьm tyşty. Bygyndon qalvaj coqultur cıbergile, erten qajtyqьdaj vololul!—dedi Taqaj, eki qolun arqasьna alyp, qamcььyn vulqalar turup.

— Durus... Cыqьm usyn kele çatqanьnardy өzyvuz da vilgenviz, cыqьm cөnynde vul cerdegi elyу vaşь menen syjleşkyle—dedi Coqo.

Coqonun vul sөzynө taңdanьp, kelgender birin biri qarap alyp qajra Coqoqo qarap turup qalyşty.

— Mьna qызыq. Al qandajca elyу vaşь? Aнь viz vilvesek ce viz dajьndavasaq, keryngөн adamдын elyу vaşь voluuca qandaj aqьь var?—dedi Альмбек.

— Өzyvuz taаныsaq volot. Sen dajьndavasaq, өzyvuz dajьndap alqanьz!—dedi Coqo.

Murunaq ajtqan sөzynyn ыңqajьzdyqьn seze qojdumu ce eldin tyryn koryp, vaşqaca bir aqьl tava qojdumu:

— Andaj volso mejli, Cоke! Işi qыlyp caqьь іşter, daraşь ulu adamdardьn çana aq pađьşanьn ajtqanьn orundatьp tursa voldu. Qana valam, tytyngө cыjьma somdon cыqьmьnardy coqultur cıbergile! Basa, atьd kim valam?—dedi Альмбек.

— Aьm Qanybek!—dedi Qanybek.

— Qanybek?—der ycөө teң cocup ketişti. Kytylvөгөн cerden, quuqundap cыrgөн Qanybegi elyу vaşь volup turuşu taңqarlarьq іş voldu. Birine biri alajьp qaraşьp, emne ajtarьn da vilvej qalyşty.

Qanybek Coqonun ystyne kelgen uquşqan. Biroq aнь elyу vaşь volqonun uquşqan emes. Qaсn volup cыrgөн Qanybekti elyу vaşь volot dep, yc uqtasa tyşу daqь ojloşqon emes. Kөzdөгөny көz aldyнан cыqьp, tilege tuura kelgendej Альмбек Qulbaraqqa:

— Iş çajьnda—der şьvьradь.

— Aranьnardy aspaqьla „caqьь!“ Өzyner cыjьma som emes, cыjьma tyjьn төlөjьsynөny? Tөлөjьsynөр!—der Qanybek, vuuluqqan acıulu unyn cыqardь. Daqь bir dalaj sөz ajtuuca ыңtaj-lansa da, ajta alvady. Cыrgөy alyp tur, көzdөry çajnar, өny qum-sara tyşty.

Mьндаj sөzdөrdy өmyrynde uр adattanvaqandyqtanьv, ycөөnyн teң çanь cыqьp kete çazdaş.

— Qanybek! Ajdarbek datqa menen Zunnaxuңda qyloqan shumduquңdu vul cerde qyba. Bejqu çatqan momundarqь vuzququ otun çaqpa—der, Taqaj tapoobun qьrcьltьp, qыlyşьyn savьlaşь qarmaj alyşty.

— Vul vuziq, vardyqьn vuzьp vutyrgөн turvajьv! Kөrvөj turasьnyby?—der, acıulu өzy menen Qulbaraq Taqajqa qarady.

— Qojqula, andaj emes! Qozuulanьspaj syjleşöly. „Çigit volson şoq vol, şoq volboson şoq vol“ degen emespi. Qanybek ças-tyqtanьv ce mastьqtanьv andaj іşterdi өtkөrgөн cыqar. Eceme emes. Mьndan arь çaqьь іşter ketse, Qanybektin qyloqan qymьstaryn kim volso da kecirip qojmoq, qojqula!—der, Альмбек çaj-qaştyrdьqan voldu.

— Balдар, vulardьn attarьn alqьla! Aьm yjgө kijiz salды! Bular menen çaj oturup aqьjnek ajtyşaly!—der, Qanybek arqa çaqьnda turqan çigittege көzyn qььp qojdu.

Eki çigit çarьsa vaşьp vardy da Qulbaraq menen Альмбекtin atьn cыlooloştu. Coqonun uulu Taqajdyn çanьna vabyr tura qaldь da:

— Taqaj mьrza, qьnyraqьndь veri qыlyşь. Coqus acıuң menen vırөөvyzdy caap cıbergeni turasьn!—der, Taqajdyn qыlyşьyn suurup aluuca umtulqanda, Taqaj qыlyşьyn qarmaj aldy. Biroq Coqonun uulu Taqajdyn qolun vulqur cıberdi da qыlyşьь qыly-nan suurup aldy. Ajlanasьnda turqandardь keryp, Taqaj qarşьlyq qyloqan coq. Vul oqujanь keryp turup Альмбек menen Qul-baraq attarьnan aqььn tyşty.

— Iş uşundaj volsun „caqььlar!“ Tytyngө cыjьma som emes, cыjьma tyjьn төlөj turqan ec kim coq. Qana cыjьma som çara-qan eki aşьj, eki aşьj emes, eki ulaq tavuuca qaruusu çetpe-gender qajdan tavat? Qajьь vetiner menen uşuncadan salьq-cы-qьm salьp cыrgөsynөр? Eldin көz çasьnan qorqosunarьv? Qorq-vojsunarьv? Silerde adamkerçilik coq.... „Itke temirdin varqь coq“ degendej, silerge eldin varqь coq. Eldin zarlaqan qojqonu menen silerdin cımuşуnar emne, көzdөгөн maqsatьnar ordunan cыqьp, өз vala-caqanar toq volso volot. Dal uşundaj „caqььlar!“... Uuru it adat qylyasa yjgө kirevi da, tumşuqqa çappasa qanşьlar vilе-vi?... Emi siler daqь vilgile. Keceręi Ergeş aqьnar cыqьtyr a-

қан екі аттын ордуна елжарынар қалсын. Өте қарасақ тік көз, ыдық қарасақ сымтөз дејсінер. Қыдан қыжым таар қонду тілір қажы аласыңар. Төңөтөңонунар аз келгенсір, тоғыздар ду тілір қажы аласыңар. Төңөтөңонунар аз келгенсір, тоғыздар ду тілір қажы аласыңар. Біроқ сие жақтау аяр алалы дежебіз, Альм аяр саласыңар. Біроқ сие жақтау аяр алалы дежебіз, Альм аяр саласыңар! Өткен сый кімбайды қалтарын алған екенсің, ал үсүн тигі аярды қарды. Өзүңер сөө қайтқыла. Аты соқ бесаралар қандайса қынайн сезгіле. Кесее куну Соқонун иулу менен Альм қандай, ламсығар келсе, силер да оңондој болуп барқыла. Егер бул аяндарыма мақул болвој турған болсоңор, қаныңардан ұмыт қарқыла. Барқыла емі!—деп, Қанбек қарғын төгүр Альмбекк қарар тигілі.

Мунун мындај қордуқ көңөндүктөн қана мындај өкүмдерге мойун сунуп көңөндүктөн, Альмбектердин күйбөген шерлері күй болду. Тақай ісінегі қайнақан асуусуна сьдасай, тішін тішіне васыр қысратқана, анын саяқ еттері бөлөк-бөлөк болуп туйлө тысты.

Альмбек көркө сејін емнејтарын билеј, ісіндегі асууну қысқартып амалын тарај қылуып турды:

— Ғаһрақыла, иурулар!—деп, иурулар қысқартып кунк еткенде, қанында турған Соқонун иулу қай қарай қалды. „Иурулар“ деген сөзге қаны сьдәр кете қалды:

— Емненерди иурдар алдық еге? Ғетим ұлақ иурдақан ғетим болсо далілдеці!—деп, Соқонун иулу Альмбекті қақадан алды, біроқ Соқо иулунун қолун Альмбектің қақасынан сьдартып қойды.

„Urmattuu төрөм, sizdin uluu daraqanyzqa paklon қыламыз! Sizdin uluu daraqada болуп авижир таар, көр қақар бақтылуу болуңызду alladan қана ақ радысдан тилејбіз. Қол алдыңыздағы бақараларыңызға адилеттік менен іштеп, терсти тезге салып, daraqalyn adamdaryңызға дағы daraqa беріп, бақ қондuruңызду surajыз.“

„Urmattuu төрөм! Bizdin qol aldyyızdaғы қақаран elderdi, sizdin aytuuız vojunca tartipke салып қармооқо аракет қыламыз қана аракет қылып қатамыз. Біроқ аялыңыздан бір топ кесептер сьдәр, ел арасын вузур қиверди. Тынс қатқан елдин малы иурдар вутыгүр қиверісті.“

Өткен сый қайында бір топ төрөлөр келіп, Көк-Сууда ғетілер сьдәріс көп учурда веş аты соқолқону өзүңыздерге маалым. Біроқ ал соқолқон аттардын дајны сьдарај кеткен. Biz төрөлөрдүн аттары соқолқондуқуна соң қара болуп, веş ыстарсыңдан веş ал аяр бергенбіз. Ақықатын текшеріп келгенде, ал соқолқон аттары Қанбек деген иурдар бағыр Қасқарға сатыпты. Мунун сьдәдін Альмбай ыстарсын, Альмбек ыстарсын, Қилбарақ елуу бағылар қана бағға билген адамдар толуқ далілдер отурашат.

Дағы өткен сый кызындө, Көк-Суудан бір страґник өлүр, аты менен өзү тавылып, қарақтары тавылбай қалқандықын билесіз.

Анын өлүмү сьдәдін бізге дағы далај қысымдар болқон. Біроқ кім өлтыргөндүгүн тава албай қойқонбуз. Кіјін сьдәстүгүр келсек, аны дағы Қанбек өлтыргөн көрүнөт. Анткені: ал страґник кетіп бара қатқанда, артынан Қанбек кетіп бара қатқанын Ордовај деген вайымыз қана қабардуу адаммыз көргөн екен.

Uluu daraqaluu төрөм! Biz Qanektin qylyqan істеріне сьдәј албаймыз қана siz дағы сьдәј алмаз. Аны қармап қолуңызға салуыға ес тымкындүк тава алмаз. Анткені анын аялындағылардын бардығы қар қайдан соқолқон иурулар, бардығы мергенсі. Анын устыне Қанбек қақында қар сьдәстүгүр оқ дағы менен Қасқардан аяр келіптір дегеніміз бар“, degizip qatqa қақыр, ал Qatqa Zunnaxundan келгеніміз қоқыр, Ajdarbek, Soorobajlar Qanektі Oş ujezinin nainigine мындан алты куну илгері қиверішкен болуци. Özdorync келіп Қанбек менен беттешүүдөн қорқуған еле.

Кесее кесінде сьдәстүр palitsası zercitip pristav дағы келген. Біроқ „alar қарақты, қоқыс мајы қылысат“ деген сөзду иурушып, Альмбектерди қалқынсыз қайтыверішкен.

Альмбектердин мақсаты сьдәстүр сьдәстүр емес, вилардын қарақтары қана қандај авалда екенігін билуу эле. Біроқ алардын сьдәстүр қаралық ојлору тетірі сьдәстүр.

Кесее кесінде бул аялыда келес болқон. Альмбектің сьдәстүр қанында келе турған учуру болуп қалқанын, сьдәстүр төрө сьдәстүр сьдәстүр қыла насыжаға салынып, ыстарсын болустан көргөн қордуқтары алтыс, қай бірлері ылашқан. „Сьдәстүр ар кімдин алына қараға тысө турған болсо төлөјі, болосо төлөвөјі“ дешір, бардығы баталашып ивараһаған. Бул оқуяны туйвай қалқандықтан, Альмбек адатынса аярандар келіп, тумсуққа сартықтан иттеј болду.

Альмбек бул аялыда келген сајын айтқанын аяр кете турған.

Өткен сый болқон сьдәстүрды тытыңө сьдәстүр төлөндө, бул аялыдын тытынө бір сомдон келген. Біроқ Альмбектің парсы вазалуп: болуштар Ошо бағыр келгенде мынса сьдәстүр болду; вилардын төвунда мынса сьдәстүр болду; Көк-Сууда pristav келгенде тыкынсө сојуш сојулуп, тыкынсө ақса берілді; баланса болду деп, санап отуруп, тытыңө он веş сомдон „сьдәстүр“ деп салқан. „Қоқтың қону қатуу, өгыздын мойну қатуу“ деп, он веş тылында кысы қетпегендер дағы ылај-сықтај амалсыз төлөген. Бірін екі маль бағлар баалар мал берішкен, маль қоқтыр соқој баасы менен ар тырдуу аңдардын асыл терілерін берішкен: терісі менен маль соқ қордуулар, ар кимге бағтары вайлар, кысын баалар берішкен.

Алына салып аядақан малын аярајы, қалаң қана қызы тылкуну Альмбек бір атқа артып кеткен. Есептељу сьдәстүр төрө беріп, қалқан мылқты Альмбек, сьдәстүр қармақан сьдәстүр болуп вооруна васыр қалқан. Альмбектің сьдәстүр маңға қатыны кілген сьдәстүр ілік, тькы ілік, илвир іліктер. қордуулардын таман ағы маңдај терінен. Алардын кілгені торқо, мingenі соқој болуп дуулар сьдәстүр, қордуулар вьдәстүр насыжанын вьдәстүр қутула електі...

Ушунетіп қордууларды қансақтатып сьдәстүр Альмбек, вьдәстүр бул ішке тысынөј отурат. Тақай болсо, бул ішти тысында көрүр қатқан сьдәстүр.

— Іш ұсындај, Альмбек ыстарсы! Ajdarbek datqana, Soorobaj болушыға salam ајта бар. Bizge деген асманын тағтар қиверсин—dedi da, Қанбек орданан туруп, сьдәстүр васты.

— Qanbek Balam! Bajbastyqtan tilim tijip qaldy korynet, kecirgin ajlanajyn! Bul is ge ujat cana bizdi coo cibere de-
sin ezyne da ujat!—der, qy bir cojru sozdordy ajty Almbek.

— Ecteme emes. „It yter keciret“ Almbek. Biroq coo ket-
pej at minir ketemin der eqacan ojlovo. Silerdej itterdin coo
barqanyn korse, viz syjaqtu qorduq korgender alqys ajtyr qu-
banar. Barqyla!—dedi Qanbyk.

Almbekter eldin tyru bymsyzdanbyr turqandyqtan, „qorduq
korsotysovy“ der qorqustu.

— Aqyr zaman qajda de, attan ajtylqan cerde turvajy!
Cyrgylo!—der, Almbek sart utulup coner qaldy.

— Qanbek balam! Aqalarady sermende qyba. Eptep yjge ce-
tip albyr qajra bergyge taj-tujla bergin!—der, Qulbaraq icindegi
qaarbyn casyra alvaj, kездeryn asyidantyr tomon qarady.

— Saloom alejkym Qukel? Keri eki som syqymdy tava alvaj,
kecir qojunuz der aldyna bylaq barqanymda, cerden cuqusan da
tarqyn* der betimdi ajra caranyn esindevi? Emi senin betin-
di men ajra carsam, taj-tujlaq binyudon asa kecir, coo ele ke-
tejin der callynbyr cyrgo?—der, Ekimvaj qumsarbyr, qanby icin ke-
tyr, by kele qalsa, qacanqy bi kekterinin eserin alauqa um-
tulup, Qulbaraqyn aldyna vasyr vardy.

— By kelese mejli, qojunuzdat!—dedi da Taqaj burulup ce-
ner qaldy. Taqaj daqy keter menen bir top adam esepesyuny
aqyldassa da Coqo mojnor konvody.

Bul is Almbekter ucyn ajtyr tygotkysyzyde qorduq volda.
Omuyunde coo vasyr korgon maj tamandar, ajydan uzaj elek
cary entigisip, kekelerinin terin etekteri menen syrybyr, icikterin
cecip ijinderine salbyr, birine biri ooz asyr soz ajtraj, ycso maj-
randar qardy kecir vaga carysty...

— O—o—o... is qybyn volup qaldy valdar! Sozsyz Asyrdyn
kejrin kijeviz. Myna tigi ycso bir cnyqa cyz qalpty qosup aryt-
tyr varat. Ajdarbek datqa menen Sooronvaj qaardanat. Kici Alaj
menen Coq Alajdaqy mergencilerdi, qamev savuuqa qybyn bytuu-
lardy cybyr, qara taandaj qalynd qoldu kyrgyctop tetigi tushandan
cnyqa qalqanda kimibiz emne qylymaqbyz?—der, alda qandaj sum-
duqtardy kozyn elestetip Coloj qavaqyn cnybyr, qajqylyu mynoz
menen tuncurady. Oturqandarbyn korcylygy da usul syjaqtuu qor-
quuctardy kездeryne elestetip oturqandyqtan, Colojdun bul se-
zyne qosulqandyqyn dalildegendej, asyrtan tereq ulutunushup, qy-
ryn qana vasytaryn ijkej tomon qarasty.

Ajyldaqy qatyn-qalac, qyz-keiinder kyndogydej yjlerunde tyrc
albyr otura albyqan coq. Alda qandaj sumduqtu kytkon syjaqtany-
sat. Bir ese yjge kirip, bir ese tysha cnybyr, soz tyshasat. Ec ner-
seni acyq tyzyno albyraqandaj anqajyr oozdorun acyfat. El ara-
synan turup yjyn kездеj basqan erkekker volso aqyryn carybyr,
emne volqonun, daqy qandajca sumduq volorun surasat.

Kynuge kec qurun suu alqanda ce otun kilrip ot caryqanda,
birin biri quushup, birinin qarysynan biri cymcysyr ce birin biri sy-
dyndar kylgen qyz-keiinder vygyn coq. Bysqan egindi mondy!

jaqqandaj, kyndogy kylkyloryn alda qandaj bir sumduq tartyr
setken syjaqtuu.

Condor emes valdar yrgoyjny. Cylanac cavyqyna qaravaj, vi-
tinin topusun biri ala qasyr, ajy arasyra cuu saluuu valdar coq.
Emne sumduq voloruna tyzyno albyraj, voortqoqo tyshon qo-
londej kездeryn tostojtusat. Keesi caanda sybaq tyvuno qorqolo-
qon torqojdoj vocygysyr, atalarbyn etegin ce enelerinin etegin
canybyr, murundaryn tartuuqa qaruuary keivej caaqтарын tyktyj-
tyr turat.

— Bardyqbyzdy ele qajdan Asyr syjaqtuu qylyp. Biroq Ele-
bestej qylyr sozsyz. Becara Eleves emne vouldy? Sooronvaj volus-
tun uulun caar qojqonduqu ucyn, alby yjlyu tuuqanby menen ta-
lanbyr ketti. Emi kijer kijim, iceer as tappaj tentip cyrot!—der, Er-
kimvaj yskuyr qojdu.

Oturqan el myndan vasyqa ecteme ajta albyrady. Ozydy va-
ta qylyr qojqonduqtan, Qanbekterge qarshy ecteme deşken coq.
Qanbek menen Coqo daqy ec soz ajtqan coq. Ulamdan ulam za-
manalary tarby, sanaalary sanqa velyne vasytady. Kездeryne qar
korynvoj, qar ystyno togylyp caryqan qan elestedy.

Uzaq oturustu. Buttary muzdar aldylarynan qardy suuqu otyr
caryqanby da sezispedi. Belgilyu bir pikirge kelispegendikten birin
tastar biri ketispedi. Tek asyzy qarandyda qara suulu qalynd sazqa
qartalyşqandaj vasytaryn tomon salbyr tim oturusat.

— Qudaj ajlanajyn! Ozynd ondo!... Asydaardy qyjruqun vasyr
aldynar. Asydaar arvar op tartsa, vardyqbyz oozuna keteviz da—
der, Coqonun vajvicesi Aqardy eercitip kelip eldin cetine tura
qaldy.

— Bode qajdy voryge cetpejt, vajvice! Ajanar can qaldy vele?
Basqa tyshkandy coquu korevyz. Andan kore durustar tamaq casa-
cy, suuq erkoden otyr ketti,—der, Coqo qymtylanbyr qojdu.

— Aj, balam aj! Şoru arylvaqan enendi daqy qandaj kyndor-
ge coluqturar ekensin,—der, cyrgy usyr qalqan Aqar toqtono
alvaj, aqyryn solquidar bylar cibardi. Bajatan veri ecen tyrdy
qorquunctuu qoortordu kездeryne elestetip oturqan ei, Aqardy
bylaqanby korup muun-cyundory voşor carybyr ketisti. „Oisek dele
uncuqraj cnybyn tolej vervej“ der, bir daalary kecegi vatalaşyr
ant qylyqandarbyna qajqylysty.

— Qaralanva enekel! Qantip ele omuy voju, qarysqyrdan qasyr
zooco qamalqan kijiktej volup qalaly? Azartuuvyz azarty tartar-
vyz, acalduuvuz eloryz, acalyz, azarysbyz bir carysbyqte korev-
vyz!—der, eldin konylyn koreyuge araket qylyqandaj, Qanbek
eki carynda oturqandarqa qarady.

„Azar“ menen „acal“ degen sozder oturqandarqa tyşnyktyy
volso da, „bir carysbyqte korevyz“ degen soz tyşnyksyz vouldu.
„Al carysbyq, caryqal qajda! Qacan kelet? Qacan emi caryqajbyz?
degen surooluu ojlor menen birge vardyqy Qanbekke qarasty.

Qanbek ec soz ajtqan coq. Ajtqan menen da qajqylyr oturqan
el sozyne ujvasyna kocy cetti. Biroq qandaj da volso eldin kony-
lyn acuuu zarly tarby. Bir balany cymşar yjden qomuzun aldyrdy.

Qanъvektin bir-eki kyy certkenin Соqо, Çoloj qana bile turqan. Biroq anъ aqъn der oјloşqon emes. Kijinki kynderde oтo oјcul volup ketkendikten, eldin vardьqъ Qanъvekti „şajьrdьqъ çоq, suz çigit“ dese turqan.

Qanъvek qomuzdun qulaqъn tolqоj vaştaqanda oturqandardьn bir tovu tandana vaştađь.

— Qomuz certet veken?

— Certken ucyn qomuzdun qulaqъn tolqор qurat qо.

— Qарьгај de...

— Ancalьq qьjьn certe albasa kerek.

— Kyusy dele azdьr.

— Azь көvynyn keregi emne? Tantьratьr çyzdy certkice, taamaј birdi certse volvoduvu,—deşir, sette ynkyjур oturqandar ça- qьndaј vaştaşь.

— „Bjđьn da öz kylkysy var“ degen emespi. Bir azьraaq ermek volup verejin!—der, Qanъvek qomuzda yn qоşur ьrdaј vaştađь:

— brda dese kee ьrca.
Ar sanattan birdi ajtat;
Çaқььr maqtar çalьyьd ar.
Datqa, voluş, biđdi ajtat.
Balansa vaşьm çaқьь der,
Qono-tyner kynde ajtat.
Aş, toј volso çar saluu,
brcьlardьn nusqasь.
Kөrgөnyн çazvaj taq ajtat,
brcьlardьn ustasь.

—
Munđuu çyrgeп adamqa.
Muqamdu ajtan ьr çaқьь;
Musaary volqon adamqa,
Munazaluu cьn çaқьь;
Çьqasць volqon adamqa,
Cьньqь asьl sьr çaқьь;
Mergenci volqon adamqa,
Өnyty көр qьr çaқьь.
Erinbes sever uzdarqa,
Daanyşman ajtan cьn çaқьь;
Qara çemsөө ьjlerge.

der, Qanъvek ьrdaј vaştađь. Ulqajqan ajaldar eldin cetine kel- di, çastarь Anarxandь tegerektep, Qanъvektin yjynyn aldьna co- qula vaştađь. Murunqu qajqьrьr oturqandar vaşqa tyrgө ajlandь.
Alar ucyn Qanъvek bir uqmıstuu çigit volup tujuldu.

Qanъvek bir top ьrdađь. Eldin suroo vojunca çaşьnan çetim qalqanьn, Zunnaхunqa çana Ajdarvek datqacqa qaral volup var- qanьn, anь menen birge özynyn bir top armanьn qьsqaca ьrdađь, vul ьr vardьq eldin dal çyrөгyndөgy ьr volup cьqtь.

— braqmat Qanъvek! Kөkөjdy kesken көk talqandьn dal özyn ajttьn. Emi, çaқьь qьz, çaқьь ajaldar çөnyndө ьrdaј alasьqьvь? Qa- na ьrdacь, çastardьn qulaqььn qьcuusu qansьn, caldardьn кө- nyly өrgө carььn. Men saqa sьn bergideј volojun!—der, Соqо, çьlmajьr Qanъvekke qaradь. Соqонun sөzyn çaqtacqandaј, otur- qandardьn keesi umtulup, keesi qomdonup, keesi ьntasьn qoјqon- sup Qanъvekke qarашь.

Qanъvek qomuzun kyylөp turdu da:

—O, altьn sarь, çez sarь,
çolo sarь, mis sarь—
şirtqь tyryn qarasan,
Joşulat tөrtөө, misals,
Aqьlman volsoп misals,
Altьndь tapsaң kylөsyң;
Altьndaj volso çunajьn,
rmanьsьz өmyr syrөsyң.
toqustan sarь mis volso,
e qolo menen çez volso,
rmanьn anda arьlsajт,
ors eter urqan kez volso!...
, aqsaqaldar, qursular,
zan emes çar tapmaq.
rьl çoq көөdektep,
lovojt munu dardaqtap...

Çaman, çaқьь degen sөz.
Mandajqa taqьr çazьlsajт;
Izdesen qьzđь sьnar al.
Suraqan menen tavьlsajт...
O, çaқьь qьzđьn mьnөzy.
Çajьь ьrandьn gьlyndөj;
Bejli sonun, en çumşaq.
Şumqardьn saңoor çynьndөj;
Oozunan cьqqan sөzderi
Argendin muqam ynyndөj;
Çarq etip kylyp qoјqonu,
Ajđьn çarьq tynьndөj!...
Çaman qьzđьn qьjalь,
Arьqь tuura vurqandaj!
Kee bir sөzyn qarasan,
Kөk çelkege urqandaj!..

egende, eldin bir tovu ьrs etip kylyp çiberişti.

— Apij—j—j... qaran kyn, aalamda çoq ьrca turvajьvь. Muruntan izge ьrdatьr verbeј emne çaşьrьr çyrdьn?—deşir, qьz-kelinder Anarxandь çaloодо.

Oturqandardьn көnyly көtөrylө vaştađь. Çalqьz qana Çoloj tim oturat. Anьn alda qandaj oјdo oturqanьn vajqaj qoјdu da:

— Qanъvek uqmış көrynet qо Çoke. Anca-мьncasь eske sal- qьdaj. Sen qandajьn?—dedi Соqо.

Çoloj unciqqan çoq. Aqььn qana mьşaqattuu ulutunup qoјdu.

Cьndьqьnda Çoloj qajqьda ele. Qanъvektin ьrnan ulam, dal uşul ucırda, anьn көz aldьnda, çadьrар çajnar Altьn көkyl Rav- şanь turdu ele...

„Ajtanьndan qajtra, aldьdan çoo cьqsa, qajra tartьr qacpa“ degen tura. Mьna oşol „Qajra qacpa“ degen kyuny certip verejin,— der, Qanъvek qomuzunun qulaqъn tolqор çatьr, төmөн çatqan kele çatqan çөө adamь көrө qoјdu. Qanъvektin көrsөtyu vojun- ca eldin vardьqъ qarap qalьştь.

Eski sarь tondun eki etegin qajra qьstarьp, teri malaqajьn va- sa kijip, emne ucyndьr şaşqandaj arьmьn kere taştar kele çat- qan çigit, aјьl arasьnda ava çaarьp turqan eidi көrө qojup seste ne tyştь.

„Bul emne toptoşqon el? Toј qо! çe vaşqa çaқьььqtuu işke coqulqan tyrlery çoq. Emne, birөө өigөny? Çoq, andaj daqь көryнөjt. Çe Altьvek ьstarь kelip qaldьvь? Eger al kelip qal- qan volso iş cataq voldu. Al meni taanьjt, çөн kelbegendigimdi da daroo billet. Emne qьlajьn? Qajra ketsemvi? Vardьqь meni qa- rar turuşat. Qoqus qajra çөнөsem, menden şek alьr uuru tutu- qa da mymkьn?“ der oјlor, qandajcadьr sever menen çigit sa- rь ьvajьmqa tyşө vaştađь. Al, arь kete alvaj çe veri vasa alvaj deldeјir turup qaldь.

— Bul kim volup ketti, —deşir, vajatan veri qarap oturqan el tan- dana vaştaşь. Byşyrkөgen adamdarььn ec kimine oqşoto alьşpadь.

— O—o—j—j!... kim volsoң da veri kelci!—der, Соqонun uulu qьjьrdь.

—Mejli, varajın! Emne çımuştır çyrosun dese Qanbekke ucıraşajın der keldim dejin. Çoq, çoq... anda çoq cataq cıqat...—
der, çigit qandaj amal tavarın bilveç çenör qaldı.

Alystan kele çatqan birөө көrynсө, al adam kelgice ar kimge oqşotup çoruj veryu eldin adaty qo! Biroq ozunur çoruşa da ec kimge oqşoto alyşpadı.

—Saloomalejkym!—der, çigit eldin netine kelip tura qalyr, kimdidir izdegendej el arasın ajlandıya qarar, emne usyndır qorqunuc kytkendej közyn çalçıldattı.

—I, valam, qajdan? Сооcun vala ekensin, kim volosun? Qajdan kele çatasın?—der, Сооqo çigitten şek sanaqandaj, tyrdyy suroolordu çaadıya vaştadı.

Çigit surooqo daroo çoor vere qojqon çoq. Daqı eldi ajlandıya qaradı. Oñ çaqı çenl menen ceke terin syrtur, buttağındaqı qarın qaqır, bir eki adım ilgeri vastı da:

—Alymbek ыstarçylar kelgen çorpu?—dedi.

—Alar kelip ketti. Biroq attuu kelip, çөө ketiştı ele, çoldon kezikken çorpu?—dedi Сооqo.

Çigit Сооqonun bul sözün şıldыңдар ajtır çatqandaj sezdi. Alyn bul sözderyn çaqtırvaqandaj bir topqo qarar turdu da:

—Qandajca alar çөө ketti?—der, çigit salçын qana suradı.

—Işenveç turasın qo valam? Işene vergin. Alymbeğin aç aqılarınyñ bir taj çoqolso, vizdin valdardın eki atın çыqыр алырты. Oşoqo toqor, viz alardın attarın çыqыр алды!—der, Сооqo çigitke qarar çытаjыр qojdu.

—A—a—a... uqqatın bul işti. Boldu, völdu. Alymbekter çoq volso ele völdu. Men alardı izder kelgenim çoq, silerdi izder kelgemin!—der, çigit etegi menen terin syrtur, qarđı teep-teep butun qaqı da otura ketti. Oturqandar çigitten alda qandaj uqmuş kytkendej tandana vaştaştı.

—Emne çımuştır keldin ele? Atı-çönyñ kim?—der, Çoloj çigittin çанына kelip oturdu.

—Alym Adyl, atamın atı Turdubek. Uruquvuz Özgönden arqı Qaravaqış. Çardıyç çanqa vatır, çorçuluq çonqo ылысaq toçıqan. Ata, enem qarылыqтын qarqанында. Çalçыз inim on atıda. Ajaldı ötkön çыь алqамын. Yjry tovıvuz menen көryngөн çerde vajqa malajvız. Murdaaqı çыь beregi Qыдыş degenge kelip çылысь volqomun. Inim qojun qajtarat, ata, enem malın ketdör saapın saaşat. Qыдыş it kişi eken. Matıyda turup çoqolqon veesin menden көryp, eki çылдыç aqымды verveç qojdu. Aзы voştun!—der, çigit bir az төмөн qarar muñajыр turdu da,—Qanbek degen çigit qajсы?—der çan çaqındaqılarqa qaradı.

—Bul oturqan çigit!—dedi Çoloj.

—Salamatsızvı!—der, çigit ыqыр turup Qanbek menen qol alyşыр çанына oturdu da,—o, vara keldi!—i... „Erdin atın алыстан uq, çанына kelse bir kişi“... Elden uqqanымда vaşqaca kiş volso kerek der oñloor elem. Qurdaş turvajvızvız?—der, өтө syj kymdyu көrynyş menen emnegedir ыгаазь volup qıvanqandaj, daqı Qanbekke qaradı.

Biroq çigittin bul sözderyn el çaqşь көryp tandаныşa da, Açar çaqşь көргөн çoq, Qanbekke suqtаныр çe tandаныр ajtylqan sözdördy, Açar muruntan ele çaqtırvaç turqan. Çigitti közy menen көrvөсө da sözün qulaqь menen uqtu. „Mындаç çaman sözdördy çalçызьma ajtra, tilin tijet, közyn tijet“ der ajtuuqa Açar dajar ele. Biroq elden çazqаныр ajta alvady.

—Qudaj ajlanajın! Birөөnyñ көзынөн, qarqaşaluu sözynөн өзün saqta!—der kuvyredy da tim völdu, Açar.

Begajымдын qатынан ulam, Qanbek qoortondı. Alyn көзынө, bul çigit Ajdarbek datqalardın адыртан çıvergen тыңсыь şыjaqtuu көryndy.

—Qanbek, bul ajıl maqa çatajıl! Çat da volso seni izder keldim. Izdegende virdeme ala qojojun çe virdeme vere qojojun der kelgenim çoq, өзün çönyндө volup çatqan şumduqtardın qavarın verejin der keldim. „Qajran azamat qarыстан itterdin qarqанына tyşыр mert volbosun, soorçuluq usyn qavar verip kel“ der, ata enem çana zajvım vezildegenninen keldim. Murun көrvөсөm da atыңызь uqqatмын, el arasындаqı condordun vardыqь sizge qarşь eken. Men, volup çatqan uşaqardın, iştelip çatqan qastыqtardın vardыqын ajtır oturqum kelvejt. Birөөny qana ajtajın:

Kecce kecinde Alymbek ыstarçындығына çыьрма çalıtса kelgen. Alar menen Ajdarbek datqa çana Сооронvaj voluştar daqı kelgen. Alardın maqsatı: seni çana Сооqo degendi vaş çыьр, bul ajыдаqь er-vylөнyn vardыqын qarmar ketyy. Biroq qarmar varqanda emne qыларын bilveçim!—der Adyl muñajqansыр төмөн qaradı.

Bul qavardı uqqanda oturqandardın төвө cactarь tik turdu. Emne deerin bilişpeç birin biri qarашь.

—Emi men ketejin qurdaş! Alymbekterdin çөө ketkeni ырас volso, ajıl arasына vulyk tyşыр qalqan cыqar. Qoqus menden şek алыр qalvasын,—der, Adyl ordunan tura qaldı.

Oturqan el, daqı bir necce sözdөн kijin, Adыдын çaman oç menen kelbegendigine көzdөry çetti.

—Şaşpa qurvum! Alym, tezireek virdeme çasattыгыр çıverci. Co-ke sizder yç çaqqa kirip aqылдаşa turıvızdar. Men Adyl мырзаны uzatыр kelejın. Çyry qurvum!—dedi Qanbek.

Ot aloolonur qazandaqı qara quurdaq vьçылдар vьşыр çatı. Kelinder ijikteç imerilip Qanbeğin ajtqанын orundatuuda. Adyl kelinderdin şamdaçajығына, kicipejildyylygynө avdan ыгаазь völdu. Biroq аlyn maqsatı, Анархандь көryу ele.

—Bul kişi emneniz?—dedi, Adyl Qanbekke Açarды көrsөтүр.

—Enem! Tigi eki kelin bul inimdin zajvı.

—Atыңыз kim qurdaş?

—Alym!

—Qanbeği tyrmөdөн qutqarqan sizvi? Barakeldi!

—Tigi kişi zajvım!

—Анархань?

— Qurvum, sen menin zayvımdın atı Anarxan ekenin qajdan velesin?—der, Qanbek kulur Adylqa qarady.

— E, Qurvum! Es kimgе villınej cıyrem dejsinbi? „El ozu elek“, tyrdy qavarlar, soqqon celdej birden birge kete beret emespi!—der, Adyl maqtanqandaj kulur qojdu.

Qurdaq celip, vata qyındy, Adyl cönöögө qam urup ordunan turdu.

— Qolugtunuz varvy—der qandajcadyr surar, Anarxan Adylqa öte kicipejildyuylyk menen qarady.

— Çana var dedi ele qo?—der, Açar ozunqandaj çoor vere saldı.

— Bar!—dedi da, tañdanqandaj Adyl Anarxanqa qarady.

— Anda turaturıncuzı!—der Anarxan cıyktyn burcunda çatqan qurçunqa qol sala baştady.

— Mendej enem var dedinbi, ajlanajın?—der, Adyl irege çaqta tursa da, Açar cıyktyn burcu tararty qarady.

— Bar eneke!

— Çaqşy, çaqşy... Darıjahan;

— Bja!

— Menin veşmantym qajda turat, sadaqañ? veri alıp verci!—dedi Açar.

Anarxan qurçundan көөнөгүр qalqan qarala şajy көjnөkty surur aldı da, qandajcadyr suroo menen Qanbekke qarady, Qanbek vaşyn ijker qojdu.

— Sizdin qylqan çaqşylyqyñyzqa qara vaştı bersek da azdyq qylat. Biroq „tojunduq emes, көnyldyk“ degen emespi. Iş alışыр verişyudө emes, tilekteştik көnyldө. Uşul көjnөkty qolugtunuzqa ala varıp veriniz!—der, Anarxan көjnөkty Adylqa sundu. Biroq Adyl daroo ala qojqon çoq. Al көjnөkty cın ele verip çatqandyqyna da işene alvady.

— Alqyn dosum! Amancılıq volso daqь alışыр verişerbiz. Senin tilekteştik qavarıñ men usyn emes, el usyn. Meni çalqыз saqtar oturqan çoqsun, ajyldaqь şordulardı saqtar oturasın. Mıñdan arь daqь qavardaş vololu—der, Qanbek көjnөkty orop turup Adylдын qojnuna qattı.

Adylдын vıtkөn vojın ter vastı. Bir cıydan veri bir carşy çapь alıp vere alvaqan qolugtusuna sonun vul көjnөkty bergende, al qandajca qıvanarın көz aldyна keltire alvady. Көjnөk turqan çaqь qartaly ot çaqqandaj ысды. Mıñdaj көjnөk verip oturqan Anarxanqa emne der ajtarын da vilbedi.

— Çanaqь vala qajda cıyret?—der, Açar ordunan turup, Anarxanđın көrsetyу vojınca Adylđy qaratalar, veti vaşyn şıralaj vaştady. Çañ cıqьr kele çatqan mıñıtın şıjarar turup, sadaqañ volojın, Qanbegime tentuş ekensin. Qanbekti duşmandan qalqalaqan ata enenen çana alqan çarğnan ajlanajın! Men Qanbekti çalqыз decy elem, çalqыз emes eken. Silerdej tilekteş qıvularь көрtyгүнө көzym çetti. Oova, emi çalqыз emes. Mıñdan arь eriş arqaq volqula!—der, qolındaqь veşmantı Adylдын qoluna qarmatıp, —eneңe ala varıp bergin. Qanbektin enesi

verdi. Biroq...—der, Açar emne usyndır mıcajыр, көz çaşyn bir eki irmer aldı da,—kişini unynөn taanьvasa, өçynөn taanьvajt eken—der, Adylдын vetinen өөр qajra vuruldu.

Alım atqa qatcь urup cönөр qaldı. Adyl atqa miner zamat cönөр ketken çoq. Al Anarxan menen Qanbekke alqыз ajtqызь keldi. Biroq emne der ajtarын vilbej, alarqa qarar kulumcyrody. Anyn bir deme ajtqызь kelip turqanyn Anarxan sezdi. Biroq emne ajtqanь turasın der ajtuudan ijmendi da:

— Ajaştın atь kim?—dedi.

— Gylajım!—der, Adyl tişin ыsajtыр kulur qojdu.

— Qajındaғыñыз vardır?

— Qajnym çoq. Qolugtım çetim eken, qajşy uruqtan ekenin da vilbejt. Qaraqşylardan qorduq көгүр өlөгүндө alıp kelip vаqьr alqatamьn. Amancılıq volur varıp qalsaqьzdar, aşь volboso da qaşь menen ыгаazy qyla turqan adam!—der, emne severtendir, Adyl qolugtusun maqtar qojdu.

— Ajlynar uşul tuştavь?—der, Qanbek tyndyk taraptaqь asqaluu qьrqa qarar qolun nusqady.

— Oova, tetigi asqaluu соқunın arь çaqьnda, çarçaqьn!

— Oşol ajylda Begajım attuu kelin varvy?

— Tegi andaj attuu kelindi uqqanym çoq. Kimdin kelini, kyjөөsynyn atь kim ele?

— Vilbejm. Kyjөөsy vajдын cыqьşyn qajtarat. Qajın inisi vajдын qojın qajtarat. Qajın ene, qajın atasь daqь var.

— Camasь mıñdan eki çuma ilgeri erkeк төгөгөн, Соқ qojcu degendin qьзы!—der Qanbektin sözүнө Anarxan qoşumcalaj saldı.

— Ajtqanьzdarqa qaraqanda menin ajalым şıjaqtuu eken. Biroq anyn atь Gylajım, төkyny tursun ectekesi çoq—der, cın dili menen ajtı da Adyl kulur qojdu.

Bul—Adyl Begajımдын kyjөөsy ele!...

Begajım-tajaq çep alsız çatqanda, oşol Eşendin ajlyndaqь bir ajal, Begajımдын cасынyn qalqanyn qajcь menen alıp, „sen emi mıñda turva, erter qacqьn, Qanbek tooqo ketti“ der, bir cынь suu çıtqurup ordunan turquzup qojqon ele. Biroq „ölym kerek“ degenden vaşqa Begajımдын ojuna ec nerse kelgen emes. „Çaqşy it ölygyn көrsetpejt, itcelik çoqmınvu“, der, Begajım sendirekter turup alıp, aqьr ölyu usyn Qьзы suunu көzdөj cönөгөн. Biroq Qьзы-Qьjaqa varıp kele çatqan Adyl atqa çoludır tañ ata sendirekter kele çatqan adamqa tанданqan, aqьryn vajdar qarar daqь turqan, „sen kim“ degen surooqo Begajım çoor vergen emes. Begajım suunun vojunda turup, „Ex qan icerler“ der, qatuu vaqьr ыljaj, suuqa vojın taştap çıbergen ele.

„Aj vecara aj, qorduq көгөн birөө eken qo!“ der Adyl da anyn artınan suuqa at salıp, Begajımды aman alıp cыqqan. Begajım suuqa aqьr ölyuny da suranqan. Biroq Adyl ölyugө mymkundyk bergegen. „Sen qajdan cırgөн qьz elen?“ degen Adylдын surоosuna: „Ec kimim çoq çetimmin. Tyndө kele çatsam qaraqşylar uşunetip qordodu“ der, Begajım ыljaqan. Adyl Begajımды ucqaştырıp alıp yjynө alıp kelgen.

Дуурус-нашеда-ваине. Именно полнота и натуральность жизни, главная роль в развитии человека. Развитие личности. Развитие сознания. Развитие души.

El arasında, cası qırıldıqan aıaldı „varıp turqan cıru qarı der çaman kere turqan adattar bolqonduqtan, Begajım vaşqa çarqa salqan. Oşonduqtan torkındorınon daqı kecek „Men çetimmin, uruq tuıdanım çoq“ degenden vaşqa sız arı raj turqan. Bul sızgə Adı çana ata-eneı da avdan işene tur qan. Qoqus bilinir qalvasın degen oı menen, Begajım aıa çasır „Gılayım“ der qojqon volucu.

Сындығында Адыл vul аялыға çıberip oturqan da Gılayım (Begajım) ele.

— Eger Begajım attuu kelin volso, vizge qavar qılyñız!—der Анархан kulyr qojdu.

— Çarajı! Qoşunuzdar!—der, Adı çөнөр ketti.

* * *

Aj nuruna qıvanqansır çıldızdar çımьндаjı. Aq şeşser çı mьnqandaj tyz çerler meltırese, kymuş çımқар kışgensip Al tooloru asman melçıjt. Aq çıvek oronur uqtaqan suluudaj, çı dьq nerse çım-çırt. Anda-sanda çana, alda qajdan alaguyur zikiri uqlıat.

Temir ajaz vetke temir vasqansıjt. Kujөө çandaqan çızde veter qulaqtı qarşatat. Qacantan berki өсүн qarıştırıp alcudı qoldu vuttu tomıqturat.

Мьна vular uşunetip kele çатышат. Çol çarşығаақ volo çalı çeldırıp, çamanьғаақ volo çalsa, vırden sıvar çalıшат. Emne usundyр, аттың ajaqьнан сыққан qardьn davyşьn çaqıtyşpa.

Аттаньр сыққандан veri ec kim ecteme ajtır syjšekön çol. Aldьnqь kele çatqan ekөө Тақaj menen Ajdarbek datqanьn vul Qaravek. Qaravek tevetejin vasa kışıp artьna qaradı da:

— Alardьn çaraqьnьn көр azdьqьn vajdaqan çoqsunarьn dedı.

— Qajdan vajqajsьn, attan tyşyrvөj qajta ajdaşь. Aзы көn syң qo, men alarqa emne çыlar ekenmin!—der, kimgedir ajaz acıusu kelgendej, çonundaqь mьltьqьn onqor, qьlyşьn qarm dь. Tışterin qьsyрать, көzdөryn saqsajtьr aldь çaqtarьn qaradı. Anьn vul көrynüşynө qaraganda, acıusu kelgen adam dal us çerden çoluqa çalsa, ec sөz ajtraj vaşьn saар salıuqa da dajr şьjaqtuu ele.

— Oova, vugyn al alydьn vaşьna qaran tyn tyşyrovьyz. Erke attuularьnьn ec kimin qaltьrvajmьn. Mejli, qarşьqaj ici çanq tolur, qar aralaş suu volsun, mejli, itteri ulur, valdarь ьlar, oı çoq uqmuş suu volsun—der, Qaravek qarьna сыдавaqandь atьn vir saар, qьсьnьr-qьсьnьr aldь.

— Alvette oşondoj volot. Biroq Анархан, qudacandь men qolıma verip qojsoң voldu!—der, Тақaj aqьrьn çana kulyr qojdu. Anьn maqsatь: „Tarqan erin Qanьvekpi,“—der turur Ана xandь qordoo. Çalıqьz özy emes, palitselerge da qordotuu. Bul çönyndө yjdөн attanqandan veri oşlonur, ecen tyrkym qьlyр ke aldьna elestetyde ele.

Альмөктін тамандарь ооруп, соқонсоқтору çооруп, a deerge aldarь, but şiltөөgө şajlarь qalvaj; өlvө çanьm өlvөлөр çatarда yjšlernө çetişken. Oturuuqa şajlarь çoq, sulар çatьr qalışqan. Biroq vul oquja Ajdarbek menen Sooronvaj voluş ycyn ajtır ty-gөtkys kulyr volqon.

„On veş çaştan çoqorqu vir erkegi qalvasьn, qarşьlyq qь-qanьn өlturyр, qarşьlyq qьlvacanьn qarmar kelgile. Aqçaldь daqь qoştoj kelgile!“—der, Тақaj menen Qaravekke çol vaşta-тыр, çьlyрма palitse çıberışken.

Мьна alar kele çатышат. Bardьqь çaraqtuu şajdoot. Tigiler qara mьltьqtarь menen vir atqьsa vular onveş çьlyrmadan atat. Çana, çьlyрма eki mьltьqьn oozunan açaldьn oqu çamqьrdaj çaasa, tigi alydan kimder aman qalmaq?...

Açar ec uqtaqan çoq. Al ecen tyrkyn qьjaldar menen dyjnөny төrt ajlanьr сыqtь. Ecen iret qorquunctuu şumduqtardь esine tyşyur, et çyregь laqьldar qorqur көrdy.

Анархан daqь uşundaj voldu. Yc iret cocup oşqondu. Sanaa-сь sanqa völynur, saгь uvaşьmь көvөjdy, тың алыр uqtaqan çoq.

Ajdar yc çolu тыşqa сыqьr төмөн çaqь qaragьn. Мьна al daqь сыqtь. Kele çatqan ec kim çorpu degensip, төмөн çaqь qaradı. Bir top qaraandь көрө qojur çyregь volq ete tyşty. Al qaraandar vьlvьldөр, alda qajdan kele çatqan attuularь şьjaqtandь. Kimdidir saqьruuqa qamьndь. Biroq daroo ele saqьra alvadь. Kөzdөryn syrtur соң-соң actь da daqь qaradı. Al qaraandar kişi emes, arqь qьrdaqь asqaluu vadaldьn көrynüştөry ekenin bildi. Qorqon çyregь toqtoqondoj demin tereң сыqarьr aldь da, aly arasьn qaradı. Aly arasь тыңç, qanduu tiştyy qarışqьrdьn сытың алqansьr, Ajdardьn qarala iti Toqojluu asqarqa qarap yröt. Aqa көmөk bergensip, өзynyn qara dövөty, anda-sanda çana tujuq yrgөн volot. Biroq anьn yrgөн yny qarьlyqь çetip qajratь ketkendigin dalıder, kyrkьldөр, kycsyз сыqat.

Соқо qara dövөtkө qarap tura qaldь da:

— Ajdajт, al Qumajьq, ketti!—der aqьrьn çana tuqurur qojdu.

Biroq al Qumajьq çaş saqьndaqьdaj arşьldar atьryьr tura çy-gyrgөн çoq. Aldь menen Соқо көrsөtyр ajdaqtaqan çaqь qarap vir yrdu da, çalıqan tuqurur çatqandььna çoor qajьrdandaj, Соқoqo qarap quşruqun vir şьjrandь da, tumşuqun quşruqunun aldьna çasьrdь. Соқо Qumajьqь qarap turur tereң oşqo ketti. Tyn icinde çaaqьn vasraj yrgөndөryn, uuqa сыққанда virge сы-qьр elikterdi vorvujlar, çaradar volqon ecki tekelerdi ec qajda uzatraj turqandarьn көz aldьna keltirdi. Emi mьna vul qarьlyqьn qarç аlyşьr turqandььna соң naarazьlyq qьldandaj, Соқо qava-qьn сытыр уşkyur qojdu.

Таң atuuqa çaqьn qaldь. Kytкөн іştin ec belgisi volvoqon-duqtan, taçaj vaştaşь. Qoldoru muzdar vuttarь tomıqtu. Ot çaqьr сыlynuuqa çoloj uruqsat qьlvacan.

Bul çer dal qarşьqajdьn berki oozundaqь kepteş, eki ta-ravь avdan quuş. Bir saqьrьmdaj varqandan kışin, vul qarşьqaj ar-qь соң qarşьqajqa qoşulur ketet. Kepteşten qarap turqanda, arqь

Handwritten note:
Сындығында

con qarşyqajdan verib öndürdün vardır keryunur turat. Bul en dırdyn icinen Balıqtıñın suusu aqat, oşol Balıqtıñın suusun ecen iret tercip, kesme çalqız ajaq çolu var. Biroq suu con volvoqonduqtan, çee adamdar daqı attar-buttar kele beret.

Coqonun atoo vojınca, bul kepteñi Tuşama dep аташа turqan. Eger qar qalıñ tyşo turqan volso, eki taraptan köcky köcyp, qar-сыqaj ici qarqa tolup Tuşama qasava volup, etyuge qorqunıctuu volot. Antkeni beregi Balıqtıñın suusu köckydön tyşken qardı qartar, Tuşamanın berki oozun kalgö ajlandırıp çiberet. Suu qar-дын arasın көзөр, kyrtkylyy kyvurdy көвөjtöt. Oşonduqtan eki uc ajaq sejin eki çaqqa qattoo tıjlat. Tek ceenge kirgen çan-dardaj çata berişet.

— Balkim tyndösy kelbej, kyndyz keler!

— Mymkyn!

— Çe vajaqılar sajlap, yjynö çetip qavar bere alyşraj qal-dıvıv?

— Ömyryndö vaspaqan tumsaq volso da qantip çetpesin? Çetken сыqar!

— Çыjırma volso ecteme emes, andan көр volup ketse iş qıjın volot qo?—dep Aлым Qaпыбекке qaradı.

— Ertevi, kespi, azvı, көрpy, işi qыль kelerine işenem!—dep, Qaпыбек yşyğön buttarın biri birine qaqıştırdı.

Aдыдын qavarınan kijin, Qaпыбекter aqyldaşыр oturup uşul Tuşamadan çol tozur, kelgen çoonu ötkörvöj qojuuqa maqul voluşqan. Qaroolqo Qaпыбек, Aлым, Coqonun uulu, Erkımvajдын uulu törtöo kelgen. „Siz varvaj ele qojunuz!“ degen sözge көn-vöj, Çoloj da kelgen.

— Tañ qulan öök saldı, aqsaqal! Emi ot çaqajıncı, tegi ölyp kete turqan boldum!—dep, Erkımvajдын uulu etegi menen mur-dun syrтыр, yşyğön qoldorun yjler, tevetejin oңdor qojdu da, kecinde dajardap qojqon quu arcalardı сындыра vaştadı.

— Tegi mejlıncı, valam!—dep özy da сыльnuunu qalvaqandaj, Çoloj da ot çaqıla turqan çerge imerildi.

— Çaqsañ çaq, Çokem özy dele arañ turqan eken—dedi da, emnedendir sestejgendej Qaпыбек qulaqın tyryp tura qaldı.

— Emne?

— Тыңсаqыласы!

— Davыş сыqавы?

— Tigine, сықыр-şuqur davыş сыqqansыjt.

— bras ele.

— Birdeme quıqan qarışqırvıv çe too eckilervi.

— Aqығын eki çaqıv vajqaqыласы!

Мына, zoo daqıv çапыра vaştadı.

— Atın davыş көrynet!—dep, Coqonun uulu мыльqын eptej qartar, төмөн çaqıv qaradı.

— Emnesi volso da өңө turalı—dep, Qaпыбек çarca zoonun aldyndaq yñkyrsımaq көвөөlgö kirdi.

Davыş ulamdan ulam kyc aldy. Сықыр-şuqur kycöp, taşqa urunqan atın tujaqынın davыştarı көвөjdy.

— Attuu adamdar kele çatsa kerek!—dep Aлым da төмөн çaq-ты qaradı.

— Tigine eki kişi көryndy.

— Artınan daqıv biröo сықты.

— Daqıv cıvar kele çatışat.

— A, kele çatışqan eken. Dajardanqыла! Başqa birөөler volup çyrvösyn, men at demejince atraqыла! Dal uvadalaşqandaj qылаıv. Biroq kişilerin atraj, atarın qana atqыла!—dep, Çoloj мыльqын qыja qarınar pistonun көrmөкcy voldu, biroq pistonqo көzy çet-rej qolu menen сыjaladı.

— Vardıqынın asыңqan мыльqıv var eken.

— Vardıqıv tevetejcen eken, qırgыз mergencileri volup çyrvösyn?

— Emne qыль çyrgөн mergenciler?

— Emnesi volso da şaşraqыла! Dal qысыqqa kelişsin—deşti.

Tuşamadan tigi qarşyqajдын oozuna sejin beş çyz sarçanca, biroq kytкөндөр ycin beş çyz çaqығınqа tabьqan сыjaqtuu volup sezildi. Kyndyn suıqu, butu qoldun yşyğöny esterinen сықты. Çyrekter tyrsyl qaqыр, vytken vojlor сымыraj vaştadı.

„Emne şumduq volmoqcu? Bul iştin ajaqıv emne menen ajaq-talmaqcy? Vardıqıv orus, orustun atın atuu emes, çапына varuudan cocıjsun! Ana, bir orustun atın ыqыта аттыq! Anan alar em-ne qылмаqcy? Alardıñ çараqtары qыjın, viz bir atqыca alar miñ atuuqa mymkyn, „өлөр ögyz baltadan qасраjt“ dep, at qojup ki-rip kelse qandaj qылавыз? Bular мынса, viz veşöo!“ degen сыjaq-tuu qoortu qorqunuc ojlор sekund sajыñ on qajtalanыр, ulamdan ulam, meңkyğön qulundaj çyrek алыр uca vaştadı.

— Qарыraj vytken vojum qaltырар, muunum titirep vara çatat!—dep, Erkımvajдын uulu qaltыraqan davыşын сыqardı.

— Oj, atadan ajlanqan itin valasы!—dep, Çoloj aqa qaradı. Başqa ucır volqondo, мыльqын көcygy menen qojup çıberyu daqıv sözsyz ele.

— Dajardanqыла!—dedi Qaпыбек.

Мына, vardıqıv dajar. Azыr Qaпыбек şumduq vaştajt. Biroq „qajıv şumduq qandajca volup ajaqtalal?“ al suroo, vardıqында vaşqaca sezim, çyrekter alqыldap, төвө cactar tik turup, çan qulaqын ucuna vardı.

Kөрөөgөndy көрсөтыр, көzsyzgө көz берcydөj asmanda aj qalqamandaj. Kimdin taqдыр qandaj volup ceciler eken degen-sip, eşiktin teşiginen vozojun qaraqan selkinin көzyndөj volup, сыqыстан colpon çarqыrajt. Birin ölyp, birin qal degensip, aq qarlıu toolor sumsajat. Bir yndy miñ qıvultup, uunu-cıuqa ajlandı-tuuqa qamdanqansыр, asqalıu zoolor maqдыrajt. Alda kimge şumduqtun qavarın берcydөj, too vaşыnan soqqon muzdaq şamal төмөн qarata ketip çatat.

Tigine alar çaqындар qaldı. Biroq emne ycyndyr aldyqылар kытыр toqtoj qalyştı. Art çaqıv coqıla tyşkendө orusçalaşыр syjleşө qalyştı da, daqıv çөнөр qalyştı.

— Orusalar ele çiverdin, emne dedin—der, aldında kelesat-
qan Qaravek artındaq Taqajqa qaradı.

Taqaj orus tilin ancaıq dele bilsejt. Mından on çyb murun
Taqajdın atası qırşartıq bir orus menen taanış volot. Al orus
vala-caqas menen kelgende, çе Тақаж ат орустуқуна вара қал-
қанда, дудуқса қаңдаşыр çуғур Тақаж бир он ваşь қана тл
ујрөнгөн. „О, менін Тақажым орусундун туşын çоорујт“ дер, ел
вар çерде Тақаждın atası көр мақтанар эле. „Bizdin Тақаж аза-
mat. Тақаж бир cetti cavarmanым volso, бир cetti тилmecim. Анca-
manca орустар келе қалса, cөкө таанca cuқлдаşыр çатыр эле,
анын emne degenin билip ala qojot“ дер, Сооронвај voluş дақь
ваşқа voluşтарқа көр мақтаныр көтөрүлө турқан. Мындај мақ-
toolordu uqqanda, Тақаж qorozdonup, екі çақьн қараныр, ci-
dede ajaz tozqon topozdun vıqasь murundanыр, мурдун çоqоru
көтөрө турқан.

— Uşul qьşьqtan aғы çьqqanda, aјьl көрүнөт. Qьјqьғьд салыр
at qojolu degendeј qьldьm эле, „posmotrim“ dejt—dedi, Тақаж
Qaravekke qarar.

— Posmotrim degen emnesi?

— Toqtoj turqun degeni!—der, Тақаж атына qamcь urup qoj-
du. Biroq ekөөнyn vul sözdөry Qanьvekterge daјьn uқuldu.

— Ectemeden qavarь çоq келе çатыşat. Kijik volso alda qacan
çьt алыр qacat ele?—dedi Coqonun uulu. Erkimvajdьn uulu ky-
lyp çivergen şьjaqtuu volo туşty. Cьндьqьнда Erkimvajdьn uulu
kьlgөн emes, vuuluqur oturqan demin cьqardь эле.

— Aqьғыn!—der, Aлым аны qartalqa uқudu.

— DajarJanqьla!—dedi Çoloј.

Taqalarь тiјgen taştan ot çarqьldар, tanoolorunan qol ьşьq-
тыqьндај vuular burqurар attar kьşьldөp келе çatat.

— Qatьnьn qucaqtар, Qanьvek uqtар çatqandьr ee? Şaşpa
taanьşarmьn, ittin valasь!—der, Тақаж ьзьғыныр qojdu. Biroq
vul sözdөrdь uqqan Qanьvek taqaat qьla alvadь. Çoloјdun „at-
qьla“ degen sөzyn kьtpөstөн:

— Şaşqanым çоq!—der, qьјqьғыр çiverdi da, tars бир qojdu.

— Atqьla!—der Çoloј daqь qьјqьғыр çiverdi.

Toolu çerdegi, aјьqьca zoolu qarçьqajdaqь tynky davьş qan-
daј! Çoloјdun „atqьla“ degen qaarduu yny cьqьr, tars etipmь-
тыq yny uқulqanda, çer titirep көckь көckөndөј dyngьrөdy.

Taqaj qajta qactь. Artta келе çatqan palitseleri da өлөр tirileri-
ne qaraşpaј qajra qacьp qalyşь.

— Qьjьmьdava, Qaravek mьrza!—der, Qanьvek mьltьqьn ke-
zer tura qaldь. Qaravekte çan qalqan çоq. Mьltьq tars etkende
эле, анын çyregь oozuna тықьлqan. Bura tartьp qacuuqa darma-
nь kelgen çоq. Atь cocup aqь taşqa urunqanda, оң тizesi q-
tuu urunqanьn da sezgen çоq. Anda: „qoqus өltьgьp çiverişevi“
degen qana бир ој völdu. Qanьvektin sunqan mьltьqь анын кө-
zynө açaldьn dal өзүндөј көгүndь, aqьғыn aғы qarata оој vaş-
tadь. Tarsьldaqan mьltьq yny, zoonun çaңьqьqь, „atqьla“ de-
gen Çoloјdun ystөkө vostoq qьјqьғыqь, artьn qaravaј qacqandar

ycyn, mіндеgen qol çьjnaлыр, zamьrek menen атыр çatqandaј
sezildi.

Aлым Qaravekti attan oodara tartьp, mьltьqьn çulup aldь. Bu-
lardьn maqsatь vardьqьn qьғыр çiverьy volvoqonduqtan, бир at-
tan vaşqacь zьjan qьlyşqan çоq, vardьqь qacqan vojdon ketti.
Çөө varatqan Тақаж da көгүnvөј qaldь.

— I, Qaravek mьrza! Saq salamat çyгөsynөv? Kelci көгүşyp
qojolu!—der, Qanьvek qolun sundu.

— A, Qanьveksiñvi? Saq salamat çyrdьny?—der, Qaravek
eki qoldop көгүşyygө umtuldu. Biroq Qanьvek qolun qajra tar-
тыр aldь da:

— Çоq, Qaravek mьrza! Qol алыşыр dos volot vелеk. Ekөө-
vьzdьn qajnasa qanьvьz qoşulvajt, aq çerinen qaralar, атаң
ekөөndьn toqmoqtoqonun esinde cьqar?

— Sadaqaң keteјin, Qanьvek, ittik vizden ketken. Kecir!—der,
qurun moјnuna салыр, Qaravek ьjar çiverdi.

Aңqьca volvoj, Aqçaldь çajdaq minip, şьjraqtuu qara
mьltьqьn qoluna алыр, Coqonun caар келе çatqanь көгүndь.
Çоо çaqadan, vөry etekten alqandaј, Coqonun artьnan daqь
бир tovu caар келе çатыşь.

— Bizdin көz çaş silerge көгүnvөгөndөн kijin, silerdin көz
çaşьnar vizge кер emes. Begajьmь menden qandaј açьratqan
volsonor, men da senin Aselindi oşondoј açьratam. Ataң, Aşьrdь
qandaјca qьlyр otqо салыр өltьrө, men da sent oşondoј qьlyр
өltьrөm!—der, Qanьvek Qaravekke qarar qaardаныр turdu.

Cьндьqьнда oşondoј völdu. Qana emi emne şumduq vol-
moqcu? Kimdin taqьdьь qandaјca volup cecilmek?

Tuşoodon cьqa bergendegi sol qol taraptaqь ajanтта qardь
kьrөp, çerdin aј döşь çaқьn qazьp, veş аты киşi qonus tyzөp
çatat.

Alardьn çanьnda ketmendin savьn оңdop Çoloј oturat.

Bir qara saqalcan kişi, maңdaјьndaqь moncoqtoqon terin
sөmьy menen sьdьғыp, qolun aarçьp, saqalьn sьladь da:

— Etin vьşьvь?—dedi.

— Antip-mintip, qoluңardь çuup kelgice avdan vьşat—der,
Coqonun uulu cөmьc menen sorponu uurtар, qazandan cьqьp
turqan etten yzyp oozuna saldь.

— E, атаңа naalat desөn! Palitseleri artьna qarooqо şajь
kelbeј, attarьn vaşь-kөzгө qojqular qacьp vара çatat—der,
Coqonun uulu kьlgөndө, vardьqь kьlyp çiverişti.

— Aлыm, veri kel! Kele qalar deјsinvi. Ulam biriviz qarар
turavьz. Etten çьluulaj çegin—deşip, qarooldo turqan Aлыmь
caqьғыşь.

— Qaraqьlacь! Vьşqanda qalyңdьqь yc elige varat deve-
dim vеле. Mьna yc eliden da aşьp ketiptir—der, aјtqanь tuura
kelgendigine qubanqandaј madraјьp, qara saqalcan qazьdan
kezip oozuna saldь.

— Тақайды ospadalarъ ucqaştırа ketti beken, се сөө кетти beken?—dedi cette oturqan birөө.

— Маа салды уйунө четреј çoldo өlsyn. Минир kelgen ајқырғын етине тојсоқ boldu—деp, cette oturqan quur toncon бала кyлyр qojdu.

— Qoquј ујdy çyktөр kelinder kele çatat. Etten durustар uylуp, qazanqa salыр qojo turqula. Özdөry kelgende cыqарыр çer—dedi Алым.

— Kelinder kelbese qojsun!

— Emne ucyn?

— Qoquј мен qojdum! Tigi aldьndьsь Kylaј turvajь!—деp Coqonun uulu kyldy.

— Kylaјsьz Алымдын алдымнан tamaq өтөvу—деp берки oturqandar da kylysty.

— Alvette, çaqь çardan çalqьz kesim et emes, qara vaьndь da ajaqьm çoq!—деp, Алым kylumsyрөр qojdu da, sөzynun tuura çe tuura emes ekendigin suraqandaj Çoloјqo qarady.

— Tuura, Алым балам! Tuura! Erdi qatьn—bir ујdyn ајь менен кyну . . . Kyn volboso, kyn qaraqь, ај volboso, тyn qaraqь. Alqаның cyncыр çyдөсө, өзyң da—cyncыр çyдөjsyn. Demek ekөөң тең cyncyjsyn, qolunарdan kelse, алqан çarьндь alcaqtatьp vaqьla, valdar!—деp, Çoloј qolundaqь majлуу etten kesip oozuna salыр byтyn tiьteri менен çajnar turdu da, ајтqан sөzyn tigiler qandaj qавьl алqандьqьн vajqoo ucyn, алдытан oturqандарды ајландьра qarady.

— Bras, Çoke! Biroq алqаныңдын да aqьь volso deseniz!—dedi qara saqal.

— Alvette, aqьь volso!

Eki өgyzгө ујdyn tutuularъ менен çьqacьн çyktөр алть kelin keldi. Oturqандарqa ьзаат qьльсьp, qьja tartьp varьp, tyzelгөн çajqa çyкty тышyө vaьтасты.

— Aјlanajьn kelinder! Çyкty viz тышyур çivereli. Siler мына vol etti muzdtrap çep çivergile!—деp, atалық mejrimdyulyk менен, Çoloј ordunan turup çyк тышyур çatqan kelinderdi көздөј vaьtь. Çalynduu çaь çigitter qarар turavь? Çoloјdon murda çetip, алдытан tamaşалуu sөzdөryn ајтьсьp, qөј biri ьндь etip kylyьyp, cьmьcьsьp da çiveriьti. Coqonun uulu Алымqa көzyn qьсьp qojdu da, Kylaјды qarьdan cьmьcьp алды. Алын cьmьcьqьн Çoloј көyp qalqандьqtan, Kylaј ujalьp ketti. Çoloј анын ujalqанын seze qojup:

— Çalynduu çaььqtan ајlanajьn! Icse aьqa, iьtесе çumuьqa tojboqon, turumtajca imeriьip, itelgice teviьip turqan çaьtardan ајlanajьn! Çaььqьн varьн билgile, valdar! Qarььq qarь-qurьp kelgende „attin“ деп oozdu qarmanvaqьla. Ex, çaььq! . . . Çaььq көөrykтын oozunan kyjyp turqan ot!—dedi.

— Qoштоqon ать var төrt kiьi kele çatat!—деp Алымдын oduna varьp turqan бала veri çygyrды. Алым qolundaqь тапөк keregeni taьтар çiverip балаqa qarata çygyrды.

Алым мыльqьн алып, өчyр varьp taьтан vaььн cьqарьp qarady.

— Cociваqьla! Çараqьsьz çaj kele çatqan adamdar көrynөt—деp, Алым veri qarар yn салды. Çyрөгy volquldaqan qorqoqtor, birin biri qaraььp, demderin алысты.

Attuular çaqьндар kelip qaldь. Çoloј Алымдын çанына çaqьндар keldi da:

— Aldьndьsь Aјdarbek datqa көrynөt. Çөн çajларьн surajьn, qoqus qьndөј turqan volso, ајlanvaqьla?—деp, Çoloј ordunan tura qaldь. Мыльqь qarмар turqan Çoloјdu көyp, taьтан arta salьньp turqan bir top мыльqьн oozun көrgөндө Aјdarbek datqa emne деп ајтарьн билеј, attarьньн vaььн tartьp tura qalyсты.

— Aqsaqal, eiciviz, eicige өlym çoq emespi!—деp, Аывай ьтарcь ьaьqalaqtар, ајтuuqa sөz tappaј артыqьp, qurqaqqa cьqқан vaььqtaј oozun eki, yc acьp çiverdi. Аывайдын sөzy ьras degendeј, verkiler da көzdөryn çalçьldatьp Çoloјqo qarayty.

Çoloј ec sөz ајтqан çoq. Emne qьlaly degensip Аымqa qarady. Алым aqьньн Çoloјqo көzyn qьсьp qojdu da, мыльqьн Aјdarbek datqaqa sundu.

— Aјlanajьn, çan qьva!—деp, Aјdarbek datqa аььнан тышө qamcьсьн mojnuna salьp, tizesin bygyр ьlamьradь.

Barдыqь attan тышө qalyсты, Sooronvaj voluь menen Edige bij da qurlarьн mojnuna salьp:

— Özyңer билgile, ајlanajьндар! Çаныьыз da, vaьььыз da silerge tartuul—деp curuldayty.

Bularдын byçyрөгөн көrynыstөry, aь çaqta turqандар ucyn авдан kylyкylyу volup көrynды. Алар тьмьзьн ььььaьсьp kylyр da çiveriьti. Quturqan qarьsьrdaj ьrdьp turuьa turqan „çaqььлардын“ bir pasta momun pende volo qalyььна qaj biri iьengen çoq . . .

Aјdarbek uulunun amandyqьн uqup, bir az es алды. Biroq kelgenden veri төrtөө тең тьста qarьн ystyндө oturuьat. Alарды yjгө kirgile деп ec kim ајтqан çoq.

Өmyry војunca qarqa oturuu emes, birөөнын tik qaraqan көzyn көрвөгөн datqa ucyn qььн qorдуq boldu. Biroq qorдуq volqondo амаль qanca? Ecen iret acuusу kelip, ecen iret tyрды итер oјuna keldi. Oјoqon ьumduqtарьн atqaruuqa ec mymkyндыk tappady. kijiktin tarьн аңдыqан çorudaj qoçojup oturuuqa arqasьz boldu.

— Qarqa otura verip, qajьqьp өlөvuzьvу, Аывай? Qаныьekti cьqььndьsь, syjлөсyp алып qajtalь—dedi Aјdarbek.

— Kece kynu kyрөndyндө çatьp, iregendен tamaq icip çyгөн qaralyңдын bul qььqь sөөkkө çetti, datqa! „Oomaluu kezek, төkmөlyу dyjнө“ degen uьul eken qo—деp, Sooronvaj voluь авдан ьза volup qьсьньp qojdu. Biroq өzdөry ecen adamдарды кyтыргөнын, kedelerdin арзын uqpaј qorдуq көрөtkөндөryn esterine алыьқан çoq. Özdөrynyn qььq çoruqtарь adattaqь ььjaqtuu, Qаныьektiki адаттан тьsьqарь ььjaqtuu volup sezildi.

Qаныьektin ајтуu војunca Coqo ујynөн cьqқан çoq. Quruttan ezdirip, too eckinin majьнан quјdurup, dunqul qara аjaqtар менен anda-sanda birdi çutur qojup, Erkimvajqa qomuz çer

tırıp, keede kyjgöndön ыrdатыр Çoloj, Ajdar веşөө веş voluş eldej volup Juuldar otura verişti.

Qańbeكتin mındaj iş qylqandaqь maqsaty, epter bir сы сықартыр, Ajdarbeكتin çazasyn veryu ele.

— Cert Erkimvajym, cert! Sendej qomuzcunu Ajdarbek datqa da körgön emes сықар!—der, Соқо qylqьra syröp qatqьr qojdu.

„Qaşьnqan ittej volup, taraşьnyn voogun tьrmar oturqan da өnөrvy?“ der, Ajdarbek datqa qomuz certkenderdi ömyryndө çaqьtьrvaј turqan. Соқонun vajatan берки qьlьqtarь aьn qьçьrьn qajnatь. Biroq datqalьq taqьnnan tajьr turat. „Qarabekti qantip Qańbeكتin qolunan aman voşotup aluu kerek?“ degen suroo aьn oјunda.

— Qańke, turqun! Tөrt kişini tьşqa oturquzur qojqon menen, bytyn qorduq körgөndөrdyn öcy aьna qalvajt qo?—der, Анархан QańbeКti oјqottu.

Qańbek yjdөн сықьr eki çaqьtь qaradь. Başьn çerge salьp oturqan AjdarbeКti körgөndө, tek qaracaar çьlandь körgөndөj bytkөн voju dyr ele tyşty.

— Saloomalejкum, Qańke!—der, Ajdarbek ordunan tura qaldь. Ajdarbek tura qalqandan kijin berkiler daqь amalsьz tura qalьştь. Biroq sanda çoq qaralьna salam ajьr tura qaluu, Soorovaj usyn, Ajdarbekke orunsuz volup tujuldu. Al Ajdarbekke qaradь da: „orunsuz, çeңildik, orunsuz төmөncyk“ der oјlodu. Сьndьqьnda AjdarbeКtin maqsaty uşundaј: vul aьldьn adamь emes, itine çalpalandap, uulu Qarabekti QańbeКtin qolunan aman qutqarьr aьp, andan kijin bulardьn çarasьn көryu.

Çoloj menen Соқolor yjdөн сықа qalqanda:

— Saloomalejкum!—der, Aьlvaj ьstarçь uturlaj vasьr qol aьştь.

— Oomaluu төkmөlyu dьnyjө degen uşul eken, Qańbek! Bir kezderde yjgө kirip tamaq icyugө zar volup, esen çьldar eşi-gimde qaral volup çyrdьn. Biroq senin qadьr varqьndь vilgenim çoq, Qańke. It qatarь көryp iregemden tamaq берip çyrdьm. „kөşөönyn aqьlь tyştөн kijin“ der, emi oјlor otursam, al qьl-qandaгьm adamkercilik emes eken. „Qoldo var aьtьndьn varqь çoq“ der, seni anda varqьtavaqanьm ittik, Qańke! Biroq „ijgiliktin keci çoq“ degen emespi. Uluq vaşьmьdь kicik qьlьr, qol quuşurup salam ajьr, aьldьna at tartьp kelip oturam. Murunqu volqon işti, көky-rögyne tyjgөн kekti keci, Qańke! Men ittik qьlqan volsom, sen erdik qьl. „Taş tyşkөн çerinde oor, iş сықqan çerinde oor“ degen emespi. Esime eki keldim. bras sen çönyndө dalaj çamandьqtardь oјlor, dalaj çamandьqtardь çьluuqa araket qьlqamьn. Kесе emes bygyn erten menen ele qoluma tijgeninde dalaj sьrdь qьlmaqьmьn. Antkenim—senin varqьndь vilip, saqa işim tyşөt der, ec qacan oјloqon emesmin. Biroq kekengenden ke-gindь aluucu azamat ekenindь emi bildim, valam! „Соқо elyu vaşьlьqьn QańbeКe veriştir“ degen sözdu uqqanьmda, kyjvөгөн çerim kyl volqon. Kөrsө iş vaşqa eken. Senin azamatьqьndь menden murun vilgen Соқoqo ьraqmat. Adal өsө bir qazan et, aram өsө bir talpaq volo turqan Aqçal usyn uşunca quiquin-

dar çyryşym şermendecilik, ьqь çoq namьzkөjcyldьk eken. Emi bir Aqçal emes çyz, Aqçalдь alqan volson da kecirdim, Qańke! „Qudaj vilsin özyң vil qoroоqo kirsөң özyң kir“ degen. Emi özyң vil, mьna men qolunda! Emne qьlam desen erkin, „qoj“ der aj-tar qoço, „aj“ der ajtar aqa çoq. Qьlqan kynөөлöryvuzdy keci-rişeli, el el volqon, çurt çurt volqon tьncьr qalsьn desen, aьm emes qara vaşьm saqa tartuu, Qańke! Qarabek aqan menen özyң dos vol, Çoloj menen özym dos volojun, Соқо menen Sooron-vaj dos volsun, Erkimvaj menen Aьlvaj dos volsun, segiz çaşar qarьndaşьn var eken, Qьlьc ekөөнө quda voluşalь. Qańke, Ço-ke, Cokel Kelgile, qudaj qurandь, ant arvaqьtь ortoqo qojup tu-rup, aq sөök volup tьnьşalь!—der, qucaqtaј aьp dostoşuuqa da-jardьqьn bildirgendej, Ajdarbek tura qaldь.

Qańbek Ajdarbek datqanьn vul sözdөryne avdan işene aьva-dь. Çoloj menen Соқolor volso, „miң qьlqan menen çөн vilgi çaqьşdan ajlansa volot“ deşip, AjdarbeКtin ajtqan sözdөryne av-dan ьraazь voluştu.

Sooronvaj voluş vaşьn төmөн salqan volqon yndөvөj otura verdi. „Bir Qarabek emes, eki Qarabek tutqun volso da, uşul quldun aьldьnda төmөncyktөp sөz ajtuu durus emes... Quldun elegine namaz oquqandar der birөө şьldьndasa emne deşьiz“, degen sьjaqtuu oјlorunun vaşьn calьr, AjdarbeКtin ajtqandarьn çaqьr-vadь. Qamcьnьn tyşкyny menen qardь cuqur otura verdi.

— „Atandь өltyrgөngө enөndь aьp ber“, „Taş menen urqandь aş menen urqun“ degen, Qańbek mьrza! Bytyn elge daqь сық-qan, atandaj aqalarьdь aьldьna moјun ijip oturqandan kijin, ma-qul volqonud çөн, „Bata menen er көgөret, çamqьr menen çer көgөret“ degen. Batavьzdь bereli. Qojon qoltuq aьşьr dos vol-soq, biribiz usyn biribiz ölyşpөjvuzьv, Qańke!—der, Edige da-qь bir top sözdьn vaşьn catьr ötty.

Adamьn sözyn taldavaј turup uqraқan Çoloj da vul söz-dөrgө uşuşa vaştadь. „Uşularьn uşundaј sözdөry usyn atandьn qunu volso daqь kecsөnci“ degendej çьlmaјьr QańbeКke qaradь.

— Qańke valam, oјlonup özyң çoор ver!—dedi Соқо. Aj-darbeКtin qandajca qaarduu adam ekenin Соқо çaqьş vile tur-qan. AjdarbeКtin çyzyn ömyryndө көrgьsy kelcy emes. Biroq „çьluu-çьluu syjläsө, çьlan iјiunden сықat“ volup, emneliktendir, vul çolu AjdarbeКtin sözdөryne eridi.

Oturqandarьn vardьqь tьm-ьrsqa ajlanьr, çaqьşьqtuu çoор kьtkөndөj QańbeКke qarastь.

Biroq Qańbek daroo çoор vergen çoq. Al qavaqьn qarьş salьp tьnөryu menen tygөнvөгөн oјdun icine kirdi... „Vul qandaj iş? Volqon cataqtardьn aqьlь uşunu menen ajaqtalavь çe çoqru? Vaarьdan varь, Ajdar çanaqьnь сыn көnyly menen ajьr oturavь çe çoqru?“ degen sьjaqtuu suroolor kele verdi. Biroq belgilyu bir tьjanaqqa kele aьvadь.

— Qana, valam, eldin vardьqь senin çoovundu kьtup qaldь—der, Çoloj daqь QańbeКke qaradь.

— „Кувөөлүү сөз, никелүү қатын“ деген емеспи. Мен азыр бир сөзду айтп қолсом, ал сөздүн ақыгь іштин вардыгь қақылыгь менен тынша қаларына көзүм четпейт. Анткени—Аждарбектин сөзүнө ішене албай отурам—деп, Қарыбек Ҷолој менен Соқолорго қарадь.

— Ішengin, Қарыбек! Егер Ҷамандьг ојум болсо Ҷе тындан агь сақа Ҷамандьг қыла турған болсом, ата ваванын арвагьг ирүр кетсин!—деп, Аждарбек безилдер қарғаньр Ҷиверди.

— Е, валам! „El mazar, elden azqan azar“ дейт. Береги бир ceti атаңдај, бир ceti ақандај болған Ҷолој менен Соқолорго вилликти берсеңси. Оғол екөө емне болсо биз деле оғол бололу—деп, Қарыбекти қақтырғандај, Еркимвај қолун Ҷилтер қолду да,—Ҷе оғол салдын қолунан емне келет, емнені билет деп турасыңь?—деди.

Қарыбек бул сөзгө авдан ујальр кетти. Сындықьнда Қарыбекте андај ој Ҷоқ болсо да, ыңқайсыздана тысты. „Сын еле ақсақалдар мені Ҷаман көрүр отурған қо“ деп ојлоду да:

— Ең қақы болот! Ал екі ақсақал мақул көргөн ішти мен терс көрет ведем!—деди. Бирок ал екі ақсақаль қандајса Ҷоор берері Ҷөһүндө Қарыбек тақыр ојлонған Ҷоқ.

— брақмат, валам! Ҷолој екөөвүзгө ішenginдигине соң брақмат!—деп, бут Ҷер Ҷүзүндөгү елдин сүрагь қолуна тийгенде, Соқо соң қуванды.

— Болуптур, Ҷоке, емі қалған кепти үлгө киріп сүлөсейі. Е—е—е... вайысе, үлгө кижіз салқыла!—деп кылымсырөды...

Қој сојулуп ет Ҷелди. Агь-верки ајтылған сөз қалқань Ҷоқ. Ҷолој менен Аждарбек, Соқо менен Сооронвај, Еркимвај менен Альвај дос болду. Мыльг оозун өвүсүр ант қылыты. Аждарбек тартууға Ҷетелер келген атына қосүр Ақсалды да қыды. Соқо Қаравекти вошотуп верди. Сақадая менен ҚылыҶајьндө Ҷөһүндө екinci сөз болған Ҷоқ.

„Алдынағь Ҷыдыдыт“ деп Аждарбек датқаньн тартуу тартьр келиши, ақсақалдар менен анташьр дос болуштарь, бул ајылдақылар үсүн соң сымыгь болду. Мурғи көз алдыларына елестеген қорқуңуңтар Ҷоқолуп, вардыгь тыңс болуңудая сезішти.

Болуштарды қайра Ҷајлоо іши васталды. Тарь көргөн Ҷорудая болушур, ел арасьндагь атқа минерлер, етектерин Ҷелге Ҷелвиретіп, ајылдан ајылға, мансартуудан мансартууға сарқылаша вастады.

Бирок Ҷајлоо деген Ҷајлоо қандај... Қалың емгекци елдин Ҷајлоо менен іши Ҷоқ, Ҷајлоо Ҷөһүндө манартар сытынан сатыр кетсе да вилішејт. Валанцалар Ҷеңиліп, тукыңсөлөр болуш болду, мыңсадан сықым төлөгүлө дегенде қана, ел кимдин болуш болғаньн бир виліше турған.

Бул елди есен Ҷылдан вери Сооронвај болуш соруп келди. Мына бул Көк-Суу, тетиги Үстөвө, Сорү қорқондоқу емгекци елдердин „қың“ дегенін Сооронвај соруп келди.

Аждарбек датқаньн атаһь војунса, Сооронвајдын қызын уулу векке алыр берген. „Сооронвај, қурви елек, тууқан елек, қудая деңкен қуда болдуқ. Демек senden Ҷасыра турған іш, күйөө валаң Қаравек болуш болојун дейт. Муну қандај

дејсин?“ деп, Аждарбек датқа, Сооронвајға ақы салған. Сооронвај өзүнүн уулуң болуш қылуға ојлор Ҷүргөн. Бирок қақыгь қызын күйөөсын болуш қылу Ҷөһүндө датқа озунуп ајтыр қорқондуқтан, Сооронвај ықтуу Ҷылоо тава алвады. Уулуң болуш қылу ішін тоқтотуп, Қаравекти болуш қылу Ҷөһүндө уवादалуу антын берген. Датқа бир вее сојур ајылдагь атқа минерлерди қақыгьр кеңес қурған. Сақырған адамдарь Қаравек үсүн болуштуқ талашьр берүүгө ант да қылышқан.

Бирок іш cataқ қақында.

Көк-Суулуқ Қацике деген болуштуқ талашууға кirisip Ҷатат. „Sen болуш болқун. Sen үсүн васырғьзға тоо тыссе да көтөрөвүз“ деп, Қацикенін қақы санақан манартарь алқылар, вайларь варқылар өздөгүңсө вата қылышқан.

Бирок ким Ҷеңір болуш болору, ким Ҷендиріп тағ Ҷалақ қаларь қалың емгекци ел үсүн велгисіз.

Өткөн Ҷајлоодо үсүнетіп екі тарарь болушур, болуштуқ талашьр, ақыгь тағ вараңға ајланьр, ардан емгекцилерге өвегејсиз қун тышкөн, қун емес, ел icine қандуу Ҷаштуу суу тышкөн.

Ваяқыда да бирөө болуштуқ талашьр, анда Сооронвај Ҷеңір кеткен. Бирок „sen мені менен ерегісесин деп, Сооронвај оғол болуштуқ талашьр анды ајы-арасы менен Ҷер Ҷүгүр, ақыгьнда вардыгьн tentitip Ҷиверген. Емі вьлйгь Ҷајлоодо андај оқујалар болыт деп ким ајта алат?...

Екі тарартын тытуну тең самалуу болуп қалса, анда ертер биринен бири тытынды көвөјтүу керек. Ајыл арасьндагь атқа минерлер „қантир тытун көвөјтүу керек?“ деп, өркө тіштеген иттеј лақыдашьр амал издөөде.

Береги Аждарбек датқаньн ајылда Қурман деген cal volo турған. Қурманьн қағь Ҷетимістен невақ ашқан, валаһь Ҷоқ, вайысесинин вили ооруп, вез Ҷылдан вери сүзөктөр Ҷүрөт. Өткөн Ҷылы сырма тылн сықымды төлөј алвај қолған.

Арзьвај малдарьнн тарьхьн авдан қылн билет. Қороо cetinde отурқанда Ҷанына бирөө Ҷарым келир отура қалса, көзүнө салына қалған бир мальнн тарьхьн қозқор ајтат. Бирок ајтыр Ҷатқан сөзүн, ал адам тыңсар Ҷатавь Ҷоқру, ань менен Арзьвајдын іши Ҷоқ. „Ушүл үл вьлй он асы вольду. Менін қолума келгені он екі тууду, тајьнда Ҷанагь ит қатын саар Ҷиверіп мизоо салдыды, қунапында тууқаньн екі сом елуу тылнға ваяады Мамананға саттым. Вьстысында тууқань өлүр қалы, терисин он тылнға саттым...“ деп, дады дады биринен сала бирин вьҶыратьр ајта берет. Қоқусунан бир мал сојур қалса, оғол сојқан мальнн тарьхьн ајтыр отуруп елдин меесин асытат.

Оғ, АнҶиян, Ҷалал-Авад емес, верегі турған Сорү қорқондо да вараң Арзьвај емес. Малн қороосунан сатыр, ајылна келген қызы қылақтардан керек Ҷарақың алыр Ҷүрө берет. Қоқусунан бир ајылға варты қалса, кун болсо кун, тун болсо тун қонвој үжүнө келет.

Арзьвајдын мындај қылығьн АҶар менен Қарыбек вилген Ҷоқ. Бирок Қацике сылақтыу „мықтылар“ қол қушуруп қилдуқ ирүр отурқандан кижин, Арзьвајдын қандај адам екендигин сы-

ruşturyp oturuunu zarı tavaşqan çoq. Qacike çyzy qaralyq ama menen qudalaşyp oturqanyn ec kim sezgen çoq.

"Ulu daraçaluu tərəm! Qanbək çönyndöy volqon oqujanı tilmec arqılıu ezyuyzge ooz eki ajtqamın. Qanbəkki aqyın qarmpa veruy çönyndö maqa daq tarşyqansız. Qanbəkki qarmpa veruy çönyndö Ajdarvek menen Sooronvaj voluş daq uvada verdi degensiz. Biroq Ajdarvek menen Sooronvaj sizdi aldap oturat. Sizdi qana emes, aq radışan da aldar oturuşat. Eger siz alardın cın ele aldar oturqanyn bile turqan volsonuz, al itterdi qamatıp, Şiberge daq ajdatıp çiverer eleniz!... Qanbək çyırma palitsan çyır sala çazdaqan, bizdin starçylard savap, attarın çyır alqanday ezyuyzge maalyın. Biroq Ajdarvek menen Sooronvaj Qanbəkkin oşonroj çylyqtarına qaravastan, uvadaş vojuna qarmpa vervesten, aldyna at tartıp vağp Qanbək menen dos volup oturuşat. Azıyq uvaqta birinin yjyñe biri vağp olturat. Men Qanbəkki qarmpo qo qancalyq araket çylsam da, maqa ec tymkyndyk verişpejt. Meni ölym menen qorqutuşat!" der, Qacike qat çazdyp, çaynda ele Oş ujezine tarşyqan.

Evin taar Qanbəkki qarmpa, Qanbəkke çatar Ajdarvek menen Sooronvajdy qaralar, özy "avijir" tavuu menen birge, voluştuqtu qoluna aluu, Qacikenin çalqyndan çalqy maqsatı ele.

Myna, bygun Qacike bir maqsatın atqard. Qanbəkterdin közyne sytton appaq kişi volup körynup, qulduq urup qusaqtaşyp quda voluştu. Emi anın maqsatı: ec şek aldyvaj Qanbəkki ic qojnuna tartıp turup, qarmpa veruy.

— Qanbək! Çamandaylyk volboso, çaştyqlyk qalqan çoq. "Tişi çyqan valaqa çajnar vergen aş volbojt" degendej, menin saqa aqyl yjretyp oturqanym otunsuz iş. Biroq "qıraq uqsa, qırsaq çajnajt" volup, Ajdarvekin çylyqtarın ojlaj kelsem, çyçyım qana çajnajt. Özyñ ele ojlocu, Qanbək! Eşiginde qul volup veş çyly çyuyrsuñ. Alqan çarınan aşratıp, çana bir at ucun uşuncalyq quuququqtar azap sektirdi. Anıñ az kelgensip, ajlyndaqlard çylyduu ucun çyırma palitse çiverip oturat. Al şermenteciliginen amaly ketkende çalpalagtıp kelip dos volo qalat. Bul, ujat, ar namız, adamkerçilik degen qajda? Uşuncalyq daq vetsy adam volovu?... Tegi Qanbək, Ajdarvek aq könyly menen dos voldu der işenesiñi?—der, Qacike Qanbəkke qarady. Biroq çamanday menen çaqşylyq ar adamın betine çazyly qalyp turvaqandaytan, anın çaman nijet menen val tilge salıp çatqandyçyn Qanbək bilvedı.

— Aq nijeti menen dos voldu der işenvejm!—der, Qanbək kylyp qojdu.

— Bali, Qanbėgim! Men ıraaz, uul ekensiñ! Ajdarvek çyzy qaranyñ çyzy qaralyqyn avdan vilet ekensiñ!—der, Qacike qara kuykə qatçyrdı da,—biroq saqa eskerte turqanım: Ajdarvekke voluştuq tılaşyp vergin der ajtrajımın, kimga voluşarındı özyñ qana bil. Qudaj nasip çylsa voluş volomun, volboso qalarmın. Özyñ öndyy azamat menen seektəşyp oturqanım da voluş vo-

luudan kem emes. Tatuu volup, eki valan vaş qoştursaç voldu. Biroq qarındaşyñdın qalyñın vıçyp çoj. Bul alıp kelgen toquz səjke salqanvıç. Qarındaşyñdın vaş atına özumdyn kök çaqqa kylygymdy al. Alım myza qarındaşyñnan mine turqan atın, Arzıvajdan qaalar alıñ!—der, Qacike Arzıvajqa qarady ele, al at degen sözge çan çyır kete çazdadıly:

— Bir qyndan eki at minmek vele?—der, Arzıvaj çaqtyvacaqandaj tyjšəlyp qojdu.

— On at minem dese da qy aqalargyn erki. Şaşraçy maalyñdyñ vardıçyn Qanbəkke verip çyuy tyğətəymyn!—der kylyp qaldı.

Bir aty ooz köryp çatsa, on aty ajtat!—der Arzıvaj Qacikege alaja qaraganda, oturqandar duu kylyp çiveriştı...

"Kelinivizdi kövəyüz" degen volup, bir semiz taj çetelep, Qacike menen Arzıvajdyñ ajaldar ötkən şarşembi kuny kelip ketişken. Qudaçylyğynın myndajça qadylar kelişine Açar avdan ıraaz volqon. Açar emes, semiz tajdyñ etin çer ajydaçylar da ıraaz voluşqan.

"Qacike tyzyk adam eken. Eger Qacike menen avdan tatuulaşsam, Qacike voluş volup çalsa, Ajdarvek menen Sooronvajqa qarşy çoj taqanc volup vervejm?" der, kijinki kynderdə Qanbək köp ojlonuucu. Çylydynda Qanbək uşul ojlorun avdan bekitti, Qacike ucun vardıç sözdəryn ajtuuqa da dajar voldu.

Biroq Qanbək çalydy... Aşly "eluy vaş" der qadylaçanqa, Ajdarvek, Sooronvajlar tartıp aldyna kelgendigine, Qacike qarındaşyna quda volqonqo Qanbək maqçyraj vaşady.

"Beltyrykty it der vaqraçyn, itej volbojt çylyly. Duşmanqa özdeç qarava, Tijvej çojbojt zyjanı!...

degen eldin altındaş asyl maqalyñ Qanbək esinen taqı çyçardı.

"Eger men dej turqan volson çana meni cın qudalyqqa sanaj turqan volson bygynden qalvaj kel. Anttaşqan qudavız, eşik tərıymdy köryp, ataçan kök çaqşan minip kel. Seni şaşyp çaqırtqanymdyñ sevevi: men erten Oşqo varajın der çatam. Vapındaq maqsat Ajdarvek çyzy qara çönyndö. Sooronvaj ekö tındaq maqsat Ajdarvek çyzy qara çönyndö. Sooronvaj ekö maqa degen çamandaytarın kynden kyngə kövejtıyde. Öngöç menin saqa çatar, ojozqo çaqım çylyrtıp. Alardın çaqım çylyşına qaraganda, ekövyzdyn kylyvyzdy kökke sarıardaş şyjaqtar vaş. Ekövyz qana emes, ekövyzdyn ajlyvyzdaç er vıçony çylyçyp, qatın valdardı çetim, çesir çalyrtmaçy. Ajdarvek çyzy qarany emne çylyajt der ajtuuqa volovu? Anın çylyñ menden özyñ çaqşy vilesiñ çoj! Myna oşol Ajdarvekke qarşy bir şımdıç çylyu çönyndö ojum var. "Asyl taştan çyçat, aqyl çaştan çyçat" degen emespi. Keneşiñdi verip, aqylyma aqyl çoj!" der, Qacike qat çazdyp Qanbəkke kişi çivergen eken.

Qanbək çatty oçup tyşyndı. Biroq çamanday oj menen ç-

Əziz mənəviyyatçılarımız!
bu qəşə oç qıy mənəviyyatçılarımız!

зықандықанан шек алмады. Бул қатты Қасике „сын нисеті“ менен қазақты деп тусынды.

Қанбек қағууға келген адам менен бірге Қасикенікіне сөнөтөк болды. Қалқыз барғай бірді қағым адамды еерците бауу-ну олжоду. Біроқ ес кимдін ықы келбеді.

„Өзүң еле вағыр кел, балам! Қасике дақы шыдықкөй неме, екөөң өөдө төмөн сөздөрдү айтшыр отуғанда, ақсыыр биздін қарар отуғандықан ужат. Биз мындақы қароолду қарар туралы“! деп, Солой, Соқо, Айдар, Еркімбайлар воивој қойду. Алым бағтар аялдақы ықуу қигиттердін бардықы кугус алыр келуу үсүн, кесее Улу-Сатқа кетішкен. Анарханды еерцитір баууға воиводу. Анархан өткөн шејшембі куну еркек төрөгөн. Туңқис неме қыналыр төрөгөндүктөн војун қыыр, тыды елек.

— Ес кимдін ықы келбесе өзүң еле вағыр кел!—деп, Анархан айтқандықтан қалқыз қуғур кетті.

Күндүн нуру қағғырар қаза меңгилі қадыраған. Қылысын алаған қысқа өңдөн азыр сағарғай туруштуқ вердик дегенсіп, қарақай, арқалар қара қосқул қағыл тартыр, соққон қелге војун ығар, вағын көкты көздөј созушат. Кілем бетине тыр салған сүлуу қыздай толуқсұп, түмөн вајсесекејлер қајнаған. Елді емгекке қағғыраршыр, тыркым қыштар уја сала бағтады. Қайтрас қара қазадын қавағын верууыс қалқыз қана кыкык келе елек.

Екі өғызге қысқа вуурсунун қосұп, қара қерді тәталар дыған аталар ордунан қозқоло бағтады. Төрт тылык мал өз иреті менен төдөр қағат. Қыштан арғы қысқан аяғылар үжүнөн воіунур оттор, еті көөө бағтаған ангилерге қаршы аяқыса елек. Топон сағырған дықандан бетер, аял арағындақы кылдөрдү көккө сағыр, тај вуқаларды сандырдан илір ықытыр, үн алыыр өкуғур қеліккен вуқалардан дағын қоқ. Тек сымлы қақылаған вақысдан бетер, қысқа сөркө ооздорү тоивој уј артында сенделір қыргөн вуқалар.

Берегі өзөңдүү қозқунун оозундақы сатырдай арпақ екі үж-үйу аял Қасикенікі менен Арғыбайдықы.

Қазқы турум кеcki аялдын көгунуысү қандај сонун!... Қапы тууқан ујлар мөөрөр, веелер кішінејт. Қој, еckілер қозу улақын іздеп маараса, қозу, улақтар алыз қағ үндөру менен кеcke асқа тутқунда турқандықын билдиргендеј суулдар маарар қоор қајғышат. Алда қандај бир шумдуқ воіуп қағқан сыјақты аял арағы бзы-суу.

Екі қағтақы қыргөн турқанды қарар, малдын қағытын, емкі қырт қапылақанда қонор қонустарын тескер, Қасике екі үс адам менен үждүн кун вагыс қағқында дөвөдө отуғат. Анқыса қороодоқы қозуларды қарар, қеріген қойлорду қойсұларға тескетір қыргөн аялы Санамуығы:

— Ој! воі вағырақ, үжге кижіз салдыр қивергін-деп, Қасике ордунан туруп, етек қендін қақыр үжүн көздөј вагыс.

Қасике қадырлаған қандај адам воіуп кетті дегенсісіп, аял арағындақы қағын-қалас, қыз-қырқындардын бардықы келе қағқан аттууға қарар қалысты. Қасикенін үжү тарapta қозу салыр,

қој қармар қыргон қыз келіндер кимдендір іймөгендеј, қороонун тигі четін көздөј ықтасты. Қай бир саансы қағындар қоолуқун ондор, кемпірлер отуғун тызөр, қағыса да қајқағынды тартысты, біроқ бардықы тең көздөрунун қылықы менен келе қағқан аттууға қағасыуда.

— І—ј—ј!... Қанбек қуда келе қағқан тура!—деп, Саманууы үжүн көздөј қығурды.

Аялдақылар Қасике менен Қанбектің қудалақынын билісет. Қудалақынын қана емес, Аялваcанын тојундақы оқуялы, Аққалды мінір қағқындақы оқуялы дақы билісет. Біроқ Сивақтың суусундај суусу кетреген Қанбекті көздөру менен көруыге көр адамдар қызыға турған.

— Саломалејкым!

— Акеіме салам!

— Сақ саламат қыросыңоғуы?—деп, Қанбектің атын алууға ұмтулақан қигитерге қағавастан, Қасике қығурө вағыр вағыр Қанбекті атынан тығурды. Амандықы сұрағыр қол алысты. Көр вујдалбай ешк асылыр үжге да кірішти.

„Қанбек Қасикенікіне келіптір“ деген қағар, қақын арадақы аялдарға алда қаған тараған.

Қанбекті көруыге еңсеген аялдын ақысақалдары келе беріп, үждүн ісі қығ тоіқон, аялдар еңсеген, қыз-келіндер туурдуқтың қатмарынан, зуықтың қағмарынан шығалар қағасыуда.

Қанбектің қағқындақына қана андақы воіқон оқуяға вајланыштуу бир топ суроолор воіуп, сурооқы қоор дақы воіуп өтты.

— Манастын Сивақындај суу көтерген Қанбек деген ұшул! Емі қудай десір қуда воіуп отуғавыз. Екөөуыз өлөј аман тұрсақ, бирібізді бирібіз қағандықыға қылысырмыз. Қана, менін көзім тұрқында Қанбекке бирөө бирдеме деп көрсунсу. Ваcа, Сором сен вилтыр Қанбекті қармар берем деп еле Ајдарбек датқанықына сағқылар қалуу елен, емі қармар берейсіңбі?—деп, Қасике тигі вуркта отуған Сором билге қағар кылды.

— Қанбек вилтыр қолқы тіжгенде, мен емес өзүң деіле қармар берейт велең! Емі воивој-қағавдымы! ?

Алоолонур от кујур, қағандақы ет қатуу қајнар, отуғандардын сөздөру тыркүндөне бағтады.

„Қадырлуу датқа ата! Сизге қадырлар дуқай саламынды ајтам. Датқа ата! Қарабекті воіуш қылуу қөпүндөгу кенеште мақа ақы салвақандықынданбы қе мендегі виләстiktenбі, ајтор арадан бир қағсалық нааразылық сықыр кетті. Вајқар отурсам, сыққан нааразылықтан улам, еі арағы дақы қаған воіуп вага қағат. Браc мақа емне үсүн ақы салвајт деп тарындақыдымдан. воіуштуу талашууға аракет қыламын. Сизге қаршы тоіуп қағқан іштерді іштегендігім дақы сын. Біроқ ојіор отурсам бул іштерім дурус емес көрүнөт. Ошондуқтан өзүңіз менен ақыдағыр отуруп, воіуштуу өз аразылықтарымыз менен бирі бирібізге қылысууну туура таар, ұшул қатты қазадыр отуғам. „Кенешір кескен вамақ оорубајт“ деген емеспі, кенешелі! Егер воіуштуу Қарабек

inim alqabı kelse, aqa deñ men maqul, datqa ata! Biroq bolu-
tuq talaşam dep, bir azyraaq cıqym bolup qaldım, oşondon me-
ni qutqarıuınun amalıñ özünüz tabıñız. Ekinçiden Qarabekti
boluş qıla turqan bolsoñor, anda meni biñ qılqıla. Çoq, bolu-
tuqtu maqa qıja turqan bolsoñor, anda men Qarabekti biñ qı-
lam. Bul çönyndö avdan aqyldaşaly, datqa ata. Bygyndön qalvaj
keliniz! Bul sözdör cın çyrogymdön cıqır oturqan aq sözym.
Eger uşul sözdördu çaman oñ menen çalqan ajta turqan bolsom,
qudañ, arbaq sorup, aq nan urup, eki dyñde teñ çyzy qara bol-
sun!* dep, Qacike qat çazdyr, Ajdarbek datqaqa kişi çaptırdı.

„Aıdaqtuu törelör! Sizderdin aldınzdarqa miñ mertebe qıl-
duq qılam! Sizderdin uluu daraçañzdar usyn çana Aq pañşa-
ma qıyr çatqan qızmatdyzdar usyn men kör mildettyumyn.
Uşunu menen birge, bygyn tynı maqa coñ çardam qıluñuz-
dardı körtön kör suranam! Anıñ sebevin aldınzdarqa varqan
Molla Savitten surañzdar!“ dep qat çazdyr, Qacike Molla Sa-
vitti çer cener çyrgön törelörgö çaptırdı.

Kök-Suunın oju, toosun cenö işteri eki çyldan veri avdan qı-
zıu çyurp kelet. Çaqında ele çer cenöcy törelör kelgen. Bi-
roq alardın qorqunıcu kör. Ötkön çajdaq beş atın çoqoluşu,
bir strazniktin dañsıñz ölyşy, çer cener çyrgöndördün çyrogyn-
dögy coñ tıröjyl. „Kök-Suu menen Alajdan Qanbek degen bir
şajka cıqırtı. Andaj şajkalardı çalqız çarım dep ajtuu qıyn.
Sağ volqıual!“ dep, çer cenöcyler Oşton veri cıqarda Ujezd na-
calnigi eskertip ajtır, beş straznik qoşup bergin. Mıña, alar beş
kyndön veri çer cener çatışat. Biroq çyldağydaj emes, tez byty-
rup ketyunyn amalynda, qızıu cener çatışat.

Kök-Suuqar alıtsa, straznik, çer cenöcy, qarağaj vaş çer
tomoçnıjardın virdi çarım kele qalsa, alardı saqıyr qonoq
qıluu, alar menen taanışır ala qojuu, alarqa syjönur qaj bir
adamdardı qorqutuu Qacikenin vaşınan berki kesivi volo turqan.
Ötkön çyldı törelördy da eki, yc çolu saqıyr qonoq qılqan.
Aqynda alardın beş atın uurdadır alır, Atvaş tararqa ötkör-
tur çibergen. Biroq atı sen uurdadıñ, senin ajıñ uurdadı dep,
alar Qacikeden körgön emes. Mıña, vıylıq kelgen törelördy
da murdaq kyny saqıyr qonoq qılqan. Alar Qacikenin qo-
noq qılyşına avdan ıraazı voluşqan.

„Ajdarbek datqa menen Sooronvaj voluş ökmötkö avdan qarşy.
Çana qarqajdaq vızuqtuq işterdi qılyşat. Maselen ötkön çyñ
çer cener çyrgön törelördün beş atın Qanbek degen uirusuna
uurdadır alır çoq qılyşty. Eger Ajdarbek datqa menen Sooron-
vaj voluştun uıruıar uurdavasa, bul çerden çetim ulaq daq
çoqolıojt. Vıltırdı palıtseni ölyrtur çyrgön daq oşolor voluu
kerec. Men Qanbekti qarımañ deşem, Ajdarbeker meni öly-
röyuz deşet“, dep Qacike qarqajdaq sözdördün vaşın çatır,
özünyn qarşylaşqandarın vırdıñ çer cenöcylerge çaman-
dar ötkön.

„Al Qanbek şajka qajda? Azyr qajda çyrot? Eger al kelip
qalsa bizge qavar qıl, biz saqa çardam ıylavız!“ dep, çer

cenöcylerdün çanındaqı politsele uvada qılyşqan.

Molla Savittin çetkirgen qatın oqur, volo turqan oqujalar
çönyndö tyşyngöndö çer cenöcy törelördün tövö cactar tik
turdu „Alar qanca kişi eken? Çaraqtar qanca?“ degen suroolor-
du Molla Savitke vere vaştı. Kele turqan çoonun kör emes
ekendigin uqur, törelör bir az esterin çylyşty. Çydamıñzdy
menen kyndyn vaşın kytur, Qacikenin yjynyn çoqoru çaqıl-
daq qalyñ arcaqa çetyugö aşırdı.

Molla Savit özy tatar, yc çyldan veri ıjınam volup Qacikenin
yjyñdö çyrot. Orusca çazır, syjögöndy bilef. Qacike qarajlar
qalqanda, ecen şumduqtuu amaldardı daq taar veret. Oşon-
duqtan Qacike Molla Savitti çaqşy körot. Biroq „Molla Savit me-
nen Sanamvıynyn könyly çaqıl imiş“ degen uşaqı uqqandan
veri Savitke Qacikenin qırsaqı kör çaqşy emes. „Şajloo işi bir
çansıl volqondön kijin, esepşermin“ dep oşloqon da, tim
volqon.

Tyn ortosu völdü. Et çelip, eldin kövy ketip qalqan. Qaj bir
yju çaqıl sözgö şyqtuular qalyr, tişterin cuqur, anda-sanda
bir syjögön volup, majda sözdördün vaşın qozqoşuuda.

— Basa, veşik vooñ vek bolsun, quda!—dep, Sanamvıvy Qa-
nıbekke qarap kylymsyrodı.

— Ajtqanıñz kelsin!—dedi Qanbek.

— Anarxan qudaqı erkec törogönyn çanaqı sizge varqan
adamdan uqtım. Çentekter kelbedi dep qudaqılar tarıñır çat-
qan cıqar. Ijgiliktin keci çoq emespi!—dep bir az oşono qaldı
da,—qudanın vaşın çentektö usyn emne veresin vaşın?—dep,
çarookerlene, oñ cıqanaqı menen Qacikenin tizesin tajana ıdır
qojdu.

— Meni alır varım desen dele, erk sende emespi!—dep, dy-
nyjönyn közyne qaravaqan mart adamca qırqıq sözyn çaja salır,
Qanbekke qarap Qacike qara kyckö qatırdı qaldı.

— Seni vaşın köryndygüne verip qojur, özy qajda varat?—
dedi oturqandarın biri.

— Voluptur, seni çeteleer varır Anarxan qudaqıya vere al-
vasım ele...!—dep, Sanamvıvy daq şıñqıldağ. Qacikenin oşon-
daq işke çaraşa epilder, dedek volup turuu Sanamvıynyn va-
şınan berki mynözy ele.

„Qonoq qaadasın qılyşaly“ degen Qacikenin sözynön ulım
oturqandarın vırdıqı ışqa cıqtı. Qanbekten völegy yjögüne
qajttı. Sanamvıvy tışok saluuqa kirışti.

Qacike ecen iret ışqa cıqır eki çaqı qaraqan Straznikter
alda qacan kelip, arcanın arasında kytur turqanın bilef. Biroq
anıñ kytköny Ajdarbek datqa ali çoq. „Çazqan qatıma işenip,
kelvı çer çoqru?“ degen suroo anın vaşında ujur çatat.

Arcanın arasında oturqan straznikter Molla Savitten tañ atuu-
qa cejin, eger andan qalsa erten tyşkö cejin kyte turqandıqta-
ñ ajtırdı.

Qoroo icinde enesin vaşaly, vaşın enesi izdep qoj, qozular

maagar, tynky tьnstьqьtь vuzur ьatьsat. Kyn byrkьlyp, kimdidir ьasьruuqa araket qьlqandaj, ьoqtu qolottu tuman qartadь. Qo-roodoqь itter bir ese ьoqorqu arcanь qarar, bir ese qarьsqьr-dьn yny uqulqan tarartь qarar suru-cuu yryset. Icinen ььz-daqan munduunun kьz ьasьndaj qьlyp, kyn ьmьqtajt. ьasь kerne-zinen aььgar, qara kijgen kelinden veter, ьazqь tyn seksiz qa-raqь.

— ьarьqьtьq kyndyn bygyn qararьp turqanьn qaracь!—dedi da, bul sьozьmdьn Qanьbek ьek alvasьncь degen oj menen,—vi-roq ьaanda vereke var emespi, tynь menen qujur taq ata acь-lyp ketse, kьk majsа ьajnar ele qalvajь—der Qacike ešik acьp, Qanьbektin yjgь kiruyn surandь.

„Qacike aqьldaša turqan sьzdьryn qacan ajtat? ьe erter ke-terde ajtqanь turavь?“ degen oj Qanьbekke vajda volqon, viroq qandaj iš var ele der suraqan ьoq, Qacike da uncuqqan ьoq.

— Qana emi, ьatьsrajььь?—der, Qanьbek ьzynь arnalьp sa-lyьqan tьšektyn ajaqьna ьtygyn cecyugь oturdu.

— Qudanь ьtygyn tartьp qojojuncu—der, Sanamьvuy ordu-nan ьqьp turup, Qanьbekke qarar umtuldu.

— Attьn duvyrty cьqavь?—der, Qacike tьsqa qulaqьn tyrdy. Bardьqь qьjмьl menen sьozьyn toqtotup, tьštaqь duvyrty tь-šaštь. „Qoqus meni aьdьp kelgen viroelьrьv?“ degen oj menen Qanьbektin ьyrogь tyrsyl qaqa vaštadь.

— O, yjde kiši varьь? der, tьstan Ajdarbek datqanьn yny cьqьtь, „Ajdarbek ьyzy qara palitselerin alyp kelgen eken qo“ degen oj menen Qanьbek ordunan tura qaldь.

— Qanьbek! Bul itter soo kelgen ьoq. Qoqus birdeme dese ьanьndь ajaqьqьn, me!—der, Qacike cьntьgynьn taranca alyp Qanьbekke verdi da,—var, var—der, qara kyckь kylgьn volup, ešikke ьonьdy.

Sanamьvuy salqan tьšektьryn ььjьštьrьp, kijiz sala vaštadь. Qandajcadьr qoqus qol saluunu kьtkьndьj, Qanьbek kь-zynyn qьjьqь menen ešik ьaqьtь qarar, qolundaqь tarancasьn ьntajlaj qarmadь. Ajdarbek ьeti tyndь emne ycyn keldi? ьanьn-daqьlar kim? Cьnь menen palitselervi? Kecce kyny anttašьp dos volup, bygyn meni qarmatqanь oturavь?“ degen suroolor ojuna keldi.

— Saloom alejkym, datqa ata!

— Alekissalam!

— Botom qaraqьda qajdan?

— Qajdan dejt tura,!

Saritar ьaqьšь ele el volucu ele, viroq ьaqьšь eldi Qacike ььjaq-tuu ьaman manartarь vuzur ьivere turqan vouldu!—der, Ajdar-bek datqa kyle atьnan tyštь. Qošomat sьzdьryn qošo ajtьp Soo-ronvaj, Alyvajlar da tyšyštь. ььlma syjlešyylrьdy uqur, Qanьbek bir az ьyrogьyn toqtottu. Biroq qoqus bir šumduqtu vaštaj tur-qan volso, datqanь ušul ele ьerde atьp saluunu ojloodu. Taran-caь aqььn qarar, sarь patronordun kьcyktьryn kьrdь.

Kimdir viroь ešikti šart aca bergende.

— Qanca, sarittardьn ьaman manavььn yjynь kireli!—der, Ajdarbek datqa kirip kelip, alakelьkь tartqan yj icinen Qanьbek-ti ьaza-vaza qaraj salьp,—saloom alejkym!—der ьiverdi.

— Aleki salam, keliqiz, datqa!—der, Qanьbek tьr ьaqьtь musqadь.

— A—a, Qanьbeksini?—dedi datqa. Bajqavaj ajtьp ьivergen salamьna ьkyndyvy, ajtor Qanьbekti avdan ьek kьrgьn adamdaj qašьn serpe salьp, caranьn cecti da, tьrge varьp otura ketti.

— I... Qanьbek mьrza, qajdan?—dedi.

— Ajьdan.

— O—o—o... elyу vašь ake daqь mьnda eken qo!—der, Sooronvaj qaqьšьqtuu yn cьqardь.

Qanьbek uncuqqan ьoq. Adat vojunca, ordunan turup kьryš-kьn da ьoq.

— Qanьbek mьrza, eli ьurtuq ьaqьšь ьatavь? qajšь ьajlooqo cьqanь ьatat?—der, Alyvaj ььlma soqturup ьttь.

— Qoqroqun Alyvaj starcь, iši qьlyp senin ьajlooqo viz cьqrajьь!—dedi Qanьbek, Alyvaj daqь birdeme ajtuuqa qamьn-dь ele, Ajdarbektin erin qьsqaьn kьrь qojur tim vouldu. Ajdar-bektin maqsatь Qacike menen ištь bir ьanьyl qьlyp turup, anan Qanьbekke kirišyу ele.

— O, Qacike yjynь ььlan cьqanьsьp qatьndь cьqь qactь da!—der, Ajdarbek vorsuldar kьlyp qojdu.

Aqьca mьltьqtarьn sundurup veš palitse, tarancalarьn dьqan qarmaj yc tьrə šart kirip kelip tura qalyštь:

— Qьjмьldaavaqьla!

Oturqandardьn ьyroktьry oozuna tьqьldь.

— O, Qacike, bul qandaj iš?—der Ajdarbek vaqьrьp ьiverdi.

— bьrastь, tьrəm!—der, Taqaj taanьqan tьrəsyn kьzdьj qol sozur umtulqanda, bir palitse Taqajdьn vašьnan alyš atьp ьiverdi. Qacikege qarar:

— Bul emneq Qacike?—dedi datqa.

— Emne ekendigi ьzynь maalьm cьqar?—der Qacike datqa-qa aqьraja qarar turup anan Qanьbekke qaradь da,—Qanьbek, palitseni ьltьryp alqan tarancandь veri taštal!—dedi.

— Tyšyndym Qacike!—der, Qanьbek tarancasьn Qacikege suna yc tьrt ьolu cartьrdь. Biroq tarancadan yn cьqan ьoq...

ьer ьyzy qara kijip qajqь tartqandaj, arqьrap šamal ьyryp, buluttar ujqь-tujqь kьcət. Saqьzqan ьaqьlyqtar, quzqun qur-quldajt; ьorular tьvədь ajanat. Quilaalyar taqьldьp, vьktьrgьlьr salьydajt. Buursunqa qošqon eki unaanь vašьn ьetelegen valdar, caldar, kelin qьzdar, buursundun savьn qarmar velderin byky-rejtkьn dьjqandar qavaqtarьn cьtyjt, eki kьzdьryn ajьvaj Qanь-bekti qarasať. Eriksiz tutqundu ajašat. Qoldьrunan keler arqa ьoq, ььlamsьrašat. „Qajran azamat!... Ne degen ьigit ele?... Ajьmьvasa-ььn tojunda, Ymьtvajdьn qьzььn ojunda, Toqmurundun arqь ojunda ne degen erdik qьldь ele!... Altь qьrduu, on eki ььrduu

degen asyl çigit uşul emes bele?... Nege taqdyr Qanbekke qarışat?... Nege çyzy qaralar mintip azarqa salyşat?... Nege mintip şorduulardy qanar butar qarışat?...” der, Qanbekti tozup turqandar qajdyr, qaraluu sözdördy ajšyşat. Biroq Qanbekti qutqaruu çonundy emne qyların bilişrejt... Antkeni menen bardyqyn da ajanvajly! Birdeme coqultur çibergile, berip qalaly!—der, bir çurunu kijingen adam çyz aasbyn çajyr qojdu.

Bul sözge çandyn bardyq çan dili menen maqul boldu. Qolunan kelgender on tşyndan, tşyly çoqtor çalylyp birөөdөн qarыздар çynaşty. Öntelöp erkekte arasynda ajaidar da çurdy. Biroq qoldogunan tşyly çyqar çynaşqan çoq, çaqar, çajnek, çyly, ajaqqa çujur Qanbekke suusun, tamaq alyr çyryşet. Uşul tamaqtarın berse Qanbekke myröktyn suusun berçydeş, Qanbek ölwöj qajta aman kelçydeş sezişet. Biroq „Şiber“ degen onvoqon söz esterinen ketrejt. „Çaş balapandy solutur Şiberine ajdar çiberet qol! Çon bilgenine surasanarçy, Şiberine on kyny çibergice, bul çerdegi navaqyna on çyly çatqyryşyn“ der, qaj bir ajaidar ulqajqan erkektege qarajt.

El arasynda Qanbektin qavarı tez tarağan, Qavar yc Qaradolqo daq çetti. Andaq Qanbektin tilekteşteri çol tozup turuşat.

Qanbektin qolunda çyçy, butunda kişen... Attuu palitşelerdin ortosunda çөө kele çatat. Enesi Açarqa, asyl çarç Anarxanqa salam ajtşruuqa eki közy tört. Biroq tyşunyksyz qulduşaşyr, palitşeler ec kimdi çaqyn keltirbedi.

„Başqa tyşkөndy көгөрмүн çе ачалым болсо өлөрмүн“ der, Qanbek qajrattandy. Çol çetinde burçurap ылар турған соң атасы менен соң енесин көрді. Ösөry ketip, ölerçy çaqyn qalqan kempir-calдын munđuu yndөry, alardyn ajlanasynda turqandardyn көz çaştarın көl qyluuda.

— Sadaqan qulunum!!!—der, Urum menen Turum Qanbekke umtulqanda, palitşeler kempir-calдын vaştarınan alyş-udaa-udaa atşr çiberiştı. Qanbekti көрүр ucıraşыр qaluuqa oşloqondordun bardyq çajyla qactş.

Biroq Urum menen Turum Qanbektin artşnan qalvady. Betterin ыşq çaşqa çuucuzur, munđuu yndөryn aalamqa uquzur vozdor kele çatyşat.

— Qapastuu torqo çalylyp,
Qap toosun kezdeş deş ketti;
Qalqan bir taj mine alyş,
Qadyrdun votom çөө ketti!..—

der Urum vozdor qoşur kelet. Şorduular munđuu unyn ulam çoqoru ketöret, biroq Qanbektin qarapş ulam alyştar varat... El aqşlyr samsыр kelet...

„Qalam alyş qoluma,
Qalqama salam çazuuqa,
Tutqanu bolur navaqyn,
Zar boldum erkin vasuuqa.“

Erkeletip balandy,
Betinen syşöj çarşandy,
Qaryşqardy qol көрүр,
Navaqta mintip zarşandy.

Çaqşlyq menen çyqroocu,
Temir torqo çalyndy...
Terezeti bilektej
Temir menen tordolqon,
Çalyndaqan berendin,
Aşyl çaly qor bolqon,
„Qactşege qarşy“ der,
Suraqşy kyndө çadatat;
Qajran bolot denemdin
Qurcu aqşr varatat...
Avaly qandaj boldu eken,
Emgekci dşlyqan ataly?
Eneler kyny ne boldu.
Orcunun tartqan çarapş?
Çalyşar kyny ne boldu,
Vaşarın cekken çarapş?...
Bardyqyna salam ajt,
Özymdyk qurşu, tuqanqal!
Çol tataaly көр emes.
Çorto varqan suudanqa,
Er çigit bir kyn çetmekci
Kөksөp tiler quşanqal...
Qaşvayşyn qajlyşq,
Çalyşyn mendej şalyşanqal!
Çana salam ajtamın,
Bөkşөjgөн kempir, caldarqa,
Çana salam ajtamın,
Kelin menen qşzdarqa.
Kerilgen qoş көz uzdarqa.
Qarındaş, eçe, çөçeme,
Qaqşalyşyn eneme;
Çoloş, Çoqo atama,
Kylşyn öndyy arama;
Qanbek tulqan boldu der
Tyşpögylö qaraqa!
Açalyş çetse ölermyn,
Ajdas Şiber көгөрмүн;
Eger aman qutuşam,
Toquzdar kekti төлөрмүн!...
Çalyşыр salam ajtamın,
Çarooker Anar çuvasşyn!
Navaqta der Qanbekem,
Tartpaqşyn astş uvaşyn!
Meder qşlyp balandy,
Belindi bekem suup çyr.
Qajdyrsa şorduu enekem,
Kylşyn menen çuup çyr...
Çalyşym ele Erkinim,
Kylşыр da qalqandy;
Booşolop ar kimdi,
Balapan unyn salqandy;
Ordumdu menin vaşqansыр,
Qaranardy çazqandyrl...
Çarooker çalyş, Anarxan,
Aşijirduy aqş tap!
Çaş da bolşo tuşaq qo,
Erkinimdi çaqşy vaq,
Uzun bolşo ömyry.

Balyr eti tolvoyşu;
Munđuu munşar berçyucy,
Bat ele çigit bolşoyşu!
Çaqşy çyşsa vaqyna
Çaraqşy qolqo alyşyn;
Çavaqşndaj Manaşyn;
Aalamqa çuunu salaşyn!
Qamooqo kelken ataly,
Duşmandan kegtin alyşyn!
Munđuu bolqon sendejin,
Qubancqa көşöy çanvayşyn!...
Qamşyра çalyş Anarxan,
Taqdyryş şundaj boluptur;
Çalyş çana men emes,
Navaqşyn lei tolvuptur!
Emi vaşarın tyşyndym,
Qatalyq menden boluptur.
Menin qlyşan işterim,
Tyşy çikt çaly eken, ?
Kөksөгөngө çetyyge
Başqaçy çol var eken!...
Uş myjzdeş saqşatar,
Top çyşndan ketpegen;
Aq bolşo da momundu,
Basa көktөp tepsegen;
Çoqton alyş alyşty,
Öz ara bolşыр eptegen;
Birin biri arqalap,
Bөçyгөн vaşyn qalqalap;
Baş көtөргөн momundun
Qazanşyn çaqşыр talqalap;
Qaranş aq der tanşşqan,
Qumardan şirge çanşşqan;
Starşyn menen şilşerge
Arada çyrgөн şyluunqa,
Coqultur salam ajtamın,
Sooronaş boluş zulumqal!...
Daqş salam ajtamın,
Qacike „aşyl“ „qudaqa“!
Sen çetip kytken tilekke
Men qaldym mintip çazaqal
Az emes qşly tölөrsyn,
Men ucyn qlyşan çazana!
Kezin keler bir kyny,
Tyşşo da qudaj araqa;
Tirilip turup соң atan
Kөrynon bata berse da,
Moşauqa çuruç şalyşыр
Aldyma ылар keisen da,
Aq mamanyş ajmalap,
Emekti şirge emseç da;
Qudaj qoldop, qdyşyn
Myröktyn suusun berse da
Aşyryncа taalajyn—
Meni mintip çeşseç da,
Esepti tuura qylarşy,
Şiberge ajdar işan da!..“

der, Qanbek tyrmөdөн qa çazqan. Bul qatş Alyş alyş kelip, el arasynda çajlyqanşna көр boldu. Oozdon oozqo көçүр, aşyç

ьrdala baştaqan, biroq bul ьrdь ьrdar çyrgөн bir qojsunu Qa-
cike sezir qalyр, al qojsunu ^{мын ол алы ме ол} Qanьбектин tutqаны, maqa qar-
şь der protokol çazьр ajdatьр çivergen. Мына oşondон kijin
bul ьr el arasьna asьq ьrdalvaj qaldь.

Qanьбек oşonetip tutqunda. Aqa çanaşьтылqan Ajdarbek
datqalar parаны kucu menen qutuluştu. Qacike voluş boldu.
Qaçaşьр qarmaşqandardьn taqдыь uşunetip cecildil...

Альм алда несе çolu Oşqo çашьтыльр вагьр keldi, biroq ec
nerse сьqqan çoq. Анархан даqь турduу аqьldardь qurup кө-
dy. Andan даqь ec nerse volqон çoq.

Nege mandajьmdьn şoru aлыvadь?

Nege men uşunetip zarlanam? Nege çalqьzьmdьn vaqtьsь çoq?
Emne usyn al qarastuu qarqandan qutulvajt?" degen sьjaqtuu
suruolor, Açarдьn vaşьna bir kynde miң kelip, miң ketet. Biroq
ec bir suruosuna çoor çoq.

— Анархан! Erkindi veri берci!—dedi da, aqьгьн sьjpalар
çalqьzьnan qalqan çalqьzьsьraçьnьn alqьmьnan çьttар turup,
—sadaçan Erkin, kylyр qojsu! Kylyр qojsu, qarьр enelerine er-
mek volsoñ! Qana, kylyр qojsu!—Balasь arçalandар kylse da
Açar көргөн çoq. ^{сөзү - за.}

— Qana, атаң наваqtан аман келер beken, оң бутundu кө-
төгүр qojsu!—der, Açar valаны aqьгьн өөde көтөрөт. Biroq vala
qajsь yutun көтөгүр çatqанын көрөjt.

Qanьбек qamalqandan veri, aьldaçьlar Qanьбектин eşiginin
aldьna соqula turqan bir adat таар алыşqan, алардьn maqsаты:
Açar менен Анархандьн көnyлyn асуu, Erkindi qoldon qolqо
qьдыртьр, өөр çьttар qumarlarьn çazuu, cerduу көnyldөryn асьр,
көkyрөктөryn vasuu...

— Qарьгај, beregi çору emnege aјlanat?

— Çору emes qo?

— Byrkyt eken!

— Çyndөry quusan eken!

— Qançьqaluu qara sensel qо dejm?

Emnesi volso da varalyна kelgen varcьn eken!—deşip,
oturqan aјal, erkektin vardьqь aьl ystynde aјlanьр usup tur-
qan ala varcьnqа qarар qalyşь. Мындај varcьndьn aьl ystьne
aјlanьр usuşuna таң da qalyşь.

— Kylaј valam! Erkindi veri алыр kelci!—der, qandajдьr
maanilyу tereң myнөz менен çолој eki qolun valaqа qarata
sundu. Biroq valаны adатынса өөр çьttар çivergen çoq, tizesinin
ystьne turquzur, eki qoltuqunан sьjөр tikter, eki көzynөн mon-
соqtoqон çашьн qujultup turdu da, vala менен byrkytty almaq-
salmaq qarар turup:

— Erkin degen атынан aјlanajьn!... Атың çaqşь... Qana aјtcь, te-
tigi ala varcьn byrkytөj aјlanьр, атаң аман келер beken? Атына ça-
raşа erkindik vizge volor beken?—der valанын көzynө qarар tigildь.
Çolojdun sөzyn usup eidin vardьqь valаны qarашь, Urum менен
Turum da Çolojdun sөzynөн ulam, valaqа çaqьndadь.

— Çalqьzьmdьn tujaqь. Ertenki ymytll...—der Turum cekesin
valанын çumşaq vooruna taqadь. Kөzynөн çaş mөlt-mөlt ьrdьdь.
Bala yn сьqqan çaqqa qarар qoldorun arşandатыр, буттарьн qьvьra-
тыр "a—a—u—u—"der kylymsьrөj vaşьn culquttu.

— O, kylyкчөн aјlanajьn! Ala varcьндај aјlanьр Qanьbegim
kelip, kylyкyvyzge kylyк qoşular!—der, Çolojdun qolunан Er-
kindi Соqо ala qoјup çьttар өөр çiverdi. Qandajдьr, bir quvanьcь-
тын qavarьn aјtqандај, Erkin da yn salьр çьmандadь... ?

Ekinci kiteptin aјaqь.

— Батысқа қарай қарайды.

Бала да мимикалармен.

MAZMUNU

	Bett
1. Amalduu mala]	5
2. Ttlekteşter	18
3. Arqasız Alım	25
4. Kytılınğan qanar	28
5. Tetksiz sandıq	30
6. „Arpaq“ qoço	44
7. Bir necara	47
8. Uqmıştan uqmış	53
9. Keski tylky	83
10. Тарқатадь	86
11. Таң алдында солпон çarqıradь	92
12. Qajqıluu qanşaar	97
13. Mekendeşter	105
14. Bir necara coloq	106
15. Çaqıyn sardıu çavıq qat	108
16. Şumduqtun otu çandь	114

В. ДЖАНТОВ ЭВ

НАРЫБЕК

Книга 2-я

Ш. КИДУСОВ КИТАПХАНАСЫ

Саргисское Государственное Издательство

1961